IBS

DVIDEŠIMTO AMŽIAUS AUKSO FONDAS

ISAAC
BASHEVIS
SINGER

Vergas

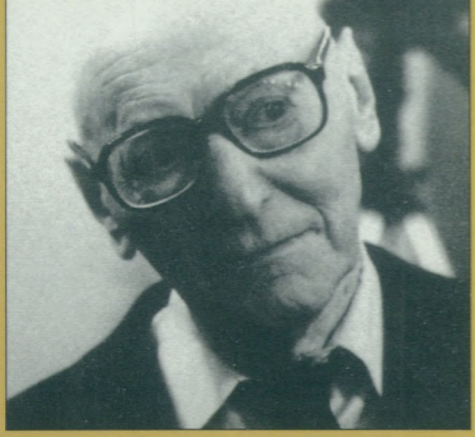

Isaacas Bashevis Singeris (1904—1991) gimė Lenkijoje, netoli Varšuvos, chasidų rabino šeimoje. 1935 m. emigravo į JAV ir nuo to laiko dirbo žurnalistu Niujorko laikraštyje *Jewish Daily Forward*. 1978 m. buvo apdovanotas Nobelio premija. Tai vienintelis šios premijos laureatas, rašęs jidiš kalba. Savo kūrinių vertimus į anglų kalbą rašytojas pats peržiūrėdavo.

Singeris parašė romanus „Šėtonas Goruose“, „Dvaras“, „Valdos“, „Priešai“, „Šoša“, „Atgailautojas“, „Laukų karalius“, „Sertifikatas“ ir kt., išleido apie dešimt novelių rinkinių, tris prisiminimų knygas, per dešimtį knygų vaikams.

Romano „Vergas“ veiksmas vyksta XVII a. Lenkijoje. Tai nuostabi istorija apie meilę ir mirtį. Jos herojus Jokūbą ir Vandą suveda pats Dangus, duodamas patirti visą gyvenimo pilnatvę – ir laimę, ir sielvartą.

Viršelyje panaudotas Adomo Jacovskio paveikslo fragmentas

ISAAC
BASHEVIS
SINGER

The Slave

IBS

ISAAC
BASHEVIS
SINGER

Vergas

ROMANAS

Iš anglų kalbos vertė
Diana Bučiūtė

alma littera
Vilnius 1997

UDK 820(73)–3
Si 95

Isaac Basheris Singer
THE SLAVE
London, Penguin Books, 1974

ISBN 9986–02–425–0

© *Isaac Basheris Singer, 1962*
© *Vertimas į lietuvių kalbą, Diana Bučiūtė, 1997*

I dalis

VANDA

Pirmas skyrius

I

Diena prasidėdavo paukščio klyksmu. Kas dieną tas pats paukštis, tas pats klyksmas. Sakytum paukštis būtų skelbęs savo šeimynai artėjant aušrą. Jokūbas atmerkė akis. Keturios karvės gulėjo ant mėšlino šiaudų kraiko. Vidury tvarto dunksojo keli pajuodę akmenys ir apanglėjusios šakos – ugniakuras, ant kurio Jokūbas kepdavosi rugių ir grikių paplotėlius. Jis valgydavo juos užsigerdamas pienu. Jokūbo guolis buvo iš šiaudų ir šieno. Naktį jis apsiklodavo šiurkščia drobine marška, į kurią dienomis kraudavo žolę, pripeštą gyvuliams. Buvo vasara, tačiau naktys kalnuose buvo šaltos. Jokūbas ne kartą keldavosi vidury nakties pasišildyti rankų ir kojų prie karvių šonų.

Tvarte dar buvo tamsu, bet aušros raudonis švietė pro durų plyšį. Jokūbas atsisėdo ir galutinai nusipurtė miegus. Jis sapnavo esąs Juzefovo maldos namuose ir aiškinąs jaunuoliams Talmudą.

Ištiesęs ranką, jis apgraibomis susiieškojo ąsotį su vandeniu. Tris kartus apsiplovė rankas, pirmiausia kairę, paskui dešinę, vieną po kitos, kaip reikalauja įstatymas. Prieš liedamas vandenį sumurmėjo: „Dėkoju Tau“, – šią maldą, kurioje neminimas Dievo vardas, buvo galima kalbėti prieš apsivalant. Viena karvė atsistojo, pasuko raguotą galvą ir įdėbė didžiules akis į žmogų, lyg jai būtų rūpėję pasi-

žiūrėti, kaip jis pradeda dieną. Milžiniškuose gyvulio vyzdžiuose atsispindėjo aušros purpuras.

– Labas rytas, Gėlele, – tarė Jokūbas. – Ar gerai miegojai?

Jis įprato šnekėtis su karvėmis ir netgi su pačiu savimi, kad nepamirštų jidiš kalbos. Plačiai atlapojęs tvarto duris, išvydo tolėliau besitęsiančią kalnų grandinę. Kai kurios smailės su mišku apžėlusiais šlaitais atrodė it ranka pasiekiami žaliabarzdžiai milžinai. Plonomis garbanomis viršum miškų išsidriekęs rūkas Jokūbui priminė Samsoną. Kylanti saulė, dangaus žibintas, užliejo viską liepsningu spindesiu. Iš vienos kitos viršūnės aukštyn stiebėsi dūmo gija, tarsi kalnų gelmėse būtų degusi ugnis. Vanagas, išskėtęs sparnus, ramiai ir neįtikėtinai lėtai sklandė viršum visų žemės rūpesčių. Jokūbui regėjos, kad paukštis nesustodamas skrenda taip nuo Pasaulio sukūrimo dienų.

Toliau stūksantys kalnai buvo melsvi, o dar kiti, patys tolimiausi – vos vos įžiūrimi, nematerialūs. Toji atokiausia vieta visada būdavo dumsi. Debesys pridengdavo galvas tiems nežemiškiems titanams, įsikūrusiems pasaulio pakraštų, kur nežengdavo žmogaus koja, nesiganydavo jokia karvė. Vanda, Jano Bžiko duktė, sakydavo, kad ten gyvena Baba Jaga, ragana, kuri lakioja milžiniškoje piestoje, vairuodama ją grūstuvu. Savo šluota, didesne už pačią aukščiausią eglę, Baba Jaga nušluojanti dienos šviesą.

Jokūbas stovėjo žvelgdamas į kalnus. Tai buvo aukštas, tiesus vyras mėlynomis akimis, ilgais rudais plaukais ir ruda barzda. Vilkėjo drobines kelnes, nesiekiančias gurnelių, ir apiplyšusį, sulopytą švarką. Ant jo galvos pūpsojo avikailio kepurė, bet kojos buvo basos. Nors jis tiek daug laiko praleisdavo gryname ore, liko toks pat pablyškęs kaip miesto gyventojas. Jo oda neįrusdavo saulėje, ir Vanda sakydavo, kad jis panašus

į šventuosius paveiksluose, kabančiuose slėnio koplyčioje. Kitos valstietės pritardavo Vandos nuomonei. Gazdos, kaip buvo vadinami kalniečiai, norėjo jį apvesdinti su kurio nors iš jų dukteria, pastatyti jam trobelę ir priimti į kaimo bendruomenę, bet Jokūbas nesutiko atsižadėti žydų tikėjimo, ir Janas Bžikas, jo šeimininkas, paliko jį visai vasarai ir ligi rudens pabaigos karvidėje aukštai ant kalno. Čia banda neturėjo kur ganytis ir ją reikėjo šerti pripešta tarp uolų žole. Kaimas buvo aukštai kalnuose, ir jam stigo ganyklų.

Prieš melždamas karves Jokūbas sukalbėjo ryto maldą. Priėjęs sakinį: „Tu nepadarei manęs vergu“, jis stabtelėjo. Ar jisai, Jano Bžiko vergas, gali tarti šiuos žodžius? Tiesą pasakius, pagal lenkų įstatymus netgi šlėktos neturėjo teisės padaryti žydo vergu. Bet kas šiame nuošaliame kaime paisys šalies įstatymo? Ir ko apskritai buvo verti visi nežydų įstatymai netgi prieš Chmelnickio žudynes? Jokūbas iš Juzefovo be kartėlio sutiko Apvaizdos jam siųstus vargus. Kituose kraštuose kazokai nugalabijo daug dorų žydų: nukirto jiems galvas, pakorė, pasmaugė arba pamovė ant baslio. Jie prievartavo skaisčias merginas, perskrosdavo joms vidurius. Jam, Jokūbui, nebuvo skirta kankinio dalia. Jis pabėgo nuo galvažudžių, bet lenkų plėšikai nutempė jį kažkur į kalnus ir pardavė kaip vergą Janui Bžikui. Jis gyveno čia jau ketverius metus ir nė nežinojo, ar jo žmona ir vaikai dar gyvi. Jis neturėjo talito nei filakterijų, cicelių* nei jokios

* *Talitas* – keturkampis apsiautalas, kuriuo žydai apsisiaučia ant drabužių melsdamiesi; *filakterijai* – ritinėliai su Penkiaknygės ištraukomis, sudėti į dvi dėžutes, kurias žydai prieš melsdamiesi dirželiais prisiriša prie kaktos ir kairės rankos; *ciceliai* – keturkampis audeklo gabalas su skyle galvai ir spurgais kampuose, nešiojamas po viršutiniais drabužiais. (*Čia ir toliau – vert. pastabos.*)

šventos knygos. Vienintelis ženklas jo kūne – apipjaustymas – liudijo, kad jis yra žydas. Tačiau, laimei, jis atmintinai mokėjo savo maldas, kelis Mišnos* skyrius ir keletą Gemaros** puslapių, daugybę psalmių ir ištraukų iš įvairių Biblijos dalių. Kartais jis prabusdavo vidury nakties, mintyse kartodamas Gemaros eilutes – pasirodo, mokėjo jas pats to nežinodamas. Atmintis žaidė su juo slėpynes. Jeigu jis būtų turėjęs plunksną ir popieriaus, būtų užrašęs, kas ateidavo į galvą, bet kur čionai jis galėjo rasti tokius daiktus?

Jis atsuko veidą į rytus ir, žvelgdamas tiesiai prieš save, ėmė kalbėti šventus žodžius. Stačios uolos žėrėjo saulės šviesoje. Netoliese piemuo dainavo tirolietišką dainą, ir jo balsas ilgesingai nutęsdavo kiekvieną gaidą, tarsi jisai, taip pat patekęs į vergiją, būtų veržęsis ištrūkti laisvėn. Buvo sunku patikėti, kad šitaip dainuoti gali žmonės, mintantys šunimis, katėmis, pelėmis ir kenčiantys visokiausius pažeminimus. Čionykščiai valstiečiai netgi nebuvo pasiekę krikščionių lygio. Jie vis dar laikėsi senųjų pagoniškų papročių.

Buvo metas, kai Jokūbas rengėsi pabėgti, bet iš jo planų nieko neišėjo. Jis nepažinojo kalnų; miškuose knibždėjo plėšrūs žvėrys. Snigdavo netgi vasarą. Valstiečiai nenuleido nuo jo akių ir neleisdavo jam pereiti kaimo tilto. Jie tarpusavyje susitarė, jog tasai, kuris pamatys Jokūbą kitame upės krante, turi nieko nelaukdamas jį užmušti. Tarp valstiečių buvo tokių, kurie norėjo jį žūtbūt nugalabyti. Mat Jokūbas galėjo būti burtininkas arba vienas iš tų nelabųjų, kurie suvelia plaukus kaltūnais. Tačiau Zagajekas, grafo dvaro valdytojas, uždraudė kėsintis į prašalaičio gyvybę. Jokūbas ne

* *Mišna* – pagrindinė Talmudo dalis.

** *Gemara* – Talmudo dalis, Mišnos komentarai.

tik pripešdavo daugiau žolės už kitus piemenis, – jo karvės, kurių plaukas net blizgėjo, duodavo daug pieno ir vesdavo sveikus veršelius. Kol kaimas nekentėjo nuo bado, epidemijų ar gaisrų, valstiečiai turėjo palikti žydą ramybėje.

Atėjo laikas melžti karves, ir Jokūbas pasiskubino baigti maldas. Grįžęs į tvartą, jis lovyje sumaišė žolę, sukapotus šiaudus ir ropes, kuriuos buvo pasiruošęs iš vakaro. Ant lentynos tvarte stovėjo melžtuvė ir kelios didelės molio puodynės, o kampe – muštuvis. Kasdien, jau vakarėjant, ateidavo Vanda su valgiu Jokūbui ir dviem didžiuliais ąsočiais, kuriuose parsinešdavo į kaimą pieno.

Jokūbas melžė ir niūniavo melodiją, kurią prisiminė iš Juzefovo. Saulė kilo už kalnų, sklaidydama rūko vijas. Jis traukė orą giliai į plaučius, nes į tvartą pro atviras duris veržėsi augmenijos kvapai. Jis jau taip seniai buvo čia, kad pažino visus augalus ir galėjo atskirti aliai vienos gėlelės, aliai vienos žolelės kvapą. Kiekvienas saulėtekis kalnuose buvo panašus į stebuklą; aiškiai regėjai Dievo ranką tarp žėruojančių debesų. Dievas nubaudė savo tautą ir paslėpė nuo jos savo veidą, tačiau ir toliau viešpatavo pasaulyje. Kaip sandoros, kurią sudarė po tvano, ženklą Jis pakabino danguje vaivorykštę, parodydamas, kad dienai ir nakčiai, vasarai ir žiemai, sėjai ir pjūčiai neateis galas.

II

Kiaurą dieną Jokūbas laipiojo po kalną. Pripešęs marškon žolės, nunešdavo ją į tvartą ir vėlei grįždavo į miškus. Kiti piemenys, kai Jokūbas pasirodė pirmą kartą, jį užpuolė ir prikūlė, bet dabar jis išmoko duoti grąžos ir nesiskirdavo su ąžuoline lazda. Jis lakstė nuo uolos ant uolos vikriai kaip beždžionė, rūpestingai žiūrėdamas, kokios žolės tinka

karvėms, o kokios kenksmingos. Jis mokėjo viską, ką turi mokėti piemuo: užkurti ugnį trinant du medgalius, melžti karves, priimti veršelį. Prisirinkdavo grybų, žemuogių, mėlynių, įvairiausių žemės gėrybių, o Vanda kiekvieną pavakarę iš kaimo atnešdavo jam riekę rupios juodos duonos, kartais ir kokį ridiką, morką ar svogūną, arba nuskindavo sode obuolį ar kriaušę. Iš pradžių Janas Bžikas juokais pamėgino įgrūsti jam į burną gabalą dešros, bet Jokūbas nė už ką nesutiko paragauti draudžiamo maisto. Jis nepešdavo žolės šabo dieną, o gyvuliams duodavo per savaitę sukaupto pašaro. Kalniečiai daugiau prie jo nekibo.

Tačiau to negalėjai pasakyti apie merginas, kurios prižiūrėjo avis ir miegodavo tvarte. Jos nedavė jam ramybės nei dieną, nei naktį. Viliojamos aukšto jo stoto, gretinosi prie Jokūbo, šnekino jį, juokėsi ir elgėsi neką geriau už gyvulius. Lengvindavosi jo akyse ir nuolatos, pasikėlusios sijonus, rodydavo jam vabzdžių sukandžiotas šlaunis ir klubus. „Pasiguldyk mane“, – begėdiškai prašydavo viena mergina, bet Jokūbas elgėsi taip, lyg būtų kurčias ir aklas. Ir ne tik todėl, kad sanguliavimas – mirtina nuodėmė. Šitos moterys buvo nešvarios, jų drabužiuose knibždėjo gyvis, o plaukai buvo susivėlę kaltūnais; daugumos jų oda buvo nusėta spuogais ir šunvotėmis, jos valgydavo laukų graužikus ir pūvančią paukščių dvėselieną. Kai kurios net beveik nekalbėjo lenkiškai, kriuksėjo kaip gyvuliai, rodė ženklus rankomis, klykdavo ir žviegdavo kaip pamišusios. Kaime buvo pilna luošių, berniukų ir mergaičių su gūžiais, išsipūtusiomis galvomis ir bjauriais apgamais; buvo ir nebylių, epileptikų, apsigimėlių su šešiais pirštais ant rankų ar kojų. Vasarą tėvai palikdavo savo nesveikus vaikus kalnuose kartu su gyvuliais, ir jie siausdavo čia kaip laukiniai. Moterys ir vyrai paleistu-

vaudavo visų akyse; moterys pastodavo, bet, ištisą dieną karstydamosi ant uolų, tampydamos sunkius nešulius, dažnai persileisdavo. Šis kraštas neturėjo pribuvėjų, ir gimdyvėms tekdavo pačioms perpjauti virkštelę. Jeigu vaikas mirdavo, jos palaidodavo jį griovyje be jokių krikščioniškų apeigų arba tiesiog įmesdavo kalnų upėn. Dažnai moterys pačios mirdavo nukraujavusios. Jeigu kas nors nusileisdavo į slėnį atvesti kunigo Dziobako, kad tasai išklausytų mirštančiosios išpažintį ir suteiktų jai paskutinį patepimą, nieko nepešdavo: Dziobako viena koja buvo sužalota, be to, jis amžinai būdavo girtas.

Palyginti su šitais laukiniais, Vanda, našlaujanti Jano Bžiko duktė, atrodė išaugusi mieste. Ji dėvėdavo sijoną ir palaidinukę, ryšėdavo prijuostę ir skarelę ant galvos; negana to, jos kalbą galėjai suprasti. Nuo to laiko, kai žaibas nutrenkė jos vyrą Stachą, jai piršosi visi kaimo senberniai ir našliai, bet ji atkakliai kartojo „ne". Vanda buvo dvidešimt penkerių metų, aukštesnė už didžiumą moteriškių. Ji buvo šviesiaplaukė, mėlynakė, baltaodė, dailių veido bruožų. Supinti ir apsukti aplink galvą plaukai puošė ją lyg kviečių vainikas. Kai šypsodavosi, jos skruostuose atsirasdavo duobutės, o stipriais dantimis ji pajėgdavo perkrimsti kiečiausią riešutą. Jos nosis buvo tiesi, smakras siauras. Ji buvo puiki siuvėja, mokėjo megzti, virti valgyti ir pasakoti istorijas, nuo kurių kūnas eidavo pagaugais. Kaimas pravardžiavo ją „Poniute". Jokūbas gerai žinojo, kad pagal įstatymą jis turi jos vengti, bet jeigu nebūtų buvę Vandos, jis būtų pamiršęs, kad turi liežuvį. Be to, ji padėjo jam atlikti žydo pareigas. Sakykim, kai žiemą per šabą jos tėvas liepdavo Jokūbui užkurti krosnį, jinai atsikeldavo anksčiau už jį ir pati prakurdavo ugnį ir pridėdavo malkų. Slapta nuo tėvų ji atnešdavo

jam miežinės košės, medaus, vaisių iš sodo, agurkų iš daržo. Kartą, kai Jokūbas pasitempė kulkšnį ir jo koja sutino, Vanda įstatė kaulą savo vieton ir dėjo ant jo pavilgus. Kitą sykį jam į ranką įgėlė gyvatė, ir jinai, priglaudusi burną prie žaizdos, iščiulpė nuodus. Ir tai buvo ne vienintelis kartas, kai Vanda išgelbėjo jam gyvybę.

Jokūbas žinojo, kad visa tai – Šėtono išmonės; kiaurą dieną jis ilgėdavosi jos ir negalėjo įveikti troškimo ją pamatyti. Vos tik pabudęs imdavo skaičiuoti, kiek valandų liko iki jos atėjimo. Kur buvęs, kur nebuvęs atsidurdavo prie saulės laikrodžio, kurį pasidarė iš akmens, norėdamas pasižiūrėti, kiek pasistūmė šešėlis. Jeigu smarkus lietus ar staigi liūtis sutrukdydavo jai ateiti, jis vaikščiodavo kaip žemę pardavęs. Ir nors meldė Dievo apsaugoti jį nuo nuodėmingų minčių, tos mintys nesiliovė jo persekiojusios. Kaip jis galėjo išsaugoti širdį tyrą, jeigu neturėjo nei filakterijų, nei cicelių? O neturėdamas kalendoriaus netgi negalėjo deramai pažymėti švenčių. Kaip senovės žmonės jis nustatydavo mėnesio pradžią iš jauno mėnulio pasirodymo, o baigiantis ketvirtiems vergijos metams, patikslino apskaitą, pridėdamas papildomą mėnesį. Tačiau, kad ir kaip stengėsi, žinojo, kad skaičiuodamas galėjo padaryti klaidų.

Pagal jo apskaičiavimus šita ilga ir šilta diena buvo tamuzo* ketvirta. Jis pripešė gausybę žolės ir lapų; pasimeldė, išnagrinėjo keletą Mišnos skyrių, atmintinai pasakė tuos kelis Gemaros puslapius, kuriuos kartodavo kas dieną. Galiausiai pasakė vieną iš psalmių ir sugiedojo jidiš kalba maldą, kurią pats buvo sukūręs. Jis prašė Visagalio išvaduoti jį iš

* *Tamuzas* – dešimtas mėnuo pagal žydų kalendorių (birželis–liepa).

vergijos ir leisti jam vėlei gyventi žydo gyvenimą. Tą dieną jis suvalgė riekę duonos, likusią iš vakaro, ir ant ugniakuro tvarte išsivirė puodą kruopų košės. Sukalbėjęs padėkos maldą, pasijuto pavargęs ir išėjęs laukan atsigulė po medžiu. Jam atrodė būtina turėti šunį, kad tas saugotų bandą nuo žvėrių. Iš pradžių jam nepatiko šitas juodas padaras smailiu snukiu ir aštriais dantimis, jis nepakentė jo lojimo ir meilikaujamo laižymo, kuris primindavo jam, ką apie tai sako Talmudas ir kaip Izaokas Lurija* kartu su kitais kabalistais lygina šunis su šėtoniškomis jėgomis. Bet ilgainiui Jokūbas priprato prie savo šuns ir netgi davė jam vardą – pavadino Balaamu. Vos tik Jokūbas atsigulė po medžiu, Balaamas atsitūpė šalimais, ištiesė letenas ir ėmė eiti sargybą.

Jokūbo akys užsimerkė, ir raudona vasaros saulė skverbėsi pro vokus. Viršum jo medyje tuntas paukščių čirškė, giedojo, barstė savo treles. Jis nei būdravo, nei miegojo – jo kūnas tarsi nugrimzdo nuovargin. Tebūnie taip. Tokia Dievo valia.

Anksčiau jis be paliovos šaukėsi mirties; netgi galvojo apie savižudybę. Tačiau dabar tokios nuotaikos praėjo ir jisai priprato prie gyvenimo tarp svetimų, toli nuo namų, priprato prie sunkaus darbo. Snūduriuodamas girdėjo, kaip krinta pušies kankorėžiai, kaip tolumoje kukuoja gegutė. Jis atsimerkė. Susipynusių šakų ir pušies spyglių tinklas košė saulės spindulius nelyginant rėtis, ir saulės atšvaitai spindėjo visomis vaivorykštės spalvomis. Paskutinis rasos lašas suliepsnojo, suspindo ir sprogęs pasiliejo plonomis gijomis. Švarios dangaus žydrynės netemdė joks debesėlis. Sunku

* *Izaokas Lurija* (1534–1572) – žydų mistikas, praktinės kabalos pagrindėjas.

buvo tikėti Dievo gailestingumu, kai žmogžudžiai laidoja vaikus gyvus. Tačiau Dievo išmintį liudijo visut viskas.

Jokūbas užmigo, ir sapnuose jį aplankė Vanda.

III

Saulė pasviro vakarop; diena artėjo į pabaigą. Aukštai viršum galvos sklandė erelis, didelis ir lėtas, it koks padangių burlaivis. Dangus vis dar buvo giedras, bet miškuose jau kilo balta kaip pienas migla. Rangydamasis smulkiais žiedais, rūkas kaišiojo liežuvius ir stengėsi įgauti apibrėžtą pavidalą. Gemalinė jo būklė žadino Jokūbui mintį apie pirminę medžiagą, iš kurios, pasak filosofų, atsiradę visi daiktai.

Stovėdamas prie tvarto, Jokūbas galėjo matyti aplinkui daug mylių atstumu. Kalnai tebebuvo tokie pat negyvenami kaip Pasaulio sukūrimo dienomis. Viena viršum kitos, laiptais kilo miškų juostos – pirmiausia lapuočiai, paskui pušys ir eglės. Už miškų driekėsi pliki uolynai, ir blausus sniegas, tarsi besivyniojanti pilkšva drobulė, palengva slinko nuo viršūnių, kėsindamasis apkloti pasaulį žiemos dangalu. Jokūbas sukalbėjo vakaro maldą ir užlipo ant aukštumėlės, nuo kurios buvo matyti į kaimą vedantis takas. Taip, Vanda jau lipo aukštyn. Jis atpažino ją iš figūros, skarelės, eisenos. Jinai atrodė ne didesnė už mažąjį pirštelį ir buvo panaši į tuos nykštukus ar kaukučius, apie kuriuos pati pasakodavo tiek visokiausių istorijų, – šios dvasios gyvenančios uolų plyšiuose, medžių drevėse, po šungrybių stogučiais ir sutemus išlendančios pažaisti, apsirengusios žaliais švarkeliais, mėlynomis kepuraitėmis ir raudonais batukais. Negalėdamas atitraukti nuo jos akių, jis sužavėtas žiūrėjo, kaip jinai žingsniuoja, kaip stabteli atsipūsti, kaip pranyksta

tarp medžių ir vėlei išnyra miško proskynoje, jau aukštėliau ant šlaito. Kartkartėmis jos rankoje kaip deimantas subliksėdavo metalinis ąsotis. Jis matė ir pintinę, kurioje Vanda atnešdavo jam valgyti.

Jinai, eidama vis artyn ir artyn, darėsi vis didesnė ir didesnė. Jokūbas tekinas leidosi jos pasitikti, neva jai padėti, nors ąsočiai, kuriuos ji nešė, dar buvo tušti. Vanda pamatė jį ir sustojo. Jis skubėjo prie jos kaip jaunikis prie savo nuotakos. O atsidūręs šalia pajuto, kaip jį užlieja tiek drovumas, tiek švelnumas, ir abu jausmai buvo vienodai stiprūs. Jis žinojo, kad žydų įstatymas neleidžia jam į ją žiūrėti, bet regėjo visut viską: jos akis, kurios būdavo čia mėlynos, čia žalios, putlias lūpas, ilgą laibą kaklą, moterišką krūtinę. Kaip ir visos kitos valstietės, ji dirbdavo laukuose, bet jos rankos liko grakščios. Jokūbas pasijuto nejaukiai, stovėdamas šalia jos. Jo plaukai buvo nešukuoti, kelnės per trumpos ir sudriskusios kaip elgetos. Iš motinos pusės jis buvo kilęs iš žydų, kurie nuolatos turėdavo reikalų su didikais ir nuomojo žemę, tad išmoko lenkiškai dar būdamas vaikas ir dabar, patekęs į nelaisvę, kalbėjo šia kalba kaip nežydas. Tarpais netgi užmiršdavo, kaip kai kurie daiktai vadinami jidiš kalba.

– Labas vakaras, Vanda.

– Labas vakaras, Jokūbai.

– Žiūrėjau, kaip lipai į kalną.

– Tikrai?

Jos veidą užliejo raudonis.

– Atrodei ne didesnė už žirnį.

– Viskas iš tolo taip atrodo.

– Taigi, – pasakė Jokūbas. – Žvaigždės tokios pat didelės kaip visa žemė, bet jos taip toli, kad matome tik mažus taškelius.

Vanda nutilo. Jis dažnai kalbėdavo keistus dalykus, kurių ji nesuprasdavo. Jokūbas papasakojo jai savo istoriją, ir ji žinojo, kad jisai kilęs iš žydų, gyvenančių tolimame krašte, kad mokėsi iš knygų ir turėjo žmoną ir vaikų, kuriuos iššudė kazokai. Bet kas tie žydai? Kas parašyta jų knygose? Kas tie kazokai? Viso šito jinai neįstengė suprasti. Nesuprato nė jo žodžių, kad žvaigždės tokios pat didelės kaip žemė. Jeigu jos tikrai tokios didelės, kaip jų gali tiek daug susispiesti viršum kaimo? Tačiau Vanda jau seniai nusprendė, kad Jokūbas – didis mąstytojas. Kas žino, gal jis burtininkas, kaip šnabždasi moterys slėnyje? Bet kad ir kas jis būtų buvęs, Vanda jį mylėjo. Kiekvienas vakaras jai būdavo šventė.

Jis paėmė iš jos ąsočius, ir juodu užlipo viršun. Kitas vyras būtų prilaikęs ją už alkūnės ar uždėjęs ranką jai ant peties, bet Jokūbas žingsniavo šalia susidrovėjęs kaip berniukas, skleisdamas saulės šilumą, žolės ir tvarto kvapus. O Vanda jau buvo pasiūliusi ją vesti arba, jeigu jis negalįs pasiryžti tokiam žingsniui, gyventi kartu be kunigo palaiminimo. Jis apsimetė neišgirdęs pasiūlymo ir tik vėliau tarstelėjo, kad sanguliauti draudžiama. Dievas žvelgiąs iš dangaus aukštybių ir kiekvienam žmogui atlyginąs arba nubaudžiąs jį pagal jo darbus.

Sakytum jinai to nežinotų! Tačiau kaime buvo įprasta mylėtis su kuo papuola. Kunigas paleido į pasaulį pusę tuzino pavainikių. To, ką ji pasiūlė Jokūbui, nebūtų atsisakęs joks kitas vyras. Argi visi kaimiečiai nerėžia aplink ją sparno, tarp jų ir dvaro valdytojo sūnus Stefanas? Nebuvo savaitės, kad kokio vaikino motina ar sesuo nesikreiptų į ją piršdama jaunikį. Ji nuolatos gaudavo dovanų ir grąžindavo jas atgal. Jokūbo požiūris suglumino Vandą, ir ji ėjo nuleidusi galvą, gododama apie šią mįslę, kurios nepajėgė įminti. Ji-

nai įsimylėjo vergą iš pirmo žvilgsnio, bet nors jie jau ne vienus metus daug laiko praleisdavo kartu, jis laikėsi atokiai. Daugybę kartų ji priėjo išvadą, kad iš tų pelų nebus grūdų ir kad ji veltui švaisto dėl jo savo jaunystę. Tačiau Jokūbas ją traukte traukė, ir tas potraukis nė kiek nemažėjo – jinai vos ištverdavo laukdama vakaro. Kaime žmonės jau ėmė plakti liežuviais. Moterys šaipėsi iš jos ir laidė juokelius. Buvo kalbama, jog vergas ją apkerėjo. Kad ir kaip ten būtų buvę, ji negalėjo išsivaduoti.

Vanda susimąsčiusi pasilenkė, nusiskynė gėlę ir plėšydama žiedlapius pradėjo skaičiuoti: „Myli, nemyli". Paskutinis lapelis atsakė „myli". Bet jeigu tai teisybė, kaip ilgai jis dar ją kamuos?

Dabar saulė leidosi greitai ir netrukus pasislėpė už kalnų. Diena baigėsi, palydėta paukščių krankimo ir klyksmų. Nuo krūmų kilo rūkas, piemenys dainavo tirolietiškas dainas. Moterys jau ruošė vakarienę – tikriausiai kepė kokį žvėrelį, pakliuvusį į spąstus.

IV

Be duonos ir daržovių, Vanda slapta nuo motinos ir sesers atnešė Jokūbui retą dovaną – kiaušinį, padėtą baltos vištos, ir kol ji melžė karves, jisai pasitaisė vakarienę. Uždėjo kelias sausas šakas ant akmenų, įkūrė ugnį ir išsivirė kiaušinį. Jis paliko tvarto duris atidarytas, nors jau buvo tamsu. Liepsnos, kylančios nuo pušinių šakų, išmargino Vandos veidą raudonomis dėmelėmis ir atsispindėjo jos akyse. Jis atsisėdo ant trinkos, prisimindamas, ką paprastai valgydavo prieš Abo devintosios* pasninką. Kiau-

* *Abas* – vienuoliktas mėnuo (liepa–rugpjūtis); *Abo devintoji* – gedulo diena, kurią žydai mini Jeruzalės šventyklos sugriovimą 70 metais.

šinis tuomet valgomas kaip gedulo ženklas: riedantis kiaušinis simbolizuoja žmogaus likimo permainingumą. Jis apsiplovė rankas, o kai jos nudžiūvo, sukalbėjo palaiminimą ir padažė duoną į druską. Tvarte nebuvo stalo, todėl jis naudojosi apverstu kibiru. Jėgas Jokūbas palaikydavo daržovėmis ir vaisiais; mėsos niekada neragaudavo. Valgydamas jis akies krašteliu žvilgčiojo į Vandą, kuri buvo atsidavusi jam kaip žmona ir kuri kasdien atnešdavo kokį skanėstą. „Tautų gailestingumas – tai nuodėmė", – tarė jis sau, cituodamas Biblijos ištraukos komentarą ir stengdamasis nuslopinti meilę, kurią jai jautė. Ar jinai visa tai daro Dievo garbei? Ne, ją skatina geismas. Jos meilę žadina jo išvaizda, ir jeigu jis, Dieve apsaugok, taptų luošiu arba prarastų savo vyriškumą, jos meilė išgaruotų kaip dūmas. Tačiau kūno galia tokia didelė, kad žmogus mato tik paviršių ir per daug nesigilina į tokius klausimus. Jis išgirdo, kaip pienas garsiai švirkščia į kibirą, ir nustojęs valgyti įsiklausė. Čirškė žiogai, dūzgė ir zvimbė bitės, uodai, musės, – begalių begalės gyvių, kiekvienas kitokiu balsu. Žvaigždės dausose įžiebė savo ugneles. Aukštai danguje pakibo mėnulio pjautuvas.

– Ar kiaušinis geras? – paklausė Vanda.

– Skanus ir šviežias.

– Ar kas galėtų būti šviežesnis? Mačiau, kaip višta jį padėjo. Kai jis nukrito ant šiaudų, iškart pamaniau – bus Jokūbui. Lukštas buvo dar šiltutėlis.

– Tu gera moteris, Vanda.

– Galiu būti ir bloga. Nelygu kam. Aš buvau bloga amžinatilsį Stachui.

– Kodėl?

– Nežinau. Jis visada reikalaudavo, niekad neprašydavo.

Jei užsigeisdavo manęs naktį, prižadindavo iš miego. O dieną kartais pasiguldydavo mane atvirame lauke.

Jos žodžiai sužadino Jokūbui ir aistrą, ir pasibjaurėjimą.

– Tai negerai.

– Iš kur valstiečiui žinoti, kas gerai ir kas negerai? Jis paprasčiausiai pasiima tai, ko nori. Kartą aš sirgau, ir mano kakta degė kaip krosnis, bet jis atėjo pas mane ir turėjau jam atsiduoti.

– Tora sako, kad vyras neturi versti savo žmonos per jėgą, – tarė Jokūbas. – Jis turi gerintis jai, kol ji sutiks.

– Kur yra toji Tora? Juzefove?

– Tora yra visur.

– Kaip ji gali būti visur?

– Tora aiškina, kaip žmogus turėtų elgtis.

Vanda kiek patylėjo.

– Tai tinka tik miestui. Čia vyrai kaip laukiniai jaučiai. Prisiek, kad niekad neišduosi, ką tau papasakosiu.

– Kam aš galėčiau išduoti?

– Mano tikras brolis kartą mane užpuolė. Tada buvau tik vienuolikos metų. Jis grįžo iš smuklės. Mama miegojo, bet mano šauksmai ją prikėlė. Ji griebė kibirą su pamazgomis ir šliūkštelėjo ant jo.

Jokūbas, valandėlę patylėjęs, vėlei prabilo:

– Tarp žydų tokių dalykų nebūna.

– Tai tu taip sakai. Jie užmušė mūsų Dievą.

– Kaip gali žmogus užmušti Dievą?

– Neklausinėk manęs. Aš tik sakau tai, ką kalba kunigai. O tu iš tikrųjų esi žydas?

– Taip, žydas.

– Sunku patikėti. Pasidaryk vienu iš mūsų, ir mudu susituoksime. Aš būsiu gera žmona, mes turėsime trobelę slė-

nyje. Zagajekas duos mums sklypelį žemės. Kiek reikia dirbsime grafui, o likęs laikas priklausys mums patiems. Visko turėsime – karvių, kiaulių, vištų, žąsų, ančių. Tu moki rašyti ir skaityti, tad kai Zagajekas mirs, užimsi jo vietą.

Jokūbas atsakė ne iš karto.

– Ne, negaliu. Aš esu žydas. Kiek žinau, mano žmona gyva.

– Ne kartą sakei, kad visi buvo iššudyti. Bet netgi jei ji gyva, koks skirtumas? Jinai – ten, o tu – čia.

– Dievas yra visur.

– Nejau Dievas užsigaus, jei būsi laisvas žmogus, o ne vergas? Vaikštai basas, pusnuogis. Vasaras praleidi tvarte, žiemą kenti šaltį klėtyje. Anksčiau ar vėliau jie tave nužudys.

– Kas mane nužudys?

– Ak, jie tikrai tave nužudys!

– Tada aš būsiu kartu su kitomis šventomis sielomis.

– Man tavęs gaila, Jokūbai. Man tavęs gaila.

Abu nugrimzdo į ilgą tylą, ir tvarte stojo ramybė, tik karvė tarpais sutrependavo kanopa. Ugniakure geso paskutinės žarijos, ir Jokūbas, baigęs valgyti, išėjo sukalbėti padėkos į gryną orą, mėšlu nesuterštą vietą. Nusileido naktis, bet vakaruose dar kyburiavo saulėlydžio draiskanos. Paprastai moterys, atnešusios piemenims valgyti, neužsibūdavo kalne, nes naktį grįžti namo atrodė pavojinga. Tačiau Vanda dažnai užtrukdavo lig vėlumos, nors jos motina bardavosi, o kūmutės nepaliovė plakti liežuviais. Jinai buvo stipri kaip vyras ir mokėjo užkeikimų piktosioms dvasioms nuginti. Baigusi melžti karves, ji tamsiame tvarte supylė pieną iš melžtuvės į ąsočius. Paskui šiaudų gniūžte nušveitė muštuvį ir nuvalė skretenas nuo karvių šonų. Viską darė greitai, su

įgudimu. Kai darbai buvo baigti, išėjo laukan. Šuo, palikęs Jokūbą, pribėgo prie jos, pavizgino uodega ir pašokęs įsirėmė į ją priekinėmis letenomis. Vanda pasilenkė, ir jis palaižė jai veidą.

– Gana, Balaamai, – sudraudė ji. – Jisai meilesnis nei tu, – pasakė Jokūbui.

– Gyvuliai neturi priedermių.

– Bet jie taip pat turi sielas.

Ji neskubėjo namo. Atsisėdo prie tvarto, ir Jokūbas taip pat atsisėdo. Juodu visada valandėlę praleisdavo drauge, ir visada ant tų pačių akmenų. Jeigu nebūdavo mėnulio, jinai matydavo jį žvaigždžių šviesoje, bet šįvakar buvo šviesu nelyginant per pilnatį. Jokūbas tylomis žiūrėjo į ją, ir jį užliejo meilė ir geismas. Jam buvo sunku kovoti su savimi. Kraujas kunkuliavo jo gyslose kaip verdantis vanduo, o per nugarkaulį ėjo karšti ir šalti šiurpuliai. „Neužmiršk, kad šitas pasaulis – tiktai prieangis, – įspėjo jis save. – Tikrieji rūmai yra anapus. Neprarask jų dėl akimirkos malonumo".

V

– Kaip laikosi tavo šeima? Kas nauja? – paklausė Jokūbas.

Vanda pabudo iš svajonių.

– Kas gali būti nauja? Tėvas pluša, kerta medžius miškuose ir tempia namo. Jis toks silpnas, kad rąstai beveik išverčia jį iš kojų. Jis nori atstatyti mūsų trobelę ar dievai žino ką. Tokių metų! Vakarais būna toks nusivaręs, kad nė kąsnio negali nuryti ir krinta lovon it pakirstas. Neilgai betemps.

Jokūbo antakiai susiraukė.

– Nevalia taip kalbėti.

– Tai teisybė.

– Niekas nežino Dangaus nuosprendžių.

– Gal ir taip, bet kai jėgos apleidžia žmogų, jis miršta. Aš galiu išvardinti, kas ruošiasi iškeliauti iš šio pasaulio – ne tik senius ir ligonius, bet ir jaunus, sveikus. Man užtenka tik akį užmesti, ir iškart suprantu. Kartais bijau ką nors sakyti, nes nenoriu, kad žmonės laikytų mane ragana. Tačiau, šiaip ar taip, aš žinau. Motina vis tokia pat: truputį verpia, truputį šeimininkauja, dedasi serganti. Anteką matome tik sekmadieniais, o kartais dar rečiau. Marisia laukiasi, netrukus gimdys. Basia – tinginė. Motina vadina ją tingia kate. Bet per šokius ar linksmą vakarėlį ji atkunta. Voicechas darosi vis didesnis kvėša.

– O kaip javai? Ar derlius geras?

– Kada jis buvo geras? – atsakė Vanda. – Slėnyje yra derlingos, juodos žemės, o čia vieni akmenys. Tarp rugienojų beveik pravažiuotum vežimu su jaučiais. Mums dar liko šiek tiek rugių iš praėjusių metų, bet dauguma valstiečių kumštį graužia. Tas lopelis geros žemės, kurį turime, priklauso grafui, be to, vis vien Zagajekas viską pasiglemžia.

– Ar grafas niekada čionai nepasirodo?

– Kaip ir niekada. Jis gyvena kitame krašte ir netgi nežino, kad šis kaimas jam priklauso. Prieš kokius šešerius metus pas mus užgriuvo būrelis ponų – pačiame vidurvasaryje kaip dabar, kai derlius dar nebuvo nuimtas. Jiems šovė į galvą pamedžioti, ir jie davėsi kaip pasiutę po laukus su savo arkliais ir šunimis. Jų tarnai prisigrobė veršelių, vištų, ožkų ir netgi nučiupo vieno valstiečio triušį. Zagajekas keliais šliaužiojo paskui juos, bučiuodamas visiems užpakalius. O, jis pučiasi prieš čionykščius žmones ir rodo jiems savo valdžią, bet kai sutinka kokį miestietį, puola jam batų

laižyti. Jie taip ištrypė laukus, kad jiems išvažiavus teliko dykvietė. Tą žiemą valstiečiai badavo, jų vaikai išgelsdavo ir mirdavo.

– Ar nebuvo kam su jais pasikalbėti?

– Su tais didžiūnais? Jie niekada neišsiblaivydavo. Valstiečiai bučiuodavo jiems kojas, o tie atsimokėdavo botago kirčiais. Ne viena mergina buvo išprievartauta. Jos grįždavo namo kruvinais baltiniais ir geliančia širdimi. Po devynių mėnesių pagimdė pavainikius.

– Tarp žydų nėra tokių galvažudžių.

– Nejaugi? O ką daro žydų dvarininkai?

– Žydai neturi dvarininkų.

– O kam priklauso žemė?

– Žydai neturi žemės. Kai jie turėjo savo šalį, patys dirbo žemę, augino vynuogynus ir alyvmedžių giraites. Bet čia, Lenkijoje, jie manosi prekyba ir amatais.

– Kodėl taip yra? Mūsų žemė prasta, bet jei sunkiai pluši ir turi gerą žmoną, vis dėlto šį tą užsidirbi. Stachas buvo stiprus, bet tinginys. Jis turėjo būti Basios vyras, o ne mano. Visus darbus atidėdavo rytojui. Nupjaudavo šieną ir palikdavo lauke, kol jį permerkdavo lietus. Jam terūpėjo sėdėti smuklėje ir plepėti. Teisybę pasakius, jo dienos buvo jau suskaičiuotos. Vestuvių naktį sapnavau jį mirusį, juodu kaip anglis veidu. Niekam to nesakiau, bet buvau įsitikinusi, kad jis ilgai netemps. Tą dieną, kai tai nutiko, oras nebuvo darganotas. Staiga trenkė žaibas ir įsiveržė tiesiai pro mūsų langą. Jis riedėjo kaip ugnies kamuolys, ieškodamas Stacho. Jo nebuvo troboje, bet žaibas nusirito į klėtį ir jį susirado. Kai pribėgau artyn, jo veidas buvo pajuodęs, tarsi suodžiais išteptas.

– Ar tu sapnuose niekada nematai nieko gera?

– Matau, jau sakiau tau. Regėjau, kad tu ateisi pas mus. Bet tai buvo ne per sapną. Aš nemiegojau. Motina kepė ruginius paplotėlius, o tėvas ką tik buvo nusukęs galvą vištai, dvesiančiai dėl auglio snape. Užsipyliau sriubos ant paplotėlių ir pasižiūrėjau į dubenį, kur plaukiojo didelės taukų akys. Pakilo garai, ir aš išvydau tave taip aiškiai, kaip dabar matau.

– Iš kur gavai tokių galių? – paklausė Jokūbas patylėjęs.

– Nežinau, Jokūbai. Bet visą laiką žinojau, kad mudu skirti viens kitam. Mano širdis ėmė mušti kaip su kūju, kai tėvas parsivedė tave namo iš turgaus. Neturėjai marškinių, ir aš daviau tau Stacho marškinius. Mudu su Vaceku jau buvome beveik susižadėję, bet kai pamačiau tave, jo paveikslas išblėso mano širdyje. Marilė nuo to laiko nenustoja juokusis. Jis nukrito jai tiesiai į rankas kaip prinokęs vaisius. Neseniai mačiau jį per vienas vestuves. Buvo girtas. Pradėjo verkti ir meilintis man kaip anksčiau. Marilė įsiuto. Bet aš jo nenoriu, Jokūbai.

– Vanda, išmesk tokias mintis iš galvos.

– Kodėl, Jokūbai, kodėl?

– Jau sakiau kodėl.

– Aš niekaip tavęs nesuprantu, Jokūbai.

– Tavo tikėjimas nėra mano tikėjimas.

– Ar aš nesakiau, kad norėčiau pakeisti tikėjimą?

– Mano tikėjimui negali priklausyti tas, kas netiki Dievo ir Toros. Nepakanka tiktai užsigeisti vyro.

– Aš tikiu, ką tiki tu.

– Kur mudu gyventume? Jei krikščionis čionai tampa žydu, jis sudeginamas ant laužo.

– Kur nors turėtų būti vieta...

– Nebent pas turkus.

– Gerai, pabėkim iš čia.

– Nepažįstu kalnų.

– Aš juos pažįstu.

– Turkų šalis labai toli. Būsim sulaikyti pakeliui.

Juodu vėlei nugrimzdo į tylą. Visą Vandos veidą užklojo šešėliai. Iš tolumos atplaukė piemens daina, dusli ir ilgesinga, tarsi dainininkas būtų bylojęs apie tai, kas kankino Vandą su Jokūbu, ir sielvartavęs dėl žiauraus likimo. Papūtė lengvas vėjelis, ir šakų šlamesys susiliejo su upės, srūvančios tarp uolų, šniokštimu.

– Ateik pas mane, – pasakė Vanda, ir jos žodžiai nuskambėjo kaip paliepimas, o kartu kaip malda. – Man tavęs reikia.

– Ne. Negaliu. Tai uždrausta.

Antras skyrius

I

Vandai kelias nuo kalno buvo sunkesnis nei kelias aukštyn. Dabar jinai ėjo su našta – dviem ąsočiais pieno ir sunkia širdimi. Tačiau, pagauta baimės, beveik tekina leidosi šlaitu. Takas vedė ją per tankią žolę, krūmynus, mišką; iš tankmės sklido keisti murmesiai ir šnaresiai. Vanda žinojo, kad aplinkui sukinėjasi pikti kipšiukai ir šaipūnės dvasios. Jie gali iškrėsti bjaurių pokštų. Jai ant kelio gali išdygti uola; kipšiukai gali užsikarti ant ąsočių, ir tie pasidarytų sunkesni; jie gali suvelti jos plaukus kaltūnais arba užteršti pieną velnio mėšlu. Dvasios knibždėte knibždėjo kaime ir jį supančiuose kalnuose. Kiekvieni namai turėjo savo dvaselę, gyvenančią už krosnies. Po kelius davėsi vilkolakiai ir baubai, kiekvienas su savo pinklėmis. Suūkė pelėda. Žmonių balsais kurkė varlės. Kažkur netoliese slankiojo Kobaltas, pilvakalbis velnias. Vanda girdėjo sunkų jo šnopavimą, panašų į priešmirtinį krioksmą. Ir vis dėlto baimė nenuslopino meilės sopulio. Nuo to, kad žydas vergas ją atstūmė, jos aistra tik dar karščiau įsiliepsnojo. Ji buvo pasiryžusi palikti savo kaimą, tėvus, šeimą ir sekti paskui Jokūbą – nuoga kaip pirštas, tuščiomis rankomis. Ji daugybę sykių kartojo sau esanti paskutinė kvailė. Ko vertas tasai vyras? Jeigu ji norėtų, galėtų susitarti su kokiu kaimo vaikinu, kad jį už-

muštų, ir niekas neišlietų nė ašarėlės. Bet kokia tau nauda iš žudiko, kai myli auką? Iš skausmo jai smaugė gerklę. Veidas degė lyg nuo antausio. Vyrai visada sukosi aplink ją – net jos pačios brolis, net piemenukas, kuris ganė žąsis. Jokūbo dvasia buvo stipresnė.

– Raganius! – tarė sau Vanda. – Jis mane apkerėjo.

Bet kur paslėpti jo burtai? Vogčiomis sumegzti į mazgelį jos suknelėje? Pririšti prie skarelės spurgo? Jis galėjo juos paslėpti ir jos plaukų garbanoje. Ji visur ieškojo, bet nieko nerado. Gal jai reikėtų pasitarti su senąja Maciocha, kaimo burtininke? Bet toji moteriškė pamišusi ir išplepa visas paslaptis. Ne, Maciocha negalima pasitikėti. Vanda buvo taip nugrimzdusi į savo mintis, kad net nepastebėjo, kaip nusileido žemyn. Tik staiga atsigodo besanti kalno papėdėje ir artėjanti prie tėvo trobelės. Tai buvo vargana lūšna su šiaudiniu stogu, samanomis apžėlusiais sienojais ir paukščių lizdais pašelmenėje. Namas turėjo du langus, vienas buvo aptrauktas karvės pūsle, o kitas atviras, kad galėtų išeiti dūmai. Vasarą Janas Bžikas neleisdavo trobos apšviesti, bet žiemos vakarais šukėje rusendavo dagtis arba būdavo žibinama balana. Vanda įėjo į trobelę, ir nors viduje buvo tamsu, ji matė aiškiai kaip dieną.

Tėvas gulėjo lovoje. Basas, apiplyšusiais drabužiais. Jis retai kada nusirengdavo. Vanda negalėjo suprasti, ar jisai miega, ar tik prigulė pailsėti. Jos motina ir sesuo Basia iš šiaudų vijo virvę. Lova, kurioje gulėjo Janas Bžikas, buvo vienintelė troboje: joje miegodavo visa šeima, taip pat ir Vanda. Prieš kelerius metus, kai jos brolis Antekas dar buvo nevedęs, Janas Bžikas prieš miegą mylėdavosi su žmona, ir vaikams tai būdavo šiokia tokia pramoga. Tačiau Antekas jų namuose nebegyveno, o tėvai jau buvo per seni tokiems

žaidimams. Visi tikėjosi, kad Janas Bžikas netrukus mirs. Antekas, kuriam rūpėjo perimti namus, pasirodydavo kas kelias dienas ir be jokios gėdos klausdavo: „Na kaip, ar senis dar kruta?“

„Taip, dar kruta“, – atsakydavo motina. Ji taip pat norėjo atsikratyti šios įgrisusios naštos. Jis tik veltui valgė duoną. Pasidarė silpnas, paniuręs, irzlus. Kiaurą dieną raugėdavo. Kaip bebras toliau ruošė medieną, bet ploni, kreivi rąstgaliai, kuriuos partempdavo namo, tikdavo vien malkoms.

Namiškiai retai kada persimesdavo žodžiu. Senoji griežė dantį ant Vandos, kad toji neišteka antrą kartą. Basios vyras Voicechas grįžo gyventi pas savo tėvus; po vedybų jis vaikščiojo kaip musę prariješ. Basia jau buvo pagimdžiusi tris vaikus, vieną nuo vyro, o du pavainikius, bet visi jie mirė. Janas Bžikas su žmona taip pat buvo palaidoję du sūnus, tvirtus kaip ąžuolas. Šeimą graužė kartėlis ir liūdesys; tylus priešiškumas virė kliukėjo šiuose namuose it košė ant krosnies.

Vanda nė vienam namiškiui nepratarė nė žodžio. Ji išpilstė pieną iš ąsočių į kelis indus. Pusė pieno, kurį duodavo karvės, priklausė dvaro valdytojui Zagajekui; jis kaime turėjo pieninę, kur buvo spaudžiami sūriai. Savąją pusę Bžikai kitą dieną suvartodavo valgiui virti ir duonai užsigerti. Jų šeima, palyginti su kaimynais, gyveno gerai. Pašiūrėje už namo stovėjo du maišai – vienas rugių, kitas miežių, ir girnos grūdams malti. Bžiko laukai, ne taip kaip didžiuma kitų, per daugelį metų buvo apvalyti ir iš surinktų akmenų sukrauta tvora. Bet duonos kąsnis – dar ne viskas. Janas Bžikas nesiliovė gedėjęs mirusių sūnų. Jis nepakentė Anteko ir savo marčios Marisios. Basios nemėgo dėl jos nesivar-

žymo. Mylėjo tik Vandą, bet jinai, jau ne vienus metus našlaudama, nesušildydavo jam širdies. Antekas, Basia ir senoji moteris susimokė. Jie saugojo savo paslaptis nuo Vandos, tarsi ji būtų buvusi jiems svetima. Tačiau Vandos rankose buvo visas namų ūkis. Tėvas netgi tardavosi su ja, kaip sėti ir nuimti derlių. Ji turėjo vyrišką galvą ir jos nuomone buvo galima pasikliauti.

Po Stacho mirties Vanda pasijuto pažeminta. Buvo priversta grįžti pas tėvus ir vėlei miegoti su jais ir Basia vienoje lovoje. Dabar ji dažnai nakvodavo daržinėje arba klėtyje, nors ir vienur, ir kitur knibždėjo žiurkės ir pelės. Šiąnakt ji nusprendė miegoti klėtyje. Troboje smirdėjo. Jos šeima gyveno kaip gyvuliai. Nė vienam jų niekada nedingtelėjo, kad upokšnyje, tekančiame pro namus, galima išsimaudyti. Tai buvo tas pats upelis, kuris bėgo šalia Jokūbo tvarto.

Pasiėmusi pagalvę, prikimštą šiaudų ir šieno, Vanda pasuko į duris.

– Miegosi klėtyje? – paklausė motina.

– Taip, klėtyje.

– Rytoj pareisi sugraužta nosim.

– Verčiau sugraužta nosis nei sugraužta siela.

Dažnai Vandą pačią nustebindavo žodžiai, ištrūkę jai iš lūpų. Kartais jie būdavo daug sakantys ir taiklūs lyg vyskupo pamokslas. Basia su motina išsižiojo. Janas Bžikas pasimuistęs kažką suburbėjo. Jis mėgo girtis, kad Vanda nusidavusi į jį ir paveldėjusi jo galvą. Tačiau ko vertas protas, jeigu neturi laimės?

II

Valstiečiai anksti eidavo gulti. Kurių galų kiūksoti tamsoje? Šiaip ar taip, jie turėdavo keltis ketvirtą valandą ryto.

Tačiau visada atsirasdavo tokių, kurie lig vėlumos trypinėdavo smuklėje. Smuklė, matyt, buvo grafo nuosavybė, bet iš tikrųjų priklausė Zagajekui. Jis aprūpindavo ją gėrimais iš savo spirito varyklos. Šį vakarą tarp lankytojų buvo Antekas. Patarnavo viena iš Zagajeko pavainikių. Valstiečiai kramtė kiaulienos dešras ir gėrė. Buvo aptarinėjami visokiausi keisti ir įdomūs nutikimai. Per praėjusią pjūtį piktoji dvasia, vadinama Polodnica, pasirodė laukuose nešina pjautuvu ir baltai apsirengusi. Polodnica klaidžiojo aplink, visiems, kuriuos sutikdavo, užmindama sunkias mįsles ir reikalaudama atsakyti. Pavyzdžiui: Keturi broliai gaudo viens kitą, bet niekada nesugauna. Atsakymas: Keturi vežimo ratai. Kas, baltai apsirengęs, pasirodo juodais drabužiais ir visur, kur nukeliauja, byloja teisybę? Atsakymas: Laiškas. Kas ėda kaip arklys, geria kaip arklys, bet uodega mato ne prasčiau kaip akimis? Atsakymas: Aklas arklys. Jeigu valstietis nežinodavo teisingo atsakymo, Polodnica stengdavosi nušnioti jam galvą savo pjautuvu. Ji vydavosi žmogų iki koplyčios. Paskui jis susirgdavo ir gulėdavo ant patalo kelias dienas.

Kita laukinė dvasia buvo Dzivožona. Šitas baisus sukubas šiurkščiais kaip ašutai plaukais atsibelsdavo iš Bohemijos, esančios anapus kalnų. Neseniai šita dvasia įsibrovė į senojo Maceko trobelę ir kuteno jam padus, kol tasai numirė iš juoko. Pasirinkusi į meilužius tris kaimo vaikinus, privertė juos gulėti laukuose ir tenkinti jos norus. Vienas jaunuolis taip nusistekeno, kad mirė nuo džiovos. Be to, Dzivožona dažnai patykodavo mergaites ir pelnydavo jų pasitikėjimą, supindama joms plaukus, papuošdama jų kaklus vainikais ir šokdama su jomis ratelį. Tačiau, pasilinksminusi su merginomis, apspjaudydavo jas ir apdrabstydavo purvais.

Klėtyse žmonės šiais metais matė ir aitvarus. Tai buvo

toks paukštis, velkantis sparnus ir uodegą žeme. Kaip visi gerai žinojo, jis išsirisdavo iš kiaušinio, išperėto po žmogaus pažastim. Bet kas kaime galėjo imtis tokio pikto darbo? Aišku, ne vyrai, nes tiktai moterys turėjo laiko ir kantrybės tokiems dalykams. Žiemą aitvaras sušaldavo klėtyje ir imdavo belstis į trobelę, prašydamas įleisti jį vidun. Tada jisai atnešdavo laimę. Bet visais kitais atvejais aitvaras darė žalą, suėsdavo apstą grūdų. Jeigu jo išmatų patekdavo žmogui į akį, tasai apakdavo. Susirinkusieji smuklėje siūlė griebtis paieškų ir surasti, kurios moteriškės nešioja kiaušinius po pažastimis. Tačiau pats keisčiausias įvykis neseniai ištiko vieną jauną mergaitę. Mergina prisiekinėjo, kad ją buvo užpuolęs vampyras. Baisūnas suleido dantis jai į krūtinę ir gėrė kraują lig aušros. Rytą mergaitę namiškiai rado apalpusią, ir jos odoje buvo matyti ryškios dantų žymės.

Nors kalba sukosi apie vampyrus ir sukubus, vyrai, įsivarę į šnekas, dar daugiau postringavo apie Jokūbą, gyvenantį kalnuose ir prižiūrintį Jano Bžiko bandą. Tikra nuodėmė, sakė jie, likti netikėliu krikščionių kaime. Kas žino, iš kur šitas žmogus atsirado ir kokios jo užmačios? Sakosi esąs žydas, bet jeigu tai teisybė, vadinasi, jis nužudė Jėzų Kristų. Tai kodėl reikėtų teikti jam prieglobstį? Antekas pareiškė, kad vos tik jo tėvas „padžiausiąs kojas“, jis pasirūpinsiąs Jokūbu. Tačiau klausytojai atsakė negalėsią taip ilgai laukti.

– Juk matai, kaip tavo sesuo kasdien ropščiasi pas jį, – metė Antekui vienas valstietis. – Viskas baigsis tuo, kad ji pagimdys kokį išgamą.

Antekas pamąstęs atsakė:

– Ji sako, kad jis jos neliečia.

– Ek, bobų kalbos!

– Jos pilvas kaip lenta.

– Šiandien kaip lenta, rytoj kaip būgnas, – įsiterpė kitas valstietis. – Ar girdėjote apie elgetą, atėjusį į Lipicą? Jis žodžio neieškojo kišenėje, ir moteriškės lipo prie jo kaip bitės prie medaus. Kai jis išsidangino, po trijų mėnesių gimė penki išgamos su vilko nagais, ilgais dantimis ir gaidžio pentinais. Keturi buvo užsmaugti, bet viena moteris iš gailesčio savąjį slapta penėjo. O jis nukando jai spenį.

– Ir ką tada ji darė?

– Ėmė rėkti, ir jos brolis, pagriebęs spragilą, jį nudobė.

– Taigi, visko pasitaiko, – tarė senas valstietis, laižydamasis taukus nuo ūsų.

Smuklė buvo pusiau sugriuvusi. Jos stogas buvo kiauras, ant sienų augo grybai. Smuklėje stovėjo du stalai ir keturi suolai, apšviesti šukėje degančio dagčio; menkutė liepsnelė rūko ir spragsėjo. Ant sienų krito sunkūs valstiečių šešėliai. Grindų nebuvo. Vienas iš vyrų, pakilęs nusilengvinti, atsistojo kampe prie šiukšlių krūvos. Zagajeko duktė nusikvatojo savo bedante burna.

– Tiek aptingai, kad nebegali išeiti laukan, dėdule?

Pasigirdo sunkūs žingsniai, niurzgėjimas ir šnarpštimas. Pro duris įžengė kunigas Dziobakas. Tai buvo žemas, pečiuitas vyras; atrodė, lyg jis būtų buvęs perpjautas perpus, o paskui vėlei suklijuotas ir sukaltas. Jo akys buvo žalios kaip agrastai, antakiai tankūs it krūmai, nosis stora ir spuoguota, o smakras tarsi nuskobtas.

Dziobako sutana buvo nusėta dėmėmis. Jis vaikščiojo sulinkęs ir susimetęs į kuprą, pasirėmęs dviem sunkiomis lazdomis. Nors kunigai švariai skutasi, ant jo smakro žėlė šiurkštūs, kieti plaukai, it kokie kiaulės šeriai. Jau kelerius metus jis buvo kaltinamas tuo, kad apleido savo pareigas. Kai lydavo, pro koplyčios stogą varvėdavo vanduo. Buvo

nuskelta pusė Švenčiausiosios Mergelės galvos. Sekmadieniais, kai ateidavo laikas laikyti mišias, Dziobakas dažnai gulėdavo girtas kaip dūmas. Tačiau Zagajekas, vienintelis jo užtarėjas, nekreipė dėmesio į jokius kaltinimus. Be to, didžiuma valstiečių toliau garbino stabus, senuosius Lenkijos dievus, viešpatavusius tais laikais, kai dar nebuvo pažįstamas tikrasis tikėjimas.

– Ką gi, gerieji žmonės, matau, leidžiate laiką prie buteliuko, – lyg iš statinės sudundėjo duslus Dziobako balsas. – Taigi, reikia išgerti, kad sudegintum velnią.

– Gerti tai geriame, – pasakė Antekas, – bet nedegina.

– Rasi ji atmiešė vandeniu? – paklausė Dziobakas, rodydamas į patarnautoją. – Ar neapgaudinėji valstiečių?

– Ten nėra nė lašo vandens, tėveli. Jie bėga nuo vandens kaip velnias nuo smilkalų.

– Gerai pasakyta.

– Ko neprisėdate, tėve?

– Taigi, įskaudo mano kojelės. Sunku joms nešioti mano kūno svorį.

Dziobakas dar nebuvo pametęs savo patetiškos kalbėsenos. Jis studijavo Krokuvos seminarijoje, bet visa kita, ko išmoko, jau buvo užmiršęs. Jo burnoje, pražiotoje kaip varlės, it pleištas stirksojo ilgas juodas dantis.

– Ar nenorėtumėt išgerti, tėve? – paklausė patarnautoja.

– Išgerti! – kaip aidas atkartojo Dziobakas.

Ji atnešė jam medinį puoduką degtinės. Dziobakas nužvelgė jį įtariai, su aiškiu pasibjaurėjimu. Susiraukė, tarsi jam būtų suskaudę pilvą.

– Ką gi, gerieji žmonės, į jūsų sveikatą!

Jis vienu mauku išgėrė puodelį. Jo veidas dar labiau per-

sikreipė, o žaliose akyse šmėstelėjo nusivylimas. Galėjai pamanyti, kad jam buvo paduota acto.

– Mes, tėve, šnekame apie žydą, kurį Janas Bžikas laiko ant kalno.

Dziobakas įsiuto.

– Kurių galų apie tai šnekėti? Užlipkit aukštyn ir užbaikite tą reikalą Dievo vardu. Ar aš jūsų neperspėjau, broleliai? Sakiau, kad jisai atneš tik nelaimę.

– Zagajekas uždraudė tai daryti.

– Aš laikau Zagajeką savo bičiuliu ir užtarėju. Neabejokime – jis nenori, kad kaimas papultų į Liuciferio nagus.

Dziobakas akies krašteliu dirstelėjo į medinį puoduką.

– Na, dar vieną lašelį.

III

Jokūbas prabudo vidury nakties. Jo kūnas degte degė ir buvo įsitempęs, širdis daužėsi kaip pašėlusi. Jis sapnavo Vandą. Aistros banga užliejo jį, ir jam šovė į galvą keista mintis. Jis turi bėgti į slėnį ir ją susirasti. Jokūbas žinojo, kad jinai kartais miega klėtyje. „Aš jau esu pasmerktas", – pagalvojo jis. Tačiau netgi tardamas šiuos žodžius suvokė, kad tai Šėtonas kalba jo lūpomis.

Jam reikėjo nusiraminti. Jis nuėjo prie upokšnio. Upokšnis tekėjo iš sniegynų, ir vanduo būdavo ledinis netgi vasarą. Tačiau Jokūbui reikėjo apsiplauti. Kas jam daugiau liko, be šių apeigų? Jis nusimovė kelnes ir įbrido į srovę. Mėnuo buvo jau nusileidęs, bet žvaigždes nuo naktinio dangaus galėjai rieškučiomis semti. Sklido gandas, jog šiuose vandenyse apsigyvenusi vandens dvasia, kuri vakarais taip gražiai dainuoja, kad privilioja vaikinus ir merginas ir juos pražudo. Tačiau Jokūbas žinojo, kad žydas neturi teisės bijoti burtų

ir astrologijos. O jeigu jį kas įtrauks vandenin, taip bus tik geriau.

– Tebūnie Jo valia, kad mano mirtis atpirktų visas mano nuodėmes, – sumurmėjo jis, pasirinkdamas žodžius, kuriuos senovėje sakydavo žmonės, sinedriono nuteisti myriop. Upokšnis buvo seklus ir akmenuotas, bet vienoje vietoje vanduo siekė krūtinę. Jokūbas atsargiai žengė į vandenį. Paslydo ir vos vos neparpuolė. Jis bijojo, kad Balaamas pradės loti, tačiau šuo ramiai miegojo savo būdoje. Jokūbas priėjo pačią giliausią vietą ir pasinėrė. Kaip keista! Šaltis nenumalšino jo geismo. Jam į galvą atėjo ištrauka iš Giesmių giesmės: „Daug vandenų negali užgesinti meilės, nė upės nepaskandins jos". „Kas per palyginimas", – sudraudė jis save. Meilė, apie kurią kalba Šventasis Raštas, tai Dievo meilė išrinktajai tautai. Kiekvienas žodis – paslapčių paslaptis. Jokūbas lindėjo vandenyje, kol aprimo.

Tada išlipo iš upokšnio. Pirmiau jis virpėjo iš aistros, o dabar tirtėjo iš šalčio. Grįžęs į tvartą, užsimetė savo maršką. Paskui sumurmėjo maldą: „Visatos Valdove, pašauk mane iš šio pasaulio, kol aš nesuklupau ir neužsitraukiau Tavo rūstybės. Man nusibodo klaidžioti tarp stabmeldžių ir galvažudžių. Parvesk mane tenai, iš kur atėjau".

Dabar jis tapo žmogumi, kovojančiu su pačiu savim. Viena jo pusė meldė Dievą apsaugoti jį nuo pagundos, o kita ieškojo būdo, kaip paklusti kūno šauksmui. Vanda neturi vyro, yra našlė, užsispyrusi įrodinėjo antra jo pusė. Teisybė, jinai neapsivalo po savo nešvarių dienų, bet čia pat teka upelis ir ji galėtų atlikti šias apeigas. Ar yra kokių kitų kliūčių? Tiktai viena – draudžiama vesti nežydę. Tačiau šis draudimas čia netinka. Reikia atsižvelgti į ypatingas aplinkybes. Argi Mozė nevedė moters iš Etiopijos? Ar karalius

Saliamonas nepaėmė į žmonas faraono dukters? Žinoma, šios moterys tapo žydėmis. Bet ir Vanda galėtų tapti žyde. Talmudo įstatymas, skelbiantis, kad vyrą, turintį sugyventinę nežydę, kiekvienas bendruomenės narys gali pasmerkti mirti, galioja tiktai su sąlyga, jei iš pradžių eina įspėjimas ir jei svetimavimą paliudija jį matę žmonės.

Jokūbo atveju įprasta tvarka apvirto aukštyn kojomis. Dievas kalbėjo paprasčiausia kalba, o velnias vieną po kitos pylė mokslingas citatas. Kaip ilgai žmogus gyveni pasaulyje? Kaip ilgai būni jaunas? Ar verta sužlugdyti šitą ir būsimąjį gyvenimą dėl kelių akimirkų malonumo? „Visa tai dėl to, kad aš nestudijuoju Toros", – pagalvojo Jokūbas. Jis pradėjo murmėti psalmių eilutes, ir tada jam šovė į galvą viena mintis. Nuo šiol, kad prastumtų laiką, jisai mėgins išvardinti du šimtus keturiasdešimt aštuonis įsakymus ir tris šimtus šešiasdešimt penkis draudimus, nurodytus Toroje. Nors nežinojo jų atmintinai, tremties metai jam parodė, kokia šykšti žmogaus atmintis. Ji nenorėjo nieko duoti, bet jeigu užsispirdavai ir nesiliaudavai klausęs, išmokėdavo netgi daugiau, negu buvai prašęs. Jeigu nepaliksi jos ramybėje, ji galiausiai grąžins viską, kas jai buvo patikėta saugoti.

Veistis ir daugintis buvo pirmas iš visų įsakymų. („Galbūt turėti vaiką su Vanda", – įsiterpė įstatymo raidės gerbėjas Jokūbo viduje.) O koks antrasis įsakymas? Apipjaustyti savo kūną. O trečiasis? Jokūbas nerado jokio kito įsakymo visoje Pradžios knygoje. Taigi pradėjo galvoti apie Išėjimo knygą. Koks pirmas įsakymas šioje knygoje? Matyt, Velykų aukos ir neraugintos duonos valgymas. Taip, bet kas iš to, jeigu jis visa tai prisimins, o kitą dieną, ko gero, vėlei užmirš? Reikia viską kaip nors išguldyti raštu. Staiga jis sumetė, kad galėtų padaryti taip kaip Mozė. Jeigu Mozė suge-

bėjo iškalti Dešimt įsakymų akmenyje, kodėl jis to negalėtų? Netgi nebūtina kalti; jis gali išraižyti raides yla arba vinimi, ištraukta iš gegnės. Be to, prisiminė tvarte matęs lenktą kablį. Dabar Jokūbas nebegalėjo užmigti. Žmogus turi būti sumanus kovodamas su nelabuoju. Turi užbėgti už akių visoms velnio gudrybėms. Jokūbas atsisėdo laukdamas, kol suspindės Aušrinė. Tvarte buvo tylu. Karvės miegojo. Jis girdėjo, kaip šniokščia upokšnis. Visa žemė, regis, sulaikė kvėpavimą laukdama naujos dienos. Dabar jis užmiršo savo aistrą. Vėlei prisiminė, kad tuo metu, kai jisai sėdi čia, Jano Bžiko tvarte, Dievas ir toliau viešpatauja pasaulyje. Upės teka, vandenynas banguoja. Kiekviena žvaigždelė keliauja jai nurodytu keliu. Greitai laukuose subręs javai ir prasidės pjūtis. Bet kas subrandina javus? Kaip gali iš grūdo išdygti kvietys? Kaip gali iš kauliuko išaugti medis su šakomis, lapais, vaisiais? Kaip gali moters įsčiose iš lašo sėklos atsirasti žmogus? Viskas buvo paslaptys, stebuklų stebuklai. Taip, Dievui galima užduoti daug klausimų. Bet ar žmogus nėra per menkas suvokti Dievo veiksmams?

Jokūbui neužteko kantrybės sulaukti aušros. „Dėkoju Tau“, – tarė jis atsikeldamas ir ėmė mazgotis rankas. Kaip tik tą valandėlę purpurinis spindulys įsismelkė pro plyšį durų apačioje. Jokūbas išėjo laukan. Saulė buvo ką tik išnirusi iš už kalnų. Paukštis, visada skelbiantis auštant dieną, sučirškė veriamu balsu. Tai buvo vienintelis padaras, kuris neužsimiegojo.

Jau ganėjo šviesos ieškoti kabliui. Jis paprastai gulėdavo ant lentynos, kur stovėjo pieno puodynės. Bet kablys buvo kažkur dingęs. „Ką gi, tai Šėtono darbas“, – pagalvojo Jokūbas. Jis nenorėjo, kad Jokūbas išraižytų šešis šimtus trylika įstatymų. Jokūbas vieną po kitos nukėlė molio puody-

nes ir vėlei sustatė jas ant lentynos. Paieškojo ant žemės, panaršė šiaudus. Jisai neprarado vilties. Tokio svarbaus reikalo nebuvo galima atsisakyti. Gerų dalykų niekada lengvai nepasieksi.

Pagaliau jis rado kablį, kuris buvo nuslydęs į lentynos plyšį. Jokūbas nesuvokė, kaip jo anksčiau nepastebėjo. Taip, regis, viskas buvo iš anksto numatyta. Kažkas prieš daugybę metų paliko čia kablį, kad Jokūbas galėtų išraižyti Dievo priesakus.

Jis išėjo iš tvarto pasidairyti tinkamo akmens. Toli ieškoti nereikėjo. Už tvarto iš žemės kyšojo didžiulis akmuo. Stovėjo pasiruošęs kaip avinas, kurį Abraomas turėjo paaukoti kaip deginamąją auką vietoj savo sūnaus Izaoko. Akmuo sakytum laukė čia nuo Pasaulio sukūrimo dienų.

Niekas kitas nepamatys, ką jis bus parašęs: jo darbas bus paslėptas už tvarto. Balaamas pradėjo vizginti uodegą ir šokinėti, tarsi jo šuniška siela būtų supratusi, ką ketina daryti šeimininkas.

IV

Artėjo pjūties metas, ir Janas Bžikas liepė Jokūbui nusileisti nuo kalno. Kokia kančia buvo vergui palikti savo vienatvę! Jis jau buvo išraižęs ant uolos keturiasdešimt tris įsakymus ir šešiasdešimt devynis draudimus. Kokius stebuklus darė jo protas! Jokūbas kamavo atmintį, ir iš jos išnirdavo dalykai, kuriuos seniai buvo užmiršęs. Jis be paliovos kovojo su Pura, užmaršties valdovu. Šiose grumtynėse reikėjo tiek jėgos, tiek įsitikinimo; reikėjo ir kantrybės, bet ničnieko nebūtum padaręs be susikaupimo. Jokūbas atsisėsdavo pusiaukelėje tarp tvarto ir akmens, pasislėpdamas tarp piktžolių ir skurdžios pušelės šakų. Jisai rausdavosi savyje kaip

žmogus, kuris kasa žemę ieškodamas lobio. Tai buvo lėtas darbas; jis raižė akmenyje sakinius, sakinių nuotrupas, atskirus žodžius. Tora niekur nedingo. Ji lindėjo pasislėpusi tolimuose jo smegenų kampeliuose ir plyšeliuose.

Tačiau dabar jam teko pertraukti savo darbą.

Vasara buvo sausa, ir nors kaimas niekada negalėdavo pasigirti gausiu derliumi, šįmet jo laukė itin menko. Pasėliai išaugo retesni negu paprastai, o grūdai buvo smulkūs ir byrėjo. Kaip visada valstiečiai meldėsi tiek Švenčiausiajai Mergelei, tiek senoms liepoms, kurios valdė lietaus dvasias.

Tai buvo ne vienintelės apeigos. Tarpuvagiuose buvo prismaigstyta pušų šakų – jos turėjo privilioti lietų. Medinis kaimo gaidys, senų laikų relikvija, buvo apvyniotas žaliais kvietienojais ir papuoštas jaunais medeliais. Šokdami aplink liepas su išdabintu stabu, kaimiečiai šlakstė jį vandeniu. Be tokių viešų apeigų, kiekvienas valstietis turėjo savų ritualų, perduodamų iš kartos į kartą. Pakaruoklių giminaičiai lankė savižudžių kapus ir prašė nepašventintų kaulų nesukelti sausros. Tačiau svarbu buvo ne tik lietus. Kaip visi žinojo, pikta Boba slėpėsi javų stiebuose, o nelabas Diedas – varpose. Vos tik viena eilė būdavo nupjauta, Boba ir Diedas pasprukdavo ir pasislėpdavo kitoje. Netgi kai visi javai būdavo surišti į pėdus, niekas negalėjo būti tikras, kad grėsmė praėjo, nes smulkutės Bobelės ir mažutėliai Diedeliai galiausiai sulįsdavo į dar neiškultus grūdus ir reikėjo juos iš ten išmušti spragilais. Kol paskutinė Bobelė nebūdavo sutrėkšta, derliui vis dar grėsdavo pavojus.

Šįmet visų papročių buvo skrupulingai laikomasi, bet tai kažkodėl nedavė jokios naudos. Valstiečiai ėmė niurnėti sužinoję, kad Janas Bžikas liepė Jokūbui nusileisti nuo kalno. Ko gero, skurdus derlius – jo darbas. Buvo pasi-

skųsta dvaro valdytojui Zagajekui, bet tasai atsakė: „Pirmiausia tegu jis padaro savo darbą. Niekada nebus per vėlu jį užmušti".

Taigi nuo ankstaus ryto lig saulėlydžio Jokūbas būdavo laukuose, ir Vanda nesitraukdavo nuo jo. Jinai mokė jį pjauti javus, rodė, kaip išpustyti dalgį, atnešdavo jam maisto, kurį jis galėjo valgyti: duonos, svogūnų, vaisių. Įstatymas draudė jam gerti pieną dabar, kai nematydavo, kaip melžiamos karvės. Tačiau, laimei, vištos gerai dėjo, ir Vanda slapčiomis kasdien atnešdavo jam kiaušinį, kurį jis išgerdavo žalią. Jis taip pat galėjo valgyti rūgpienį ir sviestą, nes įstatymas teigė, kad nešvarių gyvulių pienas nerūgsta. Jau vien tai, kad jis valgė nežydų duoną, buvo gana baisi nuodėmė, ir jo siela nenorėjo dar labiau susitepti.

Darbas buvo sunkus, ir kiti pjovėjai be paliovos iš jo šaipėsi. Kaip nesijuoksi iš žmogaus, kuris nevalgo sriubos, negeria pieno ir iš tolo bijo kiaulienos? Šis vyrukas pasninkavo dirbdamas.

– Tu nusistekensi, – perspėjo jie. – Pamatysi, netrukus kojų nepavilksi.

– Dievas duoda man jėgų, – atsakė Jokūbas.

– Koks Dievas? Tavasis turėtų gyventi mieste.

– Dievas yra visur, ir mieste, ir kaime.

– Tu pjauni netiesiai. Sugadinsi šiaudus.

Moterys ir merginos kikeno ir šnabždėjosi.

– Ar matai, Vanda, kaip taviškis apsiliejęs prakaitu?

– Jis stipriausias visame kaime.

Išgirdęs šiuos žodžius, Jokūbas padarė jai pastabą:

– Tvirčiausias yra tas žmogus, kuris įstengia pažaboti savo aistras.

– Ką tas kvailys sako?

Moterys susimirksėjo ir pratrūko juoktis, rodydamos nepadorius ženklus. Viena mergaitė pribėgo prie Jokūbo ir pasikėlė sijonus. Valstiečiai leipo juokais.

– Prisižiūrėjai grožybių, žyde.

Pjaudamas Jokūbas nuolatos kartojo sau psalmes ir ištraukas iš Mišnos ir Gemaros. Jis buvo čia ir tuo metu, kai jaučiai arė laukus ir buvo sėjami javai. Dabar atėjo laikas nuimti derlių. Tarp javų stiebų augo piktžolės, vagų pakraščiais – rugiagėlės. Pjovėjams mosuojant dalgiais, pelės sprukdavo nuo jų ašmenų, bet kiti padarai likdavo nupjautuose laukuose: žiogai, boružės, vabalai, – visokiausi vabzdžiai, ir skraidantys, ir ropojantys. Visa tai, žinoma, sukūrė kažkieno Ranka. Ir kažkieno Akis visa tai stebėjo. Iš kalnų atlėkdavo žiogų ir paukščių, kalbančių žmonių balsais, ir valstiečiai užmušdavo juos kastuvais. Tačiau valstiečių pastangos būdavo bergždžios: kuo daugiau tų gyvių užmušdavo, tuo daugiau jų prisirinkdavo. Jokūbas prisiminė skėrių antplūdį, kurį Dievas užleido ant egiptiečių. Jis pats nieko nežudė. Vienas dalykas – paskersti gyvulį pagal įstatymą ir taip, kad jo siela būtų atpirkta, ir visai kitas dalykas – mindyti ir traiškyti mažyčius padarėlius, kuriems reikia ne daugiau kaip žmogui – vien tik ėsti ir daugintis. Sutemus, kai laukuose knibždėdavo rupūžės, Jokūbas atsargiai statydavo kojas, kad neužliptų ant minkštų jų kūnų.

Kartais, kai laukuose suskambėdavo nešvankios pjovėjų dainuškos, Jokūbas užtraukdavo savo giesmę – iš šabo pamaldų, Naujųjų metų ir Atlaidų dienos* liturgijų, arba už-

* *Naujieji metai* (Roš Hašana) žydų švenčiami rugsėjo arba spalio mėnesį; *Atlaidų diena* (Jom Kipuras) – iškilmingiausia judėjų šventė, visuotinio nuodėmių atleidimo diena.

giedodavo akdamutą, Sekminių* giesmę. Vanda antrindavo jam, nes buvo įsiminusi melodijas klausydamasi Jokūbo, ir giedodavo žydiškas giesmes ir litanijas balsu, pripratusiu prie liaudies dainų. Jokūbo siela virpėdavo nuo muzikos. Jisai nuolatos uždavinėjo klausimus Visagaliui. „Kaip ilgai bedievių minios valdys pasaulį? Kaip ilgai viešpataus Egipto begėdystė ir tamsumas? Apšviesk pasaulį, Dangiškasis Tėve. Tegu ateina galas kančiai, stabmeldystei ir kraujo liejimui. Neplak mūsų daugiau maro ir bado rykštėmis. Neleisk, kad silpnieji būtų nugalėti, o piktieji džiūgautų... Taip, laisva valia reikalinga, ir Tavo veidas turėjo būti paslėptas, bet paslapčių prisirinko tiek daug. Mes jau ligi kaklo vandenyje". Kartą, visiškai atsidėjęs savo giesmei, Jokūbas nepastebėjo, jog visi kiti nutilo. Giedojo tik jis vienas, ir visi klausėsi jo balso. Paskui valstiečiai ėmė ploti, juoktis ir pamėgdžioti jį. Jokūbas stovėjo nuleidęs galvą, susigėdęs.

– Melskis, žyde, melskis. Netgi tavo Dievas negali padaryti, kad šis derlius būtų geras.

– Nejau manai, kad tai jo prakeikimas?

– Kokia kalba tu šneki, žyde?

– Šventąja kalba.

– Kokia šventąja kalba?

– Biblijos kalba.

– Biblijos? Kas toji Biblija?

– Dievo Įstatymas.

– Koks tasai Dievo Įstatymas?

– Kad niekas nežudytų, nevogtų, negeistų svetimos moters.

* *Sekminės* (Pentekostas) – šventė, kuria paminimas Dievo pasirodymas Mozei ant Sinajaus kalno.

– Panašiai kopłyčioje kalba Dziobakas.
– Visa tai iš Biblijos.
Valstiečiai nutilo. Vienas iš jų atkišo jam ropę.
– Valgyk, svetimšali. Nuo pasninko nesustiprėsi.

V

Derlius buvo prastas, tačiau valstiečiai vis vien atšventė pabaigtuves. Merginos suėjo į laukus, pasipuošusios galvas vainikais, susirinko ir senesnės moteriškės. Atėjo laikas Zagajekui vadovaujant atrinkti merginas, kurios nupjaus paskutinę Bobą. Buvo traukiami burtai. Išrinktoji mergina nupjovė paskutinį javų pėdą ir pati tapo Boba. Paskui, apvyniota šiaudais, surištais lininėmis virvėmis, ji buvo vežiojama nuo trobelės prie trobelės vežimu mediniais ratais, kurį tempė keturi jaunuoliai. Visas kaimas lydėjo eiseną, juokdamasis, dainuodamas ir plodamas delnais. Buvo pasakojama, kad senovėje, kai žmonės dar garbino stabus, Boba būdavo įmetama į upę ir nuskandinama, tačiau dabar kaimiečiai buvo krikščionys.

Kiaurą naktį po šių apeigų valstiečiai gėrė ir šoko. Boba vaidino su vaikinu, išrinktu būti gaidžiu. Gaidys giedojo, vaikėsi vištas, krėtė visokiausius pokštus. Jis buvo su sparnais ant pečių, su skiautere ant galvos ir su mediniais pentinais ant kojų. Praėjusių metų gaidys taip pat buvo čia, ir juodu kovojo išpūsdami krūtines, puldami viens kitą, pešiodami kits kitam plunksnas. Reginys buvo toks smagus, kad merginos raitėsi iš juoko. Šiųmetinis gaidys visada nugalėdavo, o paskui leidosi šokti su Boba, kuri dabar buvo apsirengusi kaip ragana, išsitepusi suodžiais veidą, o rankoje laikė šluotą, ant kurios jodavo į juodąsias mišias. Boba įsitaisė statinės lanke ir pasikėlė sijonus, ruošdamasi į ke-

lionę. Valstiečiai užmiršo visus savo rūpesčius. Vaikai nenorėjo eiti miegoti, siurbčiojo degtinę, kikeno ir kvatojo.

Kadangi buvo nebeleidžiama nuskandinti tikros Bobos, vaikinai surišo jos atvaizdą iš šiaudų. Jie taip meistriškai padarė veidą, krūtinę, kojas ir pėdas, kad kaliausė su dviem angliukais veide vietoj akių atrodė kaip gyva. Vos tik patekėjus saulei Boba buvo palydėta prie upokšnio. Moterys plūdo šį atpirkimo ožį, reikalaudamos, kad kaliausė išsineštų su savim piktą akį ir visas jų nelaimes bei ligas. Vyrai ir vaikai apspjaudė ją, o paskui ji buvo įmesta į vandenį. Visi žiūrėjo, kaip šiaudinė Boba plaukia nešama srovės, čia išnirdama iš vandens, čia pasinerdama. Valstiečiai žinojo, kad upė įteka į Vyslą, o Vysla – į jūrą, kur piktosios dvasios laukia Bobos. Nors ji nebuvo gyva, pačios gailestingiausios mergaitės ją apverkė. Ar toks jau didelis skirtumas tarp mėsos ir šiaudų? Apeigoms pasibaigus buvo ratu paleistas degtinės puodelis, ir Jokūbui buvo pasiūlyta išgerti. Vanda sušnabždėjo jam į ausį:

– Norėčiau būti Boba. Plaukčiau su tavim iki pasaulio pabaigos.

Kitą dieną prasidėjo kūlimas. Nuo saulėtekio lig saulėlydžio bumbsėjo pupsėjo spragilai. Retkarčiais šiauduose pasigirsdavo duslus riksmas ar dejonė. Tai mirdavo viena iš mažučių Bobelių. Vakarai dar buvo šilti, ir kūlėjai galėjo pasėdėti lauke, taigi po vakarienės jie pasirinko šakų ir sukūrė laužą. Kepė kaštonus, minė mįsles, pasakojo istorijas apie vilkolakius, kipšus, piktąsias dvasias. Ypač šiurpuliai ėjo per kūną nuo pasakojimo apie juodą lauką, kur augo tik juodi javai, kuriuos juodas pjovėjas pjovė ilgu juodu dalgiu. Merginos spiegė ir spaudėsi viena prie kitos, slinkosi arčiau vaikinų. Rudens dienos buvo giedros, bet naktys tamsios.

Krito žvaigždės; pelkėse žmonių balsais kurkė varlės. Pasirodė šikšnosparniai, ir merginos spruko nuo jų prisidengusios galvas rankomis ir klykdamos. Jeigu šitas naktinis padaras įsiveldavo merginai į plaukus, tai reiškė, kad toji neišgyvens nė metų.

Kažkas paprašė Jokūbo padainuoti, ir jis sudainavo lopšinę, kurią buvo išmokęs iš savo motinos. Daina patiko valstiečiams. Jie paprašė jo paporinti kokią istoriją. Jis papasakojo jiems kelis pasakojimus iš Gemaros ir Midrašo*. Klausytojams labiausiai patiko istorija apie žmogų, kuris išgirdo apie prostitutę, gyvenančią tolimoje šalyje ir reikalaujančią keturių šimtų guldenų užmokesčio. Kai tas vyras nuėjo pas prostitutę, jis pamatė, kad ji paklojusi šešias sidabrines lovas su sidabrinėmis kopėčiomis ir vieną auksinę lovą su auksinėmis kopėčiomis. Prostitutė atsisėdo priešais jį nuoga, bet jo cicelių spurgai staiga pasikėlė ir piktai sudavė jam per veidą. Pasakojimas baigėsi tuo, kad tas žmogus atvertė prostitutę į žydų tikėjimą ir lovos, kurias ji jam buvo paklojusi, galiausiai pravertė vestuvinei nakčiai. Istoriją buvo nelengva išversti į lenkų kalbą, bet valstiečiai Jokūbo pasakojimą suprato. O tie spurgai juos tiesiog sužavėjo. Kas tai per spurgai? Jokūbas paaiškino. Laužo atšvaitas nušvietė Vandos veidą. Ji pakėlė jo ranką sau prie lūpų, pabučiavo ją, o paskui krimstelėjo. Jis pamėgino išsivaduoti, bet jinai laikėsi stipriai įsikibusi. Jos krūtys trynėsi į jo petį, ir nuo jos tvoskė karščiu kaip nuo degančios krosnies.

Jokūbas žinojo, kad pasakojo šią istoriją jai. Pasinaudojęs parabole, jis žadėjo, kad jeigu ji nevers jo gyventi su ja dabar, vėliau jisai paims ją į žmonas. Bet ar jis gali duoti

* *Midrašas* – seniausi Senojo Testamento komentarai.

tokį pažadą? Jo žmona galbūt dar gyva. Ir kaip Vanda galėtų tapti žyde? Lenkijoje krikščionis, atsivertęs į žydų tikėjimą, būdavo nužudomas. Negana to, žydų įstatymas draudė nežydams atsiversti dėl priežasčių, neturinčių nieko bendra su tikėjimu.

„Ką gi, su kiekviena diena aš grimztu vis giliau į bedugnę", – pagalvojo Jokūbas.

Paskutinę kūlimo dieną į miestelį atvažiavo cirkas. Pirmą kartą per visą tą laiką Jokūbas pamatė žmones iš kito krašto. Trupę, be savininko, sudarė du vyrai. Jie turėjo beždžionę, lokį ir papūgą, kuri ne tik kalbėjo, bet ir burdavo ateitį, snapu traukdama kortas. Kaime kilo sujudimas. Spektaklis vyko po atviru dangumi netoli Zagajeko namų, ir visi vyrai suėjo su savo žmonomis ir vaikais. Jokūbui taip pat buvo leista eiti. Lokys sukosi aplink ant užpakalinių kojų, beždžionė rūkė pypkę ir vartėsi kūliais. Vienas iš vyrų buvo akrobatas ir rodė visokiausius triukus – vaikščiojo ant rankų ir nuoga nugara gulėjo ant prismaigstytos vinių lentos. Kitas buvo muzikantas ir grojo smuiku, trimitu ir tambūrinu. Valstiečiai šūkavo iš džiaugsmo, o Vanda strikinėjo kaip maža mergaitė. Tačiau Jokūbui nepatiko tokia pramoga – ji atrodė jam artima burtams. Čionai jį atvedė kai kas daugiau nei noras pasilinksminti. Cirkininkai keliavo iš miesto į miestą, ir galimas daiktas, kad trupė buvo sustojusi ir Juzefove. Jie galėjo ką nors žinoti apie Jokūbo šeimą. Taigi, kai spektaklis pasibaigė ir beždžionė su lokiu buvo pririšti prie medžio, Jokūbas nusekė paskui vaidintojus į jų palapinę. Cirko savininkas nustebęs pažvelgė į Jokūbą, kai išgirdo jo klausimą: ar cirkas buvo sustojęs Juzefove.

– Kas tau rūpi, kur aš buvau?

– Aš iš Juzefovo. Esu žydas, mokytojas. Išlikau gyvas po žudynių.

– Kaip atsidūrei čia?

Kai Jokūbas papasakojo savo istoriją, cirko savininkas šmaukštelėjo botagu.

– Jeigu žydai žinotų, kur esi, ar jie tave išpirktų?

– Taip. Išlaisvinti belaisvį laikoma šventu darbu.

– Ar jie man atsilygins, jei pranešiu, kad tu gyvas?

– Aišku, atsilygins.

– Pasakyk man savo vardą. Be to, aš turiu kaip nors juos įtikinti, kad visa tai teisybė.

Jokūbas susakė cirko savininkui savo žmonos ir vaikų vardus, taip pat paminėjo uošvį, kuris buvo vienas iš bendruomenės seniūnų. Nors tas žmogus nemokėjo rašyti, jis užmezgė mazgą ant virvagalio ir pareiškė Jokūbui, kad jis dar nebuvo Juzefove, bet, žinoma, galėtų ten sustoti. Jeigu žydų dar likę mieste, jis pasakysiąs jiems, kad Jokūbas gyvas ir kur jį surasti.

Trečias skyrius

I

Nuėmus derlių Jokūbas grįžo į tvartą ant kalno. Jis žinojo, kad ilgai čia nebus. Greitai stos šalti orai ir bandai nebeliks pašaro. Dienos jau pasidarė trumpesnės, ir kai jis rytais pešdavo žolę, laukai būdavo padengti šalna. Migla kabojo viršum rudeninių kalvų, ir buvo vis sunkiau atskirti kylantį nuo žemės rūką ir stovyklų laužų dūmus. Paukščiai šiomis dienomis klykavo ir krankė dar šaižesniais balsais, o vėjai, pučiantys nuo viršūnių, atnešdavo sniego gaivą. Nors Jokūbas pririnkdavo pašaro kiek tik įmanydamas, gyvuliams niekada nebūdavo gana. Alkanos karvės mūkdavo, trempdavo žemę, o melžiamos netgi spardydavosi. Jokūbas vėlei ėmėsi savo užduoties – išraižyti šešis šimtus trylika Toros įstatymų akmenyje, bet dieną jis turėjo mažai laisvo laiko, o dirbti vakarais būdavo per tamsu.

Elulio* mėnesio septintą dieną – pagal Jokūbo apskaičiavimus – tamsa užgriuvo labai greitai. Saulė pasislėpė už didžiulio debesies, dengiančio visus vakarus. Bet ar iš tiesų buvo ta diena? Jokūbas žinojo, kad jo apskaičiavimai gali būti klaidingi ir, kai visame pasaulyje būdavo pučiamas avi-

* *Elulis* – dvyliktas mėnuo pagal žydų kalendorių (rugpjūtis–rugsėjis).

no ragas*, skambėdavo Naujųjų metų litanijos, jis kaip paprastai lauke rinkdavo pašarą. Jis atsisėdo tvarte ir susimąstė apie savo gyvenimą. Tiek, kiek siekė jo atmintis, jisai buvo laikomas laimingu žmogumi. Jo tėvas buvo turtingas rangovas, jis supirkdavo iš dvarininkų miško medžiagą, prižiūrėdavo medžių kirtimą ir plukdydavo sielius Bugo upe į Vyslą, o iš tenai į Dancigą. Kiekvieną sykį, kai tėvas išvykdavo į tokias keliones, jis parveždavo dovanų Jokūbui ir jo seserims. Elka Siselė, Jokūbo motina, buvo rabino duktė, atkilusi iš Prūsijos, kur buvo išauginta geroje aplinkoje. Sušen, kaip ji buvo vadinama, kalbėjo vokiškai, rašė hebrajiškai ir gyveno kitaip negu kitos moterys. Jos namų grindys buvo nuklotos kilimais, o duryse spindėjo žalvarinės sklendės. Kava, retas daiktas netgi pas turtingus žmones, jos namuose buvo geriama kas dieną. Jinai, patyrusi virėja, siuvėja, mezgėja, išmokė savo dukteris siuvinėti ir skaityti Bibliją. Mergaitės ištekėjo jaunos. Ir pats Jokūbas tebuvo dvylikos, kai įvyko jo sužadėtuvės su Zelda Lėja, bendruomenės seniūno dukteria, dvejais metais už jį jaunesne. Jis visada buvo geras mokinys. Jau aštuonerių metų, niekieno nepadedamas, perskaitė visą Gemaros puslapį, o per savo sužadėtuvių vakarą pats pasakė kalbą. Jis turėjo gražią, aiškią rašyseną, gerą dainininko balsą, buvo puikus piešėjas ir medžio drožėjas. Ant drobės rytinėje sinagogos sienoje raudona, žalia, mėlyna ir violetine spalvomis jis nutapė dvylika žvaigždynų, besisukančių aplink Jahvės vardą, o kampuose – keturis gyvūnus: elnią, liūtą, leopardą ir erelį. Sekminių proga jis papuošė žymiausių miestelio gyventojų lan-

* Per žydų Naujuosius metus pučiant avino ragą skelbiama apie Dievą, Visatos karalių.

gus, o Palapinių šventei* išgražino palapinę žibintais ir kaspinais.

Jis buvo aukštas ir tvirtas, ir kai sugniauždavo kumštį, šeši vaikinai nepajėgdavo jo atgniaužti. Tėvas išmokė jį plaukti šonu ir krūtine. Zelda Lėja, priešingai, buvo mažo ūgio ir liesa, anksti subrendusi, kaip tvirtino jos seserys. Tačiau kuo galėjo patraukti Jokūbą šis dešimtmetis vaikas? Jį labiau domino uošvio retų knygų biblioteka. Jokūbas gavo keturis šimtus guldenų kaip nuotakos kraitį, pastogę ir maitinimą pas savo uošvius.

Vestuvės buvo gyvos ir triukšmingos. Juzefovas buvo mažas miestelis, bet po vedybų Jokūbas visa galva pasinėrė į studijas ir pamiršo išorinį pasaulį. Tiesą pasakius, jam paaiškėjo, kad jo žmona turi keistų įpročių. Jeigu jos motina ją pabardavo, ji įsižeidusi nusispirdavo batus ir kojines arba apversdavo sriubinę. Ji buvo jau ištekėjusi moteris, o mėnesinės jai dar nebuvo prasidėjusios. Kai jos pagaliau prasidėjo, jinai kraujuodavo kaip paskerstas veršelis. Kaskart, kai Jokūbas mėgindavo su ja suartėti, ji vaitodavo iš skausmo. Nuolatos skųsdavosi, kad ją ėda rėmuo, kad jai skauda galvą ar gelia nugarą. Raukydavosi, verkdavo, dejuodavo. Tačiau Jokūbui buvo duodama suprasti, kad vienturtės dukterys visada būna tokios. Jos motina stengėsi laikyti ją kuo atokiau nuo jo, bet Zelda Lėja vis dėlto pagimdė jam tris vaikus, ir Jokūbas sunkiai susigaudė kaip. Jos kaltinimai ir kandžios pastabos skambėdavo kaip kokio kvailio ar mokinuko vapalionės: ji priklausė toms išlepintoms dukterims,

* *Palapinių šventė* (Sukotas) – savaitę trunkanti derliaus šventė. Iš šakų statomos palapinės primena, kaip Dievas globojo žydus, keturiasdešimt metų klajojusius po dykumą.

kurių užgaidų niekada nepatenkinsi. Sakydavo, kad motina pavydi jai grožio, kad tėvas ją pamiršo, kad Jokūbas jos nemyli. Jai, regis, niekada neatėjo į galvą, jog turėtų pasistengti pelnyti meilę. Nuo dažno verkimo jos akys prieš laiką apsiblausė, o nosis pasidarė raudona. Jinai netgi vaikais nesirūpino. Atsakomybę už juos taip pat užsikrovė jos motina.

Kai mirė rabinas, Jokūbo uošvis norėjo, kad jis perimtų šias pareigas, bet Zadokas, velionio rabino sūnus, turėjo daug šalininkų. Teisybė, Jokūbo rėmėjas buvo bendruomenės seniūnas, turtingas ir įtakingas žmogus, bet Juzefovo žmonės nutarė, kad šįsyk jie neleis jam pasiekti savo. Jokūbas, pats to nenorėdamas, pasijuto įpainiotas į kivirčą. Jis nenorėjo tapti rabinu, po teisybei pats buvo Zadoko pusėje, ir dėl to uošvis pasidarė jo priešu. Jeigu jis atsisakė tapti rabinu, tegu bent jau moko berniukus maldos namuose. Jokūbas mielai būtų toliau sėdėjęs bibliotekoje, studijavęs Gemarą ir jos komentarus, svarstęs filosofijos ir kabalos klausimus – pastarieji dalykai traukė jį dar labiau negu Talmudas. Nuo pat vaikystės jis ieškojo gyvenimo prasmės ir stengėsi permanyti Dievo kelius. Su Platono, Aristotelio ir epikūrininkų mintimi buvo susipažinęs iš citatų, kurias rado „Vadove dvejojantiems“, „Kuzari“*, „Tikėjimuose ir idėjose“ bei panašiuose veikaluose. Jam buvo pažįstamos rabino Mozės Kordovero** ir Izaoko Lurijos kabalistinės sistemos. Jis puikiai suvokė, kad judaizmas pagrįstas tikėjimu, o ne žiniomis, bet vis dėlto stengėsi suprasti, kas tik buvo

* *„Vadovas dvejojantiems“* – žydų filosofo ir teologo Maimonido (1135–1204) veikalas; *„Kuzari“* – žydų filosofo ir poeto Jehudos Halevio (1075–1141) kūrinys.

** *Mozė Kordoveras* (1522–1570) – garsus Palestinos kabalistas.

įmanoma. Kodėl Dievas sukūrė pasaulį? Kodėl Jam atrodė reikalingi kančia, nuodėmė, blogis? Nors kiekvienas iš didžiųjų išminčių davė savo atsakymą, šie klausimai liko neišspręsti. Ar Visagalis Kūrėjas galėjo reikalauti mažų vaikelių agonijos ir savo tautos paaukojimo žudikų gaujoms? Kalbos apie kazokų žiaurybes sklido ne vienus metus prieš jiems užpuolant Juzefovą. Širdis ilgai stingdė baimė, o paskui vieną dieną smogė mirtis.

Jokūbui buvo ką tik sukakę dvidešimt penkeri, kai kazokai užpuolė Juzefovą. Dabar jis buvo dvidešimt devynerių, vadinasi, septintadalį gyvenimo praleido šiame nuošaliame kalnų kaime, atskirtas nuo savo šeimos ir bendruomenės, neturėdamas knygų, kaip viena iš tų sielų, kurios nuogos klaidžioja po pragarą. Buvo vasaros pabaiga; stojo trumpos dienos, šaltos naktys. Ištiesęs ranką, jis apčiuopdavo pačias Egipto tamsybes, tuštumą, kurioje nebuvo Dievo veido. Nuo nusiminimo lig atsimetimo – vienas mažas žingsnelis. Šėtonas pasikėlė į puikybę ir įžūliai kalbėjo Jokūbui: „Dievo nėra. Nėra kito pasaulio, tik šitas“. Jis ragino Jokūbą tapti pagonimi tarp pagonių; liepė jam vesti Vandą arba bent jau sugulti su ja.

II

Piemenys taip pat turėjo savo rudens šventę. Grasinimais ir pažadais jie stengėsi priversti Jokūbą prisidėti prie jų nuo to laiko, kai jis pirmąkart pasirodė kalne su Jano Bžiko banda. Tačiau jis visada vienaip ar kitaip išsisukdavo. Jam buvo uždrausta valgyti jų maistą ar klausytis jų nepadorių dainų ir šiurkščių juokų. Didžiuma iš šios gaujos buvo luošiai ir puskvaišiai, nušašusiomis, kaltūnuotomis galvomis ir išbertais kūnais. Jie nežinojo gėdos, lyg būtų buvę

pradėti prieš suvalgant uždraustą vaisių. Jokūbas dažnai galvodavo apie tai, kad šios padugnės dar neišsivysčiusios tiek, kad sugebėtų laisvai pasirinkti. Jie atrodė panašūs į gyventojus tų pasaulių, kuriuos, pasak Midrašo, Dievas buvo sukūręs ir sugriovęs prieš kurdamas šį pasaulį. Jokūbas įprato, pamatęs juos artinantis, nusukti galvą arba žvelgti pro juos, lyg jie būtų buvę tuščia vieta. Jeigu jie pešdavo žolę ant šlaitų apačioje, jis lipdavo aukštyn, viršūnės link. Bėgdavo nuo jų kaip nuo raupsuotųjų. Jie visi slankiojo kažkur kalne aplink jį, bet jam pavykdavo ištisas dienas ir savaites nesutikti nė vieno. Ne tik pasibjaurėjimas vertė jį laikytis atokiai nuo šių atmatų: jie buvo pavojingi ir galėjo kaip vilkai užpulti nei iš šio, nei iš to. Jiems kėlė smagumą liga, kančia ir kraujo vaizdas.

Tais metais piemenys nusprendė pačiupti jį jėga, ir vieną vakarą, kai Vanda išėjo, jie apsupo tvartą, išsiskleisdami kaip kareiviai, pasiryžę slapta šturmuoti tvirtovę. Iš pradžių tvyrojo ramybė, tik žiogai griežė savo smuikeliais, o paskui staiga tylą perskrodė staugsmas ir spiegimas. Vyrai ir merginos puolė iš visų pusių, apsiginklavę lazdomis, akmenimis ir virvėmis. Jokūbas pamanė, kad jie atėjo jo užmušti, ir kaip jo biblinis bendravardis pasirengė kovoti arba, jeigu bus įmanoma, atsipirkti maldavimais ir „dovana“ (marškiniais, nusivilktais nuo kūno). Jis pagriebė sunkią kuoką ir ja užsimojo žinodamas, jog priešininkai tokie nusilpę nuo ligų, kad jis, ko gero, galėtų juos išvaikyti. Tuojau pat į priekį išėjo pasiuntinys, piemuo, kuris kalbėjo sklandžiau už kitus, ir patikino Jokūbą, kad jie neketina jam daryti nieko bloga. Jie tiesiog atėję pakviesti jo išgerti ir pašokti su jais. Kalbėtojas seilėjosi, mikčiojo, iškreipdavo žodžius. Jo bendrai, jau girti, juokėsi ir šūkavo kaip laukiniai. Jie laikėsi

susiėmę už pilvų ir raitėsi ant žemės. Jokūbas suprato, kad šįsyk jie nepaliks jo ramybėje.

– Gerai, – galiausiai pasakė jis, – aš eisiu su jumis, bet nieko nevalgysiu.

– Žyde, žyde! Ateik, ateik! Čiupkit jį, čiupkit!

Tuzinas rankų sugriebė Jokūbą ir ėmė jį tempti. Jis nusileido nuo kalvos, ant kurios stovėjo tvartas, pusiau bėgdamas, pusiau čiuoždamas. Nuo gaujos sklido baisi smarvė: prakaito ir šlapimo kvapai maišėsi su kažkokiu nenusakomu tvaiku, nes šie kūnai puvo gyvi. Jokūbas turėjo užsispausti nosį, ir merginos juokėsi iki ašarų. Vyrai stūgavo ir žvengė, laikydamiesi viens kitam už pečių, ir lojo kaip šunys. Kai kurie parvirto ant tako, bet draugai nesustojo jiems padėti – peržengė gulinčius kūnus, ir tiek. Jokūbas buvo priblokštas. Kaip galėjo Adomo sūnūs, sukurti pagal Dievo paveikslą, nusiristi į tokią bedugnę? Šitie vyrai ir moterys taip pat turėjo tėvus ir motinas, širdis ir smegenis. Jie turėjo ir akis, galinčias matyti Dievo stebuklus.

Jokūbas buvo atvestas į laukymę, kur žolė jau buvo ištrypta ir suteršta vėmalais. Prie beveik užgesusio laužo stovėjo statinaitė degtinės, kurios trys ketvirčiai buvo išgerta. Įkaušę muzikantai grojo būgnais, dūdelėmis, avino ragu, labai panašiu į ragą, pučiamą per žydų Naujuosius metus, ir liutnia, kurios stygos buvo padarytos iš kažkokio gyvulio žarnų. Tačiau tie, kurie buvo linksminami, per daug prisisprogo ir galėjo tik voliotis kriuksėdami kaip paršai, arti snukiu žemę ir kažką vapalioti uoloms. Daugelis drybsojo ištiesę kojas kaip negyvėliai. Danguje švietė mėnulio pilnatis. Kažkokia mergina, apsikabinusi medžio kamieną, gailiai raudojo. Vienas piemuo priėjo prie laužo, įmetė kelias šakas ir vos nenuvirto į ugnį. Bemat kitas piemuo, gauruo-

tas kaip avis, pamėgino užgesinti liepsną ant jos šlapindamasis. Merginos ėmė staugti, spiegti, švilpti. Jokūbas pasijuto dūstąs. Jis ir anksčiau daugybę kartų girdėjo šitokius kliksmus, bet kiekvienąsyk jie kėlė jam siaubą.

„Ką gi, dabar visa tai pamačiau, – pagalvojo jis. – Štai tokios bjaurastys paakino Dievą pareikalauti, kad būtų išžudytos ištisos tautos".

Vaikystėje jam tai buvo vienas iš klausimų, kuriais ginčydavosi su Dievu. Kokią nuodėmę padarė maži vaikeliai tų tautų, kurias Mozei buvo liepta sunaikinti? Tačiau dabar, kai Jokūbas stebėjo šias padugnes, jis suprato, kad kai kurias sugedimo rūšis gali išvalyti tiktai ugnis. Šie laukiniai įkūnijo tūkstančius stabmeldystės metų. Baalas, Astartė ir Molochas spoksojo iš jų išverstų, krauju pasruvusių akių. Vienas iš šventės dalyvių pasiūlė Jokūbui puoduką degtinės, bet gėrimas nutvilkė jam lūpas ir gerklę; jo skrandis degė, lyg jisai būtų buvęs priverstas išgerti lydyto švino, kaip tie nusikaltėliai, kuriuos senovėje sinedrionas pasmerkdavo mirti ant laužo. Jokūbą nupurtė drebulys. Gal jis nunuodytas? Ar tai jau galas?

Jo veidas persikreipė, jis susilenkė dvilinkas.

Piemuo, kuris davė jam išgerti, pritariamai sukvykė:

– Atneškit jam daugiau. Priverskit žydą gerti. Pripilkit jo puoduką.

– Duokit jam kiaulienos! – sušuko kažkas kitas.

Raupuotas vyrukas, kurio veidas buvo panašus į ropių trintuvę, pamėgino įgrūsti Jokūbui į burną gabalą dešros. Jokūbas jį pastūmė. Piemuo pargriuvo ir išsitiesė kaip pagalys.

– Ei, jis jį užmušė!

Jokūbas pasilenkė prie parpuolusio žmogaus tirtančiais

keliais. Ar ir tai jam skirta? Ačiū Dievui, piemuo buvo gyvas. Jis gulėjo su virstančiomis iš lūpų putomis, vis dar spausdamas delne dešrą, drabstydamasis keiksmais. Jo draugai juokėsi, grasino, plūdosi.

– Dievo žudike! Žyde! Nušašėli! Raupsuotasis!

Už kelių žingsnių vienas piemuo užšoko ant merginos, bet buvo per daug girtas, kad galėtų ką nors padaryti. Tačiau abu grūmėsi ir raitėsi kaip šuo su kale. Juos apsupusi draugija kvatojosi, spjaudėsi, šnarpštėsi nosis ir kurstė porelę. Baisi mergaitė keturkampe galva, su gūžiu ir susivėlusiais dulsvais plaukais, atsisėdusi ant kelmo, gailiai šaukė ir šaukė vis tą patį vardą. Ji grąžė rankas, kurių plaštakos buvo ilgos kaip beždžionės ir plačios kaip vyro, o nagai nupuvę. Jos kojos buvo nuėjusios šunvotėmis, pėdos plokščios kaip žąsies. Keli piemenys, norėdami ją nuraminti, davė jai puoduką degtinės. Ji pražiojo persikreipusią burną, parodydama vienintelį dantį, ir tik dar garsiau užbliovė:

– Tėve! Tėve! Tėve!

Taigi ir jinai šaukiasi, pagalvojo Jokūbas, tėvo danguje. Jį pagavo užuojauta šitai būtybei, kuri išėjo iš motinos įsčių bjauri, išsigimusi, silpnaprotė. Kas galėjo pasakyti, ko išsigando jos motina apvaisinimo akimirką ar kokia nuodėminga siela buvo įkalinta mergaitės kūne? Jos verksmas buvo ne paprastas verksmas, o gailus klyksmas sielos, pažvelgusios į prarają ir išvydusios kančias, nuo kurių nepabėgsi. Per kažkokį stebuklą šitas gyvulys suvokė savo gyvuliškumą ir apraudojo savo dalią.

Jokūbas norėjo prieiti ir ją nuraminti, bet išvydo jos pusiau užmerktose akyse įtūžį, kurio nesumažino kentėjimas. Tokia moteris galėjo pulti ant jo kaip plėšrus žvėris. Jis atsisėdo ir sugiedojo trečiąją psalmę: „Viešpatie, kiek daug yra

užpuolikų! Gausingi, kurie prieš mane kyla. Apie mane daugelis taria: „Dievas jo neišgelbės“.

III

Vidury nakties pakilo audra. Žaibas nušvietė tvarto vidų, ir karvės, mėšlo krūvos, molio puodynės akimirką išniro iš tamsos. Sudundėjo griaustinis. Apsiplovęs rankas, Jokūbas sukalbėjo „Vienatinis, kuris dirba kūrimo darbą“ ir „Jo jėga ir galybė pripildo pasaulį“. Pro atviras tvarto duris įsiveržė vėjo gūsis. Liūtis plakė stogą kaip kruša. Kol Jokūbas uždarė ir užšovė duris, lietus čaižė jį it botagu. Jis bijojo, kad tai blogų orų pradžia, o ne tik viena iš tų staigių smarkių liūčių, kurios kartais užeina vasarą. Taip ir buvo: nors po kelių valandų lietus nustojo lyti, dangus liko aptrauktas debesų. Nuo kalnų pūtė ledinis vėjas. Auštant audra vėlei įsisiautėjo. Nors saulė jau buvo patekėjusi, rytas buvo pilkas lyg leidžiantis sutemoms. Šiandien nebus įmanoma pripešti žolės ir lapų ant kalno šlaitų. Jokūbas turės šerti bandą pašaru, kurį priruošė šabui. Kad būtų bent kiek smagiau, jis užkūrė nedidelę ugnelę ir atsisėdęs prie jos pasimeldė; paskui atsikėlė, atsisuko į rytus ir sukalbėjo Aštuoniolika palaiminimų. Karvė pasuko galvą ir pasižiūrėjo į jį su begaliniu nuolankumu, tačiau juodas snukis, šlapias nuo seilių, su keliais stirksančiais ant jo šeriais, atrodė liūdnas, ir Jokūbui regėjosi, kad gyvulį graužia kažkoks sielvartas. Jam dažnai atrodydavo, jog banda skundžiasi: „Tu esi žmogus, o mes tiktai karvės. Argi tai teisinga?“ Norėdamas įsiteikti, jis paglostydavo joms kaklus, paplekšnodavo per šonus ar pakišdavo kokį skanesnį kąsnelį. „Tėve, – dažnai melsdavo jis, – Tu žinai, kodėl jas sukūrei. Jos yra Tavo rankų darbas. Pasaulio pabaigoje ir jos turi būti išganytos“.

Tą rytą jo pusryčiai susidėjo iš duonos su pienu ir obuolio, kurį vakar atnešė Vanda. Jeigu lietus nesiliaus, Vanda neateis. Jis turės maitintis rūgpieniu, kurio jo skrandis nebegalėjo virškinti. Jis lėtai čiulpė kiekvieną obuolio kąsnelį, mėgaudamasis jo skoniu. Gyvendamas uošvio namuose, jis nežinojo, kad žmogus gali turėti tokį apetitą ir kad duona su sėlenomis gali būti tokia skani. Jam regėjos, jog kiekvienas kąsnis stiprina jo kaulus. Vėjas nurimo, tvarto durys dabar buvo atidarytos, ir Jokūbas kartkartėmis žvilgčiojo į dangų. Galbūt oras išsigiedrys: ar dar ne per anksti prasidėti rudenio liūtims? Dabar tolumos vaizdas išnyko – viso labo galėjai įžiūrėti plokščias tvartą supančios aukštumos keteras. Dangus, kalnai, slėniai, miškai ištirpo ir pradingo. Žeme plūdo rūkas. Nuo pušų kilo garai, tarsi šlapi medžiai būtų degę. Čionai, savo tremtyje, Jokūbas galiausiai suprato, kas norima pasakyti, kai kabala kalba apie paslėptą Dievo veidą ir Jo šviesos susitraukimą. Dar vakar viskas švytėjo, o šiandien viešpatavo pilkuma. Atstumai sumažėjo; dangus įgriuvo kaip palapinės stogas; tai, ką vakar galėjai apčiuopti, prarado savo medžiagiškumą. Jeigu tiek daug daiktų gali tapti nematomi akiai, kiek dar jų gali prasprūsti pro dvasinį žvilgsnį? Kiekvienam žmogui duotas supratimas pagal jo nuopelnus. Žmogų supa begaliniai pasauliai, angelai, serafimai, rūmai ir šventi vežimai, tačiau jis nemato jų, nes yra menkas ir nuodėmingas, paskendęs kūniškose tuštybėse.

Kaip visada, kai lydavo, daugybė padarų ieškojo prieglobsčio tvarte: drugeliai, žiogai, uodai, vabalai. Vienas vabzdys turėjo dvi poras sparnų. Baltas drugelis su juodomis dėmėmis, panašiomis į rašmenis, nutūpė ant akmens netoli ugnies, tarsi norėdamas pasišildyti ar išdžiūti. Jokūbas pa-

dėjo šalia jo duonos trupinį, tačiau drugelis nepajudėjo. Nekrustelėjo net paliestas, ir Jokūbas suprato, kad jis negyvas. Sielvartas užliejo jam širdį. Štai padaras, kuris niekada daugiau nebeskrajos. Jam kilo noras pagarbinti šitą gražų drugelį, kuris gyveno vos vieną dieną ar dar trumpiau ir niekada nepažino nuodėmės skonio. Jo sparneliai buvo glotnesni už šilką, nusėti lengvomis dulkelėmis. Jis gulėjo ant akmens lyg drobulėn įvyniotas kūnas.

Prireikus Jokūbas turėdavo kovoti su musėmis ir gyviu, kurie kandžiojo ir jį, ir karves. Jam nebuvo kitos išeities, tik juos užmušti. Vaikščiodamas jis negalėjo neužminti ant kokio kirmino ar rupūžės, o pešdamas žolę dažnai susidurdavo su nuodingomis gyvatėmis, kurios šnypšdavo ir taikydavosi jam įkirsti, ir sutraiškydavo jas kuoka arba akmeniu. Tačiau kiekvienąsyk, kai taip atsitikdavo, jisai laikydavo save žudiku. Jis tyliai kaltino Kūrėją, kad verčia vieną būtybę naikinti kitą. Iš visų klausimų, kuriuos užduodavo sau apie visatą, šitas atrodė jam pats sunkiausias.

Tą dieną jis neturėjo ką daryti, taigi išsitiesė ant šiaudų ir užsiklojo savo marška. Ne, Vanda neateis. Jam buvo gėda, kad jis taip ilgisi šios kitatikės moters, bet kuo atkakliau stengėsi išsivaduoti nuo geismo, tuo jis darėsi stipresnis. Šis potraukis nepalikdavo jo nei meldžiantis, nei nagrinėjant Torą, nei miegant, nei atsibudus. Jis žinojo skaudžią tiesą: palyginti su aistra Vandai, jo gedėjimas žmonos ir vaikų ir jo meilė Dievui buvo silpna. Jeigu kūno troškimai – Šėtono darbas, tai jis pateko į nelabojo žabangas. „Ką gi, aš praradau abu pasaulius“, – sumurmėjo jis, žiūrėdamas iš po nuleistų vokų. Tarp šlapių krūmų virpėjo gėlės žiedlapiai. Pelės, žebenkštys, kurmiai, šeškai ir ežiai slėpėsi tankumynuose. Visi šie padarėliai nekantriai laukė, kol nušvis

saulė. Vos tik nustojo lyti, paukščiai, apkibę medžius kaip vaisių kekės, vėlei pradėjo švilpiniuoti, čiurkėti, krankti.

Iš kažkur toli atskriejo prislopinta tirolietiška daina. Piemuo dainavo per bjaurią darganą, ir tolimas jo balsas meldė, reikalavo, apraudojo neteisybę, ištikusią visus gyvus daiktus: žydus, pagonis, gyvulius ir netgi muses bei uodus, aptūpusius karvių šonus.

IV

Nors lietus pavakare liovėsi lijęs, buvo aišku, kad tai tik trumpas atokvėpis. Žemai pakibę audros debesys telkėsi vakaruose, raudoni ir sieros spalvos, prisikaupę žaibų, ir oras buvo sunkus nuo rūko, kuris kiekvieną akimirką galėjo virsti lietumi. Kranksėdamos ratus suko varnos. Nebuvo vilties, kad Vanda ateis tokiu oru, tačiau kai Jokūbas užlipo ant aukštumėlės – savo stebėjimo posto, išvydo ją kopiant į kalną su dviem ąsočiais ir maisto pintine. Akis užliejo ašaros. Yra kas jo neužmiršta ir juo rūpinasi. Jis pasimeldė, kad audra palauktų, kol jinai užlips iki jo, ir malda, matyt, buvo išklausyta: vos tik ji įžengė į tvartą, dangus pratrūko ir lietus pasipylė kaip iš kibiro. Tą vakarą Jokūbas ir Vanda mažai tesikalbėjo. Ji iškart atsisėdo ir ėmėsi melžti karves. Buvo keistai drovi ir sutrikusi, kaip ir Jokūbas. Kartkartėmis žaibas perskrosdavo tvarto prieblandą, ir jis išvysdavo ją užlietą tokios dangiškos šviesos, kad jam regėjos, jog moteris, kurią pažinojo anksčiau, tebuvo šešėlis ar šmėkla. Argi ji nėra sukurta pagal Dievo paveikslą? Argi jos pavidalas nėra atšvaitas to spinduliavimo, kuriuo Amžinasis parodo savo grožį? Ar Ezavas* gimė

* *Ezavas* – Izaoko ir Rebekos sūnus, vyresnysis Jokūbo brolis dvynys. Jis taip menkai tebrangino Dievo pažadus, kad už dubenį lęšienės pardavė Jokūbui pirmagimystės teises.

ne iš Abraomo ir Izaoko sėklos? Jokūbas puikiai žinojo bent jau tai, kur veda tokie svarstymai, bet negalėjo jų atsiginti. Jis pavalgė, sukalbėjo padėką ir vakaro maldą, bet tos mintys vis dar jo nepaliko. Oras neišsigiedrijo; Vanda negalės grįžti namo. Be to, šiuo vėlyvu metu kelias atgal ir taip buvo pavojingas.

– Aš pernakvosiu tvarte, – pasakė Vanda, – jei tik tu neišvarysi manęs.

– Kaip aš galiu tave išvaryti? Tu čia šeimininkė.

Jie susėdo ir ramiai šnekučiavosi, nesivaržydami kaip artimi bičiuliai. Vanda papasakojo apie Zagajeką ir jo paralyžiuotą žmoną, apie jų sūnų Stefaną, kuris ir toliau neatstojo nuo Vandos, apie Zagajeko dukterį Zosią, kuri, kaip visi žinojo, buvo susidėjusi su savo tėvu. Tačiau dvaro valdytojas, be savo dukters, turėjo tuziną meilužių ir paleido į pasaulį tiek pavainikių, kad nebeprisimindavo jų vardų. Jis elgėsi ne kaip tarnas, o kaip ponas arba karalius. Jis reikalaudavo iš vedančių valstiečių „pirmosios nakties teisės“, nors šis įstatymas nebegaliojo. Valstiečius jis laikė vergais, nors jie turėjo savo laukus ir jiems reikėjo dirbti grafui tiktai dvi dienas per savaitę. Jis plakdavo juos vandenyje pamirkytomis rykštėmis, neteisėtai vertė dirbti jam, apdėdavo degtinę savo mokesčiais, darydavo ligoniams operacijas prieš jų valią: traukdavo dantis replėmis, amputuodavo pirštus kirviu, atverdavo krūtinės ląstą virtuviniu peiliu. Dažnai jis atlikdavo pribuvėjos vaidmenį ir reikalaudavo gražaus pinigo už savo paslaugas.

– Nėra nieko, ko jis nenorėtų, – pasakė Vanda. – Jei galėtų, prarytų visą kaimą.

Paruošti Vandai guolį nebuvo sunku. Jokūbas paklojo šiaudų, ir ji atsigulė ant jų, užsiklodama savo skara. Jis miegojo viename tvarto kampe, o jinai kitame. Tyloje galėjai gir-

dėti, kaip gromuliuoja karvės. Vanda išėjo laukan savo reikalu ir grįžo permerkta lietaus. „Vadinas, netgi šie žmonės gali turėti kuklumo“, – pagalvojo Jokūbas. Abu gulėjo nepratardami nė žodžio. „Turiu pasistengti neknarkti“, – įspėjo save Jokūbas. Jis bijojo, kad neįstengs užmigti, bet nuovargis jį priveikė. Jo žandikaulis nukaro, ir sąmonę užliejo tamsa. Kiekvieną naktį jis krisdavo į savo guolį kaip negyvas. Ačiū Dievui, kažkas buvo stipresnis už jo geismą.

V

Jis pabudo drebėdamas, atmerkė akis ir pamatė, kad Vanda guli ant šiaudų greta jo. Oras tvarte buvo vėsus, tačiau jis juto deginantį jos kūno karštį. Jinai apsikabino jį, prisispaudė prie jo ir palietė jo skruostą savo lūpomis. Nors Jokūbas suprato, kas darosi, tylomis pasidavė, nustebintas ne tiktai to, kas vyksta, bet ir to, kad jo aistra tokia pašėlusi. Kai jis pamėgino ją atstumti, jinai įsikabino į jį su neįtikėtina jėga. Jis mėgino su ja pasikalbėti, bet ji užčiaupė jam lūpas savo burna. Jokūbas prisiminė Rutos ir Boozo istoriją* ir žinojo, kad jo geismas galingesnis už jį. „Aš prarandu būsimąjį pasaulį“, – pagalvojo. Jis girdėjo, kaip Vanda meldžia jį kimiu balsu; jinai šnopavo kaip gyvulys.

Jis gulėjo apmiręs, dabar jau nebepajėgdamas pasakyti „ne“ nei jai, nei sau, tarsi būtų netekęs laisvos valios. Staiga jam į galvą atėjo ištrauka iš Gemaros: jeigu žmogų nugali nelabasis, tegu jis apsirengia juodais drabužiais, prisidengia galvą juodu apdangalu ir atsiduoda savo širdies troškimui. Šitas pamokymas tarsi slėpėsi jo atmintyje tam, kad sutriuš-

* Senajame Testamente, Rutos knygoje, pasakojama, kaip našlė moabietė Ruta atsigula klojime prie miegančio savo giminaičio Boozo kojų, ir šis pabudęs pažada ją vesti.

kintų paskutinę gynybos užtvarą. Jo kojos apsunko ir įsitempė, jį traukė žemyn svoris, kurio jis negalėjo atlaikyti.

– Vanda, – tarė jis, ir jo balsas drebėjo, – tu pirmiausia turi išsimaudyti upokšnyje.

– Aš jau nusiprausiau ir susišukavau.

– Ne, turi visa pasinerti vandenin.

– Dabar?

– To reikalauja Dievo įstatymas.

Ji gulėjo tylėdama, priblokšta šio keisto reikalavimo, bet galiausiai pasakė:

– Aš ir tai padarysiu.

Ji atsikėlė ir, vis dar prisispaudusi prie jo, atidarė tvarto duris. Lietus buvo nustojęs lyti, bet naktis skendėjo tamsoje ir drėgmėje. Dangaus nebuvo nė pėdsako, ir upokšnio vietą rodė tik žemyn plūstančio vandens šniokštimas ir kunkuliavimas. Vanda suspaudė Jokūbo ranką. Juodu ėjo apgraibomis, užsimiršę kaip žmonės, kurie daugiau nesibaimina dėl savo kūnų. Jie klupo ant akmenų ir krūmų, nuo medžių ant jų varvėjo vanduo. Sekliame, akmenų priverstame sraute juodu ieškojo vienintelės gilios vietos, kur žmogus galėjo pasinerti. Kai ją surado, Vanda nesutiko lipti vandenin be jo, ir Jokūbas, pamiršęs nusimesti drobines kelnes, nusekė paskui ją. Šaltas vanduo taip nutvilkė, kad jam užgniaužė kvapą; jisai vos laikėsi ant kojų, nes upokšnis nuo lietaus labai patvino. Jie kabinosi viens į kitą nelyginant du kankiniai. Šitaip žudynių laikais žydai šokdavo į ugnį ir vandenį. Galiausiai, kojoms atsistojus ant tvirto dugno, Jokūbas pasakė Vandai:

– Pasinerk.

Jinai paleido jo ranką ir paniro vandenin. Jis ištiesė ranką, bet negalėjo jos surasti. Pagaliau ji vėlei pasirodė, ir Jo-

kūbo akys, jau pripratusios prie tamsos, įžiūrėjo blausius jos veido kontūrus.

– Paskubėkim.

– Aš tai padariau dėl tavęs.

Jis paėmė ją už rankos, ir juodu tekini parbėgo į tvartą. Jokūbas jautė, kad šaltis neužgesino ugnies jo gyslose. Jie abu liepsnote liepsnojo kaip ką tik įsiplieskusios skiedros. Jis nušluostė nuogą Vandos kūną savo marška, sunkiai kvėpuodamas, nenulaikydamas danties ant danties. Vandos akys spindėjo tamsoje. Jis išgirdo ją vėlei sakant:

– Aš tai padariau dėl tavęs.

– Ne, ne dėl manęs, – atsakė jis, – dėl Dievo, – ir pats išsigando savo šventvagiškų žodžių.

Dabar jo niekas nebegalėjo sulaikyti. Jisai pakėlė ją ant rankų ir nusinešė į šiaudų guolį.

Ketvirtas skyrius

I

Patekėjo saulė, ir raudoni jos spinduliai skverbėsi pro durų plyšius. Purpurinis šviesos pluoštas įstrižai krito ant Vandos veido. Juodu buvo užmigę, tačiau, pažadinti geismo, vėlei ieškojo viens kito. Jokūbas niekada nebuvo matęs tokios aistros kaip Vandos aistra. Jinai kalbėjo žodžius, kurių jis niekada anksčiau nebuvo girdėjęs, valstiečių tarme vadindama jį savo elniu, savo liūtu, savo vilku, savo jaučiu ir dar keistesniais vardais. Jis paėmė ją, bet tai nenumalšino jo geismo. Ji buvo pagauta ekstazės – dangaus ar pragaro atsiųstos? „Dar, dar, – šūkčiojo garsiai, – mano valdove, mano vyre!" Jokūbas pasijuto turįs galių, kurios, regis, ėjo ne iš jo paties – kas tai buvo, stebuklas ar kerai? Pirmą kartą gyvenime jis pažino kūno paslaptis. Kaip įmanomas toks geismas? „Nes meilė stipri kaip mirtis", – bylojo Giesmių giesmė, ir jisai pagaliau suprato. Kai patekėjo saulė, jis pamėgino nuo jos atsiplėšti. Jinai apsivijo rankomis jo kaklą ir vėlei godžiai jį pabučiavo.

– Mano vyre, – pasakė ji. – Aš noriu numirti dėl tavęs.

– Kam mirti? Tu dar jauna.

– Išsivesk mane iš čia pas savo žydus. Aš noriu būti tavo žmona ir pagimdyti tau sūnų.

– Tu privalai tikėti Dievą, kad taptum Izraelio dukteria.

– Aš tikiu Jį. Aš tikiu.

Vanda šaukė taip garsiai, jog jis uždengė jai burną delnu, kad neišgirstų piemenys lauke. Jokūbui jau nebebuvo gėda prieš Dievą, bet jis bijojo vyrų pajuokos. Netgi karvės, pasukusios galvas, stebeilijo į juos. Jokūbas atsitraukė nuo Vandos ir sutriko pajutęs, kad rytas neatnešė atgailos. Greičiau priešingai! Dabar jis stebėjosi, kad taip ilgai valiojo atsispirti savo geismui. Ąsotis buvo apvirtęs, ir jisai negalėjo apsiplauti rankų. Jis netgi nesukalbėjo „Dėkoju Tau", bijodamas ištarti šventus žodžius po to, kas atsitiko. Jo drabužiai buvo drėgni, bet jis vis dėlto juos apsivilko, ir Vanda taip pat susitvarkė. Jis išėjo į vėsų, giedrą elulio mėnesio rytą, palikdamas ją su karvėmis. Žolė buvo nuberta spindinčiais rasos lašeliais. Giedojo paukščiai, o tolumoje mūkė karvė, ir jos balso aidas skambėjo kaip pučiamas avino ragas. „Taip, aš praradau aną pasaulį", – sumurmėjo Jokūbas, ir bemat Šėtonas sušnabždėjo jam į ausį: „Gal tau reikėtų visai atsižadėti būti žydu?" Jokūbas žvilgtelėjo į akmenį, ant kurio jau buvo išraižęs trečdalį įsakymų ir draudimų, ir akmuo jam pasirodė it apgailėtini griuvėsiai – viskas, kas jam buvo likę po pralaimėto karo. „Šiaip ar taip, aš dar esu žydas", – pasakė Jokūbas. Cituodamas Talmudą, jis stengėsi pakelti sau ūpą. Apsiplovė rankas upokšnyje, sukalbėjo „Dėkoju Tau", o paskui pradėjo ryto maldą. Kai priėjo prie žodžių: „Neleisk mūsų gundyti", padarė pauzę. Netgi biblinis Juozapas nepatyrė tokių pagundų kaip jis. Midrašas pasakojo, kad kai Juozapas buvo benusidedąs, jam pasirodė jo tėvas. Taigi Dangus atėjo jam į pagalbą.

Murmėdamas maldas, Jokūbas ieškojo pateisinimo tam, ką padarė. Griežtai žiūrint įstatymo raidės, šita moteris nebuvo nei nešvari, nei ištekėjusi. Netgi patriarchai turėjo

sugulovių. Ji dar galėjo tapti pamaldžia žyde. „Savanaudiškas poelgis gali virsti geru darbu“. Tačiau melsdamasis jis vis dėlto norom nenorom lygino Vandą ir amžinatilsį Zeldą. Jo žmona taip pat buvo moteris, bet šalta ir abejinga, amžinai nepatenkinta. Ji nuolatos kuo nors skųsdavosi: galvos ar dantų skausmu, pilvo spazmais ir visąlaik bijojo sulaužyti įstatymą. Iš kur jis galėjo žinoti, kad gali būti tokia aistra ir meilė kaip Vandos? Jis vėlei išgirdo Vandos balsą, žodžius, kuriuos jinai jam šnabždėjo, jos dejones, tankų kvėpavimą ir vėlei pajuto jos liežuvį ir aštrius dantis. Ji paliko žymes ant jo kūno. Ji troško pabėgti su juo per kalnus vidury nakties. Jinai bylojo jam lygiai taip, kaip bylojo Ruta: „Kur tik tu eisi, eisiu ir aš. Tavo tauta bus mano tauta ir tavo Dievas bus mano Dievas“. Nuo jos kūno dvelkė saulės šiluma, vasaros vėjeliai, miškų, laukų, gėlių, lapijos kvapai, kaip kad pienas atsiduoda žole, kurią ėdė karvės. Melsdamasis jis žiovavo. Sukalbėjo šemą* ir pasirąžė. Naktį jis beveik nebuvo sudėjęs akių ir dabar neturėjo jėgų eiti ieškoti žolės. Žemai nulenkęs galvą, Jokūbas pripažino savo silpnumą. Per kelias trumpas miego valandėles jis sapnavo, ir nors gerai neprisiminė savo sapno, jo įspūdis išliko. Jam regėjosi, kad jis nusileido laipteliais į apeiginę maudyklę ar kažkokį urvą ir klaidžiojo per kalvas, griovius ir kapus. Jis sutiko žmogų su barzda iš augalo šaknų. Kas tai galėjo būti? Jo tėvas? Ar tas žmogus jam ką nors sakė? Vanda iškišo galvą iš tvarto ir nusišypsojo jam kaip švelni žmona.

– Ko tu tenai stovi?

Jis pridėjo pirštą prie lūpų įspėdamas, kad ji netrukdytų jo maldos.

* *Šema* – malda, susidedanti iš trijų Penkiaknygės ištraukų, judėjų tikėjimo išpažinimas.

Jos akys švietė meile; jinai mirktelėjo ir linktelėjo galvą. Jokūbas užsimerkė. Ar jisai atgailauja? Jis ne tiek gailėjosi, kiek juto apmaudą, kad pateko į tokią padėtį, kuri padarė nuodėmę galimą. Jis nukreipė žvilgsnį savo vidun, lyg būtų stebeilijęs į gilų šulinį. Tai, ką tenai pamatė, išgąsdino jį. Pačiame dugne, susirangiusi it gyvatė, tūnojo aistra.

II

Naujieji metai, Atlaidų diena ir Palapinių šventė pagal Jokūbo kalendorių jau buvo praėję. Vieną dieną, kurią pagal jo apskaičiavimus buvo Simchat Tora* , ant kalno pasirodė Janas Bžikas, lydimas Anteko, Vandos ir Basios. Ore jau dvelkė sniegu; atėjo laikas parsivesti bandą į slėnį. Tiek užginti gyvulius aukštyn, tiek nuvaryti žemyn buvo sunkus uždavinys. Karvės – ne kalnų ožkos, kurios vikriai laipioja kalnų šlaitais. Gyvulius reikėjo laikyti už trumpų, storų virvių ir priturėti kiekviename žingsnyje. Kartais karvė įsispirdavo kanopomis į žemę, ir tada vienas žmogus turėdavo ją tempti, o kitas mušti botagu. Kartais karvės, apimtos panikos, puldavo bėgti nuo bandos ir susilaužydavo nugaras ar kojas. Tačiau šįsyk viskas ėjosi sklandžiai. Praslinkus kokiai valandai po to, kai gyvuliai suėjo į Jano Bžiko tvartą, pradėjo snigti. Kalnai pasidarė nebeprieinami, juos apsupo rūko stulpai. Baltai užklotas kaimas atrodė neatpažįstamas. Valgyti valstiečiai neturėjo apsčiai, bet malkų jų namuose netrūko; iš kaminų kilo dūmai. Langų plyšiai buvo užglaistyti kalkėmis ir užkamšyti šiaudais. Be to, jaunos valstietės pa-

* *Simchat Tora* – Padėkos už Įstatymą šventė. Šią dieną užbaigiamas metinis Toros skaitymo ciklas ir vyksta džiaugsmingos apeigos.

darė iš šiaudų ilganoses baidykles su ragais ant galvų, kurios turėjo erzinti ir pykdyti Žiemą.

Šįmet, kaip ir kiekvienais metais, Jokūbui buvo pasiūlyta gyventi troboje kartu su visa šeima, bet jis, kaip ir anksčiau, panoro įsikurti klėtyje. Jis pasidarė šiaudų guolį, o Vanda pasiuvo jam pagalvę ir prikimšo ją šieno; užsiklodavo jis prasta gūnia. Klėtyje nebuvo langų, bet šviesa skverbėsi pro plyšius sienoje. Dabar Jokūbas ilgėjosi kalnų. Tenai, viršuje, buvo geriau nei čia, slėnyje. Kokia keista ir tolima jam atrodė jo kalno viršūnė – baltabarzdis milžinas, kurio galvą supo debesys ir rūko garbanos. Jokūbui gniaužė širdį. Žydai švenčia Simchat Torą, skaito „Tu ją matei savo akimis" ir eina ratu aplink sakyklą. Iš kongregacijos iškviestas „Toros jaunikis" baigs skaityti Penkiaknygę, paskui jo vietą užėmęs „Pradžios knygos jaunikis" ims iš naujo skaityti Mozės knygas, pradėdamas nuo Pasaulio sukūrimo. Netgi berniukai kviečiami prie sakyklos, o tie, kurie dar per jauni dalyvauti skaityme, eina procesijoje su vėliavėlėmis, išpuoštomis žvakėmis ir obuoliais. Merginos taip pat ateina į maldos namus pabučiuoti šventų ritinių ir palinkėti kitiems ilgo gyvenimo ir laimės. Žmonės šoka, geria, eina nuo namo prie namo, vaišinasi vynu ir midumi, riestainiais, vaisių pyragu, kopūstais su razinomis. Šįmet, jeigu Jokūbas neapsiriko skaičiuodamas, Simchat Tora buvo penktadienį, ir moterys, apsirengusios atlaso sukniomis ir aksomo pelerinomis, darė čolentą*.

Tačiau dabar visa tai Jokūbui atrodė kaip sapnas. Jis, regis, buvo atplėštas nuo savo namų ne prieš ketverius, bet

* *Čolentas* – šabo patiekalas, gaminamas iš vakaro ir laikomas šiltai per naktį, nes per šabą negalima kurti ugnies.

prieš keturiasdešimt metų! Iš tiesų, ar Juzefove dar yra žydų? Ar Chmelnickis paliko bent kiek jų gyvų? O jeigu taip, ar išlikusieji gali kaip anksčiau džiaugtis Tora, kai dabar visi gedi savo artimųjų? Jokūbas stovėjo priešais klėtį ir žiūrėjo į krintantį sniegą. Vienos snaigės leidosi tiesiai ant žemės, o kitos sukosi ir verpetavo, tarsi mėgindamos grįžti atgal į dangaus podėlius. Pūvantys stogų šiaudai buvo baltai nukloti, o sulūžusių ratų, rąstgalių, karčių sąvartyną ir šūsnis drožlių puošė baltutėlė vilna ir deimantų dulkės. Gaidžiai giedojo žiemiškais balsais.

Jokūbas grįžo klėtin ir atsisėdo. Jam į galvą atėjo kelios eilutės iš Simchat Toros liturgijos, kurių ištisus ketverius metus nebuvo prisiminęs:

Susirinkite, angelai,
Ir šnekėkitės tarpu savęs.
Kas jis buvo? Kuo jis buvo vardu,
Tas žmogus, kurs užkopė aukštybėsna
Ir parnešė pasitikėjimo galią.

Mozė užkopė aukštybėsna
Ir parnešė pasitikėjimo galią.

Jokūbas pradėjo giedoti šiuos žodžius pagal tradicinę Simchat Toros melodiją. Netgi kantorius paprastai būdavo mažumėlę įkaušęs, kai prieidavo prie šios giesmės. Kasmet kartodavosi tas pats, ir rabinas matė reikalą įspėti biblinių kunigų įpėdinius, kad jie nelaimintų kongregacijos apsvaigę nuo vyno. Jokūbo uošvis pats darė alų ir varė degtinę iš javų, užaugintų laukuose, kuriuos nuomojo iš gyvenančio mieste pono. Šiuo metų laiku jo namuose prie vandens statinės visada stovėdavo statinaitė su šiaudu, o šalimais kabė-

davo rūkyta avienos šoninė. Kiekvienas svečias, apsilankęs jo namuose, siurbtelėdavo degtinės pro šiaudą ir sukrimsdavo kąsnelį rūkytos mėsos.

Jokūbas sėdėjo tamsoje, vienas su savo mintimis. Kažkas lėtai pastūmė duris, ir įėjo Vanda, nešina dviem ąžuolo žievės gabalais, keliais skudurais ir virvagaliu.

– Aš padariau tau apautus, – pasakė ji.

Jam buvo gėda savo purvinų kojų, bet Vanda užsikėlė jas ant kelių ir matuodama glostė savo šiltais pirštais. Ji ilgai žiūrėjo, kol įsitikino, kad apavas bus geras. Paskui, patenkinta savo darbu, liepė Jokūbui atsistoti ir pavaikščioti, kad pamatytų, ar apautai patogūs, lygiai taip, kaip Juzefove jam liepdavo batsiuvys Michaelis.

– Jie tau kaip tik, ar ne?

– Taip, kaip tik.

– Tai ko tu toks liūdnas, Jokūbai? Dabar, kai esi šalia manęs, galiu tavim pasirūpinti. Man nereikia lipti į kalną, kad tave pamatyčiau.

– Taip.

– Ar tau tas nepatinka? Aš taip laukiau šitos dienos.

III

Diena prasidėjo taip, lyg jau būtų besibaigianti. Saulė mirkčiojo tarsi gęstanti žvakė. Zagajekas ir jo vyrai miškuose medžiojo lokius, o dvaro valdytojo sūnus Stefanas žirgliojo po kaimą su aukštais batais, žaliaminės odos švarku, išsiuvinėtu raudonais raštais, su ausine kiaunių kepure ir jojiko rimbu dešinėje rankoje. Valstiečiai Stefaną vadino Zagajeku Antruoju. Jis anksti pradėjo suktis apie merginas ir jau pats turėjo priveisęs pulką pavainikių. Tai buvo neaukštas, pečiuitas vyras keturkampe galva, plokščia it buldogo

nosimi ir įdubusiu smakru. Jis turėjo puikaus jojiko reputaciją ir leido laiką dresuodamas tėvo šunis ir spęsdamas spąstus paukščiams bei žvėrims.

Stefanas pasirodydavo kaime kaskart, kai jo tėvas išjodavo medžioti. Tomis dienomis jis eidavo iš trobos į trobą, atlapodavo duris, įkišdavo nosį vidun ir šniukštinėdavo. Valstiečiai visada turėdavo ką nors, kas pagal įstatymą priklausė dvarininkui. Tą rytą jis įžengė į smuklę ir užsisakė degtinės. Jį aptarnavo netikra jo sesuo, viena iš Zagajeko pavainikių, bet giminystė nesutrukdė jam pakelti jos sijonus. Paskui, išgėręs, Stefanas nuėjo pas Janą Bžiką. Bžikas kadaise buvo įtakingas žmogus kaime, vienas iš tų, kuriuos Zagajekas buvo paėmęs savo globon, bet dabar senis buvo sukriošęs ir paliegęs. Tą dieną, kai parsivarė bandą iš kalno, jį ištiko priepuolis, ir dabar jis gulėjo ant krosnies, visai netekęs jėgų. Jis bambėjo, spjaudėsi, kalbėjo pats su savim. Bžikas buvo smulkus, liesas žmogelis; ilgi susivėlę plaukai supo jo pliką pakaušį. Skruostai buvo giliai įkritę, veidas raudonas kaip skerdiena, po išsprogusiomis, krauju pasruvusiomis akimis kabojo išsipūtę maišeliai, ant smakro stirksojo keli ploni plaukai. Tą žiemą jis taip sirgo, kad namiškiai jį išmatavo ketindami pasirūpinti karstu. Tačiau paskui jo sveikata pasitaisė. Jis gulėjo atsukęs veidą į kambarį. Viena jo akis buvo užmerkta, lyg užklijuota, kita tik pusiau atverta. Nors jis ir sirgo, tai netrukdė jam tvarkyti namų ūkį ir pastebėti kiekvieną smulkmeną.

– Blogai darot, – dažnai bambėdavo jis. – Vėplos!

– Jei tau nepatinka, kaip mes darom, lipk nuo krosnies ir daryk pats, – atsakydavo jo žmona. Tai buvo smulki, tamsiaplaukė, praplikusi moteris karpomis nusėtu veidu ir įkypomis kaip totorės akimis. Pora nesugyveno. Ji at-

kakliai tvirtino, kad jos vyrui atėjo galas ir jau laikas palydėti jį į kapus.

Basia buvo panaši į motiną. Kresna ir tamsiaplaukė, ji paveldėjo iš motinos aukštus skruostikaulius ir migdolo formos akis. Ji garsėjo savo tingumu. Šią valandėlę ji sėdėjo ant lovos krašto, apžiūrinėdama savo kojų pirštus ir kur buvus, kur nebuvus utinėdamasi tarp krūtų. Vanda stovėjo prie krosnies, liže traukdama kepalą duonos. Bruzdėdama po virtuvę, ji kartojosi Jokūbo išdėstytą pamoką: Visagalis sukūrė pasaulį; Abraomas pirmasis pripažino Dievą; Jokūbas buvo žydų tėvas. Anksčiau jos niekas nieko nebuvo mokęs, ir Jokūbo žodžiai krito į jos smegenis kaip liūtis į perdžiūvusią dirvą. Jinai netgi įsiminė dvylikos genčių vardus ir žinojo, kaip Juozapo broliai jį pardavė į Egiptą. Stefanas, įžengęs į jų namus, sustojo prie atdarų durų, klausydamasis jos murmėjimo.

– Ką čia burbi? – paklausė jis. – Kažkokį užkeikimą?

– Uždarykit duris, pone, – metė jinai per petį. – Jūs leidžiat vidun šaltį.

– Tu pati tokia karšta, kad nesušalsi.

Stefanas įėjo į kambarį.

– Kur žydas?

– Klėtyje.

– Ar jis neina trobon?

– Nenori.

– Žmonės sako, jis guli su tavim.

Basia nusijuokė pražiojusi savo plačią burną su retais dantimis. Ji su pasitenkinimu apsilaižė lūpas, išgirdusi, kaip užgauliojama jos išdidi sesuo. Senoji nustojo verpusi, o Bžikas parietė kojas.

– Maža ko prikalba pikti liežuviai.

– Kaip suprantu, tu nešioji jo benkartą.

– Pone, tai melas, – įsiterpė senoji. – Jai ką tik buvo mėnesinės.

– Iš kur žinai? Nejau tikrinai?

– Ant sniego priešais namą buvo kraujo, – paliudijo senoji.

Stefanas šmaukštelėjo rimbu per bato atvartą.

– Valstiečiai nori su juo susidoroti, – pasakė jis, kiek padvejojęs.

– Kam jis trukdo?

– Jis raganius, ir tai dar mažiausia blogybė. Kaip čia yra, kad jūsų karvės duoda daugiau pieno negu kieno nors kito?

– Jokūbas jas geriau šeria.

– Apie jį pasakojama visokiausių dalykų. Juo reikia atsikratyti. Tėvas nutemps jį į teismą.

– Už ką?

– Nesikabink už šiaudo, Vanda. Mes juo pasirūpinsim, o tu pagimdysi velnią.

Vanda nebegalėjo ilgiau susilaikyti. Ji pareiškė Stefanui, kad ne kiekvienas piktas noras išsipildo. Danguje yra Dievas, atkeršijantis už tuos, kurie kenčia neteisybę. Stefanas suraukė lūpas, lyg ketindamas švilpti.

– Kur tai išgirdai? Iš žydo?

– Dziobakas irgi taip sako.

– Tai žydas, žydas tau tai pasakė, – tarė Stefanas. – Jeigu jo Dievas toks didelis užtarėjas, kaip atsitiko, kad jis tapo vergu? Nagi, atsakyk!

Vanda nesugalvojo, ką atsakyti. Jos gerklėje atsistojo kamuolėlis, o akys degte degė; ji vos galėjo sulaikyti ašaras. Jai kilo noras tuojau pat bėgti pas Jokūbą ir užduoti jam šitą sunkų klausimą. Pripratusiais prie karščio pirštais ji sugrie-

bė šviežios duonos kepalą ir apšlakstė jį vandeniu. Iš pykčio jos veidas, ir šiaip jau įraudęs nuo krosnies šilumos, dar labiau nukaito. Stefanas stovėjo, žinovo žvilgsniu apžiūrinėdamas jos kojas ir strėnas. Jis pamerkė akį senei ir Basiai. Šioji koketuodama nuolankiai nusišypsojo, parodydama retus dantis. Pagaliau jis švilpiniuodamas išėjo, garsiai trinktelėjęs durimis. Vanda, stovėdama prie lango, žiūrėjo, kaip jis žirglioja kalno link. Tai buvo žmogus, kupinas piktybės kaip Ezavas ar faraonas. Kiek ji galėjo prisiminti, jis beveik nekalbėdavo apie nieką kita, tik apie žudymą ir kankinimą. Tai Stefanas padėdavo savo tėvui skersti ir nuplikyti kiaules. Tai jis išplakdavo valstietį, kurį Zagajekas liepdavo nubausti. Netgi pėdsakai, palikti sniege Stefano batų, Vandai atrodė blogas ženklas. „Dangiškasis Tėve, – pradėjo melstis ji, – kaip ilgai Tu tylėsi? Atsiųsk savo rykštes, kaip atsiuntei faraonui. Prigirdyk jį jūroje".

– Jis nori tavęs, Vanda. Jis nori tavęs, – išgirdo ji sakant motiną.

– Niekas jam nedraudžia norėti.

– Vanda, jis yra Zagajeko sūnus. Jis gali padegti trobą. Ką mes tada darysim? Miegosim laukuose?

– Dievas to neleis.

Basia nusikvatojo visa gerkle.

– Ko juokiesi, Basia?

Basia neatsakė. Vanda žinojo, kad jos motina ir sesuo palaiko Stefano pusę. Jos norėjo matyti ją pažemintą. Senosios kaktoje įsirėžė kreiva raukšlė, o bedantėje burnoje sustingusi šypsena tarsi bylojo: „Kam ginčytis dėl tokių niekų? Stefanas yra galingas. Nėra iš ko rinktis".

Senis, gulėdamas ant krosnies, kažką subambėjo.

– Tu kažką sakei, tėve?

– Ko jis norėjo?

Senoji kandžiai sukikeno.

– Ko gi dažniausiai nori katinas?

– Tėvas jau užmiršo tokius dalykus, – pasišaipė Basia.

– Teisingai padarei, Vanda. Neleisk, kad užtaisytų tau benkartą. – Bžikas kalbėjo užsikirsdamas ir gedulingu tonu, tarsi mirtinas ligonis, diktuojantis paskutinį testamentą. – Jis jau turi benkartų lig soties.

Monotoniškas senio balsas skambėjo niūriai, lyg iš kito pasaulio. Vanda prisiminė Dešimt įsakymų, kurių ją išmokė Jokūbas. Žmogus turi gerbti savo tėvą ir motiną.

– Gal tau ko nors reikia, tėve?

Janas Bžikas neatsakė.

– Gal nori valgyti ar gerti?

Lyg verksmingu balsu, lyg žiovaudamas jis pasakė norįs nusišlapinti.

– Šliaužk laukan, – liepė žmona. – Čia tau ne arklidė.

– Man šalta.

– Šekit, tėve. – Vanda padavė jam puodą.

Senis mėgino atsikelti nuo krosnies, bet jam trukdė žemos lubos. Jis pabandė nusišlapinti, tačiau jam nesisekė, ir Basia sukikeno. Jo žmona su panieka palingavo galva. Jo lytis buvo susitraukusi, pasidariusi maža kaip vaiko. Į puodą nuvarvėjo vos vienas lašas.

– Jis niekam tikęs, – pasakė senoji.

– Mama, jis tavo vyras ir mūsų tėvas, – griežtai atkirto Vanda. – Mes turim jį gerbti.

Basia vėlei ėmė krizenti. Vanda pajuto, kaip rauda gniaužia jai gerklę. Jokūbas sakė, kad Dievas teisingas, kad Jis atlygina geriesiems ir nubaudžia bloguosius, bet Stefanas, tinginys, ištvirkėlis, žudikas, veši kaip ąžuolas, o jos tėvas,

kuris visą gyvenimą plušėjo ir nenuskriaudė nė vieno žmogaus, visai sugriuvo. Argi tai teisybė? Ji dirstelėjo į langą. Atsakymą galėjo duoti tik Jokūbas, kuris buvo klėtyje.

IV

Kadaise Jokūbas būtų pamanęs, kad iš jo juokiamasi, jeigu kas nors būtų pasakęs, jog ateis laikas, kai jis svarstys su paprasta valstiete tokius klausimus kaip valios laisvė, gyvenimo prasmė ir blogio problema. Tačiau niekas nežino, kaip pasisuks įvykiai. Vanda užduodavo jam klausimus, o Jokūbas atsakinėjo, kaip tiktai mokėjo. Jis gulėjo šalia jos klėtyje, užsiklojęs ta pačia antklode, jisai, nusidėjėlis, nepaisantis Talmudo draudimų, ir stengėsi svetima kalba paaiškinti dalykus, kuriuos sužinojo iš šventų knygų. Jis kalbėjo jai, kad Dievas yra amžinas, kad Jo galios ir prigimtis egzistavo neturėdamos pradžios, tačiau vis dėlto viskas, kas Jam buvo įmanoma, dar nebuvo įvykdyta prieš Pasaulio sukūrimą. Pavyzdžiui, kaip Jis galėjo būti Tėvas, kol nebuvo gimę Jo vaikai? Kaip Jis galėjo parodyti savo gailestingumą, kol nebuvo ko gailėtis? Kaip Jis galėjo būti atpirkėju ir išganytoju, kol nebuvo būtybių, kurias reikėtų atpirkti? Dievas turėjo galią sukurti ne tiktai šitą pasaulį, bet ir gausybę kitų. Tačiau Pasaulio sukūrimas būtų buvęs neįmanomas, jeigu Jis, pats vienas, būtų užėmęs visą tuštumą. Taigi, kad pasaulis galėtų atsirasti, Jis turėjo užtemdyti savo spindulingumą. Jeigu Jis to nebūtų padaręs, visus Jo kūrinius būtų apakinęs ir sudeginęs Jo švytesys. Reikėjo tamsos ir tuštumos, o šios atitinka kančią ir blogį.

Koks buvo Pasaulio sukūrimo tikslas? Laisva valia! Žmogus pats turi pasirinkti tarp gėrio ir blogio. Todėl Dievas ir nutrėmė žmogaus sielą nuo Šlovės Sosto. Tėvas gali nešioti

savo vaiką, bet jis nori, kad vaikas išmoktų pats vaikščioti. Dievas – mūsų Tėvas, mes – Jo vaikai, ir Jis mus myli. Jis apdovanojo mus savo malone, ir jeigu kartais leidžia mums paslysti ir parpulti, tai todėl, kad įpratintų mus vaikščioti vienus. Jis ir toliau neišleidžia mūsų iš akių, ir kai mums gresia pavojus įkristi į griovį ar duobę, iškelia mus ant savo šventų rankų.

Lauke viskas spindėjo nuo šalnos, bet klėtyje nebuvo labai šalta. Vanda prisiglaudė prie Jokūbo, spausdamasi visu kūnu, lūpomis siekdama jo burnos. Jis kalbėjo, o ji nesiliovė klausinėjusi. Iš pradžių jam atrodė, kad jisai ir kvailys, ir Izraelio išdavikas. Kaip gali valstietės galva perprasti tokias gilias paslaptis? Tačiau kuo daugiau Vanda klausinėjo, tuo aiškiau jam darėsi, kad jinai suvokia, ką jis nori pasakyti. Ji netgi iškėlė tokių sunkių klausimų, kurių jis negalėjo išspręsti. Jeigu gyvuliams neduota laisvos valios, kodėl jie turi kentėti? O jeigu vien tik žydai – Dievo vaikai, kurių galų buvo sukurti nežydai? Jinai taip stipriai jį apglėbė, kad Jokūbas girdėjo plakant jos širdį; jos rankos įsirėžė į jo šonkaulius. Ji geidė žinių beveik taip pat karštai, kaip jisai geidė jos kūno.

– Kur yra siela? – paklausė ji. – Akyje?

– Taip, akyse, bet ir smegenyse. Siela suteikia gyvybę visam kūnui.

– Kur išeina siela, kai žmogus miršta?

– Grįžta atgal į dangų.

– Ar veršelis turi sielą?

– Ne, jis turi dvasią.

– Kas atsitinka dvasiai, kai veršelis paskerdžiamas?

– Kartais ji įeina į valgytojo kūną.

– Ar kiaulė irgi turi dvasią?

– Taip. Nežinau, tik spėju. Turi gi ji kažką turėti.

– Kodėl žydas negali valgyti kaiulienos?

– Dievo Įstatymas tai draudžia. Tokia Jo valia.

– Kai pasidarysiu žyde, ar aš taip pat būsiu Dievo duktė?

– Taip, jei leisi įeiti Jam savo širdin.

– Leisiu, Jokūbai.

– Tu turi tapti viena iš mūsų ne iš meilės man, bet todėl, kad tiki Dievą.

– Aš tikiu, Jokūbai. Tikrai tikiu. Bet tu turi mane mokyti. Be tavęs aš esu akla.

Vanda jau kūrė planą: juodu pabėgsią kartu, ji pažįstanti kalnus. Teisybė, krikščionis negali tapti žydu, bet ji persirengs žyde. Nusiskus galvą ir nemaišys mėsos su pienu. Jokūbas išmokys ją jidiš kalbos. Ji užsispyrė, kad jis tuojau pat pradėtų ją mokyti. Ji pasakydavo kokį lenkišką žodį, o jis tą žodį pakartodavo jidiš kalba. Duona jidiš kalba buvo „broit", jautis – „oks", stalas – „tiš", suolas – „bank". Kai kurie žodžiai abiejomis kalbomis skambėjo taip pat. Vanda paklausė jo, ar šios kalbos iš tiesų tokios panašios.

– Kai žydai gyveno Izraelio žemėje, jie kalbėjo šventąja kalba, – atsakė Jokūbas. – Kalba, kuria jie šneka šiandien, yra daugybės kalbų mišinys.

– Kodėl žydai nebegyvena savo šalyje?

– Todėl, kad pažeidė įstatymą.

– Ką jie padarė?

– Lankstėsi stabams ir vogė iš vargšų.

– Ar jie to nebedaro?

– Jie nebegarbina stabų.

– O kaip dėl vargšų?

Jokūbas prieš atsakydamas gerai apgalvojo šį klausimą.

– Su vargšais nesielgiama teisingai.

– Kas kada būna teisingas vargšui? Valstiečiai sunkiai triūsia ištisus metus, o vaikšto nuogi. Zagajekas nė nemano teptis rankų, bet pasiima viską, geriausius grūdus, puikiausius gyvulius.

– Kiekvienas žmogus turės duoti ataskaitą.

– Kada, Jokūbai? Kur?

– Ne šiame pasaulyje.

– Jokūbai, man reikia eiti. Tuoj saulė patekės.

Ji apsikabino jo kaklą, giliai įsisiurbė jam į burną, bučiuodama jį paskutinį kartą. Jos veidas vėlei užsiplieskė, bet galiausiai jinai atsiplėšė nuo jo. Atlapojusi klėties duris, ji kažką sumurmėjo ir droviai nusišypsojo. Mėnulio nebuvo, bet sniego atšvaitas užkrito jai ant veido. Jokūbas prisiminė pasakojimą apie Lilitą, kuri naktį ieško vyrų ir juos tvirkina. Jis jau kelias savaites gyveno su Vanda, tačiau kiekvienąsyk, kai pagalvodavo apie savo nusidėjimą, iš naujo sudrebėdavo. Kaip tai atsitiko? Jis ne vienus metus atsispyrė pagundai, o paskui staiga nupuolė. Jis pasikeitė nuo to laiko, kai ėmė gyventi su Vanda. Kartais neatpažindavo savęs; jam regėjos, kad siela jį paliko ir jį kaip gyvulį palaiko kažkas kita. Jis melsdavosi, bet nevaliodavo susikaupti. Sakydavo psalmes ir ištraukas iš Mišnos, bet jo širdis negirdėdavo, ką byloja lūpos. Viskas jame užšalo. Jis daugiau neniūniuodavo ir nedainuodavo senovinių melodijų. Jam buvo gėda prisiminti savo žmoną su vaikais ir visus kitus kankinius, nužudytus kazokų. Ką jisai turi bendra su šiais šventais žmonėmis? Jie buvo tyri, o jis nešvarus. Jie buvo paaukoti dėl Švento Vardo, o jisai sudarė sutartį su Šėtonu. Jokūbas nebegalėjo suvaldyti savo minčių. Jo galva plyšo nuo visokiausių paikų ir beryšių vaizdinių. Jis regėjo save valgant pyragą, keptą vištą, marcipanus, geriant vyną, midų, alų; įsivaizda-

vo, kaip medžiodamas tarp uolų randa deimantų, aukso monetų, tampa turtingu žmogumi ir važinėja karietomis. Jo aistra Vandai pasidarė tokia stipri, kad vos tik jinai išeidavo iš klėties, jis iškart pradėdavo jos ilgėtis.

Ir su kūnu tas pats kaip su siela! Jokūbas aptingo ir tenorėjo tik drybsoti ant šiaudų. Šįmet šaltis jį kankino labiau nei bet kuriais ankstesniais metais. Kai kapodavo malkas, kirvis įstrigdavo ir jis neįstengdavo jo ištraukti. Kai kastuvu valydavo sniegą kieme, greitai pailsdavo ir turėdavo atsipūsti. Kaip keista! Netgi karvės, kurias jis užaugino, juto, kad jis lyg nesavas, ir, regis, pyko. Kelis kartus, kai jis jas melžė, mėgino jam įspirti ir bakstelėti ragu. Šuo lodavo ant jo, tarsi jis būtų buvęs svetimas.

Jo sapnai taip pat pasidarė kitokie. Jis daugiau nebesapnuodavo savo tėvo nei motinos. Vos tiktai užmigdavo, šalimais atsirasdavo Vanda. Juodu braudavosi per miškus, šliaužda vo urvais, įkrisdavo į duobes, tarpeklius, prarajas, klimpdavo pelkėse, sklidinose puvėsių ir purvo. Jį persekiodavo žiurkės ir žvėrys gauruotomis uodegomis, dideliais tešmenimis ir sterblėmis; jie klykdavo keistais balsais, spjaudydavo ir vemdavo ant jo. Jokūbas prabusdavo iš šių nakties košmarų išpiltas šalto prakaito, bet vis vien degdamas aistra. Kažkoks balsas jame nuolatos šaukėsi Vandos. Jam netgi buvo sunku nesiartinti prie jos tomis dienomis, kai pagal Mozės įstatymą ji buvo laikoma nešvaria.

V

Giedrame danguje spindėjo mėnuo. Šiąnakt buvo beveik taip šviesu kaip dieną. Jokūbas, stovėdamas prie klėties durų, žiūrėjo į mylių mylias besidriekiančius kalnus. Viršum miškų kylančios uolos buvo panašios į suvyniotus

drobulėsna kūnus, žvėris, pasistojusius ant užpakalinių kojų, pabaisas iš kito pasaulio. Kaime tvyranti tyla buvo tokia, kad Jokūbui spengė ausyse, tarsi po sniegu būtų čirškę begalės žiogų. Nors nebesnigo, viena kita snaigė palengvėle leidosi žemėn. Sukrankė iš miego pažadinta varna. Klėtyje ir kituose ūkio pastatuose pelės ir žebenkštys krebždėjo žiemos urvuose, lyg laukdamos staigaus pavasario atėjimo. Netgi Jokūbas laukė stebuklo. Matyt, vasara šįmet ateis greičiau negu paprastai. Dievo galybei nėra nieko neįmanoma. Visagalis, jeigu panorėtų, galėtų nutraukti dangalą nuo saulės. Tačiau kam Viešpats padarys tokį stebuklą, kokius darydavo Abraomo laikais? Jokūbui ištvirkėliui, Jokūbui nusidėjėliui? Jis apsidairė. Kieme augantys medžiai buvo apkibę sniegu kaip baltais vaisiais, ant šakelių blizgėjo ledo žiedlapiai. Jis ištempė ausį. Kodėl ji neatėjo? Troba buvo tamsi ir atrodė panaši į grybą, kyšantį iš pusnių lyg iš samanų. Tačiau Jokūbui pasirodė, kad jis girdi žingsnius ir balsus. Trobos durys atsidarė, ir išlindo Vanda. Paprastai ji būdavo basa ir apsigaubusi skara, o dabar buvo su batais, avikailio skranda ir rankoje laikė lazdą.

– Tėvas mirė, – tarė ji, eidama prie Jokūbo.

Jo širdis apmirė.

– Kada? Kaip?

– Nuėjo gulti kaip visada, padejavo, ir tai buvo galas. Numirė tyliai kaip viščiukas.

– Kur tu eini?

– Atsivesti Anteko.

Juodu pastovėjo tylėdami, o paskui Vanda tarė:

– Mudviem prasidės sunkūs laikai. Antekas tau ne draugas. Jis nori tave nugalabyti.

– Ką man daryti?

– Būk atsargus.

Jinai apsisuko eiti. Jokūbas stovėjo ir žiūrėjo, kaip ji tolsta, vis mažėdama ir mažėdama, kol pasidarė ne didesnė už varveklį. Jos akyse nebuvo ašarų, bet jis žinojo, kad ji sielvartauja. Vanda mylėjo savo tėvą – kartais ji netgi į Jokūbą kreipdavosi „tėveli", – ir dabar jo neteko. Kad ir kokią sielą turėjo valstietis, ji paliko senio kūną. Tačiau kur ji dabar? Vis dar trobelėje? Ar jau pradėjo kilti viršun? Ar siela išėjo panašiai kaip dūmai pro kaminą? Kaimo paprotys reikalavo, kad Jokūbas aplankytų šeimą ir pasakytų kelis užuojautos žodžius. Tačiau jis dvejojo, ar jam reikėtų eiti. Be Vandos šie namai buvo gyvačių lizdas. Be to, jis nebuvo tikras, kad žydų įstatymas leidžia jam eiti pareikšti užuojautos, bet galiausiai pasiryžo. Jis atidarė trobos duris. Senoji ir Basia stovėjo vidury kambario; šukėje degė dagtis. Mirusysis gulėjo lovoje. Mirtis permainė jo išvaizdą: veidas buvo geltonas kaip molis, ausys – baltos kaip kreida, burnos vietoje žiojėjo skylė. Sunkiai galėjai įsivaizduoti, kad vos prieš kelias minutes šis kūnas dar buvo gyvas. Tačiau raukšlėtuose vokuose ir maišeliuose po akimis buvo likę kažkas iš gyvo Jano Bžiko – šypsena, žvilgsnis žmogaus, susidūrusio su kažkuo juokingu ir kartu maloniu. Senė kimiai gokčiojo.

– Jis iškeliavo, nusibaigė.

– Tegu Dievas jus paguodžia.

– Per vakarienę jam dar nieko bloga nebuvo. Suvalgė visą dubenį miežinių kukulių. – Jos žodžiai buvo tik pusiau skirti Jokūbui.

Kol jis stovėjo čia, ėmė rinktis kaimynai. Moterys ėjo apsigaubusios skaromis, su numintais batais; vyrai su avikailių skrandomis ir vyžomis. Viena moteriškė puolė grąžyti rankas, išspaudė ašarą, persižegnojo. Našlė nesiliovė kar-

tojusi vis to paties sakinio: „Jis valgė miežinius kukulius per vakarienę ir suputo aliai vieną kąsnelį“. Šiais žodžiais ji kaltino mirtį ir norėjo parodyti, kokia pavyzdinė žmona buvo. Visi veidai skendėjo tamsoje, kupinoje nakties paslapčių. Netrukus troba prasmirdo. Kažkas nuėjo atvesti Dziobako; prisistatė grabdirbys išmatuoti Jano Bžiko kūno. Jokūbas tyliai išslinko iš trobos. Jis buvo svetimas tarp šių žmonių, bet jau ne visai pašalinis, nes Joną Bžiką dabar beveik galėjo laikyti savo uošviu. Šita mintis jį išgąsdino. „Ką gi, argi mes visi kilę ne iš Tarės ir Labano*?“ – pagalvojo jis. Jam buvo šalta, net dantis ant danties nesuėjo. Janas Bžikas buvo geras ir teisingas, niekada nesijuokdavo iš jo, nepravardžiuodavo. Jokūbas jau buvo pripratęs prie jo. Tarp abiejų vyrų tvyrojo slaptas supratimas, tarsi Bžikas būtų nujautęs, kad vieną dieną jo branginama Vanda priklausys Jokūbui. „Ką gi, tai paslaptis, – pagalvojo Jokūbas, – gilių giliausia paslaptis. Visi žmonės yra sukurti pagal Dievo paveikslą. Tikriausiai Janas Bžikas sėdės rojuje kartu su kitais dievobaimingais nežydais“.

Jis vėlei pasigedo Vandos. Kas ją užlaikė? Taip, matyt, nuo šiol ramybei atėjo galas. Sulojo šuo. Į trobą vis ėjo ir ėjo valstiečiai. Pasirodė Zagajekas, žemas apkūnus vyras, apsivilkęs lapių skranda, veltiniais ir kailine kepure, panašia į tas, kurias žydai dėvi šabo dieną. Zagajeko ūsai po stora nosimi stirksojo kaip katino. Išaušo rytas ir žvaigždės išblėso. Dangus pabalo ir paraudo. Saulė pražydo už kalnų, ir

* *Tarė* – Abraomo tėvas; *Labanas* – Izaoko žmonos Rebekos brolis, priėmęs Jokūbą, kai šiam teko bėgti iš namų. Jokūbas pamilo jaunesniąją Labano dukterį Rachelę ir sutiko dirbti jam septynerius metus, kad gautų ją į žmonas.

rausvos šviesos dėmės suspindo ant sniego. Ausį rėžė čirškiančių žiemos paukščių balsai. Jokūbas įėjo į tvartą ir pamatė, kad Gėlelė, jauniausia iš karvių, kuri dar neseniai buvo telyčia, tuojau pat turi veršiuotis. Ji stovėjo išsipūtusiu pilvu, ir seilės dribo iš juodo jos snukio. Drėgnomis akimis ji spoksojo tiesiai į Jokūbą, lyg maldaudama jo pagalbos.

Jis pradėjo ruošti pašarą karvėms. Jas taip pat reikėjo pamelžti. Jokūbas sumaišė šiaudų kapojus, sėlenas ir ropes. „Ką padarysi, visi mes vergai, – sumurmėjo jis gyvuliams, – Dievo vergai". Staiga atsidarė durys, ir įėjo Vanda. Jos skruostai buvo drėgni ir įraudę. Vanda puolė Jokūbui ant kaklo ir garsiai pravirko, kaip verkdavo jo amžinatilsį motina, ritindama didelę žvakę Atlaidų dienos išvakarėms.

– Dabar aš turiu tik tave vieną, – pasakė ji.

Penktas skyrius

I

Apie maisto stoką kaimas retai šnekėdavo ir Kalėdas, nepaisydamas nepritekliaus, šventė su didelėmis iškilmėmis. Nors dauguma valstiečių jau buvo paskerdę savo meitėlius ir žinduklius paršelius, švenčių vaišėms mėsos netrūko, kaip nestigo ir degtinės. Vaikai ėjo nuo trobos prie trobos, giedodami kalėdines giesmes. Vyresnieji berniukai rinko dovanas, vedžiodamiesi po namus „vilką" – perrengtą savo draugą. Kadangi koplyčios stogas varvėjo, prakartėlė, vaizduojanti Jėzaus gimimą, buvo įrengta Zagajeko klėtyje. Čia taip pat valstiečiai parodė gyvąjį paveikslą, kaip karaliai ir išminčiai atvyksta pagarbinti ką tik gimusio Dievo sūnaus. Lazdos, lininės barzdos, paauksuota žvaigždė – visi vaidinimui reikalingi daiktai buvo po ranka, naudojami metai iš metų. Tačiau avys buvo tikros ir jų bliovimas linksmino prislėgtas valstiečių širdis.

Žiema buvo sunki. Siautėjo ligos ir epidemijos. Kapinėse padaugėjo mažų ir didelių kapų, audros išvartė didžiumą naujų medinių kryžių. Bet dabar atėjo linksmybių metas, Zagajekas apdovanojo vaikus žaislais, o moteris apdalino baltais miltais, kad galėtų iškepti kalėdaičių. Vanda iš Jokūbo jau žinojo, kad žydai tiki Dievą, kuris neturi sūnaus ir nėra dalinamas į tris asmenis. Tačiau ji turėjo dalyvauti šven-

tėje ir Kalėdų išvakarėse eiti su kitais į vidurnakčio mišias. Ji netgi vaidino gyvajame paveiksle, stovėjo šalia Stefano su nimbu aplink galvą lyg kokia šventoji. Stefanas buvo užsidėjęs kaukę, baltą barzdą ir mitrą. Nuo jo dvokė degtine, jis vogčiomis žnaibė Vandą ir kuždėjo jai į ausį nešvankybes.

Kur buvus, kur nebuvus Vanda prašydavo Jokūbo ateiti į trobą ir dalyvauti šventėje kartu su kitais. Netgi Jokūbo priešas Antekas stengėsi, kad per šventes stotų taika. Troboje stovėjo kalėdinė eglė, nukabinėta kaspinais ir vainikais. Senoji pritaisė daugybę patiekalų – sūrių riestainių, keptos kiaulienos, balandėlių ir kitko. Trūko vieno žmogaus, kad svečių skaičius būtų lygus, bet Jokūbas užsispyrė neiti. Nė vienas iš valgių nebuvo košerinis; visa tai buvo stabmeldystė, ir jis gerai žinojo, kad verčiau mirti negu dalyvauti tokiose apeigose. Jisai pasiliko klėtyje ir kaip paprastai kramsnojo sausą duoną. Vandai buvo skaudu matyti jį atsiskyrus nuo kitų ir pasislėpus. Merginos šaipėsi tiek iš jo, tiek iš jos, kai jis tapo jos sugulovu. Jos motina atvirai kalbėjo, kad jiems reikia atsikratyti šito prakeikto žydo, kuris užtraukė jų šeimai nelaimę ir gėdą. Dabar Vanda buvo atsargesnė, eidama pas jį naktį, nes žinojo, jog vaikinai rengiasi iškrėsti jam piktų pokštų. Ketino ištempti jį iš tvarto ir priversti valgyti kiaulieną. Kažkas pasiūlė jį įmesti į upokšnį kaip auką upės dvasiai arba išromyti. Vanda atnešė jam peilį, kad jis galėtų apsiginti. Ji netgi pradėjo gerti degtinę, norėdama išsklaidyti širdperšą.

Trečią dieną po Kalėdų kaimas šventė Turono dieną, pagerbiančią seną arklių ir drąsos, vėjo ir jėgos dievą. Dziobakas reikalavo panaikinti šią pagonišką šventę, pabrėždamas, kad gimus Jėzui visi stabai prarado savo galią ir kad dideliuose miestuose niekas net nebeprisimena tokių dienų. Ta-

čiau kaimas nekreipė dėmesio į jo pastabas ir tiek Zagajeko namuose, tiek valstiečių trobelėse vyko šokiai. Muzikantai griežė smuiku, mušė lėkštes ir būgnus, grojo „Mažąjį batsiuvį", „Piemenį", „Karvelį", „Labanakt" ir „Mirštančio žmogaus raudą" – pastaroji melodija išspausdavo moterims ašaras. Vaikinai ir merginos šoko mazurką, polką, krakoviaką, goralskį. Visi užmiršo savo rūpesčius. Sniegu skriejo rogės, prisikimšusios jaunų žmonių, tilindžiavo skambalėliai ant arklių vadelių ir pakinktų. Tai čia, tai ten pravažiuodavo šuns tempiamos rogutės. Vanda buvo pažadėjusi Jokūbui nedalyvauti šiose pagoniškose linksmybėse, bet su kiekviena valanda darėsi vis aikštingesnė. Jinai turėjo šokti ir gerti su kitais valstiečiais. Kol gyveno kaime, negalėjo iš jų išsiskirti. Jau vien todėl, kad rengėsi pabėgti su Jokūbu ir priimti jo tikėjimą, jai reikėjo ypač stengtis nesukelti nė menkiausio įtarimo. Ji atlėkė į klėtį liepsnojančiu veidu ir spindinčiomis akimis. Kelis kartus skubomis pabučiavusi Jokūbą, įsikniaubė jam į krūtinę ir pradėjo kūkčioti.

– Nepyk ant manęs, – pasakė ji. – Aš jau pasidariau svetima savo namuose.

II

Pagal Jokūbo kalendorių buvo nisano* mėnesio pirma diena, dvi savaitės iki Velykų**. Kai atsidūrė nelaisvėje, jis nė karto per šitą šventę nevalgė duonos ir aštuonias dienas palaikydavo jėgas pienu, sūriu, daržovėmis. Vėlei spūstelėjo šaltis ir daug prisnigo. Antekas išvažiavo pirkti kitos kar-

* *Nisanas* – septintas mėnuo (kovas–balandis).

** *Velykos* (gr. *Pascha*, hebr. *Pesach*) – svarbiausia žydų šventė, skirta jų išėjimui iš Egipto nelaisvės paminėti. Trunka aštuonias dienas.

vės į gretimą kaimą ir pasiėmė kartu Vandą, kad būtų su kuo pasitarti. Ji buvo priversta vykti kelionėn, nes bijojo pyktis su broliu, kol Jokūbas gyveno pas juos. Rytą Jokūbas praleido melždamas karves ir kapodamas malkas – tai buvo mėgstamiausias jo darbas. Mosavo kirviu, ir skiedros lėkė į visas puses. Didesnius rąstgalius jis suskaldydavo įkaldamas į juos pleištus. Pamažu malkų krūva augo ir pasidarė apydidė. Jis nuėjo į klėtį pailsėti, atsigulė, užvėrė akis ir susapnavo Vandą, bet sapno veiksmas vyko ne kaime. Staiga jis pajuto kumštelėjimą ir atsimerkė. Klėties durys buvo praviros, o šalia jo stovėjo Basia.

– Kelkis, – tarė ji. – Tave kviečia Zagajekas.

– Iš kur žinai?

– Jis atsiuntė vieną savo žmogų.

Jokūbas atsistojo, puikiai suprasdamas, kas atsitiko. Zagajekas sužinojo apie jo planą pabėgti, ir tai buvo galas. Tik neseniai Stefanas įspėjo Vandą, kad žydu bus atsikratyta. „Ką gi, mano valanda išmušė“, – pagalvojo Jokūbas. Jau ne vienus metus jis laukė tokios pabaigos. Jo keliai drebėjo. Žengdamas per slenkstį, jis paėmė saują sniego ir išsitrynė juo delnus, kad galėtų melstis. „Tebūnie Tavo valia, kad mano mirtis atpirktų visas mano nuodėmes“, – sumurmėjo jis. Vieną akimirką jam šmėstelėjo mintis pabėgti, bet paskui jis suprato, kad iš to ničnieko neišeis. Jis buvo basas ir be avikailio skrandos. „Ne, aš nebėgsiu, – nusprendė jis. – Aš nusidėjau ir nusipelniau bausmės“. Zagajeko žmogus laukė už durų; jis buvo be ginklo.

– Eime, – tarė jis Jokūbui. – Ponai laukia.

– Kokie ponai?

– Velniai žino!

„Vadinasi, jie ketina surengti man teismą“, – pamanė

Jokūbas. Išgirdusi lojant šunį, iš trobos išėjo senoji. Jinai stovėjo lauke – plačiapetė, kresna, išgeltusiu veidu, ir jos įkypose akyse nebuvo nei džiaugsmo, nei gailesčio. Basia stovėjo šalia motinos, dar viena iš tų žmonių, kurie viską priima nuolankiai kaip veršiai. Šuo nutilo ir nuleido uodegą. Jokūbui buvo lengviau ant širdies, kad Vandos nėra čia; kai jinai grįš, viskas, ko gero, jau bus baigta. Jam kilo mintis sukalbėti „Klausyk, Izraeli!"*, bet nusprendė, kad tai reikia padaryti tada, kai kilpa jau bus užmauta ant kaklo. Jokūbas jautė sunkumą skrandyje, jam buvo šalta. Jis ėmė žagsėti, raugėti. Pradėjo sakyti trečiąją psalmę, bet stabtelėjo priėjęs žodžius: „Bet Tu, Dieve, esi mano skydas, Tu mano garbė, Tu pakeli mano nusvirusią galvą". Per vėlu buvo puoselėti tokias viltis. Kai jis linktelėjo senei ir Basiai, jos nė kreiva akimi nepažiūrėjo į jį, lyg kokios iškamšos. Jokūbą stebino tik vienas dalykas – jo palydovas ne tik nebuvo ginkluotas, bet nė nepamėgino surišti jam rankų. „Ką gi, viskam galas", – galvojo Jokūbas, eidamas nuleista galva, lygiu žingsniu. Metai iš metų jis smalsavo, kas yra anapus kūno ir kraujo. O dabar troško tik vieno – kad kuo greičiau baigtųsi mirties agonija, ir buvo pasiryžęs pagarbinti Dievo vardą, jeigu iš jo bus pareikalauta Jo atsižadėti ar burnoti prieš Jį.

Moterys, išlindusios iš savo lūšnų, abejingai dėbsojo į jį. Vieni šunys lodami bėgo paskui, kiti taikiai vizgino uodegas. Jam per kelią perkrypavo antis. „Ką gi, tu gyvensi ilgiau už mane", – tarė Jokūbas, lyg guosdamas paukštį. Jis sakė sudie pasauliui ir kaimui. „Tegu tik ji nesuserga iš graužaties", – meldėsi jis, galvodamas apie Vandą. Jai nebuvo

* Pirmieji šemos žodžiai.

lemta pažinti tiesos, ir jis sielvartavo dėl jos. Pakėlęs akis, jis išvydo, kad dangus vėlei žydras ir pavasariškai giedras. Vienintelis debesis buvo panašus į vienaragį žvėrį ilgu kaklu. Iš tolumos į jį žvelgė kalnai – tie kalnai, per kuriuos jis ketino pabėgti iš vergijos. „Taip skirta, kad aš būčiau su jais“, – pasakė jis sau, galvodamas apie savo tėvą ir motiną, apie žmoną ir vaikus.

Žmogus jį nuvedė į Zagajeko namus. Čia, priešais pastatą, stovėjo dengtas vežimas su pakinkytais arkliais. Jokūbui pasirodė, kad nei vežimas, nei kinkinys negali būti iš aplinkinių vietovių. Arkliai buvo apdengti gūniomis, o jų pakinktai išpuošti žalvariu; ant užpakalinės vežimo ašies kabojo žibintas. Švariai nušveistais laiptais Jokūbas užlipo į antrą aukštą. Jis beveik buvo užmiršęs, kas yra laiptai, bet čia, vidury mažo kaimelio, pasijuto tarsi atsidūręs mieste. Eidamas koridoriumi, užuodė kopūstų kvapą: buvo verdami pietūs. Jis praėjo kelerias duris su žalvarinėmis sklendėmis, panašiomis kaip jo tėvų namuose. Priešais duris buvo patiesti šiaudiniai kilimėliai. Staiga atsivėrė durys ir tai, ką jis išvydo, buvo taip keista, kad jis pasijuto sapnuojąs. Prie stalo sėdėjo trys vyrai. Žydai su barzdomis, plaukų sruogomis, krintančiomis nuo smilkinių, ir šlikėmis. Vienas buvo atsisagstęs švarką, ir po juo buvo matyti ciceliai. Kitas Jokūbui atrodė pažįstamas, bet iš sutrikimo jis užmiršo, kur buvo su juo susitikęs. Jokūbas stovėjo netekęs amo, o žydams taip pat užkando žadą. Pagaliau vienas iš jų jidiš kalba kreipėsi į jį.

– Ar tu esi Jokūbas iš Zamoscės?

Jokūbui akyse viskas aptemo.

– Taip, – atsakė jis su lenkišku akcentu.

– Reb* Abraomo iš Juzefovo žentas?

– Taip.

– Ar tu manęs neatpažįsti?

Jokūbas įdūrė akis. Veidas buvo pažįstamas, bet jis negalėjo atsigosti, kur jį matė. „Vadinasi, dar neatėjo mano mirties diena", – pagalvojo Jokūbas. Jisai vis dar nesusivokė, kas darosi, bet gėdinosi, kad yra basas ir apsivilkęs valstietiškais drabužiais. Viskas jame buvo sustingę ir užšalę, jis tylėjo lyg liežuvį prarijęs ir drovėjosi kaip mažas vaikas. „Tikriausiai jau esu anapus", – dingtelėjo jam. Jis norėjo kažką pasakyti, bet nerado žodžių. Staiga užmiršo jidiš kalbą. Atsidarė kitos durys, ir įėjo Zagajekas, žemas ir kresnas, raudona nosimi, smailiais ūsais, panašiais į pelės uodegas. Jis vilkėjo žalią galionuotą švarką ir žemus batus, o rankoje laikė rimbą, kurio rankeną atstojo triušio koja. Nors buvo dar ankstyva valanda, jis jau buvo tiek prisikaušęs, kad jam pynėsi kojos. Jo akys buvo pasruvusios krauju ir pavandenijusios.

– Na kaip, ar tai jūsų žydas? – sušuko jis.

Žmogus, kuris ką tik klausinėjo Jokūbą, dvejodamas atsakė:

– Taip, tai jis.

– Gerai, tada pasiimkit jį ir keliaukit sau. Kur jūsų pinigai?

Vienas iš žydų, smulkus, išpuoselėtos išvaizdos žmogelis plačia kaip vėduoklė barzda ir tamsiomis, toli viena nuo kitos įstatytomis akimis, tylomis ištraukė iš švarko piniginę ir pradėjo skaičiuoti auksines monetas. Zagajekas patikrino kiekvieną monetą, suspausdamas ją tarp nykščio ir smiliaus ir mėgindamas sulenkti. Tik dabar Jokūbas suprato, kas atsitiko. Šitie žydai atvažiavo jo išpirkti. Žmogus pažįs-

* *Reb* – pagarbą reiškiantis žodis.

tamu veidu buvo iš Juzefovo, vienas iš bendruomenės seniūnų. Ūmai Jokūbas pasijuto baisiai nejaukiai, tarsi tie penkeri metai, pragyventi kalnuose, tą akimirką būtų parodę savo galią ir padarę jį netašytu valstiečiu. Jis nežinojo, kur dėti savo pūslėtas rankas ir purvinas kojas. Jam buvo gėda savo suplyšusio švarko ir krintančių ant pečių nešukuotų plaukų. Jį pagavo noras kaip valstiečiui nusilenkti priešais šiuos žydus, stvarstyti jiems už rankų ir jas bučiuoti. Žmogus, atskaičiavęs auksines monetas, pakėlė akis.

– Būk palaimintas Tu, kuris prikeli mirusiuosius.

III

Dabar įvykiai galvotrūkčiais vijo viens kitą. Zagajekas ištiesė ranką ir palinkėjo Jokūbui malonios kelionės. Po akimirkos žydai išlydėjo jį laukan ir liepė lipti į dengtą vežimą. Prie Zagajeko namų susirinko pulkelis valstiečių, bet tarp jų nebuvo nė vieno iš Jano Bžiko šeimos. Jokūbui nespėjus nė burnos praverti, vežėjas nežydas – Jokūbas anksčiau jo nepastebėjo – pliaukštelėjo botagu, ir vežimas svirduliuodamas ėmė leistis nuokalne. Jokūbas pagalvojo apie Vandą, bet jos nepaminėjo. Ir ką jis galėjo pasakyti? Nejau paprašyti paimti kartu ir valstietę, jo sugulovę? Jos nebuvo kaime, ir jis netgi negalėjo su ja atsisveikinti. Jis buvo išpirktas taip pat netikėtai, kaip tapo belaisviu. Vežime visi vyrai ėmė kalbėti su juo vienu kartu ir taip išmušė jį iš vėžių, kad jis vos suprato, ką jie nori pasakyti. Jokūbui beveik atrodė, kad jie šneka svetima kalba. Jam ant pečių buvo užmesta vatinė antklodė, o ant galvos uždėta šlikė. Sėdėdamas tarp jų, jis jautėsi kaip nuogas. Palengva pripratęs prie jų žodžių, gestikuliavimo, kvapo, paklausė, kaip jie sužinojo, kur jis yra.

– Mums pranešė cirko savininkas, – pasakė jie.

Jis vėlei nutilo. Paskui paklausė:

– Kas atsitiko mano šeimai?

– Tavo sesuo Miriam gyva.

– Tik ji viena?

Jie neatsakė.

– Ar aš turėčiau persiplėšti drabužius gedulo ženklan? – pasakė jis, užduodamas šį klausimą ne tik jiems, bet ir sau pačiam. – Užmiršau, kaip reikalauja įstatymas.

– Taip, dėl savo tėvo ir motinos. Bet ne dėl vaikų, nes nuo jų mirties praėjo daugiau kaip trisdešimt dienų.

– Taip, dabar tai tolimas įvykis, – pasakė Jokūbas ne savo žodžiais.

Nors jis visą laiką manė, kad jam brangūs žmonės mirę, jo širdį prislėgė sielvartas. Miriam vienintelė iš visos šeimos liko gyva. Jis bijojo klausinėti smulkmenų ir sėdėjo įsmeigęs žvilgsnį tiesiai prieš save. Jo palydovai daugiausia kalbėjosi tarpusavyje. Jie aptarė, kokių drabužių jam reikia: marškinių, cicelių, kelnių, batų. Vienas iš jų pažymėjo, kad jam reikia apsikirpti plaukus, kitas atsirišo odinį krepšį ir ėmė jame raustis. Trečiasis pasiūlė jam pyrago, degtinės, uogienės. Jokūbas atsisakė valgyti: jisai privaląs gedėti bent vieną dieną. Dabar jis prisiminė žmogaus iš Juzefovo vardą: tai buvo reb Moišė Zakolkoveris, vienas iš septynių žymiausių miesto gyventojų. Kai Jokūbas matė jį paskutinį kartą, jis dar buvo jaunas vyras, auginantis savo pirmąją barzdą.

– Visa tai panašu į Juozapo ir jo brolių istoriją, – pažymėjo vienas iš vyrų.

– Sulaukėme šios dienos, kad išvystume tai savo akimis, todėl dabar turime sukalbėti palaiminimą, – įsiterpė kitas ir užtraukė: – „O Tu, kuris palaikei mane ir leidai man gyvam sulaukti šito laiko“.

– O aš turiu pasakyti: „Tu buvai gailestingas“, – sumurmėjo Jokūbas, lyg norėdamas įrodyti, kad jis taip pat žydas ir jį išperkant nebuvo padaryta klaidos. Tačiau, pasakęs šiuos žodžius, jis suprato apsirikęs. Iš tiesų jam reikėjo pagarbinti Dievą, ir tiek, bet jo balsas, regis, skambėjo taip šiurkščiai, kad jisai drovėjosi kalbėti prie tokių garbingų žmonių. Jo palydovai buvo smulkaus sudėjimo, o jo galva siekė vežimo stogą. Jis jautėsi įkalintas, be to, neįprastas kvapas veži me taip kuteno nosį, kad jis vos nečiaudėjo. Šiems žmonėms reikėjo padėkoti, bet jis nerado žodžių, tinkamų šiai progai. Kas kartą, kai mėgindavo ką nors pasakyti, jo galvoje maišėsi jidiš ir lenkų kalba. Kaip tamsuolis, norintis pasišnekėti su mokytais žmonėmis, jis iš anksto žinojo, kad apsikvailins. Bet galiausiai paklausė:

– Kas liko Juzefove?

Vyrai, tarsi tik ir laukę šio klausimo, sušneko visi vienu kartu. Kazokai beveik sulygino miestą su žeme, žudė, skerdė, degino, korė, bet kai kas išsigelbėjo, daugiausia našlės ir seniai, taip pat vaikai, kurie buvo pasislėpę palėpėse ir rūsiuose arba radę prieglobstį kokiame kaimelyje. Tarp paminėtų vardų keli Jokūbui buvo pažįstami, bet kitų jis niekada anksčiau nebuvo girdėjęs, nes į Juzefovą buvo atsikėlę naujų gyventojų. Vežimas toliau riedėjo nuokalne, pro stogą skverbėsi saulės šviesa. Pokalbis buvo liūdnas. Kiekvienas sakinys baigdavosi žodžiu „užmuštas“. Tarpais Jokūbas išgirsdavo žodžius „mirė maru“. Taip, Mirties angelas turėjo daug darbo. Žudynes ir gaisrus lydėjo ligos, ir žmonės krito it musės. Negandų antplūdis buvo toks, kad šitai netilpo Jokūbo galvoje. Tačiau, laimei, kaip visada kai kas liko gyvas. Jo pašnekovai atrodė prislėgti nepakeliamos naštos, ir Jokūbas nuleido galvą. Regėjos, lyg jis būtų miegojęs septyniasdešimt metų kaip le-

gendinis Chonis* ir prisikėlęs kitame amžiuje. Juzefovas jau nebebuvo Juzefovas. Viskas pragaišo: sinagoga, maldos namai, pirtis, vargšų prieglauda. Galvažudžiai netgi išvartė antkapius. Neliko sveiko nei vieno Toros ritinio skyriaus, nei vieno knygų puslapio maldos namuose. Dabar mieste gyveno kvailiai, luošiai ir bepročiai.

– Kodėl mus ištiko tokia nelaimė? – paklausė vienas iš vyrų. – Juzefovas buvo Toros namai.

– Tokia buvo Dievo valia, – atsakė antrasis.

– Bet kodėl? Kokias nuodėmes padarė maži vaikai? Jie buvo palaidoti gyvi.

– Kalnelis už sinagogos kilsavo tris dienas. Hananui Berišui jie išplėšė liežuvį, o Beilai Ičei nupjovė krūtis.

– Ką bloga mes jiems padarėme?

Niekas neatsakė į šiuos klausimus, ir jie, pakėlę akis, įsistebeilijo į Jokūbą, lyg tikėdamiesi atsakymo iš jo. Tačiau jis sėdėjo tylėdamas. Paaiškinimas, kurį davė Vandai, kad laisva valia negali egzistuoti be blogio, o gailestingumas – be sielvarto, dabar jam atrodė per daug lėkštas, netgi beveik šventvagiškas. Ar Kūrėjui reikėjo kazokų pagalbos atskleisti savo prigimtį? Ar tai pakankama priežastis laidoti vaikus gyvus? Jis prisiminė savo paties vaikus, mažąjį Izaoką, Breiną, dar kūdikį; įsivaizdavo, kaip jie įmetami griovin su kalkėmis ir užkasami gyvi. Girdėjo duslius jų šauksmus. Net jeigu šios sielos pakilo į pačius nuostabiausius dangaus rūmus ir gavo puikiausią atlygį, ar tai pavers niekais mirties agoniją ir siaubą? Jokūbas stebėjosi, kaip galėjo užmiršti juos bent akimirką. Savo užmaršumu jis taip pat tapo kaltas dėl žudynių.

„Taip, aš esu žudikas, – tarė jis sau. – Aš esu ne geresnis už juos".

* *Chonis* – rabinas Talmude, su kurio vardu susiję daug legendų.

Šeštas skyrius

I

Baigėsi Velykos. Atėjo ir praėjo Sekminės. Iš pradžių kiekviena diena buvo tokia pilna įvykių, kad atrodė Jokūbui kaip ištisi metai. Kiekvieną valandą, vos ne minutę, jis susidurdavo su kažkuo nauju ar kažkuo pusiau užmirštu. Ar toks jau paprastas dalykas grįžti prie žydiškų knygų, drabužių, švenčių po kelerių metų vergijos pas kitatikius? Leisdamas vienišas dienas tvarte ant kalno arba Bžiko klėtyje, jisai jautė, kad šio pasaulio neliko nė pėdsako. Chmelnickis su savo kazokais nušlavė viską. Kitais kartais jis beveik įtikėdavo, kad niekada nebuvo jokio Juzefovo ir kad jo prisiminimai tėra iliuzija. Dabar jis staiga vėlei pasijuto žydu: vilkėjo žydiškus drabužius, meldėsi sinagogose, užsidėdavo filakterijus, nešiojo cicelius ir valgė tik košerinį maistą. Jo kelionė iš Krokuvos į Juzefovą buvo tikra ilga šventė. Kiekviename mieste jį sveikino ir vaišino rabinai ir seniūnai. Moterys atnešdavo vaikus jam palaiminti ir prašydavo jo paliesti monetas ir palaiminti gintarus. Kankiniams jau niekas nebegalėjo padėti, todėl kiekvienas rodė gerą širdį žmogui, išpirktam iš vergijos.

Jo sesuo Miriam ir jos duktė Binelė laukė jo Juzefove. Be šiųdviejų moterų, jam liko tiktai keli tolimi giminaičiai. Ju-

zefovas taip pasikeitė, kad tapo neatpažįstamas: ten, kur anksčiau stovėjo namai, dabar augo žolė, ten, kur ganydavosi ožkos, iškilo nauji pastatai. Vidury sinagogos kiemo jis išvydo kapus. Rabinas, jo padėjėjas ir didžiuma seniūnų buvo suvažiavę iš kitų miestų. Jokūbui buvo duotas kambarys, o valdžia paskubomis surinko ješivos* klasę, kad jis galėtų pragyventi iš pamokų. Jo sesuo Miriam kadaise gyveno pasiturimai, o dabar buvo be dantų ir apiplyšusi. Išvydusi Jokūbą, ji puolė prie jo klykdama ir nesiliovė verkti ir kūkčioti, kol grįžo į Zamoscę. Jis baiminosi, kad jai pasimaišė galvoje. Ji šaukė, spaudėsi prie jo, šokčiojo, visą laiką grąžydama rankas, žnaibydamasi skruostus ir vardindama visas kančias, kurias patyrė jų šeima. Ji priminė Jokūbui tas moteris, kurios senovėje, pasak Talmudo, būdavo samdomos raudoti ir pliauškinti rankomis per laidotuves. Tarpais jos balsas būdavo toks šaižus, kad Jokūbas prisidengdavo ausis.

– Ak, vargšė Dina, jie perskrodė jai pilvą ir įkišo vidun šunį. Galėjai girdėti, kaip jis loja.

– Jie pamovė ant baslio Moišę Bunimą, ir jis dejavo kiaurą naktį.

– Dvidešimt kazokų išprievartavo tavo seserį Lėją, o paskui sukapojo ją į gabalus.

Jokūbas nepasidavė klaidingai minčiai, kad žmogus turi teisę užmiršti, kaip buvo kankinami mirusieji. Kas Biblijoje buvo pasakyta apie Amaleką**, tiko visiems Izraelio priešams. Ir vis dėlto jis maldavo Miriam nepasakoti jam iš karto tiek daug baisybių. Žmogaus protas galėjo priimti jas

* *Ješiva* – aukštesnioji mokykla, kur studijuojamas Talmudas.

** Amalekiečiams, priešiškai izraelitams genčiai, Biblijoje žadama pražūtis.

tiktai iki tam tikros ribos. Joks žmogus nebūtų valiojęs galvoti apie visus šiuos žvėriškumus ir gedėti tiek, kiek derėjo. Reikėjo paskelbti naują Abo devintąją ir naują Tamuzo septynioliktąją*. Metai buvo per trumpas laikas pasimelsti už kiekvieną iš šių kankinių ir jiems apraudoti. Jokūbas norėjo pabėgti ir pasislėpti kokiame nors sugriuvusiame name, kur būtų buvę ramu. Tačiau Juzefove nebuvo tokios vietos: visi čia bruzdėjo ir skubėjo. Buvo statomi namai, dengiami stogai; kur tik užmesdavai akį, vyrai maišė kalkes ir nešiojo plytas. Turgaus aikštėje buvo atidarytos naujos krautuvės, ir valstiečiai turgaus dienomis po senovei plūdo į miestą derėtis su žydais. Jokūbas vos grįžęs iškart įsitraukė į religinę veiklą. Tuo metu buvo kepami macai ir jis padėjo paruošti juos pamaldžiausiems miesto gyventojams, semdamas vandenį ir padėdamas kočioti tešlą. Pirmą Velykų vakarą jis pakvietė vakarienės kelias našles, ir dabar jam atrodė keista kalbėti apie stebuklus, vykusius Egipte, kai naujas faraonas šiomis dienomis padarė tai, ko neįstengė padaryti anų laikų faraonas. Nebuvo nė vienos maldos, įstatymo, Talmudo ištraukos, kurie jam atrodytų nepasikeitę. Jo keliami klausimai apie Apvaizdą darėsi vis opesni ir įžvalgesni, ir jis pajuto nevaliojąs išmesti jų iš galvos.

Tačiau jis su nuostaba suprato, kad tai, kas jam taip nauja, visiems kitiems tėra pilka kasdienybė. Ješivos berniukai juokdavosi ir krėsdavo viens kitam paikas išdaigas. Nuovokūs jaunuoliai rezgė kazuistikos pinkles. Pirkliams terūpėjo kalti pinigus, o moterys po senovei plakė liežuviais. Na, o Visagalis tylėjo kaip tylėjęs. Jokūbas matė, kad jam reikia

* *Tamuzo septynioliktoji* – gedulo diena, skirta atminti apgultos Jeruzalės sienų pralaužimui.

pasekti Dievo pavyzdžiu, užsirišti burną ir užmiršti tą kvailį, kuris jo viduje tuščiai uždavinėja klausimus.

Taigi dienos plaukė viena po kitos: praėjo Velykos, Sekminės. Jokūbo kūnas grįžo namo, bet jo dvasia nerado atilsio. Tam tikra prasme jo padėtis buvo dar blogesnė, nes dabar jis nebeturėjo ko laukti. Norėdamas pabėgti nuo savo minčių, jis stengdavosi būti užsiėmęs kiaurą dieną: mokė, studijavo, meldėsi, skaitė psalmes. Kiti miestai paaukojo Juzefovui sutrintų, užlankstytais puslapiais knygų, ir Jokūbas lygino jų lapus, įrašinėjo trūkstamas raides ir žodžius. Naujiems maldos namams reikėjo tarno, tad jis prisiėmė ir šias pareigas. Jo diena prasidėdavo auštant ir baigdavosi tik tada, kai jis krisdavo iš nuovargio. Jeigu jo galvoje sukosi tik kaltinimai Dangui arba prisiminimai apie ištvirkavimą tvarte ant kalno, tai reiškė, kad jo mintys nešvarios. Tegu meditacijai atsiduoda tie, kurių dvasia tyra.

Pamaldžios moterys, kurios rūpinosi Jokūbu, stengėsi atmokėti jam už tremties metus, bet tarp jų ir jų globotinio prasidėjo tylus karas. Jos paklojo jam pūkų lovą, o jis kiaurą naktį išmiegodavo atsigulęs ant kietų grindų. Jos virė jam sriubas ir sultinius, o jis norėjo tik sausos duonos ir vandens iš šulinio. Kai pas jį ateidavo žmonės pasikalbėti apie jo nelaisvės metus, jis atsakinėdavo šykščiai. Kaip jis galėjo elgtis kitaip? Maldos namų langai žvelgė į kalvą, kur buvo palaidoti jo žmona ir vaikai. Jis matė, kaip čia, naujoje ganykloje, ganosi karvės. Jo tėvai, giminės, draugai buvo nukankinti. Būdamas mažas, jis gailėjosi Zamoscės kapinių sargo, kurio gyvenimas prabėgo šalia pastato, kur laikomi numirėliai, bet dabar visa Lenkija virto didžiulėmis kapinėmis. Jį supantys žmonės apsiprato, tačiau jis jautė negalįs su tuo susitaikyti. Viskas, ką jis galėjo padaryti, tai liautis

galvojęs ir troškęs. Jis nusprendė daugiau neuždavinėti klausimų. Kaip protas galėjo pateisinti kitų žmonių kančias?

Vieną dieną, sėdėdamas vienas maldos namuose, Jokūbas pasakė Dievui: „Neabejoju, kad Tu esi Visagalis ir viskas, ką tik darai, išeina į gera, bet aš negaliu paklusti įsakymui: „Mylėsi Viešpatį, savo Dievą". Ne, negaliu, Tėve, bent jau šiame gyvenime".

II

Kaip baisu degti aistra kažkokiai valstietei ir negarbinti Kūrėjo! Nors gyvas į žemes lįsk atgailaudamas. Bet ką gi daryti su savo bejėgišku kūnu ir jo geismais? Kaip nutildyti nusikaltėlį savo viduje? Jokūbas tysojo ant grindų sustingusiomis rankomis ir kojomis. Pro atvirą langą sruvo naktis. Jis sekė kylančių žvaigždynų kelią, žiūrėjo, kaip žvaigždės slenka nuo stogo ant stogo, kaip mirkčioja ir žibsi baltesni už saulę jų žiburėliai. Šiuos miriadus dangaus šviesulių valdė tas pats Dievas, kuris davė kazokams galią kirsti galvas ir skrosti pilvus. Vidurnakčio mėnulis plūduriavo perlamutre, ir jo veidas, vaikų vadinamas Jozuės veidu, žvelgė tiesiai į Jokūbą.

Dieną Juzefovas buvo tikra garsų maišalienė: kažkas pjovė, kažkas kapojo; iš kaimų dardėjo dviračiai vežimai su javais, daržovėmis, malkomis, rąstais; žvengė arkliai, mūkė karvės; vaikai progiesmiu skaitė abėcėlę, Penkiaknygę, Raši* komentarus ir Gemarą. Tie patys valstiečiai, kurie padėjo Chmelnickio galvažudžiams plėšti žydų namus, dabar tašė rąstus, skaldė malksnas, klojo grindis, mūrijo krosnis,

* *Raši* (1040–1105) – populiariausių Biblijos ir Talmudo komentarų autorius.

dažė pastatus. Vienas žydas atidarė smuklę, kur valstiečiai užsukdavo išgerti alaus ir degtinės. Dvarponiai, ištrynę iš atminties skerdynes, vėlei nuomojo savo laukus, miškus ir malūnus rangovams žydams. Tekdavo turėti reikalų su žudikais ir spausti jiems rankas sudarant sandėrį. Sklido gandai, kad kai kurie žydai taip pat pasipelnė iš katastrofos, prekiaudami vogtomis gėrybėmis ir atkasdami bėglių slaptavietes. Gyvanašlės taip pat pakliuvo ant liežuvių. Jos daužėsi po miestą, ieškodamos savo vyrų arba žmonių, galinčių paliudyti, kad jie mirė. Daugeliui žydų neužteko stiprybės pasipriešinti atvertimui, ir Lenkijos valdžia paskelbė, kad tie, kurie buvo pakrikštyti prieš savo norą, gali vėlei grįžti prie savo tikėjimo.

Tačiau didžiausią sensaciją iš visų sukėlė „kazokų nuotakos" – žydės, kazokų per jėgą paimtos į žmonas. Dabar jos bėgo iš stepių namo. Viena iš jų, Tirza Tema, parsiradusi į Juzefovą šiek tiek anksčiau už Jokūbą, jau buvo užmiršusi jidiš kalbą. Jos pirmasis vyras dar buvo gyvas: per žudynes jis paspruko į mišką ir slapstėsi tenai misdamas šaknimis. Jis neatpažino Tirzos Temos ir neigė, kad tai esanti jo žmona. Ji pateikė akivaizdžius įrodymus pirtyje: ant vienos jos krūties buvo gelsva dėmė, o ant nugaros – apgamas. Bet Tirzos Temos prašymas išskirti jos vyrą su antrąja žmona nebuvo patenkintas. Kai teismas pranešė, kad išskirta bus Tirza Tema, jinai išdergė bendruomenę kazokų kalba ir vis vien spyrėsi įsiveržti į savo senuosius namus ir paimti juos į savo rankas. Kitą moterį buvo apsėdęs dibukas*. Dar viena mergina lojo kaip šuo. Jaunamartė, kurios jaunikis buvo nužudytas vestuvių dieną, kamuojama širdgėlos, leis-

* *Dibukas* – mirusio nuodėmingo žmogaus dvasia, apsėdanti gyvo žmogaus sielą.

davo naktis kapinėse, pasipuošusi nuotakos suknele ir šydu. Tik dabar, praėjus keleriems metams po nelaimės, Jokūbas suprato, kokias gilias žaizdas ji paliko. Negana to, buvo bijomasi naujų karų ir sukilimų. Stepių kazokai vėlei rengėsi įsiveržti į Lenkiją, o maskvėnai, prūsai ir švedai stovėjo su išgaląstais kardais. Lenkų šlėktos nieko kito nedarė, tik gėrė, paleistuvavo, plakė valstiečius ir vaidijosi tarp savęs dėl garbės, privilegijų ir titulų.

Tačiau naktį būdavo tylu – tik čirkšdavo žiogai ir kurkdavo varlės. Šilti vėjeliai iš laukų atnešdavo gėlių, žolynų ir brėstančių javų aromatus, ir Jokūbas pažindavo aliai vieną vos užuodžiamą kvapą. Jis girdėdavo, kaip tankmėje krebžda paukščiai ir žvėrys. Neseniai jis iškilmingai prisiekė išrauti Vandą iš savo širdies ir daugiau apie ją nebegalvoti. Juk jinai – Ezavo duktė, sugundžiusi jį nusidėti svetimavimu, moteris, kurios noras priimti jo tikėjimą kilo iš nešvarių paskatų. Be to, jinai – ten, jisai – čia. Kas gero iš tų godų? Nelabos mintys gimdė tiktai nuodėmes ir kipšiukus. Jis įsivaizduodavo luošius, kuriuos buvo matęs kelyje ir čia, Juzefove, žmones be nosių, ausų, liežuvių, – kaskart, kai imdavo geisti Vandos, prisimindavo juos. Jis turėjo labiau persiimti šių nelaimėlių kančia, o ne svajonėmis apie malonumus jų budelio sesers glėbyje. Jokūbas nusprendė nubausti save: kai tik pagalvos apie Vandą, nevalgys iki saulėlydžio. Sudarė visą kankinimų sąrašą: žvirgždas batuose, akmuo po pagalve, ryti nekramtytą maistą, neleisti sau miegoti. Skolą, kurią jis pasidarė leisdamas Šėtonui įvilioti jį į pinkles, reikėjo sumokėti kartą visiems laikams. Tačiau Belialis* buvo įkyrus kaip alkana žiurkė. Kas toji žiurkė? Pats

* *Belialis* – blogio įsikūnijimas, Šėtonas.

Jokūbas? Kažkokia jėga, stovinti už jo? Tačiau jis gerai žinojo, kad egzistuoja Gėrio dvasia ir Blogio dvasia. Jo smegenyse pastaroji buvo tvirčiau įsitaisiusi ir turėjo daug daugiau ką pasakyti. Vos tik Jokūbas užsnūsdavo, Blogis paimdavo viršų ir piešdavo geidulį žadinančius paveikslus, versdavo miegančiojo ausyse skambėti Vandos balsą, parodydavo nuogą jos kūną, suteršdavo ir tvirkindavo Jokūbą. Kartais jis girdėdavo jos balsą netgi nemiegodamas. „Jokūbai, Jokūbai!" – šaukdavo ji. Balsas atsklisdavo iš išorės, o ne iš jo vidaus: jis regėdavo ją dirbant laukuose, malant grūdus, nešant maistą piemeniui, kuris šįmet nakvodavo tvarte su karvėmis. Jinai apsigyveno jame, ir jis nevaliojo jos iš ten išvaryti. Ji priglusdavo prie jo po talitu, kai jis melsdavosi. Studijuodavo kartu su juo, kai jis įknibdavo į Torą. „Kam tu mokei mane būti žyde, jei ketinai palikti tarp stabmeldžių? – skųsdavosi ji. – Nejau prisiviliojai mane tik tam, kad pamestum?" Jisai žvelgė jai į akis, girdėjo jos raudą, vaikščiojo su ja laukuose tarp karvių. Juodu vėlei drauge maudėsi kalnų upokšnyje, ir jis nešėsi ją ant rankų šiaudų guolin. Lojo Balaamas, giedojo kalnų paukščiai. Jis girdėjo jos šnopavimą: „Dar, dar!" Ji kažką šnabždėjo jam į ausį, kandžiodama ją ir bučiuodama.

Piršliai stengėsi trūks plyš apvesdinti Jokūbą, ir vienas iš jų išpirkusių vyrų rado jam tinkamą partiją. Jokūbas iš pradžių atmesdavo visus pasiūlymus. Jis neketinąs antrąkart vesti, liksiąs viengungiu. Bet, antra vertus, jo pasirinktas kelias buvo pavojingas. Kurių galų kasdien kęsti pagundą? Be to, reikėtų paklusti priesakui: „Veiskis ir dauginkis". Tarp galimų kandidačių buvo našlė iš Hrubiešovo, ir ji netrukus žadėjo atvažiuoti į Juzefovą su juo susitikti. Našlė turėjo

audinių krautuvę Hrubiešovo turgaus aikštėje ir namus, kurių nesudegino kazokai. Ji buvo keleriais metais vyresnė už Jokūbą ir turėjo suaugusią dukterį, bet tai nebuvo didelė kliūtis. Žydas negundo Blogio atsižadėdamas kūno, bet priverčia kūną tarnauti Dievui. Jokūbas žinojo, kad niekada nepamils moters iš Hrubiešovo, bet tikėjosi gyvendamas su ja rasti užsimiršimą.

Jis buvo išsekintas vidinės kovos, leido naktis be miego, o dieną jautėsi pavargęs. Pajuto, kad jam trūksta kantrybės mokyti ir kad jo nebetraukia Tora ir malda. Jis sėdėdavo maldos namuose ilgėdamasis gryno oro, svajodamas vėlei pešti žolę, laipioti uolomis, kapoti malkas. Žydai jį išpirko, bet jisai liko vergas. Aistra laikė jį pririštą kaip šunį ant pasaito. Jis nevaliojo nuginti skalijančios Egipto šunaujos.

Kartą, kai jis sėdėjo maldos namuose, aiškindamas apeigas, susijusias su avinų, aukojamų kaip deginamosios aukos, ragais, įėjo mažas berniukėlis ir pasakė:

– Mano tėvas norėtų jus matyti, reb Jokūbai.

Jokūbas krūptelėjo, kaip dabar visada krūptelėdavo išvydęs vaiką.

– Kas toks tavo tėvas?

– Moišė Zakolkoveris.

– Ar žinai, ko jam iš manęs reikia?

– Atvažiavo našlė iš Hrubiešovo.

Visa klasė pratrūko juokais, o Jokūbas sutrikęs paraudo.

– Kol grįšiu, skaitykit Gemarą, – paliepė jis. Tačiau dar neišėjęs iš pastato išgirdo, kaip jo mokiniai tranko stalą ir piktai ginčijasi. Judrūs berniukai, pripratę žaisti vilką ir ožką, slėpynes, liestynes, amžinai svaidydavosi juokais ir garsiai kvatodavo. Jų pašaipų strėlės ypač krypo į paniurusį Jokūbą, kuris sėdėdavo priešais juos nugrimzdęs į savo liūd-

nas mintis, o dabar, kai jis buvo išvestas į pasimatymą su moterimi, jie gavo progą dar skaniau pasijuokti. Jokūbas ėjo šalia berniukėlio, nusprendęs neužeiti namo persirengti išeiginiais drabužiais. Vaikas, kuris per žudynes dar nė nebuvo gimęs, čiauškėjo apie paukštį, įskridusi pro jo miegamojo langą. Jie priėjo naujus Moišės Zakolkoverio namus, netgi dar patogesnius už senuosius, kuriuos supleškino kazokai. Įžengęs vidun, Jokūbas atsidūrė prieškambaryje ir užuodė muštinių bei kepinamų svogūnų kvapą. Virtuvės durys buvo praviros, ir jis pamatė Moišės antrąją žmoną (pirmoji buvo nužudyta), stovinčią prie krosnies. Kita moteris minkė tešlą, o nedidelė mergaitė grūstuve malė pipirus. Akimirką padvelkė praeitimi, o paskui Moišė, žmogus, kuris atskaičiavo Zagajekui auksines monetas, atidarė svetainės duris ir pakvietė Jokūbą užeiti. Jokūbui krito į akis, kad viskas kambaryje nauja: sienos, grindys, stalai, kėdės, o knygų spintose – naujai įrištos knygos iš Liublino. Blogio jėgos griovė, o žydai kūrė. Žydiškos knygos vėlei buvo spausdinamos, ir autoriai keliavo po kraštą rinkdami prenumeratorius. Kaskart, kai jis savo akimis išvysdavo praeitį prisikėlus, Jokūbui nudiegdavo širdį. Be abejonės, gyvas žmogus turi toliau gyventi, bet netgi šitaip teigti reiškė išduoti mirusiuosius. Jis prisiminė dainą, kurią buvo girdėjęs dainuojant vestuvių juokdarį: „Ar gyvenimas tai ne šokis tarp kapų?“ Taigi, jo atėjimas į pasimatymą su būsimąja žmona buvo tikra gėda. Vos už kelių žingsnių nuo čia gulėjo palaidoti jo žmona ir vaikai. Tačiau vis dėlto geriau turėti žmoną negu be paliovos galvoti apie kitatikę moterį.

Moišė ir Jokūbas buvo visa galva pasinėrę į pokalbį apie ješivos ir bendruomenės reikalus, kai įėjo šeimininko žmona su sausainiais ir lėkšte vyšnių – turtingų žmonių vaišėmis.

Paraudusi ji atsiprašė, kad nėra tinkamai apsirengusi, ir palingavo galvą lyg sakydama: „Žinau, ką sau manote, bet nieko nepadarysi. Tai ne vyrų pasaulis“. Galiausiai prisistatė našlė iš Hrubiešovo, kresna moteriškutė, pasipuošusi šilko suknia ir atlaso pelerina, su kepurėle, išdabinta spalvotais kaspinais ir perlais. Apskritas jos veidas buvo toks raukšlėtas, kad atrodė lyg susiūtas iš atskirų gabalėlių. Akys buvo juodos ir švelnios, panašios į vyšnios minkštimą, išmirkusį brendyje. Ant jos kaklo kabėjo auksinė grandinėlė su siūbuojančiu pakabučiu, o ant pirštų bliksėjo žiedai. Su ja į kambarį įplaukė medaus ir cinamono kvapas. Ji permetė Jokūbą skvarbiu žvilgsniu.

– Vajetau, koks milžinas! Kad tik pikta akis jūsų nenužiūrėtų!

– Esame tokie, kokius Dievas sukūrė.

– Teisybė, bet geriau būti dideliam kaip neūžaugai.

Gyvame jos balse skambėjo skundas, ir ji be paliovos šluostėsi nosį plona batisto nosinaite. Vežimui, kuris atvežė ją į Juzefovą, pasakojo jinai, nusmuko ratas, ir jie turėjo sustoti prie kalvės jo uždėti. Paskui našlė atsidūsėjo ir vėduodamasi ėmė pasakoti apie savo krautuvę, apie tai, kaip sunku gauti prekių, kurių pageidauja pirkėjai. Ji atsisakė gaivinamųjų gėrimų, pasiūlytų Moišės žmonos, o paskui neiškentusi maktelėjo taurę mėlynių vyno ir prarijo tris sausainius. Trupinius, nubyrėjusius ant pelerinos, ji surinko ir įsidėjo į burną. Iš tiesų, jos verslas, ačiū Dievui, nemenkas, bet, antra vertus, pas ją tarnaujančiomis merginomis negalima pasitikėti.

– Svetima ranka tinka tik ugniai žarstyti, – pasakė ji patarlę, vylingai žvilgčiodama į Jokūbą akies kraštelių. – Namuose reikia vyro, kitaip viskas eina vėjais.

Jokūbas matė, kad jis jai patinka ir ji gatava tuoj pat sėstis ir surašyti vedybų sutartį. Tačiau jisai dvejojo. Šita moteris buvo per daug sena ir saldi, per daug apsukri. Jis nenorėjo likusį gyvenimą praleisti, sekdamas tarnautojus ir derėdamasis su pirkėjais. Tokiai moteriai reikėjo vyro, kūnu ir siela atsidavusio pinigams. Ji sakė ketinanti pristatyti prie namo naują flygelį ir išplėsti krautuvę. Kuo daugiau ji kalbėjo, tuo liūdniau darėsi Jokūbui. „Aš nebepriklausau šiam pasauliui, – galvojo jis, – tokia santuoka neišeitų į gera nei man, nei jai".

– Mano prigimtis nelinkusi į verslą, – pasakė jis balsiai.

– Kur jūs matėte apsigimusį verslininką? – paklausė ji, čiupdama kekę vyšnių savo glebnais pirštais.

Paskui pradėjo klausinėti Jokūbą apie jo nelaisvės metus, – kiti žydai paprastai vengdavo šitos temos, manydami, kad laikas, praleistas tarp pagonių, yra veltui pražuvęs ir apie tai verčiau nekalbėti, tačiau tokia turtinga moteris galėjo leisti sau nesilaikyti priimtų taisyklių. Jokūbas papasakojo jai apie Janą Bžiką, apie tvartą ant kalno, kur praėjo jo vasaros, apie klėtį, kurioje miegodavo žiemą.

– Iš kur gaudavote maisto, kai gyvendavot kalne? – paklausė ji.

– Iš slėnio.

– Kas jį atnešdavo? Valstietis?

– Ne, jo duktė.

– Netekėjusi?

– Našlė.

– Ar jūs pešdavote žolę šabo dieną?

– Aš visada švęsdavau šabą. Ir valgydavau tik košerinį maistą. – Jis susigėdo, kad giriasi savo pamaldumu.

Moteriškė rimtai apmąstė viską, ką iš jo išgirdo, o paskui, siekdama ranka dar vieno sausainio, pareiškė:

– Kas jums daugiau beliko! Ak, kiek blogo mums padarė tie žmogžudžiai!

III

Buvo vidurdienis. Berniukai išėjo pietauti: vieni į savo šeimas, kiti į namus, kur buvo maitinami. Likęs vienas maldos namuose, Jokūbas ruošėsi pamokai. Jis džiaugėsi vėlei galėdamas pasinerti į knygas, tačiau jam buvo ne prie širdies užsidirbti duoną pamokomis. Dauguma jo mokinių nuobodžiaudavo, o protingieji švaistė laiką žabodami uodus ar narpliodami aiškių aiškiausius klausimus. Metai, praleisti be Toros, pakeitė jo pažiūras. Dabar jis suvokė daug ką, ko anksčiau nesuprato, ir pamatė, kad iš vieno įstatymo Toroje atsirado tuzinas įstatymų Mišnoje ir penki tuzinai Gemaroje; vėlesniuose komentaruose įstatymai pasidarė nebesuskaičiuojami kaip smiltelės dykumoje. Kiekviena karta pridurdavo savo patikslinimų, ir per tuos metus, kuriuos jis praleido tremtyje, Šulchan Aruchas* buvo toliau aiškinamas ir papildytas naujais draudimais. Jam kilo maištinga mintis: jeigu taip tęsis ir toliau, nebeliks jokio košerinio maisto. Kuo tada žydai palaikys sau gyvybę? Karštomis žarijomis? Ir kodėl šie draudimai ir įsakymai neapsaugojo žydų nuo kazokų žiaurumo? Ko dar reikalauja Dievas iš savo iškankintos tautos?

Be to, pasižvalgęs aplinkui, Jokūbas matė, kad bendruomenė laikosi įstatymų ir papročių, susijusių su Visagaliu,

* *Šulchan Aruchas* – sutrumpintas Talmudo leidimas, XVI a. parengtas rabino Josefo Karo.

bet nebaudžiama pažeidinėja įstatymus, reguliuojančius žmogaus santykius su žmogumi. Grįžęs prieš Velykas, jis atsidūrė mieste tuo metu, kai vis karščiau buvo beįsiliepsnojąs ginčas. Trūko miltų macams, ir rabinas, neradęs draudimo Mozės įstatyme, Talmude nei Maimonido raštuose, leido per šventes valgyti žirnius ir pupas. Toks sprendimas įsiutino kai kuriuos kongregacijos narius: vieni norėjo pasirodyti, kokie jie pamaldūs, kiti niršo ant rabino; jie išdaužė rabino namų langus ir prikalinėjo vinių į jo suolą prie rytinės sinagogos sienos. Vienas iš šių aistruolių, prisigretinęs prie Jokūbo, mėgino iššniukštinėti, ar jis nesutiktų tapti rabinu. Taigi, vyrai ir moterys, kurie verčiau būtų sutikę mirti negu pažeisti bent menkiausią įstatymą, reguliuojantį apeigas, atvirai šmeižė, liežuvavo ir niekino vargšus. Mokslinčiai nešėsi didžiais prieš tamsuolius; seniūnai dalinosi privilegijas bei paaukštinimus tarp savęs ir savo giminių ir engė paprastus žmones. Palūkininkai apgaudinėjo klientus, naudodamiesi įstatymo, nukreipto prieš lupikavimą, spragomis; prekės nepakliūdavo į rinką, kol nebūdavo jų stygiaus. Kai kurie priėjo iki to, kad apsverdavo ir apmatuodavo savo pirkėjus. Tačiau kai Jokūbas įžengdavo į maldos namus, ten sutikdavo juos visus: piktuolius, didžiuoklius, padlaižius, sukčius. Jie melsdavosi ir regzdavo intrigas, statė aukštus įstatymų bokštus ir laužė Dievo įsakymus. Katastrofa nuskurdino bendruomenę, bet neapykantos ir pavydo mieste buvo daugiau, negu jam priklausytų. Kaip Jokūbui pasakė Moišė Zakolkoveris, atsirado žmonių, geidžiančių užkirsti kelią jo vedyboms su našle iš Hrubiešovo. Atėjo anoniminis laiškas, skundžiantis Jokūbą.

Tačiau Jokūbui kėlė nerimą jo mintys, nes jis žinojo, kad susirūpinimas dėl tokių dalykų yra velnio pinklės. Šėtonas

stengėsi įrodyti, kad sugedimas yra visuotinis ir į nuodėmę reikia žiūrėti pro pirštus. Gėrio Dvasia atsakydavo: „Kurių galų imti galvon, ką daro kiti? Žiūrėk į save". Bet Jokūbas neturėjo ramybės. Kur tik pasisukęs girdėdavo, kaip žmonių lūpos tvirtina viena, o akys sako kita. Po pamaldumo skraiste slėpėsi pavydas ir godulys. Sunkūs išmėginimai žydų nieko neišmokė; kančios greičiau juos nusmukdė.

Kai jis, įsigilinęs į knygą, imdavo niūniuoti, jo balse norom nenorom suskambėdavo gyva piemenų dainos melodija. Tarpais Jokūbas imdavo ilgėtis tvarto. Jis mylėjo žydus iš visos širdies, kai buvo toli nuo jų. Užmiršo jų gudrias smulkių žuvelių akutes ir kandžius liežuvius – jų gudrybes, apgaules ir kivirčus. Teisybė, jis kentėjo nuo piemenų primityvumo ir gyvuliškumo, bet ko kita galėjai laukti iš tokių padugnių?

Vedybų sutartis buvo beveik parengta, jungtuvės turėjo įvykti penktadienį po Abo devintosios. Našlė, nors jau įžengusi į ketvirtą dešimtį, dar galėjo turėti vaikų ir troško pagimdyti sūnų. Pataikūnai jau laikė Jokūbą turtingu žmogumi ir nešykštėjo jam liaupsių. Tačiau jį kamavo nemiga: jis vis dar nebuvo tikras dėl savo vedybų. Našlei reikėjo dalykiško, mėgstančio bendrauti vyro, o jis buvo užsidaręs, atsiskyrėlis. Vergijos metai atitolino jį nuo gyvenimo; jis, regis, tryško sveikata, bet viduje buvo pakirstas. Toliau gilinosi į kabalą ir sklaidė filosofijos knygas. Kartais jį pagaudavo noras pabėgti, bet nežinojo kur. Jis viskuo abejojo, abejojo, kaip sakoma, taip, kai „širdis byloja viena, o lūpos kita". Per visus vergijos metus jis neėmė į burną mėsos, ir dabar jam buvo atgrasi mintis maitintis Dievo sukurtomis būtybėmis. Pagal paprotį šabo dieną visi valgydavo tiek mėsą, tiek žuvį, bet jam kąsnis strigdavo gerklėje. Žydai elgėsi su

gyvuliais taip, kaip kazokai elgėsi su žydais. Jis krūpčiojo nuo žodžių „galva“, „sprandas“, „kepenys“, „skilveliai“. Kramtydamas mėsą, jis vaizdavosi ryjąs savo vaikus. Keliskart po šabo vakarienės jis išėjo laukan ir išsivėmė.

Jokūbas sėdėjo vienas maldos namuose, ne studijuodamas, bet tiesiog vartydamas tomą po tomo. „Galbūt Maimonidas davė atsakymą? Gal jį galima rasti veikale „Kuzari“, o gal „Širdies pareigoje“* ar „Vynuogyne“? Jis perskaitė kelis žodžius, pervertė lapą, atskleidė per vidurį kitą knygą, vėlei pervertė kelis lapus. Paskui, užsidengęs rankomis veidą, užsimerkė. Jis ilgėjosi Vandos ir kapo duobės. Akimirką jo aistra jai išgaravo, jisai troško tik mirti. „Dangiškasis Tėve, – sušnabždėjo jo lūpos tarsi prieš jo paties valią, – pasiimk mane“.

Pasigirdo žingsniai. Įėjo labdaros tarnautoja su dubeniu sriubos. Jokūbas atidžiai įsižiūrėjo į ją. Kad ir raiša, su karpa ant nosies ir gyvaplaukiais ant smakro, šita moteris buvo šventa. Jos akys dvelkė gerumu, švelnumu, nuoširdumu. Ji prarado vyrą ir vaikus, bet nerodė jokios pagiežos, niekam nepavydėjo, neverkšleno, nenešiojo paskalų. Ji skalbdavo Jokūbui baltinius, virdavo jam valgyti, prižiūrėjo jį kaip tarnaitė ir nebūtų jam leidusi netgi padėkoti. Į jo pagyrimą jinai atsakė: „Kam gi daugiau esame sukurti?“

Ji padėjo dubenį ant stalo ir atnešė duonos, druskos, peilį, taip pat ąsotį vandens rankoms apsiplauti; paskui, kukliai stovėdama prie durų, laukė, kol jis baigs valgyti. „Iš kokio šaltinio sklinda jos gerumas?“ – stebėjosi Jokūbas. Tiktai išminčiai geba elgtis taip kaip ji. Net jeigu ji būtų vie-

* *„Širdies pareiga“* – XI a. žydų teologo ir poeto Bachjos ben Josefo ibn Pakudos etinis kūrinys.

nintelis dorybės įsikūnijimas Juzefove, vis vien būtų Dievo malonės liudytoja, ir kaip tik tokią moterį jam reikėtų vesti. Jis paklausė, ar ji sutiktų tekėti, jeigu atsirastų tinkamas vyras. Jos akys apsiblausė. „Jei Dievas duotų, kitame pasaulyje – už savo Barucho Davido".

IV

Vieną naktį, kai Jokūbas miegojo, jį aplankė Vanda. Jis regėjo ją kaip gyvą, šviesos apsuptu kūnu, užverktomis akimis, ir suprato, kad ji nėščia. Su ja atplaukė laukų ir šieno kupetų kvapas. „Kam tu mane palikai? – paklausė ji silpnu balsu. – Kas bus su tavo vaiku? Jis užaugs tarp pagonių". Jokūbas pašoko iš miegų. Vandos paveikslas akimirką pleveno ties sapno ir tikrovės riba. Kai jis pagaliau išsisklaidė, tamsoje dar kurį laiką švytėjo blausus šviesos ratas, lyg ką tik būtų užgesusi lempa. Išgirdęs ausyse skambant Vandos balso aidą, Jokūbas sudrebėjo. Jis beveik juto jos kūno šilumą. Ištempęs ausis laukė, kol ji vėlei pasirodys. Paskui užmigo. Ir Vanda vėlei pasirodė – su kartūnine prijuoste ir skarele spurguotais kraštais. Priėjusi prie jo, apsivijo jį rankomis ir pabučiavo. Kadangi buvo nėščia, jis turėjo pasilenkti ir pajuto jos lūpų ir ašarų sūrymo skonį. „Tai tavo vaikas, – pasakė ji, – tavo kūnas ir kraujas".

Jis vėlei pabudo, ir tą naktį jau nebesumerkė akių. Jis matė ją, ji nešiojo po širdim jo kūdikį. Jokūbas pradėjo murmėti psalmes. Dangus rytuose nusidažė ryškiai raudona spalva. Jis atsikėlė ir apsiplovė rankas. Dabar jam viskas buvo aišku. Įstatymas įpareigoja jį išgelbėti Vandą ir savo vaiką nuo stabmeldžių. Jis turėjo pinigų, nes kaip vienintelis savo uošvio turto paveldėtojas buvo gavęs penkiasdešimt guldenų už nuosavybę turgaus aikštėje, kur kadaise stovėjo

jų namas. Jis susimetė savo daiktus į drobinį maišą ir patraukė į maldos namus. Reb Moišė, kuris visada būdavo vienas iš pirmojo dešimtuko Dievo namuose, jau sėdėjo atsivertęs Gemarą ir įknibęs į ją. Kai jis išvydo Jokūbą ateinant su permestu per petį maišu, tamsios jo akys iššoko ant kaktos.

– Kur išsiruošėte?

– Į Liubliną.

– Bet jungtuvių diena jau sutarta.

– Aš negaliu su tuo susitaikyti.

– Kas bus su jūsų klase?

– Rasite kitą mokytoją.

– Kas jums šovė į galvą? Ir dar taip staiga?

Nenorėdamas nei meluoti, nei sakyti teisybės, Jokūbas nutylėjo. Jis atskaičiavo iš kapšelio dvidešimt guldenų.

– Čia dalis pinigų, kuriuos miestas išleido mane išpirkdamas.

Reb Moišė apstulbęs timptelėjo sau už barzdos.

– Grąžinama skola bendruomenei! – sumurmėjo jis. – Gal jau Mesijas tuoj pasirodys?

– Tai bus jums šiokia tokia paspirtis.

– Ką man pasakyti našlei iš Hrubiešovo?

– Pasakykit, kad mudu nesame skirti viens kitam.

– Ar grįšite?

– Nežinau.

– Ką sumanėte – tapti atsiskyrėliu?

Nelaukdamas, kol susirinks dešimt žmonių, reikalingų bendrai maldai, Jokūbas nusisuko ir pradėjo melstis. Vakar jis sužinojo, kad rytą į Liubliną važiuos vežimas, ir paskubomis atlikęs apeigas išėjo ieškoti vežėjo Leibušo. Jis pasakė sau, kad jei sutiks praeivį, nešantį pilną indą, tai bus

ženklas, kad vežime jam atsiras vietos ir kad Dangus laimina šitą kelionę. Ir štai priešais jį išdygo vandens nešiotojas Kalmanas, tempdamas du kibirus vandens.

– Gerai, dar vienam keleiviui visada rasime vietos, – pasakė Leibušas.

Rytas buvo šiltas, miestelis ramus. Ėjo į galą sivano* mėnuo. Vienos po kitų vėrėsi langinės ir pro jas lindo užsimiegojusių moterų galvos su kepuraitėmis. Vyrai traukė į maldos namus, maišeliuose nešdamiesi savo talitus ir filakterijus. Karvės buvo varomos į ganyklas. Didžiulė auksinė saulė kilo rytuose, bet rasa vis dar spindėjo ant žolės ir jaunų medelių, pasodintų po miesto sugriovimo. Paukščiai čiulbėjo ir lasiojo avižas, išbyrėjusias iš arklio abrakinės. Tokį rytą buvo sunku patikėti, kad šiame pasaulyje žudomi ir gyvi laidojami vaikai, kad žemė vis dar plūsta krauju kaip Kaino laikais.

– Sėskitės šalia manęs ant pasostės, – pasakė Leibušas Jokūbui.

Kiti keleiviai buvo daugiausia moterys, susiruošusios apsipirkti Liublino krautuvėse.

Viena moteriškė kažką pamiršo. Kita turėjo užbėgti į namus pamaitinti kūdikio. Atėjo kažkoks vyras su paketu, kurį reikėjo pristatyti į Liublino smuklę. Taigi vežimas nepajudėjo iškart, kaip buvo numatyta. Du krautuvininkai, sėdintys tarp moterų, stumdami laiką pasakojo pikantiškas istorijas ir svaidėsi užuominomis su kikenančiomis moteriškėmis. Jokūbas išgirdo minint savo, o paskui našlės iš Hrubiešovo vardą. Pats to nenorėdamas, jisai ją pažemino. „Kad ir ką darytum, vis suklumpi ir įpuoli nuodėmėn“, –

* *Sivanas* – devintas mėnuo (gegužė–birželis).

pagalvojo Jokūbas. Jis skaitė etikos knygas, pilnas geriausių patarimų, kaip išvengti velnio žabangų, bet Šėtonas visada jį pergudraudavo. Be jo nesudarysi jokio prekybinio sandėrio, jokios vedybų sutarties; be jo žmogus negali nė žingsnio žengti: tik pajudink pirštą, ir ką nors užgausi. O jeigu tau šyptelės laimė, kad ir koks kuklus būtum, sukils baisus pavydas. Bet ko jis keliauja į Liubliną? Pamanė, kad pats nežino. Norėjo pasitarti su išmintingiausiais miesto rabinais ir pasielgti taip, kaip jie nurodys. Tačiau visąlaik jautė, kad keliauja pas Vandą, lyg vienas iš tos minios izraelitų, kurie norėjo apsisukę žygiuoti atgal į Egiptą ir vėlei tapti vergais dėl puodo mėsos. Bet ar užtektų jam drąsos palikti savo vaiką augti tarp pagonių? Jam nė mintis nebuvo kilusi, kad šita kitatikė gali pastoti. Paprastai jis atsitraukdavo ir išliedavo savo sėklą kaip Onanas.

„Beje, koks skirtumas, ar keliausiu toliau, ar pasiliksiu, – tarė sau Jokūbas. – Šiaip ar taip, esu pražuvęs". Jis nė nepastebėjo, kada vežimas pajudėjo iš vietos. Dabar jis riedėjo per laukus, kuriuose valstiečiai ravėjo piktžoles ir sodino daržoves. Kaip gražu kaime! Ir kaip šis grožis nedera su jo neviltim! Jį kamavo abejonės, prieštaravimai, vidinė nesantaika, o laukai skleidė harmoniją, ramybę, vaisingumą. Dangus buvo mėlynas, vasara dosniai liejo savo šilumą, oras kvepėjo medumi, kiekviena gėlelė skleidė savo kvapą. Neregima ranka davė pavidalą aliai vienam stiebeliui, žolynėliui, lapui, kirminui, musei. Kiekvieno ties žiedais plazdenančio drugelio sparnai buvo išrašyti savais raštais; kiekvienas paukštis giedojo savo giesmę. Giliai traukdamas orą, Jokūbas suprato, kaip jam trūko kaimo. Nuo javų laukų, medžių, aliai vieno menkiausio augalėlio jam šviesėjo akyse. „O kad galėčiau gyventi amžinoje vasaroje ir nedaryti nie-

kam bloga!“ – sumurmėjo jis, kai vežimas įvažiavo į pušyną, panašų ne tiek į mišką, kiek į dangiškus rūmus. Medžiai, aukšti ir tiesūs kaip kolonos, rėmė dangų žaliomis viršūnėmis. Jų kamienų žievė buvo tarsi nukalinėta sagėmis, žiedais, auksinėmis monetomis. Žemė, nuklota samanų ir žolių kilimu, tvoskė svaiginančiu kvapu. Negilus upeliukas tekėjo miško papėdėje, o akmenys vidury vandens buvo nutūpti paukščių, kokių Jokūbas niekada nebuvo regėjęs kalnuose. Visa ši Dievo kūrinija žinojo, ko iš jų laukiama. Nė vienas nemanė maištauti prieš savo Kūrėją. Vien tik žmogus nedorai elgiasi. Jokūbas girdėjo, kaip moterys už jo nugaros maišo su žemėmis visą Juzefovą. Pakėlęs akis, jis žvilgtelėjo pro šakų ir spyglių uždangą, ant kurios žėrėjo brangakmeniai. Besiskverbianti pro ją šviesa spindėjo visomis vaivorykštės spalvomis. Kukavo gegutės, kaleno geniai. Ratu kaip viesulas sukosi juodi taškeliai – mašalų spiečius. Jokūbas užsimerkė, lyg nenorėdamas leisti sau grožėtis tokiu nuostabiu reginiu. Rožinė šviesa smelkėsi pro vokus. Auksas mišo su mėliu, žaluma su purpuru, ir iš šito spalvų verpeto išplaukė Vandos paveikslas.

V

Liublino bendruomenės namuose grūdosi minios žmonių. Keturių kraštų taryba neposėdžiavo, bet Lenkijos taryba buvo susirinkusi. Po kambarius lakstė gyvanašlės, prašančios teisės vėlei ištekėti, „kazokų nuotakos“, grįžusios iš stepių, kur buvo priėmusios stačiatikybę, našlės, kurių svainiai nepaisė levirato papročio arba reikalavo už tai per didelio atlygio. Čia taip pat suėjo vyrai, kurių žmonos pabėgo ar išprotėjo, ir jiems reikėjo gauti šimto rabinų sutikimą, kad galėtų antrąkart vesti; tėvai medžiojo čia būsimus žen-

tus, autoriai tikėjosi gauti religinės valdžios paramą, rangovai ieškojo partnerių, linkusių investuoti pinigus į miško ruošos verslą, o kai kurie asmenys tiesiog dairėsi liudytojų testamentams. Liublino bendruomenės namuose virė tiek visuomeninė, tiek prekybinė veikla. Krautuvininkai siuntė per rankas prekių pavyzdžius; juvelyrai ir auksakaliai rodė savo dirbinius; autoriai siūlė pirkti savo knygas, susitikdavo su spaustuvininkais ir popieriaus pirkliais; palūkininkai tarėsi dėl paskolų su statybininkais ir rangovais; dvarų valdytojai atsinešdavo daiktų, kuriuos jų šeimininkai nežydai norėdavo užstatyti arba parduoti – sakykim, dramblio kaulo ranką, išpuoštą rubinais, moteriškas auksines šukas ir segtukus, sidabro pistoletą su deimantais nusagstyta perlamutrine rankena.

Nepaisant visų neramumų, prekyba Lenkijoje liko žydų rankose. Jie prekiavo netgi bažnytinėmis puošmenomis, nors tokią prekybą draudė įstatymas. Pirkliai žydai vykdavo į Prūsiją, Bohemiją, Austriją ir Italiją ir veždavo iš ten šilką, aksomą, vyną, kavą, prieskonius, papuošalus, ginklus, o iš šalies išveždavo druską, aliejų, linus, sviestą, kiaušinius, rugius, kviečius, miežius, medų, kailius. Nei diduomenė, nei valstiečiai neturėjo rimtos verslo patirties. Lenkų cechai visąlaik stengėsi apsiginti įvairiausiomis privilegijomis, bet jų gaminiai vis vien buvo brangesni už žydų ir dažnai prastesnio darbo. Amatininkai žydai glaudėsi beveik kiekviename dvare, ir nors karalius buvo uždraudęs žydams būti vaistininkais, jokiais kitais žmonės nepasitikėjo. O kai prisireikdavo gydytojo, taip pat buvo kviečiami žydai, kartais net iš užsienio. Kunigai, ypač jėzuitai, iš sakyklų kovojo su kitatikių gydymu, skelbė pamfletus šia tema, kreipėsi į Seimą ir gubernatorius, prašydami uždrausti žydams verstis medici-

nos praktika, bet vos tik koks dvasininkas susirgdavo, jis šaukdavosi daktaro žydo.

Jokūbas atvažiavo į Liubliną, ketindamas kreiptis į kokį vietinį rabiną ar Tarybos narius ir prašyti patarimo, bet kol kas slampinėjo po miestą nieko neveikdamas. Atėjo ir praėjo šabo diena. Kuo daugiau jis mąstė apie tai, kas jį kankina, tuo aiškiau darėsi, kad niekas negali jam patarti. Jis gerai žinojo įstatymą. Kur jis ras žmogų, kuris galėtų patvirtinti jo regėjimo tikrumą ar svarstyklėmis pasverti, koks prasižengimas būtų didesnis – palikti savo atžalą tarp stabmeldžių ar atversti moterį, neturinčią tikro pašaukimo? Jokūbas dar kartą prisiminė posakį: „Savanaudiškas poelgis gali virsti geru darbu“, ir juo remdamasis ėmė įtikinėti save. Vaikui, pradedančiam lankyti chederį*, duodama pyragaičių, saldainių ir migdolų – taip jis skatinamas pamilti Torą. Argi atsivertėlis nevadinamas naujai gimusiuoju? Kas gali žinoti, kokios paskatos vedė tuos, kurie atsivertė į žydų tikėjimą senovėje? Joks teisuolis nebuvo visiškai nesavanaudis. Jokūbas nusprendė užsikrauti sau nuodėmę ir išmokyti Vandą savo tikėjimo tiesų. Dabar, kai Lenkijos valdžia leido atverstiems žydams grįžti prie savo tikėjimo, Vanda galėtų sakytis esanti viena iš jų. Niekas nesivargins to tikrinti. Ji nusiskus galvą, užsidės ištekėjusios moters kepuraitę, ir Jokūbas mokys ją visų įstatymų iš eilės.

Liubline Jokūbas buvo žinomas kaip žmogus iš Juzefovo, daug metų praleidęs vergijoje. Taip sakydami jie išskirdavo jį iš savo tarpo. Mokslinčiai žiūrėjo į jį kaip į neišmanėlį, užmiršusį viską, ką mokėjo. Paminėję hebrajišką žodį ar pacitavę Talmudą, jie išversdavo tą žodį ar citatą į jidiš kalbą,

* *Chederis* – religinė pradinė žydų berniukų mokykla.

kad Jokūbas suprastų. Kai jis būdavo tarp jų, jie šnabždėdavosi tarpusavyje ir globėjiškai šypsodavosi, kaip daro miestiečiai, bendraudami su kaimo jurgiais. Seniūnai domėjosi, kaip jis gyveno vergijoje: ar paisė šabo ir mitybos taisyklių? Kaip keista, kad jis, užuot mėginęs pabėgti, laukė, kol bus išpirktas. Jokūbui ėmė rodytis, kad jie žino kažką baisaus, bet nedrįsta pasakyti jam į akis. Gal kas papasakojo jiems apie Vandą? Zagajekas galėjo užsiminti apie tai žydams, atvažiavusiems jo išpirkti. O jeigu taip, jo paslaptis keliauja iš lūpų į lūpas.

Nuo pat pirmos dienos Liubline jis pajuto, kokia praraja skiria jį ir kitus. Kuo ilgiau jis čia buvo, tuo šis kontrastas jam atrodė ryškesnis. Jis buvo aukštas, šviesiaplaukis, mėlynakis; kiti daugiausia buvo žemo ūgio, tamsiaakiai, juodabarzdžiai. Jie mėgo juokelius, suprantamus tik siauram mokslingųjų ratui, uostė tabaką arba rūkė, buvo įsikalę į galvas visų turtingų rangovų vardus, žinojo, kas su kuo susituokė ir kokiems žydams teikia pirmenybę vieni ar kiti šlėktos. Visa tai Jokūbui buvo svetima. „Aš tapau valstiečiu“, – galvojo jis, priekaištaudamas sau. Tačiau neužmiršo, kad ir prieš žudynes viskas buvo panašiai. Rabinai, seniūnai ir turtuoliai anais laikais taip pat priklausė vienam klanui, o jisai kitam. Jie žiūrėjo į jį nepatikliai, lyg įtarinėdami, kad jo gyslomis teka nežydo kraujas. Bet kaip tai galėjo būti? Kilę iš garsios giminės, visi jo seneliai ir proseneliai buvo Lenkijos rabinai.

Tačiau dar keistesnė jam atrodė laikysena tų žydų, kurie, ką tik pergyvenę didžiausią nelaimę, elgėsi taip, lyg būtų viską užmiršę. Jie dejavo ir dūsavo, tačiau neįdėdami širdies. Rabinai ir seniūnai vėlei riejosi dėl pinigų ir valdžios. Gyvanašlių ir „kazokų nuotakų“ klausimas davė jiems pro-

gą parodyti kazuistų talentą, ir jie švaistė laiką ilgoms diskusijoms, neturinčioms beveik nieko bendra su įstatymo dvasia. Nelaimingos prašytojos ištisas savaites ir mėnesius laukdavo sprendimų, kurie galėjo būti priimti per kelias dienas. Keturių kraštų taryba prisiėmė užduotį surinkti Karūnos mokesčius šalia tų, kurie būdavo renkami jos pačios išlaikymui, ir iš visų pusių girdėjosi skundai, kad mokesčio našta paskirstyta neteisingai ir suma per didelė. Retkarčiais koks nors kaltintojas parodydavo pirštu į šiuos aukštus vyrus, grasindamas apskųsti juos valdžiai, atsistoti sinagogoje ir apkaltinti juos prieš pradedant skaityti Torą arba patykoti jų lauke ir gerai iškaršti kailį. Toks žmogus iškart atsidurdavo tarp išrinktųjų, gaudavo kelis trupinius nuo jų stalo ir būdavo siunčiamas giedoti ditirambų tiems patiems asmenims, kuriuos mėgino apšmeižti. Jokūbas netgi girdėjo, kad kai kurie pasiuntiniai pasisavina surinktus pinigus arba ima sau per didelį procentą. Pasibaigus katastrofoms daugelio rabinų ir seniūnų pilvai išsipūtė, o ant riebių sprandų susimetė raukšlės. Jų lašinius dengė aksomai, šilkai ir sabalų kailiai. Jie sunkiai švokštė vos panešdami savo kūnų svorį, jų akys godžiai blizgėjo. Jie kalbėjosi beveik nesuprantama kalba: būdavo, persimeta neaiškiomis užuominomis, susimirksi, šnabždasi pasitraukę į šalį. Už bendruomenės namų durų įpykę vyrai vadino šiuos įstatymų saugotojus plėšikais ir vagimis, pranašiškai skelbdami, kokias nelaimes ir kančias užtrauks jų nuodėmės.

Taip, Jokūbui buvo aišku, kad šitie glemžikai nieko verti, bet buvo ir dosningų žmonių, netgi daugiau už anuos. Ačiū Dievui, ne visi žydai buvo bendruomenės seniūnai. Dar liko žmonių, kurie meldėsi, studijavo, skaitė psalmes Dievo namuose. Daugeliui iš jų kazokai paliko neužgydomas žaiz-

das. Jokūbas matė begales luošių, netekusių ausų, pirštų, nosių, dantų, akių, ir visi jie giedojo: „Mes pašventinsime“, „Būk palaimintas“. Jie atidžiai klausėsi pamokslų, sėdėjo įnikę į Mišną. Kasmet būdavo deginamos atminų žvakės ir žmonės nesiliovė gedėję.

Klaidžiodamas siauromis gatvelėmis, Jokūbas matė, koks skurdas čia viešpatauja. Daugelis žmonių gyveno tamsiose skylėse, amatininkai dirbo dirbtuvėlėse, panašiose į šuns būdas. Iš nutekamųjų griovių tvoskė baisi smarvė; skarmaluotos moterys, tarp kurių buvo daug nėščių, tuoj turinčių gimdyti, rinko drožles ir sausą mėšlą kurui. Pusnuogiai vaikai nušašusiomis galvomis ir išbertais kūnais slampinėjo basi. Kiti buvo rachito iškreiptomis kojomis, karščiuojančiomis akimis, išsipūtusiais pilvais, didžiulėmis galvomis. Plito kažkokia epidemija, ir viens po kito važiavo laidotuvių vežimai, lydimi raudančių moterų. Sinagogos tarnas barškino aukų dėžutę ir šaukė: „Labdara išgelbės jus nuo mirties!“ Po gatves dausiojantys paklaikę bepročiai taip pat primindavo kazokų siautėjimą.

Jokūbui buvo gėda, kad tiek daug galvoja apie Vandą. Jo akyse badu mirė žmonės. Vienas menkas grašis čia galėjo kam nors išgelbėti gyvybę. Jis nuolatos mainė sidabrą į smulkesnes monetas ir apdalindavo vargšus. Tačiau tai, ką jis duodavo, tebuvo lašas jūroje, palyginti su šiuo baisiu stygiumi. Būriai elgetų sekė paskui, kabinosi jam į skvernus, čia laimindami jį, čia keikdami. Jie švilpė, spjaudėsi, mėtė ant jo utėles, ir jis tik vargais negalais nuo jų pasprukdavo. Kur Dievas? Kaip jis gali tylėti, regėdamas tokį skurdą? Nebent – apsaugok Dangau! – Dievo nėra.

Septintas skyrius

I

Dengtu vežimu Jokūbas iš Liublino nukeliavo į Krokuvą. Paskui, persirengęs valstiečio drabužiais, iš Krokuvos pėsčias patraukė į kalnus. Maiše, permestame per petį, jis nešėsi duonos, sūrio, maldaknygę ir talitą, filakterijus, Mišnos tomą ir dovanų Vandai: kepuraitę, kokias nešioja ištekėjusios moterys, suknelę, porą batų. Jis iš anksto viską apgalvojo: lenksis vieškelių, žygiuos pievų ir miškų takeliais. Saulė jau buvo nusėdusi, kai išėjo iš Krokuvos, ir jis keliavo kiaurą naktį, žinodamas, kokie pavojai jo tyko aplinkui. Aukštumose gyveno žvėrys ir plėšikai. Jis prisiminė Vandos pasakojimus apie kraują siurbiančias pelėdas, kurios pasiverčia katėmis, ir raganų kumeles, šuoliuojančias per tamsą vykdyti nelabų užduočių.

Jokūbas žinojo, kad ir keliuose naktį pavojinga. Karaliaus duktė, pati bjauriausia iš raganų, paklaidina keliautojus ir įklampina juos į pelkes. Urvuose ir medžių drevėse gyvena demonės Lilės. Igeret, Machlat ir Šibta nuvilioja vyrus nuo vieškelių ir priverčia juos susitepti, pernakt liejant savo sėklą. Šabriri ir Briri užteršia šaltinių ir upių vandenį. Zachulfi, Jejknufi, Michiaru, išlikusios dar iš tos kartos, kuri statė Babelio bokštą, sumaišo žmonių kalbą, atima arba užtemdo jiems protą. Tačiau Jokūbas taip ilgėjosi Vandos, kad

buvo pasiryžęs susidurti su bet kokiais pavojais. Nors kelionės tikslas buvo nuodėmingas, jis giedojo psalmes ir prašė Dievo jį apginti. Grįžęs iš nelaisvės, jis toliau gilinosi į kabalą ir susipažino su doktrina, pagal kurią bet koks geismas yra dieviškos kilmės, netgi Zambrio geismas Kozbei, Suro dukteriai*. Poravimasis esąs visuotinis veiksmas, visa ko pagrindas; Tora, malda, Įsakymai, netgi šventi Dievo vardai esą paslaptingos vyriško ir moteriško prado sąjungos. Jokūbas svarstė ir taip, ir anaip, nesiliaudamas ieškoti pateisinimo: viena siela bus išgelbėta nuo stabmeldystės; jo sėkla nesusimaišys su Ezavo sėkla. Šie dori darbai privalo nusverti svarstykles jo naudai.

Jokūbas nė nepastebėjo, kaip praėjo vasaros naktis. Patekėjo saulė, ir jis pamatė esąs miške, netoli upokšnio. Apsiplovęs rankas pasakė šemą, paskui, apsigaubęs talitu ir užsidėjęs filakterijus, sukalbėjo ryto maldą. Pavalgė pusryčių duonos su džiovintu sūriu, užsigerdamas vandeniu, o paskui, sukalbėjęs padėką, pasidėjo galvą ant maišo ir užmigo. Jam jau buvo atėję į galvą palyginti save su savo bendravardžiu. Biblinis Jokūbas, palikęs Bersabėją, keliavo į Haraną ir iš meilės Rachelei septynerius metus sunkiai triūsė, kad gautų ją į žmonas. Argi ji buvo ne pagonies duktė? Pabudęs su tokiomis mintimis, jis vėlei leidosi į kelionę. Traukdamas prieš srovę, matė miške grybų ir gervuogių krūmų su pumpurais ir atpažindavo, kokie augalai yra valgomi. Nežinodamas, ar eina teisingu keliu, jis stebėjo įrantas, gazdų

* Senojo Testamento Skaičių knygoje pasakojama, kaip izraelitams klajojant po dykumą Salaus sūnus Zambris, nepaisydamas Mozės įspėjimo, paleistuvavo su madianiečių kunigaikščio Suro dukteria Kozbe ir už tai buvo užmuštas.

paliktas medžių kamienuose. Kažkur netoliese mūkė karvės; pro medžius jis galėjo įžiūrėti stovyklos laužus. Kol kelias kilo aukštyn, jis vedė Jokūbą pas Vandą.

Dienai baigiantis, kai saulė jau krypo vakarop, lyg iš po žemių išdygo keista žmogysta. Žilas barzdotas vyras su rudu palaidiniu ir veltiniais. Jam ant kaklo kabojo rožinis ir kryžius. Jis sustojo priešais Jokūbą, pasirėmęs ant lenktos lazdos.

– Kur keliauji, sūnau? – paklausė.

Jokūbas pasakė jam kaimo pavadinimą.

– Štai tavo kelias, – tarė senis, rodydamas jam taką.

Prieš nueidamas jis palaimino Jokūbą. Jeigu senis nebūtų turėjęs kryžiaus, jį būtum galėjęs palaikyti pranašu Eliju. Tačiau greičiausiai, pagalvojo Jokūbas, tai buvo Ezavo pasiuntinys, atsiųstas tų jėgų, kurios geidė, kad žydai poruotųsi su pagonimis. Artėdamas prie kaimo, Jokūbas sulėtino žingsnį. Jis pajuto nerimą: galbūt Vanda antrąkart ištekėjo ar serga. O gal, neduok Dieve, jinai mirusi. Be to, ji galėjo pamilti ką nors kitą. Nusileido saulė, ir nors buvo vidurvasaris, pasidarė šalta. Nuo kalnų kilo rūko stulpai. Tolumoje milžiniškas paukštis, tikriausiai erelis, pakibo ore nejudindamas sparnų, lyg jį viršum žemės būtų laikiusi stebuklingo žodžio galia. Patekėjo mėnulis, ir danguje viena po kitos it žvakės sužibo žvaigždės. Staiga pasigirdo kažkoks garsas, tarsi kas būtų staugęs. „Žvėris ar vėjas?“ – pagalvojo Jokūbas. Jis buvo pasiryžęs kovoti, bet pripažino, kad Apvaizda turėtų pateisinimą, leisdama kokiam nors plėšrūnui jį sudraskyti. Kuo gi jis nusipelnė geresnės dalios?

Jis sustojo ir apsidairė. Čia jis buvo vienui vienas kaip pirmasis žmogus Adomas, niekur nematė jokių žmogaus ir jo darbo pėdsakų. Paukščiai nutyko, buvo girdėti tik žiogų

čirškimas ir upokšnio šniokštesys. Nuo kalnų pūtė ledinis vėjas. Jokūbas giliai įkvėpė oro, mėgaudamasis pažįstamais kvapais. Kad ir kaip būtų keista, jam trūko ne tiktai Vandos, bet ir šito. Tvankus Juzefovo oras, sandariai uždaryti langai, nieko daugiau, tik knygos ištisą dieną – visa tai jam atrodė nepakenčiama. Nors jautėsi pailsęs nuo įtampos, kelionė pridėjo jam jėgų. Kūnui reikia mankštos kaip ir sielai. Žmogui naudinga tempti naštą, akėti dirvą, kapoti malkas, bėgioti, prakaituoti, išalkti, ištrokšti ir patirti nuovargį. Pakėlęs akis, Jokūbas pamatė dar daugiau žvaigždžių; čionai, kalnuose, jos atrodė didesnės ir ryškesnės. Jis regėjo, kas darosi dausose, kaip kiekvienas dangaus šviesulys orbitoje juda jam nuskirtu keliu ir vykdo savo užduotį. Jis prisiminė, kokios mintys jam kildavo vaikystėje. Tarkim, jei jis turėtų sparnus ir amžinai skristų viena kryptimi, ar pasiektų erdvės ribas? Tačiau kaip erdvė gali baigtis? Kas plyti už jos? O gal materialusis pasaulis yra begalinis? Bet jeigu taip, vadinasi, begalybė tęsiasi tiek į rytus, tiek į vakarus, o kaip gali būti dviguba begalybė? O laikas? Kaip Dievas galėjo neturėti pradžios? Kaip kas nors gali būti amžina? Iš kur viskas atsirado? Jis žinojo, kad visi šie klausimai yra akiplėšiški, neleistini, kad jie stumia klausinėtoją į ereziją ir pamišimą.

Jokūbas patraukė toliau. Koks keistas ir silpnas yra žmogus! Iš visų pusių supamas amžinybės, gyvendamas tarp antgamtinių jėgų, angelų, serafimų, cherubinų, paslaptingų pasaulių ir dieviškų slėpinių, jis nieko kito negeidžia, tiktai kūno ir kraujo. Iš tiesų, žmogaus menkybė stebina ne mažiau kaip Dievo didybė.

Valandėlei stabtelėjęs, jis išsitraukė iš maišo gabalėlį džiovinto sūrio ir pasistiprino. Ar jam pasiseks šiandien rasti

Vandą, ar teks laukti lig rytojaus? Jokūbas bijojo valstiečių ir jų šunų. Jis ėmė murmėti maldas – jisai, vergas, grįžtantis į vergiją, žydas, vėlei užsidedantis Egipto jungą.

II

Jokūbas įžengė į kaimą vidurnaktį, sėlindamas per laukus ir ganyklas už valstiečių trobelių. Mėnulis buvo nusileidęs, bet jam užteko šviesos, kad atpažintų kiekvieną namą ir klėtį. Kalną, kur jis praleido penkias vasaras, taip pat galėjai įžiūrėti, ir Jokūbas kur buvęs, kur nebuvęs pakeldavo į jį akis. Tie metai dabar regėjos it sapnas, išsisklaidęs miražas, trumpas apkerėjimas. Ačiū Dievui, šunys miegojo. Jo kojos nebebuvo sunkios, jis žengė lengvai kaip faunas; kūnas, nepersotintas maistu, pasidarė lengvesnis. Nuo šlaito, vedančio į Jano Bžiko trobelę, jis pasileido tekinas, degdamas vieninteliu troškimu – rasti Vandą. Ar jinai namie, ar klėtyje? O gal išėjusi pas Anteką? Jis pagalvojo apie savo gyvenimą, stebėdamasis tuo, kas jam nutiko. Buvo paimtas į nelaisvę, jo šeima iššudyta. Dabar, persirengęs valstiečiu, skubėjo pas savo mylimąją. Jo istorija panėšėjo į balades, kurias pasakodavo arba dainuodavo jo seserys, kai nebūdavo tėvo; jos nedrįso to daryti, kai šitas pamaldus žmogus būdavo namie, žinodamos, kad, jo manymu, moters balsas žadinąs geidulius.

Jokūbas sustojo ir sulaikė kvapą. Štai jis ir čia, prie Jano Bžiko trobelės. Jį purtė virpulys. Jis galėjo įžiūrėti kiekvieną smulkmeną: šiaudinį stogą, langus, klėtį, netgi trinką, ant kurios kapodavo malkas. Šuns būda vidury kiemo atrodė tuščia. Ant pirštų galų slinkdamas prie klėties, jis uodė kvapą, kurį prisiminė tiktai dabar. Ar Vanda čionai? Ar jis gali būti tikras, kad ji nesušuks ir nesukels visų ant kojų?

Jokūbas prisiminė sutartą ženklą, kuriuo jinai naudojosi per tuos mėnesius, kai jis bijojo būti užpultas Anteko arba Stefano, – pabelsti tris kartus, dusyk garsiai, sykį tyliai. Jis pastukseno taip, kaip belsdavo jinai. Niekas neatsiliepė. Tik dabar jis pirmąkart suprato, koks pavojingas jo sumanymas. Jeigu jį kas užklups, gali užmušti kaip vagį. O jeigu jis ir ras Vandą, kur juodviem keliauti? Šis nuotykis jį nuolatos statė į pavojų. Krikščionys degindavo saviškius, perėjusius į žydų tikėjimą. O ir žydai nepriims į savo tarpą atsivertėlės. Jis žinojo, kad dar nevėlu pasukti atgal. Jį pagavo nerimas. Iki ko jį privedė aistra! Jis tyliai pastūmė klėties duris, mintyse gindamas save – aš nebesu atsakingas už savo veiksmus. Išgirdo kvėpavimą. Vanda buvo čia. Jis priėjo artyn, pasiruošęs rankomis užspausti jai burną, jeigu ims šaukti. Dabar jis matė ją tamsoje: ji gulėjo ant šiaudų, atsidengusi krūtinę, pusnuogė. Jo galvoje šmėstelėjo Rutos ir Boozo istorija. Jokūbas nemiegojo, bet jam atrodė, kad sapnuoja. Jis pasidėjo maišą ant žemės.

– Vanda!

Jos alsavimas nutrūko.

– Vanda, nešauk! Čia aš, Jokūbas.

Jis nutilo, nepajėgdamas daugiau ištarti nė žodžio.

Ji atsidūsėjo.

– Kas čia?

– Jokūbas. Nešauk.

Ačiū Dievui, ji nepradėjo šaukti, bet pašoko iš guolio kaip karščiuojantis ir kliedintis ligonis.

– Kas tu esi? – paklausė nesusivokdama.

– Jokūbas. Aš atėjau tavęs. Nešauk.

Tą pačią akimirką ji suklykė. Jokūbas krūptelėjo nuo jos riksmo ir buvo tikras, kad žmonės trobelėje jį išgirdo. Jis

griuvo į šiaudus ir, grumdamasis su ja tamsoje, delnu užspaudė jai burną. Ji išsivadavo, pašoko ant kojų, bet jis vėlei sučiupo ją, dirsčiodamas į atviras duris ir bijodamas pamatyti valstiečius, bėgančius klėties link.

– Ramiau, – tarė jis, sunkiai gaudydamas orą. – Jie mane užmuš. Aš atėjau tavęs, Vanda. Nevaliojau išmesti tavęs iš galvos.

Pats gerai nesuvokdamas, ką daro, jis prisitraukė ją arčiau prie savęs. Čia pasilikti buvo neatsargu – klėtis galėjo tapti žabangais. Išpiltas prakaito, jis sunkiai alsavo; jo širdis mušė kaip pašėlusi.

– Turime išeiti iš čia, kol dar tamsu, – sušnabždėjo jis.

Dabar jinai jau nebekovojo, bet visa virpėdama prisiglaudė prie jo, nenulaikydama danties ant danties, lyg būtų buvusi žiema.

– Ar čia tikrai tu? – paklausė ji.

– Taip, aš. Paskubėk, mums reikia eiti.

– Jokūbai. Jokūbai.

Galimas dalykas, kad riksmas nuėjo negirdomis, nes niekas nepasirodė. Bet galbūt valstiečiai tykojo lauke. Tik dabar jam dingtelėjo, kad Vanda nepanaši į regėjime pasirodžiusią moterį. Nebuvo žymės, kad ji nešioja kūdikį. Sapnas jį suklaidino. Apsikabinusi jį už kaklo, Vanda inkštė kaip permuštas šuo: „Jokūbai, Jokūbai“. Buvo aišku kaip dieną, kad jinai jo išsiilgusi. Tačiau dabar buvo brangi kiekviena minutė. Jisai vis ragino ją kuo greičiau apsirengti ir eiti su juo. Sugriebė už riešų, papurtė, maldavo negaišti – jiems gresiąs didžiulis pavojus. Bet Vanda vėlei prisitraukė jį prie savęs ir prisiglaudė veidu prie jo veido. Baimės apimtas, jis nepajėgė suvokti, ką ji kalba.

– Mums reikia eiti, – pakartojo Jokūbas.

– Palauk truputėlį.

Ji apsisuko ir išbėgo iš klėties. Jokūbas matė, kaip ji įėjo į trobelę, ir jam parūpo, ar ji ką nors pasakys motinai. Jis pakėlė nuo žemės savo maišą ir išėjo į gryną orą, pasiruošęs bėgti į laukus, jeigu kas atsitiktų. Jam buvo sunku patikėti, kad moteris, kurią prikėlė iš miegų, yra Vanda. Ji atrodė dar smulkesnė ir liesesnė kaip anksčiau, panašesnė į mergaitę, o ne į moterį. Lauke buvo tamsu ir ramu – valanda prieš aušrą, kai naktis užleidžia vietą dienai. Dangus, žemė ir kalnai net nuščiuvo laukdami ryto. Nors Jokūbas vis dar buvo išgąsdintas ir priblokštas to, ką padarė, jame taip pat viešpatavo tyla. Jo mintys tarsi užšalo. Jis nebesuko sau galvos, kuo baigsis šitas nuotykis. Jo likimas buvo nuspręstas. Jis peržengė laisvės ribą; dabar jis buvo ir jis, ir kažkas kitas. Iš ramaus posto savo viduje stebėjo save, lyg jo veiksmai būtų svetimo žmogaus.

Jisai vis laukė, bet Vanda nesirodė. Gal ji nusprendė neiti su juo? Saulė anapus kalnų jau tikriausiai buvo patekėjusi. Jis stovėjo supamas vėsios priešaušrio tamsos. Ūmai iš trobelės išbėgo Vanda, apsiavusi batus ir apsirišusi galvą skarele. Per petį jai kabėjo maišas.

– Ar tu jas pažadinai?

– Ne, miega kaip užmuštos.

III

Bėgant iš kaimo Vanda pasirinko kitą kelią, nei buvo numatęs Jokūbas. Kaip nepagaunamas šešėlis jinai lėkė priešais jį vos įžiūrima tamsoje. Jam linko keliai nuo ilgo ėjimo ir neišsimiegojimo. Jis klupo ant akmenų, įsmukdavo į griovas. Norėjo pašaukti ją ir paprašyti per daug neužbėgti į priekį, bet nedrįso pakelti balso. Kaip ji gali taip greitai

skuosti, nešina maišu? Jam lipo akys ir vis atrodė, kad sapnuoja. Kažkas išdygo priešais jį tamsoje. Jis išsigandęs atsitraukė atatupstas, bet regėjimas akimirksniu išsisklaidė. Jis girdėjo savo viduje svetimą balsą. Įvykiai vijo viens kitą, tačiau jis nesuprato, kas darosi. Vanda apsirengė ir susiruošė nepažadindama motinos nei sesers – kaip jai tai pavyko? Jam dingtelėjo paika, tiesiog beprotiška mintis: gal ji bus jas pasmaugusi?

Tą valandėlę kalnus nutvieskė šviesos srautas. Dangus rytuose paraudo ir saulė pakilo virš kalnų smailių. Jokūbas pasivijo Vandą ir pamatė, kad jie atsidūrė pamiškės pievoje. Jo žvilgsnis užkliuvo už jos spurguotos skarelės ir kartūninės prijuostės – šitaip ji buvo apsirengusi sapne. Taip, jinai pasikeitė: sumenko ir suvargo. Nors saulė nudažė Vandos veidą purpuru, jos oda vis vien buvo blyški kaip džiovininkės. Jos akys atrodė padidėjusios ir iššokusios ant kaktos. Dabar jam buvo dar sunkiau suvokti, kaip ji valioja taip sparčiai bėgti.

– Sustokim valandėlei, – pasiūlė jis.

– Ne čia. Miške, – atsakė ji pašnabždomis.

Tačiau ir įžengę į mišką jie sustojo ne iškart. Vandos siluetas tarp medžių taip vikriai nardė, kad Jokūbas net bijojo pamesti ją iš akių. Šlaitas pasidarė statesnis. Jo kojos slydo ant pušų spyglių. Vanda ropštėsi aukštyn kaip meška ar stirna. Jis grįžo pas visai kitą moterį. Kaip ji galėjo taip greitai pasikeisti?

Miškas šviesėjo, tarsi kas būtų uždegęs žiburį. Viską užliejo auksinė šviesa. Švilpavo ir giedojo paukščiai. Iškrito rasa. Vanda sustojo prie siauros urvo angos. Įmetė vidun savo maišą, o paskui įropojo pati, pirmiausia įkišusi galvą ir akimirką pasispardžiusi lauke kojomis. Jokūbas taip pat įme-

tė į urvą maišą ir įšliaužė paskui Vandą. Jis prisiminė Talmudo komentarą Biblijos ištraukai: „Ir duobė buvo tuščia, joje nebuvo vandens“. Talmude buvo pridurta: „Nebuvo vandens, bet buvo gyvačių ir driežų“. Kas bus, tas bus, pagalvojo Jokūbas. Jis pasijuto lendąs į prarajos žiotis. Įšliaužė vidun, ir Vanda sučiupo jį už pečių. Čia buvo taip drėgna, kad jis ėmė dusti. Užkliuvo už jos, ir juodu nusirito ant maišų. Toliau urvas buvo platesnis, ir jis galėjo atsisėsti. Kai prašneko, jo balsas skambėjo tarsi svetimas, atsiliepdamas tolimu aidu.

– Iš kur žinojai apie šį urvą? – paklausė jis.

– Žinojau, žinojau.

– Kas tau? Tu sergi?

Vanda atsakė ne iškart.

– Jei būtum dar ilgiau laukęs, būtum radęs mane mirusią.

– Kas tau?

Vanda vėlei patylėjo.

– Kodėl tu išvažiavai? Kur jie tave išsivežė? Man buvo pasakyta, kad niekada nebegrįši.

– Tu nežinojai, kad žydai mane išpirko?

– Man buvo pasakyta tik tiek, kad tave pagrobė kažkokie nelabieji.

– Ką turi galvoje? Jie sumokėjo Zagajekui penkiasdešimt guldenų. Atvažiavo vežimu.

– Kai manęs nebuvo kaime. Bet aš žinojau, kad neberasiu tavęs, kai grįšiu. Man nė nereikėjo klausinėti moterų.

– Iš kur žinojai?

– Aš viską žinau, viską. Ėjau su Anteku, ir staiga saulė pasidarė juoda kaip naktis. O arklys, ant kurio jojo Voicechas, pradėjo juoktis iš manęs.

– Arklys?

– Taip, ir tada supratau, kad mano priešai man atkeršys.

Jokūbas apgalvojo jos žodžius.

– Aš gulėjau klėtyje, ir tavo sesuo atėjo manęs pakviesti.

– Na, matai! Aš žinau. Vos tik grįžau į kaimą, visi badė mane pirštais, juokdamiesi iš mano nelaimės. Kaip žydai sužinojo, kur tu esi?

– Pasikalbėjau su cirko savininku, ir jis pranešė jiems apie mane.

– Kur? Į Palestiną?

– Ne, į Juzefovą.

– Tu net neatsisveikinai su manim. Tarsi žemė būtų tave prarijusi ir niekada nebūtų buvę tokio Jokūbo. Stefanas atėjo pas mane, bet aš spjoviau jam į veidą. Atsilygindamas jis užmušė mūsų šunį. Motina ir Basia apskelbė, kad aš arba apsėsta, arba pamišusi. Valstiečiai mėgino pririšti mane prie medžio, bet aš paspr ukau į kalnus ir likausi ten, kol jie atginė viršun bandą. Keturias savaites nieko burnoj neturėjau, tik sniego ir šalto vandens iš upelio.

– Aš nekaltas, Vanda. Žydai atvažiavo ir išsivežė mane. Ką aš galėjau jiems pasakyti? Vežimas laukė. Kai Zagajekas atsiuntė manęs žmogų, maniau, kad einu į kartuves.

– Tau reikėjo palaukti. Kaip galėjai taip mane palikti? Jei būčiau susilaukusi vaiko nuo tavęs, būčiau turėjusi šiokią tokią paguodą. Tačiau man liko tik akmuo už tvarto ir tai, ką ant jo išraižei. Daužiau į jį galvą.

– Bet aš grįžau.

– Žinojau, kad grįši. Šaukei mane, bet neturėjau jėgų laukti. Nuėjau pas grabdirbį, kad mane išmatuotų. Atlikau išpažintį kunigui ir pasirinkau vietą kapinėse šalia tėvo kapo.

– Bet tu sakei, kad nebetiki Dziobaku.

– Sakiau? Jis mane pasikvietė, ir aš nuėjau. Puoliau ant

kelių ir pabučiavau jam kojas. Tenorėjau vieno – gulėti šalia tėvo.

– Tu gyvensi, bet kaip Izraelio duktė.

– Kur tu mane vesies? Aš sergu. Dabar aš negaliu būti tavo žmona. Burtininkė pasakė man, ką daryti – tai ji parvedė tave čia, ne kas kitas.

– Vanda, ką čia šneki? Negalima griebtis burtų.

– Tu grįžai ne savo noru, Jokūbai. Aš nusilipdžiau iš molio tavo atvaizdą ir įvyniojau į savo plaukus. Nusipirkau kiaušinį, padėtą juodos vištos, ir užkasiau ties kryžkele su veidrodžio šukele. Pažvelgiau į tą šukelę ir išvydau tavo akis...

– Kada?

– Po vidurnakčio.

– Negalima daryti tokių dalykų. Tai raganavimas. Tai uždrausta.

– Tu nebūtum pats sugrįžęs.

Jinai staiga įsikibo į jį ir taip suvaitojo, kad Jokūbas net krūptelėjo. Verkdama ji išbučiavo jo veidą, lyžtelėjo jam ranką. Paskui iš jos lūpų ištrūko širdį veriantis riksmas:

– Jokūbai! Nepalik daugiau manęs, Jokūbai!

II dalis

SARA

Aštuntas skyrius

I

Ir vėlei kazokai užpuolė Lenkiją, ir vėlei skerdė žydus Liubline ir aplinkinėse srityse. O su daugeliu tų, kurie liko gyvi, po šių skerdynių susidorojo lenkų kareiviai. Paskui iš rytų įsiveržė maskvėnai, o iš šiaurės – švedai. Tačiau ir šiuo neramiu metu žydams teko tvarkyti reikalus, rūpintis, kad būtų dirbami jų išsinuomoti laukai, skolinti pinigus, mokėti mokesčius ir netgi tekinti dukteris. Šiandien pastatytas namas rytoj galėjo būti paleistas pelenais. Šiandien sužadėta mergina po kelių dienų galėjo būti išprievartauta. Vieną dieną žmogus buvo turtingas, kitą tapdavo skurdžiumi. Vieną dieną vykdavo puotos, kitą – nukankintųjų laidotuvės. Žydai nuolatos buvo kelyje, čia iš Lembergo, čia atgal į Lembergą, čia iš Liublino, čia atgal į Liubliną. Miestas, kuris vieną dieną rodėsi saugus, kitą dieną būdavo apgultas. Turtuolis, pabudęs vieną rytą, turėdavo paimti elgetos krepšį. Ištisos žydų bendruomenės apsikrikštijo, ir nors kai kurie vėliau grįžo prie savo tikėjimo, kiti liko klaidžioti tamsybėse. Lenkijoje knibždėte knibždėjo gyvanašlių, išprievartautų moterų, jaunamarčių, pabėgusių nuo savo vyrų nežydų, išpirktų ar pasprukusių iš kalėjimo vyrų. Dievas liejo rūstybę ant savo tautos. Bet vos tik žydai lengviau atsikvėpė, jie grįžo prie judaizmo. Kas jiems beliko? Priimti žudikų tikėjimą?

Sauja žydų, išsigelbėjusių iš sudegintų ir nusiaubtų miestų, susirinko Pilice, kaime anapus Vyslos, gavę pono leidimą čia įsikurti. Karas su švedais nuskurdino Adamą Pilickį, tačiau netgi švedai negalėjo pasigrobti žemės, dangaus ir vandens. Valstiečiai vėlei arė ir sėjo. Žemė, prisigėrusi nekaltųjų ir kaltųjų kraujo, vėlei augino kviečius ir rugius, grikius ir miežius, vaisius ir daržoves. Besitraukianti švedų kariuomenė padegė Pilickio pilį, bet audra su liūtimi užgesino gaisrą. Švedų atsitraukimą lydėjo valstiečių maištas, ir vienas iš Pilickio maršalkų buvo nudurtas. Apginklavęs savo tarnus, Pilickis užpuolė maištininkus, vienus pakorė, kitus mirtinai nuplakė. Nužudytųjų galvas jis įsakė pamauti ant mietų ir išstatyti viešai kaip įspėjimą baudžiauninkams. Paukščiai lesiojo mėsą, kol liko vien plikos kaukolės.

Pilickis neturėjo laiko prižiūrėti savo valdų ir buvo prastas šeimininkas; jo dvarų valdytojai lenkai buvo girtuokliai, tranai ir vagys. Teisybė, žydai taip pat apgaudinėdavo pasitaikius progai, bet savininkas galėjo pakelti prieš juos botagą. Žydą jis galėjo nuplakti kaip ir valstietį, uždaryti kiaulidėje, netgi nukirsti jam galvą. Be to, žydai buvo taupūs, dėdavo pinigą prie pinigo ir skolindavo už procentus. Subankrutavęs žmogus visada galėdavo su jais susitarti.

Nors Adamui Pilickiui jau sukako penkiasdešimt ketveri, jis atrodė daug jaunesnis. Buvo aukštas, tamsaus gymio, rudų plaukų, dar nė kiek nepražilusių, juodų akių, su smailia barzdžiuke. Jaunystę jis praleido Prancūzijoje ir Italijoje, iš kur, kaip pats sakydavo, grįžo su naujomis idėjomis. Kurį laiką flirtavo su protestantizmu, bet šios nuotaikos greitai praėjo, ir jis tapo uoliu kataliku ir Reformacijos priešu. Jo kaimynai žemvaldžiai laikė jį keistuoliu ir vadino „balta varna“. Jis visąlaik pranašavo Lenkijos žlugimą. Visi garsieji

vadai, pasak jo, buvo sukčiai, vagys, niekšai. Jis pats nedalyvavo kare su kazokais ir švedais, bet kaltino tėvynainius bailumu. Prisiekinėjo visais šventaisiais, kad kiekvieną Lenkijoje galima papirkti, nuo žemiausio tarnautojo miesto rotušėje iki paties karaliaus. Kunigo Skargos diatribių frazės nuolatos buvo jam ant lūpų, nors jis smarkiai gėrė ir buvo laikomas pasileidėliu. *Ius primae nocis**, jau užmiršta kitur, jo dvaruose tebegaliojo. Žmonės šnekėjo, kad Pilickio duktė nusiskandino jo išprievartauta. Jo sūnus išprotėjo ir mirė nuo geltligės. Sklido gandas, jog Pilickio žmona Teresa yra jo sąvadautoja, o pati pasiėmė į sugulovus vežėją. Kiti šnekėjo, kad ji ištvirkauja su eržilu. Paskutiniu metu tiek žmona, tiek vyras su užsidegimu pasinėrė į religiją. Kai buvo apgultas Čenstochovos vienuolynas ir Kordeckis parodė didvyriško pasipriešinimo pavyzdį, juodu įsiaudrino iki religinio pamišimo.

Pilickio pilį buvo užplūdę jo ir žmonos giminaičiai. Jie priklausė diduomenei, tačiau dirbo kambarinių ir liokajų darbus. Kartą ponia Pilicka, aptikusį skylę staltiesėje, šliūkštelėjo taurę vyno ant savo pusseserės ir pareikalavo nuo šiol kas savaitę perskaičiuoti visas staltieses, rankšluosčius, apatinius baltinius, sidabrą ir porcelianą. Kai Adamą Pilickį pagaudavo pyktis, jis griebdavo rykštę ir lupdavo savo giminaites senmerges. Didžiulis turtas, kurį paveldėjo jis ir jo žmona, jau buvo iššvaistytas. Kaimynai juokavo, kad iš Teresos Pilickos brangenybių teliko auksinis segtukas. Kiekviena proga Adamas Pilickis skelbdavo, jog Lenkija neregės tvarkos, kol visi protestantai, kazokai ir žydai nebus išgalabyti – ypač žydai, kurie slapta papirkę išdaviką Radzišev-

* Pirmosios nakties teisė (*lot.*).

skį ir sudarę sąmokslą su švedais. Pilickis buvo davęs žodį kunigams, kad, Lenkijai atsikračius savo priešų, joks žydas neįkels kojos į jo žemes. Tačiau kaip paprastai jis elgėsi priešingai, negu kalbėjo. Pirmiausia įsileido rangovą žydą. Šitas žydas ėmė skųstis, kad jam trūksta žmonių bendrai maldai. Netrukus žydai gavo teisę pasistatyti sinagogą. Vienas iš jų mirė, ir prisireikė kapinių. Galiausiai Pilico žydai atsikvietė rabiną ir pjovininką*. Taigi dabar Pilice viešpatavo žydų bendruomenė. Adamas Pilickis keikėsi ir spjaudėsi, bet žydai padėjo jam atsistoti ant kojų. Jų prižiūrimi valstiečiai ardavo žemę, nuimdavo derlių, šienaudavo. Jie mokėjo Pilickiui pinigus už javus ir gyvulius, išvalė tvenkinį, kuriame jis augino žuvis, pastatė pieninę. Netgi atgabeno į jo dvarą avilių, kad būtų medaus. Pilickiui nebereikėjo toli ieškoti siuvėjo, batsiuvio, kailininko, varpų dirbėjo. Žydų meistrai atstatė jo pilį, pataisė kelią, naujai išmūrijo krosnis. Žydai viską mokėjo: perrišti knygas, sutaisyti parketą, įstiklinti langus, įrėminti paveikslus. Kai kas susirgdavo, gydytojas žydas nuleisdavo ligoniui kraują arba uždėdavo dėles ir turėdavo po ranka dideles vaistų atsargas. Auksakalys žydas padarė poniai Pilickai apyrankę ir vietoj pinigų paėmė skolos raštelį. Netgi jėzuitai, juodinantys žydus ir puolantys juos pamfletais, turėdavo su jais reikalų ir naudojosi jų rankų darbu.

Iš pradžių Pilickis tiksliai žinojo, kiek žydų įsikūrę jo valdose. Bet dabar jau seniai buvo pametęs jų skaičių. Jis nemokėjo jų kalbos ir vargiai atskirdavo vieną žydą nuo kito. Jis nuolatos skelbė: „Jeigu Lenkija nepasikeis iš pašaknų, sulauksime antro Chmelnickio. Šiaip ar taip, viskas griūva".

* *Pjovininkas* – žydų bendruomenės pareigūnas, kuris nustatytu būdu pjauna gyvulius, kad mėsa būtų košerinė.

II

Vieną dieną į Pilicą atėjo vyras ir moteris – sunkiai vilkdami kojas, su maišais ant pečių, su ryšuliais rankose. Žydai išlindo iš krautuvių ir dirbtuvių pasveikinti naujų atvykėlių. Aukštas, pečiuitas vyriškis buvo mėlynų akių, su ruda barzda. Moteris, apsirišusi galvą skarele, atrodė jaunesnė už savo vyrą ir nelabai panaši į žydę. Vyriškis vadinosi Jokūbas. Paklaustas, iš kur jis, paminėjo tolimo miesto vardą. Moterys greitai sužinojo, kad jauna jo žmona – nebylė, ir iš pradžių stebėjosi, jog toks gražus vyras ryžosi ją vesti. Bet pagaliau kas čia keista? Juk santuokos sudaromos danguje. Jokūbas pasakė, kad jo žmonos vardas – Sara, ir jinai tučtuojau buvo praminta Bežade Sara.

Žydai pasiteiravo, ar Jokūbas ragavęs mokslo, nes ieškojo mokytojo.

– Žinau porą Penkiaknygės skyrių, – dvejodamas atsakė Jokūbas.

– To ir tereikia.

Buvo pavasaris, metas tarp Velykų ir Sekminių. Dabar Pilicas turėjo ir mokyklą. Jokūbui ir jo nebylei žmonai buvo duotas kambarys ir pažadėtas nuosavas namas, jeigu Jokūbas pasirodys esąs geras mokytojas. Pilickis turėjo daug miškų ir miestelyje mediena buvo pigi. Naujajam mokytojui buvo parūpintas stalas, suolas mušti prasikaltusiems mokiniams ir bizūnas; jis pats nusidrožė rodomąją lazdelę ir surašė ant popieriaus abėcėlės raides. Dauguma vaikų buvo žemesniųjų skyrių. Pamokos vykdavo po medžiu. Jokūbas su savo mokinukais susėsdavo pavėsyje ir mokydavo juos abėcėlės, skaityti skiemenis ir žodžius, atsižvelgdamas į kiekvieno vaiko amžių ir žinias. Aplinkui virė statybos darbai, ir visuose pašaliuose riogsojo rąstai ir kitokia miško medžia-

ga. Iš lentų vaikai statėsi sūpuokles, iš skiedrų ir drožlių – mažus namelius. Miestelis neturėjo mokytojos, ir kai kurie tėvai savo dukteris, kaip ir sūnus, siųsdavo į chederį išmokti maldų ir bent kiek pramokti rašto. Mergaitės kepdavo smėlio bandutes ir šokdavo ratelį. Mažesnieji berniukai ir mergaitės žaisdavo namus. Vyras eidavo į sinagogą melstis, o žmona išvirdavo vakarienę ir atnešdavo ją ant lentgalio. Žievės atplaiša atstodavo duoną, smėlis – sriubą, pušies kankorėžis – mėsą. Bizūną Jokūbas padėjo į šalį. Jis niekada neplakdavo nei nebardavo vaikų, bet švelniai žnybtelėdavo jiems į skruostelį ar pabučiuodavo į kaktą. Šie vaikai buvo gimę po katastrofos.

Bendruomenė iškart pamėgo Jokūbą ir gailėjosi jo, kad turi nebylę žmoną. Teisybė, Bežadė Sara elgėsi, kaip derėjo žydei, eidavo į apeiginę maudyklę, mirkydavo ir sūdydavo mėsą, penktadieniais darydavo čolentą, įmesdavo gumulą chalos tešlos į ugnį, palaimindavo žvakes; šabo dieną ji stovėdavo sinagogoje moterų galerijoje ir krutindavo lūpas lyg melsdamasi. Tačiau kartais ji elgdavosi taip, kaip netiko mokytojo pačiai: nusimesdavo batus ir vaikščiodavo basa, nesivaržydama garsiai juokdavosi, rodydama savo baltutėlius, sveikus it valstietės dantis. Bežadė Sara dirbdavo kaip prie darbo pratusi kaimietė, kapodavo malkas, prižiūrėjo daržą, kurį įsitaisė už namo, skalbdavo drabužius upėje. Susidorojusi su savo skalbiniais, padėdavo kitoms moterims, turinčioms mažų vaikų. Ji buvo nepaprastai stipri ir pagelbėdavo prie darbų kam tik reikėdavo, be to, už dyka. Kartą ji nusirengė moterų akyse ir nuoga įšoko upėn. Moteriškės, kurių nė viena nemokėjo plaukti, puolė šaukti išsigandusios, kad ji paskęs, nes vienoje vietoje buvo pavojingas sūkurys. Tačiau Bežadė Sara drąsiai perplaukė vandens ver-

petą. Žiūrovės neteko žado. Va tau ir nebylė! Visai kaip gyvulys.

Netrukus kitas įvykis sukėlė Pilice dar daugiau šnekų. Buvo pradėtas statyti Jokūbo namas. Darbininkams talkino ne tik Jokūbas, bet ir Sara, nors jinai jau laukėsi ir nebevaikščiojo į apeiginę maudyklę. Jokūbas miške kirto medžius, nugenėdavo juos kirviu ir vilkdavo į kaimą. Vanda tampė rąstus ir lentas, lyg būtų buvusi vyras. Namas bendruomenei nekainavo nė skatiko. Be to, Jokūbas pasirodė ne toks jau neišpruses, kaip iš pradžių visi manė. Vieną šeštadienį skaitovas prarado balsą ir Jokūbas paskaitė iš ritinio; ne kartą žmonės pastebėjo, kaip jis maldos namuose atsiverčia Gemarą. Melsdamasis jis stovėdavo kampe, pamaldžiai linguodamas ir vis atsidūsėdamas. Jis mažai pasakojo apie savo praeitį, ir bendruomenė padarė išvadą, kad jis tikriausiai per skerdynes prarado šeimą. Jeigu jie mėgindavo užmegzti su juo pokalbį, jis nueidavo šalin tardamas: „Kas buvo, tas pražuvo. Reikia viską pradėti iš naujo".

Vyrai Jokūbą gerbė, moterims jis lipo prie širdies. Kai šabo popietę moteriškės susėsdavo ant suolų priešais savo namus, jos vienu balsu tvirtindavo, esą Bežadė Sara turi daugiau laimės nei proto. Niekas neneigė, kad jinai jauna, graži ir sveika, bet kokia vyrui nauda iš tokios paikšės? Vyras mėgsta pasišnekėti su savo pačia ir išklausyti jos nuomonės. Kokia nelaimė, jei vaikas, neduok Dieve, atsigims į motiną! Tokių dalykų pasitaiko. Viena moteris, garsėjanti savo aštriu liežuviu, pareiškė:

– Betgi kai kurie vyrai tylinčią moterį laikytų Dievo dovana. Per liežuvį visos bėdos.

– Et, tu tik taip šneki!

– Šiaip ar taip, geriau nebylė kaip neregė.

– Ar pastebėjote, – paklausė viena jauna moteris, – kad vos tik sutemsta, ji uždaro langines?

– Ką tai rodo?

– Kad jinai jį myli.

– Kas nemylėtų?

Per šabą Bežadė Sara nusimesdavo savo skarelę ir pasipuošdavo kepuraite, smailianosiais batais, siuvinėta prijuoste ir gėlėta suknele, kurią atsivežė iš savo tolimo krašto. Eidama į sinagogą, ji vienoje rankoje nešdavosi maldaknygę, o kitoje nosinę. (Tai buvo leidžiama nuo to laiko, kai Pilico miestelis buvo aptvertas ir jo ribose nebegaliojo draudimas šabo dieną nešioti daiktus.) O kai moterys stengdavosi susikalbėti su ja rankomis, ji, būdavo, šypsosi ir purto galvą, matyt, nesuprasdama, ko jos nori. Moterys pasišaipydavo iš jos, bet pripažino, kad ji turi gerą širdį. Ji lankydavo ligonius, įtrindavo jiems kūnus terpentinu ar spiritu. Virdavo obuolių ir slyvų kompotus ir vaišindavo jais savo vyro mokinius šabo popietę. Jos pilvas išsipūtė ir atsikišo, ir moterys paskaičiavo, kad ji turėtų gimdyti apie Palapinių šventę arba marčesvano* mėnesio pradžioje.

Kadangi nebylė buvo ir kurčia, moterys nelaikydavo liežuvio prie jos. Kartą, kai Sara sėdėjo atsivertusi maldaknygę, viena moteris pareiškė:

– Ji tiek teskaito kiek aukų gaidys.

– O gal ji išmokyta skaityti?

– Kaip galima išmokyti nebylę?

– Turbūt ji prarado kalbą iš išgąsčio.

– Kad neatrodo įgąsdinta.

– Matyt, tie galvažudžiai nurėžė jai liežuvį.

* *Marčesvanas* – antras mėnuo (spalis–lapkritis).

Moterys paprašė jos parodyti liežuvį. Iš pradžių Sara, regis, nesuprato, o paskui ėmė juoktis ir jos skruostuose atsirado duobutės. Ji iškišo rausvą liežuvį, smailų kaip šuns.

III

Apsimesti nebyle sugalvojo pati Vanda, o ne Jokūbas, kai suprato, kad jidiš kalbą reikės ilgai mokytis; net tuos kelis žodžius, kuriuos mokėjo, ji tardavo su akcentu. Jos sumanymo dėtis „kazoko nuotaka", galinčia šnekėti jau tik stepių kalba, buvo atsisakyta, nes jinai nemokėjo nė šios kalbos. Ji nebūtų sugebėjusi gudriai dumti akių, ir melas tuojau pat būtų iškilęs aikštėn. Juodu su Jokūbu patyrė daug vargo ir pavojų, kol ji nusprendė suvaidinti nebylę. Jie nusibeldė iki pat Pilico, nes Liubline ir aplinkinėse srityse Jokūbas buvo per daug pagarsėjęs kaip grįžęs iš nelaisvės vergas. Vakarais, kai Sara, kaip buvo vadinamos visos žydės atsivertėlės, uždarydavo langines, Jokūbas kalbėdavosi su ja ir mokydavo tikybos pagrindų. Jis jau buvo išmokęs ją maldų ir rašyti jidiš kalba, o dabar jie studijavo Penkiaknygę, Samuelio ir Karalių knygas, Šulchan Aruchą; jis pasakojo jai istorijas iš Gemaros ir Midrašo. Ji buvo nepaprastai stropi, turėjo puikią atmintį; dažnai užduodavo tuos pačius klausimus, kuriuos buvo kėlę komentatoriai. Ją mokydamas jis nedrįso pakelti balso. Bijojo ne tik kitatikių ir jų įstatymų, bet ir žydų, kurie būtų išvarę jį iš kaimo, jeigu būtų sužinoję, kad jo žmona atsivertėlė. Saros buvimas Pilice statė miestą į pavojų. Jei Lenkijos valdžia būtų sužinojusi, kad krikščionė patraukta į judaizmą, būtų prasidėjusios represijos. Dievas žino, kokie kaltinimai būtų buvę iškelti. Kunigams tereikėjo dingsties. O jeigu žydai būtų tai užuodę, seniūnai tučtuojau būtų ištyrę atsivertimo aplinkybes ir teisingai at-

spėję, kad Sara išsižadėjo savo tikėjimo dėl Jokūbo – juk moterims mažai terūpi teoriniai klausimai, – o tada Jokūbą būtų išvarę iš bendruomenės.

Jokūbas neprisipažino esąs išsilavinęs, nes smalsuoliams visada rūpėdavo mokyto žmogaus kilmė ir santuokos ryšiai. Tas kelias mokslo knygas, kurias čia atsigabeno, jis laikė paslėpęs. Namą pasistatė storomis sienomis ir įsirengė alkovą be langų, kurią užstojo medžių guotas. Čia jis su savo mylima žmona galėjo studijuoti, pasislėpę nuo viso pasaulio. Teisybė, iš pradžių juodu gyveno kartu neteisėtai, bet vėliau, paklusdami Mozės ir Izraelio įstatymui, atsistojo po jungtuvių baldakimu. Sara dabar karštai tikėjo Dievą bei Torą ir laikėsi visų įstatymų. Kartais ji suklydusi padarydavo ką nors atžagariai pagal savo valstietišką supratimą arba pasakydavo ką nors nederamo, bet Jokūbas švelniai nurodydavo jos klaidą ir paaiškindavo kiekvieno įstatymo ir papročio prasmę. Mokydamas kitus, suprato Jokūbas, mokaisi ir pats; taisant Saros elgseną, atsakinėjant į jos klausimus, išgyvendinant jos klaidas, jam išaiškėjo daugelis dalykų, apie kuriuos kitaip nebūtų susimąstęs. Dažnai ji keldavo tokius klausimus, į kuriuos šiame pasaulyje negalėjai rasti atsakymo. Ji klausdavo: „Jei žudyti – nusikaltimas, kodėl Dievas leidžia izraelitams kariauti ir netgi galabyti senius ir mažus vaikelius? Jei tautos, gyvenančios toli nuo žydų, kaip kad jos tauta, nieko nežino apie Torą, kaip galima jas kaltinti, kad garbina stabus? Jei žydų protėvis Abraomas buvo šventas žmogus, kodėl jis išvarė Hagarą ir jos sūnų Izmaelį į dykumą su rauktine vandens?“ Dažniau nei prie bet kurio kito ji grįždavo prie klausimo: „Kodėl geri žmonės kenčia, o blogieji klesti?“ Jokūbas nuolatos jai kartodavo negalįs įminti visų pasaulio mįslių, bet Sara užsispyrusi tvirtindavo: „Tu viską žinai“.

Jis ne sykį įspėjo ją dėl nešvarių dienų: mėnesinių metu ji negalinti sėdėti ant to paties suolo kaip jis, imti jokių daiktų iš jo rankų, netgi valgyti prie to paties stalo, jeigu tarp jų lėkščių nesą pertvaros. Jam draudžiama sėdėti ant jos lovos, o jai – ant jo lovos; netgi jų lovų galvūgaliai tomis dienomis neturi liestis. Tačiau šiuos draudimus, kaip ir kai kuriuos kitus, Sara arba užmiršdavo, arba jų nepripažino, nes užsispyrusi tvirtindavo turinti būti šalia jo. Kartais ji netgi pribėgdavo ir pabučiuodavo jį vidury nešvaraus laikotarpio. Jokūbas subardavo ją ir primindavo, kad tokią elgseną draudžia Tora, bet jinai žiūrėjo į šiuos draudimus pro pirštus, ir Jokūbui dėl to skaudėdavo širdį. Tuo tarpu ne tokių svarbių dalykų ji labai skrupulingai paisė. Visada palaikydavo indus vandenyje ir vis klausinėdavo apie pieniškus ir mėsiškus valgius. Kartais ji užmiršdavo esanti nebylė ir uždainuodavo. Jokūbas sudrebėdavo. Buvo ne tik pavojinga, kad ją kas išgirs, – pamaldžiai Izraelio dukteriai nederėjo žadinti geidulių savo aistringu balsu. Be to, ji neleido pirties patarnautojai nuskusti jai galvos kaip kitoms moterims, nors Jokūbas prašė tai padaryti. Sara pati nusikirpo plaukus žirklėmis, ir iš po jos skarelės kartais išlįsdavo nepaklusni garbanėlė.

Nors Jokūbas pasistatė namą, Sara kas vakarą skųsdavosi ir sakydavo norinti palikti Pilicą. Ji negalinti amžinai tylėti ir bijanti dėl savo kūdikio. Vaikus reikią mokyti kalbėti ir duoti jiems meilės. Jinai vis klausinėjo, ar jau geriau šneka jidiš kalba; Jokūbas tikino, kad jai einasi puikiai, bet tai buvo netiesa. Ji neteisingai tardavo ir jungdavo žodžius, ir kai mėgindavo ką nors pasakyti, viskas išeidavo atvirkščiai. Dažnai jos klaidos prajuokindavo Jokūbą. Jau pirmi žodžiai, ištrūkę iš jos lūpų, būtų išdavę, kad ji nėra žydė. Dabar, kai jinai laukėsi, Jokūbas bijojo dar labiau. Gimdanti moteris

negali susilaikyti nešaukusi. Jeigu Sara nepajėgs iškęsti gimdymo skausmų tylomis, ji išsiduos.

Taip, tą dieną, kai Jokūbas iš Juzefovo iškeliavo į kaimą, kur vergavo penkerius metus, jis užsikrovė ant savo pečių naštą, kuri laikui bėgant tik sunkėjo. Priverstinės vergovės metus lydėjo vergija, kuri truks, kol jis bus gyvas. „Ką padarysi, pragaras skirtas žmonėms, o ne šunims", – kartą girdėjo jis sakant vandens nešiotoją. Tačiau jis išgelbėjo vieną sielą nuo stabmeldystės, nors ir įpuolė nuodėmėn. Naktį, kai juodu su Sara gulėdavo lovose, sustatytose stačiu kampu (kambarys nebuvo toks didelis, kad jos tilptų prie vienos sienos), abu nepailsdami šnabždėdavosi valandų valandas. Jokūbas aiškindavo Sarai, kas tai yra dorovingas gyvenimas, pagyvindamas savo kalbą trumpais palyginimais. Jinai kalbėdavo, kaip karštai jį myli. Jie dažnai prisimindavo vasaras, kai jis gyveno tvarte, o ji atnešdavo jam valgyti. Dabar tos dienos atrodė tolima praeitis, nereali it sapnas. Sarai buvo sunku patikėti, kad toks kaimas tebėra žemėje, kad ten gyvena Basia, Antekas ir jos motina, jeigu ji dar gyva. Pagal įstatymą, kaip paaiškino Jokūbas, ji nebepriklausė savo šeimai. Atsivertėlis – tai tarsi naujagimis, turintis naują sielą. Sara esanti it pramotė Ieva, sukurta iš Adomo šonkaulio; jos vyras – vienintelis jos giminaitis. „Bet, – prieštaraudavo Sara, – mano tėvas tebėra mano tėvas, – ir pravirkdavo prisiminusi Janą Bžiką, kuris taip vargo gyvenime, o dabar gulėjo palaidotas tarp stabmeldžių. – Tu privalėsi atvesti jį į Rojų, – sakydavo jinai Jokūbui. – Aš neisiu tenai be jo".

IV

Valstiečiai plušėjo laukuose ruošdamiesi pjūčiai ir dabar retai atveždavo maisto produktų į miestelį. Žydų krosninkai traukdavo į kaimą su dėžėmis ant pečių pirkti vištų,

sorų ir kviečių. Sara, pasibaigus atsargoms, pasiėmė maišą ir taip pat iškeliavo, nors Jokūbas tikino, kad to nederėtų daryti nėščiai moteriai, tuo labiau mokytojo žmonai. Tačiau Sara ilgėjosi laukų ir pievų. Vos tik išėjusi iš miestelio, ji nusimetė batus ir užsikabino juos ant peties. Miestietės, pamačiusios ją einant, išsiviepusios klausinėjo viena kitos: „Kaip toji paikšė derėsis?"

Tikėdamos, kad Sara kurčia, moterys nesivaržydamos plakdavo liežuviais ir juokdavosi iš jos, net kai ji būdavo tarp jų. Jos laikė ją bežadžiu gyvuliu, golemu*, vėpla, bukagalve. O Jokūbo gailėjo, kad parsivedė į namus tokią žąsį. Buvo spėjama, jog ji turėjo turtingą tėvą, kuris davė didelį kraitį, norėdamas ją ištekinti. Bet Jokūbas vis vien esąs paskutinis kvailys, kad nusivedė tokią ožką po jungtuvių baldakimu. Sara, klausydama tokių kalbų, turėjo toliau sau šypsotis, nors vos galėdavo sulaikyti ašaras. Valstiečiai atvirai tyčiodavosi. Braukdami pirštais sau per gerklę, jie rodydavo į kelią, vaidindami, kad atjoja kazokai. Jie šnekėjo, jog ponas Pilickis užleido Lenkiją žydišku gyviu, ir pranašavo karą, marą ir badą – Dangaus kerštą už leidimą Dievo žudikams čionai įsikurti. Sarai buvo sunku laikyti liežuvį už dantų.

Vakarais, likusi viena su Jokūbu, ji verkdavo ir pasakodavo, ką sako žydai.

– Nereikia kartoti tokių dalykų, – subarė ją Jokūbas. – Tai apkalbėjimas. Tokia pat didelė nuodėmė kaip valgyti kiaulieną.

– Vadinasi, jiems galima mus užgaulioti, o aš negaliu nieko sakyti?

* *Golemas* – iš medžio ar molio padarytas kūnas, kuris gali atgyti ir vykdyti savo šeimininko valią.

– Ne, jie taip pat netinkamai elgiasi.

– Šiaip ar taip, jie visi taip daro, netgi Breina, o juk jinai – seniūno žmona.

– Tie, kurie taip daro, susilauks bausmės danguje. Šventosios knygos įspėja, kad visi, kurie nešioja paskalas, pajuokia ar piktai apkalba kitus, sudegs pragaro liepsnose.

– Visi?

– Pragare netrūksta vietos.

– Rabino žmona taip pat juokėsi.

– Danguje nėra numylėtinių. Kai Mozė nusidėjo, jis buvo nubaustas.

Sara susimąstė.

– Ne, apkalbėjimas negali būti šimtąkart didesnė nuodėmė už kiaulienos valgymą. Jei taip būtų, niekas to nedarytų.

– Eikš, pažiūrėkim, kas sakoma Toroje.

Jokūbas, atskleidęs Penkiaknygę, išvertė tekstą ir paaiškino, kaip kiekviena nuodėmė aiškinama Gemaroje. Kelis kartus jis priėjo prie durų, norėdamas įsitikinti, kad niekas nesiklauso ar nežiūri pro rakto skylutę.

– Kodėl žydai vienų įstatymų paiso, o kitus laužo? – sušnabždėjo Sara.

Jokūbas palingavo galvą.

– Taip yra nuo amžių. Jau pranašai šitai smerkė. Dėl to ir Šventykla buvo sugriauta. Nevalgyti kiaulienos lengviau nei prikąsti liežuvį. Eikš, paskaitysiu tau skyrių iš Izaijo pranašystės.

Jokūbas atskleidė Izaijo pranašystę ir išvertė pirmą skyrių. Sara klausėsi nustebusi. Pranašas kalbėjo taip pat kaip Jokūbas: Dievas jau sotus veršių kraujo ir ėriukų taukų; jis nenori matyti žmonių kruvinomis rankomis. Izraelio seniūnus pranašas sulygino su Sodomos kunigaikščiais, Sodomos, kurią

Dievas sunaikino. Nors jau buvo vėlu, dagtis šukėje teberuseno ir naktiniai drugiai sukosi aplink liepsnelę. Jokūbo galvos šešėlis šokinėjo ant lubų. Už krosnies čirškė svirplys. Saros širdyje maišėsi meilė ir baimė. Ji bijojo pikto Dievo, gyvenančio danguje ir girdinčio kiekvieną žodį, žinančio kiekvieną mintį; ji baiminosi valstiečių, trokštančių vėlei žudyti žydus ir laidoti vaikus gyvus; ji nerimavo dėl žydų, kurie meta iššūkį Visagaliui, paklusdami tik daliai Toros priesakų. Sara pažadėjo nekartoti piktų paskalų, kurias girdėjo, nors dar nebuvo spėjusi visko išpasakoti Jokūbui. Mieste buvo šnekama, kad vienas iš krautuvininkų apsvėrinėja pirkėjus. Sklido gandas, jog vienas žmogus per skerdynes apvogė savo partnerį. Jokūbas buvo Sarai sakęs, kad žydai – išrinktoji tauta, ir jai knietėjo paklausti, kaip jie gali būti mylimi labiau už kitus, jeigu daro tokius nusikaltimus. Tačiau ji nė kiek neabejojo, kad Jokūbas yra teisuolis. Jeigu Dievas mylėtų jį taip, kaip jinai myli, jis gyventų amžinai.

Melsdamasi ji sakydavo Dievui, kad nieko pasaulyje neturi, tik Jokūbą. Ir niekada negalėtų pamilti kito. Ji įsijungė į bendruomenę, bet jautėsi joje svetima. Nors pabėgo nuo valstiečių, netapo viena iš Pilico žydų. Jokūbas jai buvo vyras, tėvas ir brolis. Kai spingsulė užgeso, jinai pakvietė jį į savo lovą.

– Ak tu, stabmelde, – pajuokavo Jokūbas. – Ar nežinai, kad Izraelio duktė turi būti kukli, kitaip bus išskirta ir praras visas teises?

– O ką gali daryti Izraelio duktė?

– Gimdyti vaikus ir tarnauti Dievui.

– Norėčiau pagimdyti tau tuziną.

Prieš suguldamas su ja, Jokūbas dar papasakojo istorijų apie dorybingus vyrus ir moteris. Ji paklausė, kaip viskas atrodys Rojuje ir kas atsitiks, kai ateis Mesijas. Ar Jokūbas

tebebus jos vyras? Ar jie kalbės hebrajiškai? Ar jis pasiims ją į atstatytą Šventyklą?

– Kai ateis Mesijas, – pasakė Jokūbas, – kiekviena diena taps ilga kaip metai, saulė švies septynis kartus skaisčiau, o teisuoliai valgys leviatano ir laukinio jaučio mėsą ir gers vyną, skirtą atpirkimo dienoms.

– Kiek žmonų turės kiekvienas vyras? – paklausė Sara.

– Aš turėsiu tik tave vieną.

– Aš tada būsiu sena.

– Mes būsime amžinai jauni.

– Kokią suknelę aš vilkėsiu?

Gulėdama su Jokūbu, jinai pajusdavo, kas yra Rojus. Norėdavo, kad naktis niekada nesibaigtų ir ji galėtų toliau klausytis jo žodžių ir džiaugtis jo glamonėmis. Toji valanda tamsoje atlygindavo jai už visa tai, ką turėdavo iškęsti per dieną. Kai užmigdavo, sapnai nukeldavo ją į gimtąjį kaimą; ji įžengdavo į trobelę, kurioje gyveno; stovėdavo ant kalno. Dėdavosi keisti įvykiai, kuriuose dalyvaudavo Antekas, Basia ir jos motina. Jos tėvas, vėlei gyvas, išmintingai kalbėdavo su ja, ir nors Sara užmiršdavo jo žodžius vos tik pabudusi, jų atgarsis skambėdavo jai ausyse. Kartais ji sapnuodavo, kad Jokūbas ją paliko, ir verkdavo pro miegus. Jokūbas visada ją pažadindavo:

– Ak Jokūbai, tu vis dar čia! Ačiū Dievui.

Jo veidas įkaisdavo ir sudrėkdavo nuo jos ašarų.

V

Vieną vidurdienį turgaus aikštėn įriedėjo karieta, traukiama ketverto arklių, su dviem vežėjais priekyje ir dviem liokajais užpakalyje. Vienas iš vežėjų pūtė ragą. Pilico žydus apėmė panika. Pilickis retai kada įvažiuodavo į miestelį taip

iškilmingai, ir to niekada nebuvo atsitikę prieš pat pjūtį. Jis buvo prisisegęs kardą ir atrodė įkaušęs. Iššokęs iš karietos, išsitraukė kardą iš makšties ir suriko:

– Kur Geršonas? Nušniosiu jam galvą! Sudraskysiu jį į gabalus ir užpilsiu rūgšties ant žaizdų! Ir jam, ir jo šeimai. Visą jo šutvę atiduosiu šunims.

Kai kurie žydai išsibėgiojo. Kiti metėsi prie Pilickio ir puolė jam po kojų. Moterys ėmė klykti veriamais balsais. Jokūbo mokiniai, išgirdę triukšmą, atbėgo pasižiūrėti į poną, karietą ir arklius, iškėlusius galvas su prašmatniais pakinktais. Vienas iš Geršono pakalikų nuskubėjo pas jį ir įspėjo, kad girtas Pilickis jo ieško. Geršonas buvo galingiausias žmogus Pilice, nes nuomojo dvaro žemes ir tvarkėsi jose taip, lyg jos būtų jam priklausiusios. Jis garsėjo miestelyje savo apsukrumu ir nesąžiningumu. Pasistatė didžiulį namą ir pasirinko tris žentus, visus iš turtingų šeimų, kurie tapo miesto rabinu, pjovininku ir bendruomenės rangovu. Pastarasis parūpindavo miltų Velykoms ir pastatydino sinagogą. Geršonas laikė savo rankose laidojimo draugiją ir nustatė aukštas kapų kainas, nors Pilickis buvo padovanojęs žemės kapinėms. Geršonas taip pat rinko mokesčius, nors Keturių kraštų taryba buvo suteikusi šią teisę septyniems miesto seniūnams. Mokesčio dydis Pilice buvo skaičiuojamas taip, kad Geršono bičiuliai ir pakalikai mokėdavo mažai arba nieko nemokėdavo, o visi kiti linko po sunkia rinkliavos našta. Geršonas buvo bemokslis, bet suteikė sau titulą „mūsų mokytojas“ ir neleisdavo kantoriui užtraukti Aštuoniolikos palaiminimų, kol jisai, Geršonas, nebūdavo jų sukalbėjęs. Kai vidury savaitės jį apimdavo noras išsimaudyti garų pirtyje, pirties patarnautojui tekdavo šildyti vandenį bendruomenės sąskaita.

Tie, kuriuos Geršonas mynė po kojų, grasino pasiskųsti Pilickiui ir Liublino tarybai, bet Geršonas nieko nebijojo. Taryboje jis turėjo draugų, o iš Pilickio buvo gavęs skolos raštelį tūkstančiui guldenų. Be to, palaikė artimus ryšius su kitais žemvaldžiais, Pilickio priešais. Geršonas, regis, buvo užmiršęs, kad žydai gyvena tremtyje. Taigi, Pilickis jo ieškojo, ir Geršonui buvo patarta pasislėpti palėpėje ar rūsyje, kol Pilico pono pyktis atlėgs. Tačiau Geršonas nenorėjo pasijusti bailiu ir, apsivilkęs šilkinį kaftaną, užsidėjęs sabalų kepurę ir apsijuosęs liemenį juosta, išėjo susitikti su Adamu Pilickiu. Nors Geršonas rengėsi kaip rabinas, jo veidas buvo rausvas kaip mėsininko. Nosis buvo plokščia, lūpos storos, pilvas pūpsojo kaip nėščios moters. Po tankiais, vešliais antakiais viena akis buvo įsodinta aukščiau ir giliau už kitą. Jis garsėjo ne tik įžūlumu, bet ir užsispyrimu. Kai atsistodavo sakyti kalbos, kas trečias žodis būdavo barbarizmas; jis pliurpdavo, kol visus suimdavo miegas, ir jo priešininkai niekada negaudavo progos išdėstyti savo nuomonės.

Dabar Geršonas lėtu žingsniu artėjo prie savo pono. Jis ėjo ne vienas, bet su visa palyda: mėsininkais, arklių pirkliais ir žmonėmis iš laidojimo draugijos, kuriems dukart per metus iškeldavo vaišes ir kurie buvo užėmę miestelyje šilčiausias vietas. Geršonui dar nespėjus praverti burnos, Pilickis užriko:

– Kur raudonasis bulius?

Geršonas, valandėlę apmąstęs klausimą, atsakė:

– Pardaviau jį mėsininkui, pone.

– Suskretęs žydpalaiki! Tu pardavei mano bulių!

– Jūsų malonybe, kol nuomoju dvaro žemę, aš darau ten tvarką.

– Mat kaip! Tu darai tvarką! Čiupkit jį, vyručiai! Pakarsim jį čia pat.

Visi žydai, siaubo perimti, ėmė šaukti, netgi Geršono priešai. Geršonas mėgino kažką sakyti ir atsitraukė kelis žingsnius atatupstas, bet vežėjai ir liokajai jį sugriebė. Pilickis šūktelėjo:

– Duokit šen virvę!

Kai kurie žydai puolė ant kelių, lankstėsi, išsitiesė kniūbsti – kaip Atlaidų dieną, kai kantorius kartoja senosios Jeruzalės šventyklos pamaldas. Moterys klykė. Geršonas grūmėsi su jį laikančiais vyrais. Šie nuplėšė jam juostą nuo liemens. Pilickis sušuko:

– Mietą! Atneškit man mietą!

– Mes galime pakarti jį ant žibinto stulpo, pone.

Jokūbas, išgirdęs riksmus, panašius į tuos, kurie skambėjo kazokams puolant Juzefovą, atbėgo tekinas. Geršono žmona laikė apkabinusi Pilickį už kelio ir neleido jam pajudėti iš vietos. Pilickis mėgino išsivaduoti iš jos ir pakėlė kardą, lyg ketindamas nukirsti jai galvą. Moterys spaudėsi viena prie kitos, stumdėsi ir rypavo kaip pamišusios. Viena suleido nagus sau į skruostus, kita glamžiojosi krūtinę, trečia niukino savo vyrą, kad tas ką nors darytų. Geršonas buvo kvailas kaip bato aulas. Pilico žydai jo nemėgo, bet negalėjo ramiai stovėti ir žiūrėti, kaip jį čia pat pakars. Geršono marčios puolė viena kitai į glėbį. Rabinas taip pat išsitiesė kniūbsčias prie Pilickio kojų; jo šlikė nukrito, ir ilgos plaukų sruogos dryksojo purve. Galėjai pamanyti, kad vėlei prasidėjo žudynės. Geršono garbintojai, užuot nuginklavę Pilickio tarnus, ką be vargo būtų galėję padaryti, tik stovėjo išsikėtę ir išvertę akis, regis, patys stebėdamiesi savo bejėgiškumu. Bet ar žydas kada pasipriešino lenkų didikui? Tą

valandėlę iš maldos namų išėjo tarnas, nešinas Toros ritiniu, lyg šis būtų galėjęs numalšinti Pilickio pyktį. Pasigirdo šauksmai, kviečiantys senį prieiti arčiau; kiti iš minios, protestuodami prieš tokią šventvagystę, mojo jam rankomis, ragindami grįžti atgal. Senis neryžtingai sustojo svyruodamas ant savo silpnų kojų, ir atrodė, kad tuoj pargrius. Jam susvirduliavus viršum minios pakilo širdį verianti aimana. Jokūbas stovėjo suakmenėjęs, žinodamas, kad jam nereikėtų kišti savo trigrašio, ir kartu įsitikinęs, jog negali tylėti. Išėjęs į priekį, jis pribėgo prie Pilickio ir nusivožė kepurę.

– Jūsų prakilnybe, žmogaus negalima nužudyti už tai, kad jis pardavė bulių.

Turgaus aikštėje stojo mirtina tyla. Visi žinojo, jog Geršonas paskelbęs karą Jokūbui, nes Jokūbas užėmė skaitovo vietą. Geršonas nepakentė mokytų žmonių ir nė už ką nebūtų sutikęs su Jokūbo paskyrimu, jeigu būtų žinojęs, kad šis vyras supranta ne tik tekstą, bet ir pastabas išnašose. Dabar Jokūbas atėjo jam į pagalbą. Pilickis nustebęs įdėbė akis į žydą, išdygusį priešais jį.

– Kas tu per vienas?

– Mokytojas.

– Kuo tu vardu?

– Jokūbas.

– Mat kaip! Ar tu tas Jokūbas, kuris pasiglemžė iš Ezavo pirmagimystės teises?

Iš Pilickio gerklės išsiveržė nuožmus juokas.

Išgirdę Pilico poną juokiantis, prajuko visi – tiek žydai, tiek Pilickio tarnai. Pilickį pagavo dar didesnė linksmybė. Ar tai buvo tik juokai, didiko pokštas, kokius lenkų dvarponiai dažnai krėsdavo nuomininkams žydams? Šitokie žaidimai visada gąsdindavo žydus, nes pramoga kartais baig-

davosi nelinksmai. Vyrai vis dar laikė Geršoną, kuris vienintelis nesijuokė. Gelsvos jo akys žvelgė taip pat įžūliai; storos lūpos po ūsais, atidengdamos retus geltonus dantis, buvo tulžingai išsiviepusios. Geršonas panėšėjo į užspeistą žvėrį, pasiryžusį mirti kovoje su stipresniu priešu. Pilickis stūgavo iš juoko, plojo rankomis, pliaukšėjo sau per kelius ir garsiai šnopavo. Žmonės, parkritę jam po kojų, atsistojo ir, pajutę palengvėjimą, ėmė kaukti, lyg būtų išsikraustę iš galvos. Juokėsi netgi rabinas. Ne viena moteris susmuko kitos glėbyje – joms linko keliai, o juokas virsdavo ašaromis.

– Momalas, Popalas, cicelas, – ėmė mėgdžioti Pilickis ir vėl subliuvo kaip asilas.

Visa bendruomenė pasekė jo pavyzdžiu – kiekviename veide pasirodė savita išraiška ir grimasa. Išvydusios senę, pametusią savo kepurėlę, kurios gruoblėtas kiaušas panėšėjo į ką tik nukirptą avelę, moterys vėlei pasileido juokais, bet šįsyk jų juokas buvo nuoširdus.

Paskui linksmybei atėjo galas. Pilickis paskutinį kartą nusižvengė ir suraukė antakius.

– Kas tu per vienas? Ką čia veiki? – paklausė jis Jokūbo. – Atsakyk man, žyde.

– Aš mokytojas, pone.

– Ko tu mokai? Kaip vogti ostijas? Kaip užnuodyti šulinius? Kaip su krikščionių krauju kepti macus?

– Dieve gink, pone. Tokius dalykus draudžia žydų įstatymas.

– Nejaugi draudžia? Kurgi ne! Kurgi ne! Jūsų prakeiktas Talmudas moko jus, kaip vedžioti už nosies prasčiokus krikščionis. Jūs buvote išvaryti iš visų šalių, bet karalius Kazimieras jums plačiai atvėrė mūsų vartus. O kaip jūs mums atsidėkojate? Įkūrėte čia naują Palestiną. Juokiatės iš mūsų

ir keikiate mus hebrajiškai. Spjaudote ant mūsų relikvijų. Plūstate mūsų Dievą dešimtkart per dieną. Chmelnickis davė jums pamoką, bet jus reikia geriau pamokyti. Jūs mylite visus Lenkijos priešus – švedus, maskvėnus, prūsus. Kas tau leido čia atsikraustyti? – užriko Pilickis ant Jokūbo, grūmodamas kumščiu. – Tai mano žemė, ne tavo. Mano protėviai liejo dėl jos kraują. Man nereikia, kad mokytum žydų atmatas, kaip teršti mano šalį. Mums jau per akis parazitų. Ir šiaip esame vos gyvi.

Pilickis baigė savo liepsningą kalbą su putomis ant lūpų. Ir vėlei, su baime žvalgydamiesi vienas į kitą, žydai nuleido galvas, pasiruošę pulti ant žemės ir prašyti pasigailėjimo. Seniūnai rodė kits kitam ženklus. Pasikėlęs savo purviną šlikę, rabinas užsidėjo ją ant galvos. Moteriškė, kuriai buvo nukritusi kepurėlė, užsimaukšlino ją kreivai, ir karoliukais siuvinėtas priekis atsidūrė šone. Pilickio tarnai vėlei ėmė tempti Geršoną, lyg stengdamiesi nuplėšti jam drabužius. Sinagogos tarnas vis dar lingavo pirmyn atgal su ritiniu rankose. Darėsi aišku, kad šita istorija geruoju nesibaigs. Moterys ir vyrai pradėjo skirstytis, stengdamiesi vogčiomis išsmukti iš minios – vieni skubėjo uždaryti savo krautuvių, kiti bėgo namo ir užsirakindavo.

– Neišsilakstykit, žydai! – sušuko Pilickis. – Niekur nepabėgsite. Išsmaugsiu jus, kad ir kur būtumėte. Kai susidorosiu su jumis, apverksite tą dieną, kai jūsų nelabos motinos išstūmė jus iš savo raupsuotų įsčių.

– Prakilnusis pone, mes niekur nebėgame. Galingasis geradary, mes laukiame jūsų malonės.

– Aš tavęs kai ko klausiau, – sušuko Pilickis, atsisukęs į Jokūbą. – Atsakyk!

Jokūbas neprisiminė klausimo. Pilickis ištiesė ranką, lyg

taikydamasis sugriebti mokytoją už pakarpos, tačiau Jokūbas buvo jam per aukštas.

– Dovanokit, pone, – nuleido galvą Jokūbas. – Aš užmiršau, ko klausėte.

Pilickis, pats pamiršęs savo klausimą, atrodė sutrikęs. Jis pastebėjo, kad šitas žydas, ne taip kaip kiti, gerai kalba lenkiškai. Jo pyktis išsisklaidė, ir jis pajuto kažką panašaus į gėdą, kad ištaisė tokį spektaklį šiems vargšams, išsigelbėjusiems iš kruvinos Chmelnickio pirties. Jis visada laikė save gailestingu žmogumi. Jo akyse pasirodė ašaros. Galvoje šmėstelėjo maldos Jėzui ir apaštalams. Nuo pat vaikystės jis manė mirsiąs jaunas: viena būrėja išpranašavo jam ankstyvą mirtį. Dabar jis ieškojo dingsties baigti šitas saturnalijas. Suaudrinta jo dvasia blaškėsi tarp atgailos ir pykčio. Gal jam reikėtų atsiprašyti žydų, šios užsispyrusios tautos, kurią išsirinko Dievas? Jis juto burnoje kartumą, jam kuteno nosį. „Nebūčiau taip elgęsis, jei mano gyvenimas nebūtų sujauktas. Toji prakeikta boba sužlugdė mane". Staiga jį pagavo ūpas paberti miniai saują monetų. Tai įrodytų, kad jisai ne Hamanas*. Bet pasirausęs kišenėje prisiminė, kad neturi nė grašio, ir jį užliejo gailestis sau. „Štai ką man padarė šitie žydai, – pagalvojo jis, – iščiulpė paskutinį kraują". Pastebėjęs senąjį tarną, svirduliuojantį su Toros ritiniu ant peties, jis užriko:

– Kam atsitempėt savo ritinį? Ar tai jums padės? Verčiau elgtumėtės taip, kaip ten parašyta, o ne dangstytumėt juo savo nusikaltimus. Nešk jį atgal į sinagogą, senas sukata!

Iš visų pusių pasigirdo šauksmai:

* *Hamanas* – Persijos karaliaus Ahasvero aukščiausiasis pareigūnas, norėjęs išžudyti visus Persijos žydus.

– Nešk atgal ritinį! Nešk atgal ritinį!

Žydai pajuto, kad Pilico pono širdis suminkštėjo. Sinagogos tarnas, paskutinį kartą susvyravęs, įnešė ritinį į maldos namus. Tačiau vyrai tebelaikė Geršoną. Pilickio nuotaika vėlei galėjo persimainyti. Jisai varstė minią dygiu žvilgsniu, tarsi ieškodamas naujos aukos. Tą valandėlę aikštėje pasirodė Bežadė Sara, nešina pilnu skreitu žolės. Ji buvo išėjusi į laukus, tad negirdėjo triukšmo, kurį sukėlė atvažiavęs Pilickis, ir nieko nežinojo, kas atsitiko. Išvydusi karietą su arkliais, Pilickio tarnus, patį Pilickį ir Jokūbą, su kepure rankoje nuolankiai stovintį priešais Pilico poną, Sara išskėtė rankas, aiktelėjo, ir žolės iš jos skreito klestelėjo žemėn. Atsitiko tai, ko jinai bijojo. Naktiniai jos košmarai buvo tikri ženklai. Prasiskynusi kelią pro minią, ji prasibrovė iki Jokūbo ir, klykdama kaip laukinė, krito Pilickiui po kojų. Pilickis perblyškęs atsitraukė atatupstas. Ji šliaužė paskui jį kaip kirminas ir kabinosi jam už kojų.

– Pasigailėkit, pone, – aimanavo ji lenkiškai. – Pasigailėkit, gerasis pone. Aš be jo nieko neturiu. Nešioju pilve jo vaiką. Verčiau užmuškit mane. Štai mano galva vietoj jo. Paleiskit jį, pone. Paleiskit.

– Kas ši moteris? Kelkis!

– Dovanokit jam, pone. Dovanokit. Jis nepadarė jokio nusikaltimo. Jis doras žmogus, pone. Šventas žmogus.

Jokūbas pasilenkė jos pakelti, bet staiga apmirė, perimtas siaubo. Tik dabar jis sumojo, kad Sara išsidavė: jinai prakalbėjo. Per sąmyšį, regis, niekas nesusivokė, kas atsitiko. Paskui vyrai išskėtė rankas ir pakėlė antakius; moterys griebėsi už galvų. Pilickio tarnai akimirksniu paleido Geršoną. Netgi arkliai, kurie iki tol ramiai stovėjo pasinėrę savo arkliškose mintyse, abejingi žmonių kivirčams, pasuko galvas. Geršonas atrodė išmuštas iš vėžių ir įsižeidęs. Kaip

daugumą valdingų žmonių, jį erzino įvykiai, kurių jis negalėjo nei pakeisti, nei suprasti. Viena moteris pliaukštelėjo sau per abu žandus ir sušuko:

– Ak, mano akys nemelavo!

– Kas tai? Kas ji tokia? – paklausė Pilickis.

– Ji nebylė, pone.

– Ką? Nebylė?

– Gailestingasis pone, ji bežadė kaip žuvis. Kurčia ir bežadė.

– Taip, gailestingasis pone, bežadė, bežadė, nebylė! – pasigirdo šauksmai iš visų pusių.

– Ei, rabine, ar tai teisybė? Ar ši moteris nebylė? – paklausė Pilickis, atsisukęs į rabiną.

– Taip, pone, ji mokytojo žmona. Kurčia ir bežadė. Tai stebuklas.

– Vaikai, aš alpstu... – pratarė viena moteris ir susmuko ant žemės.

– Padėkit! Vandens! Vandens!

– Ak, Dieve mano! – nualpo dar viena moteriškė.

Jokūbas pasilenkęs pakėlė Sarą ant kojų. Suglebęs jos kūnas parimo jam ant peties, prilaikomas jo rankos; ji drebėjo dusdama ir kūkčiodama. Pilickis suspaudė savo kardo rankeną.

– Kas tai, žyde? Kokia nors komedija?

– Ne komedija, pone. Ji kurčia ir bežadė. Kurčia kaip siena ir bežadė kaip žuvis.

– Jūsų malonybe, mes visi žinome, kad ji nebylė, – paliudijo balsai iš minios.

– Ar galite prisiekti?

– Jūsų malonybe, mes nieko neprasimanėm.

– Ei tu, žyde, ar tavo žmona tikrai bežadė?

– Taip, pone.

– Ir visada tokia buvo?

– Nuo tada, kai ją vedžiau.

Jokūbui tai neatrodė melas, nes Sara pradėjo vaidinti savo vaidmenį, dar nestovėjusi po jungtuvių baldakimu. Visos miesto moterys aplink jį ėmė šaukti, kad tai tiesa, savo vyrais ir vaikais prisiekinėdamos, jog tai Bežadė Sara, kuri, kaip visi žino, negali kalbėti. Pilickio tarnai stovėjo išsižioję, kol jų šeimininkas svarstė šitą keistą įvykį.

– Netikiu, žydai, nė vienu jūsų žodžiu. Tai tik dar vienas jūsų triukas. Jūs norite mane apmulkinti, o paskui badyti pirštais. Įsidėkit galvon, žydai, jeigu tai melas, nudirsiu jums odą, suvarysiu į sinagogą ir ją padegsiu. Spirginsim jus pamažiukais – tai tokia pat tiesa, kaip aš esu Adamas Pilickis.

– Gailestingasis pone, mes sakome teisybę.

VI

Pilickis suprato, kad žydai sako teisybę. Išsižiojusios jų burnos ir suglumę žvilgsniai įtikino jį, kad tai stebuklas. Adamas Pilickis laukė stebuklo jau nuo karų ir antpuolių pradžios. Stebuklo reikėjo Lenkijai išgelbėti. Iš pradžių toks stebuklas atrodė Chodeckio pasipriešinimas Čenstochovoje ir Stefano Čarneckio kampanija prieš švedus – tai sutelkė lenkų pulkus ir įkvėpė gyvybės Katalikų bažnyčiai. Dabar iš visų pusių ėjo garsas apie naujus stebuklus. Viena Švenčiausiosios Mergelės statula verkianti tikromis ašaromis, ir žmonės renką jas į sidabro taurę. Akmens kryžiai ant bažnyčių varpinių liepsnoją nakties tamsybėse. Mirusiųjų armijos, apsirengusios praėjusio šimtmečio uniformomis, žygiuojančios į kovą su Lenkijos priešais ir stumiančios juos iš įtvirtintų pozicijų. Pasitaikę matyti raitelių dvasių, šuoliuojančių ant žirgų šmėklų. Legendiniai didvyriai

su šalmais ir šarvais mosuoją kardais, vesdami karius į ataką. Vienuoliai ir vienuolės, kurie senų seniausiai iškeliavo į Rojų, atgavę kūnišką pavidalą, klajoją po kaimus guosdami žmones ir ragindami melstis.

Vienur pats suskambęs bažnyčios varpas, kitur žmonės regėję, kaip senovinė karieta, važiavusi tiesiai į sieną, prasmego skradžiai žemę. Paukščiai šneką žmonių balsais, šuo išvedęs batalioną iš pasalos. Viename kaime liję krauju, kitame – žuvimis ir rupūžėmis. Vienoje bažnyčioje pritrūkę vyno mišioms – tada Dievo Motina pravėrusi lūpas ir pasiliejęs vynas. Beveik akla senė išvydusi danguje plaukiant degantį laivą su lenkų vėliava. Šitie ženklai ir stebuklai sustiprino tautos dvasią ir atnaujino jos tikėjimą Dangumi.

Tačiau Adamas Pilickis nebuvo matęs nė vieno stebuklo ir jautė didelį apmaudą. Velnias šimtais būdų iškreipdavo ir paneigdavo Dievo stebuklus; kiekvienoje širdyje slypėjo šiokia tokia abejonė. Dažnai, kai Pilickis gulėdavo lovoje mąstydamas apie tai, kas darosi šalyje, atsėlindavo Liuciferis ir šnabždėdavo jam į ausį: „Argi jie ne visi kalba apie stebuklus? Stačiatikiai, protestantai, netgi netikėliai turkai? Kaip atsitinka, kad Dievas kartais stoja į protestantų pusę, ir tie skina pergalę po pergalės? Kodėl jis neužleidžia ant jų slogų kaip ant faraono ar nelyja akmenų lietumi, kaip lis ant Gogo ir Magogo*?“ Pilickis klausydavosi Liuciferio; širdyje jis buvo linkęs manyti, kad žmogus tėra gyvulys, pavirstąs dulke, ir todėl mojo ranka į savo žmonos paleistuvavimą.

Baudžiauninkų maištas, kurį jis žiauriai numalšino, dar labiau prislėgė Pilickio sielą. Jis žinojo, kad per jį gedi naš-

* Gogas Ezechielio pranašystėje aprašytas kaip Magogo šalies valdovas, kuris pakils prieš izraelitus, bet bus Dievo sunaikintas.

lės ir našlaičiai. Naktimis regėdavo kartuvėse kabančius kūnus pamėlusiomis kojomis, stiklinėmis akimis ir iškištais liežuviais. Jį kamavo mėšlungis ir galvos skausmai, jam nieztėjo odą. Būdavo dienų, kai jis šaukdavosi mirties arba galvodavo nusižudyti. Netgi vynas ir degtinė nebeišsklaidydavo jo nerimo. Ir kūniški malonumai nebebūdavo tokie siautulingi kaip anksčiau. Jis nuolatos ieškojo naujų pojūčių, norėdamas išvengti impotencijos. Dėl tos raganos Teresos iškrypusių polinkių dabar tik jos neištikimybė žadindavo jo geismą. Jis liepdavo jai smulkiai atpasakoti patirtas istorijas. O kai ji išsėmė savo ištvirkavimų sąrašą, jisai privertė ją prasimanyti naujų nuotykių. Vyras su žmona įvarė viens kitą į beprotišką paleistuvystės labirintą. Jis parūpindavo meilužių jai, jinai – jam. Ji stebėdavo, kaip jos vyras tvirkina jaunas valstietes, o jis už durų klausydavosi, ką daro ji su savo meilužiais. Jis ne kartą grasino ją nudursiąs, o jinai erzindavo jį, sakydama įbersianti nuodų jam į valgį. Tačiau abu buvo pamaldūs, degiodavo žvakes, eidavo išpažinties ir duodavo pinigų statyti bažnyčioms ir religiniams paminklams. Dažnai Adamas Pilickis, pravėręs jų privačios koplyčios duris, rasdavo Teresą klūpant priešais altorių giliai susimąsčiusią, šlapiais nuo ašarų skruostais, su prispaustu prie krūtinės kryžiumi. Teresa kalbėdavo apie stojimą į vienuolyną, Pilickis taip pat mėgaudavosi mintimi tapti vienuoliu.

Pilickis nebūtų galėjęs aprašyti visų kančių, kurias patyrė per pastaruosius kelerius metus. Vienas tik Dievas, matąs, kiek pagundų ir žabangų tyko žmogaus, ir su užuojauta žvelgiąs į savo kūrinių silpnybes, žinojo, kaip Pilickį iškamavo gėdos ir kaltės jausmas. Pilico ponas laukė ženklo, kuris bylotų, kad kažkokia akis iš aukštybių viską stebi, įrodymo,

kad pasaulį valdo ne aklas atsitiktinumas. Dabar Dangus, regis, nusprendė padaryti galą jo abejonėms.

Pilickis pasižiūrėjo į Sarą ir Jokūbą – žmoną, prisiglaudusią prie vyro. Ne, tai ne apgavystė. Jis matė, kaip žydai dirsčioja viens į kitą ir traukydami pečiais spokso į Sarą su Jokūbu. Pilickiui skersai gerklės atsistojo gumulėlis; jam buvo sunku sulaikyti ašaras. Paskui, prisiminęs, kad nebylė pavadino Jokūbą šventu žmogumi, tvirtu balsu pasakė:

– Dovanok man, Jokūbai. Nenorėjau tavęs užgauti. Jei tu tikrai esi šventas žmogus, kaip paliudijo nebylė, gerbiu tave, nors ir esi žydas.

– Maloningasis pone, aš visai nesu šventas. Esu paprastas žmogelis, žydas kaip visi kiti. Gal netgi menkesnis už juos.

– Ką tu kalbi! Visi šventieji kuklūs. Ei jūs, vyrai, paleiskite tą sukčių Geršoną! Suvesiu su juo sąskaitas kitą sykį. Tu jau nebesi mano nuomininkas, Geršonai, – pareiškė Pilickis. – Daugiau nedrįsk kelti kojos į mano žemes ir nesirodyk man akyse. Jei pamatysiu tave savo valdose, užpjudysiu šunimis.

– Jūsų prakilnybė skolingas man pinigų, – pasakė Geršonas. Jo balsas nedrebėjo, ir visa laikysena rodė, kad jis nebijo didžponių gąsdinimų. – Aš išsinuomojau dvaro žemes. Turiu sutartį ir jūsų skolos raštelį.

– Ką? Žyde, tu nieko neturi. Gali sau nusišluostyti su tais popieriais.

– Jūsų malonybe, tai neteisinga. Žmogaus žodis – šventas. Lenkijoje yra teismas.

– Tempsi mane į teismą, žyde? Gal pakvaišai? Tu jau suptumeis ant virvės ir paukščiai lestų tavo smegenis, kaip pasakyta Biblijoje, jei nebūtų atsitikę to, kas ką tik atsitiko.

Vagie tu, sukata! Girdėjau, kad apvaginėji net žydus. Išsiaiškinsiu šitą reikalą ir būsi nubaustas. O dėl teismo, tai aš jokio teismo nebijau. Aš esu teismas ir įstatymas. Aš esu aukščiausias valdovas savo dvare. Lenkija – tai ne Prancūzija, kur karalius tironizuoja didikus. Čionai mes galingesni už karalių. Tai mes iškeliame ir nuverčiame savo karalius. Neužmiršk šito, jeigu nenori prarasti galvos.

– Aš sumokėjau už sutartį.

– Ką sumokėjai, seniai atsiėmei. Daugiau nenoriu turėti su tavim jokių reikalų. Nešdinkis, kol nesulaužiau tau visų kaulų.

Žydų minioje kilo murmesys. Geršono draugai ir šeima pašnabždomis ragino jį tuojau pat dingti iš turgaus aikštės. Jo žmona ir duktė traukė jį už rankovių, maldaudamos eiti namo. Tačiau Geršonas papurtė galvą; jo nosis susiraukė, stora apatinė lūpa atvipo. Nors žydas buvo bejėgis prieš didiką, Geršonas neketino pasitraukti ir leisti save sužlugdyti. Jis turėjo draugų, turtingesnių ir įtakingesnių už Pilickį. Žinojo, kad Pilico ponas sulaužė visus Bažnyčios ir valstybės įstatymus. Negana to, jis buvo įpainiotas į teismo bylas, kurios galėjo jį sužlugdyti. Aukštuomenė, vis dar laikydamasi savo garbės kodekso, reikalavo apmokėti skolos raštelius ir paisyti sutarčių, netgi sudarytų su niekinamais žydais. Geršonas žengė žingsnį į priekį.

– Aš tebesu nuomininkas, kol galioja sutartis.

– Tu viso labo esi šuns dvėsena.

Adamas Pilickis staigiai pasisuko, išsitraukė kardą ir šoko ant Geršono. Žydai aiktelėjo ir suklykė vienu balsu.

Devintas skyrius

I

Jokūbas matė, kad jis nebėra pats sau šeimininkas. Šėtonas griežė smuiku, o jisai šoko. „Viena nuodėmė prisišaukia kitą“, – bylojo „Tėvų posakiai“*, ir jo atveju tai buvo tikra tiesa. Neleistina aistra moteriai privertė jį griebtis apgaulės. Visa žydų bendruomenė – ne, netgi ne viena bendruomenė, o daugybė jų – buvo apgauta, nes tikėjo, kad jo žmona nebylė. Dabar sielvarto prislėgtos moterys ėjo pas Sarą, kuri jau buvo aštuntame mėnesyje, ir prašė uždėti ant jų rankas ir jas palaiminti. O Pilico seniūnai nenorėjo nė girdėti, kad Jokūbas atsisakytų Pilickio pasiūlymo. Sutartis su Geršonu buvo nutraukta. Pilickis perspėjo, kad jeigu Jokūbas atsisakys tapti dvaro valdytoju, jis atsiveš žmogų iš kito miesto, ir netgi grasino išvaryti žydus iš Pilico. Seniūnų delegacija, vadovaujama rabino, atėjo maldauti Jokūbo. Geršonas tylomis davė suprasti, jog jis neturi nieko prieš, kad Jokūbas kolei kas valdytų dvarą. Geršonas tikėjosi, jog mokytojas, neskiriantis rugių nuo kviečių, atneš Pilickiui tik žalos ir didikui teks padaryti išvadą, kad Geršonas yra nepamainomas.

Kaip visada šiame pasaulyje, žmonių santykiai buvo painūs ir visi pagrįsti apgaule. Vargas namams, pastatytiems

* *„Tėvų posakiai“* – populiariausia Mišnos dalis.

ant melo! Tačiau kas beliko Jokūbui? Jei būtų pasakęs teisybę, juodu su Sara būtų sudegę ant laužo. Nors tiesa ir šventas dalykas, įstatymas neleido aukoti savęs dėl jos.

Naktį, gulėdamas lovoje, bet nemiegodamas, Jokūbas kreipdavosi į Dievą: „Žinau, kad praradau būsimąjį pasaulį, bet Tu vis vien esi Dievas, o aš – Tavo kūrinys. Nubausk mane, Tėve, aš su mielu noru priimsiu Tavo bausmę".

Bausmė galėjo ištikti kiekvieną dieną. Sara netrukus gimdys ir, galimas dalykas, ims šaukti ir kalbėti. Teisybė anksčiau ar vėliau iškils aikštėn. Jokūbas laukė skaudžios rykštės, pasinėręs į darbą: darbų jis turėjo į valias. Dievas dosniai palaimino laukus; lenkų ir švedų kariuomenės tais metais nesutrypė pasėlių. Jokūbas anksti keldavo ir vėlai guldavo; Pilico ponas tikėjosi gero pelno. Geršonas taip pat vylėsi pasiglemžti savo dalį. Tačiau Jokūbas neturėjo jokios sutarties kaip Geršonas ir viso labo tebuvo Pilickio prievaizdas; jis prižiūrėjo valstiečius ir derėjosi su javų pirkliais. Atlyginimo gaudavo tik tiek, kiek reikėjo pragyvenimui.

Jis keistai jautėsi, vėlei atsidūręs laukuose, tarp augmenijos. Sara ir Jokūbas gyveno namuose, kuriuos Geršonas buvo pasistatęs sau netoli pilies. Jokūbo nuosavas namas ir mokykla, kurią jis pradėjo statyti, liko nebaigti. Miestelis ieškojo naujo mokytojo, – tuo tarpu kažkas mokė vaikus kelias valandas per dieną, – ir žmonės juokavo: kadangi Jokūbas tvarkosi Pilice, Geršonas turėtų vadovauti mokyklai.

Jokūbas visada žinojo, kad viskas šiame pasaulyje laikina. Kas yra žmogus? Šiandien gyvas, rytoj kapuose. Talmudas kalbėjo apie pasaulį kaip apie vestuvių šventę; liturginis poetas lygino žmogų su danguje plaukiančiu debesimi, su vystančia gėle, su išsisklaidančiu sapnu. Taigi, viskas praeina. Tačiau niekada anksčiau Jokūbas taip skaudžiai nejautė, kaip

viskas trumpalaikiška. Vieną savaitę lauke dar bręsta javai, kitą – laukas kaip iššluotas. Kolei kas dienos šviesios ir giedros, bet greitai pradės lyti ir snigti. Jokūbas tapo svarbiu asmeniu Pilice; dabar jis galėjo prieiti prie dvaro šeimininko. Jam einant pro šalį valstiečiai pakeldavo ranką prie kepurės ir vadindavo jį ponu. Žydai laikė jį šventos moters vyru. Jokūbas žinojo, jog visa tai baigsis negarbe ir keliu į kartuves. Tačiau tuo tarpu rūpinosi, kad javai būtų nupjauti, iškulti ir sukrauti. Jis vadovavo rudens arimui ir žiemkenčių sėjai. Jam pravertė tai, ką buvo išmokęs per vergijos metus. Dabar, kai juodu su Sara nueidavo gulti, kalbėdavosi ne tik apie Torą, bet ir apie dvaro reikalus. Nors Geršonas nevedė sąskaitų knygų, Jokūbui pamažu atsiskleidė jo sukčiavimai. Teisybė, Pilickis savo ruožtu apvaginėjo valstiečius, o tas, kas apiplėšia vagį, nėra nusikaltėlis. Tačiau Geršonas sulaužė Aštuntąjį įsakymą, pagausino Izraelio priešų skaičių ir įvykdė šventvagystę. Ką padarysi, kiekvienas pasiduoda savoms pagundoms.

Jokūbas iškilo, bet žinojo, kad apie jo iškilimą galima pasakyti: „Aukštai kilsi, žemai pulsi“. Valstiečiai nesistengė apmulkinti jo kaip Geršono, bet klausydavo jo nurodymų ir netgi jam patardavo. Pilies gyventojai, Pilickio išlaikytiniai, kaip ir jo tarnai, gerbė Jokūbą. Šunys, kurie taip lodavo ant Geršono, kad tas drebindavo kinkas, dėl kažkokios paslaptingos priežasties bemat prijunko prie Jokūbo ir draugiškai vizgindavo uodegas jam artėjant prie vartų. Visi pilyje buvo jam malonūs, o ponia Pilicka atsiuntė vieną tarnaitę padėti nėščiai ir nebylei Sarai. Netgi pats Pilickis išsukdavo iš kelio pasišnekėti su Jokūbu ir stebėdavosi, kad prievaizdas taip gerai kalba lenkiškai. Geršonas buvo kito plauko – nemokša, negalintis atsakyti į jokį šeimininko klausimą apie

žydus ir jų religiją. O Jokūbas atsakydavo cituodamas šventąsias knygas. Pripratęs suprantamai nagrinėti sunkius klausimus, jis sugalvodavo palyginimų, kuriuos galėjo sučiuopti kitatikio protas. Pilickis keldavo tuos pačius klausimus, kurie jaudino Vandą.

Vieną dieną, kai Pilickis sėdėjo su Jokūbu bibliotekoje, rodydamas jam lotynišką Biblijos posakių žinyną su pastabomis paraštėse hebrajų kalba, įėjo ponia Pilicka. Jokūbas pašoko nuo kėdės ir žemai nusilenkė. Teresa Pilicka buvo maža apkūni moteris apskritu veidu, trumpu kaklu ir aukšta krūtine. Šviesūs jos plaukai, susukti vainiku, priminė Jokūbui Naujųjų metų chalą*. Ji vilkėjo klostyta juodo šilko suknia, o ant jos kaklo kabėjo auksinis kryžius, nusagstytas brangakmeniais. Jos nosis buvo maža, lūpos putlios, akys juodos ir spindinčios, kakta glotni. Jokūbas buvo girdėjęs, kad ponia Pilicka pasileidusi kaip kekšė, bet ji vaikščiojo lengvais žingsniais ir atrodė panaši į jauną mergaitę, nors ir buvo apkūni. Išvydusi vyrus, jinai nusišypsojo ir jos skruostuose atsirado duobutės. Pilickis pamerkė jai akį.

– Tai Jokūbas.

– Na taip, aš daug kartų mačiau tave pro langą.

Ponia Pilicka ištiesė ranką. Akimirką padvejojęs, Jokūbas vėlei pasilenkė ir pakėlė jos pirštus sau prie lūpų. „Dar viena nuodėmė", – pagalvojo jis, bučiuodamas jai ranką ir išraudęs iki plaukų šaknų. Pilickis nusijuokė.

– Na ką gi, dabar, kai ceremonija baigta, išgerkime kartu po taurę vyno.

– Dovanokit, pone, bet mano religija tai draudžia.

Pilickis įsitempė kaip styga.

* *Chala* – baltos duonos pynutė.

– Ak, vadinasi, tau tai uždrausta! Plėšk krikščionis kiek nori, tik negerk su jais vyno! O kas tai draudžia? Žinoma, Talmudas, kuris moko tave, kaip vedžioti krikščionis už nosies.

– Talmudas nemini krikščionių, tik stabmeldžius.

– Talmudas krikščionis laiko stabmeldžiais. Jūsų tauta davė pasauliui Bibliją, bet paskui jūs atmetėte vienatinį Dievo sūnų, taip nusisukdami nuo Tėvo. Šiandien jus baudžia Chmelnickis, rytoj jums atmokės koks kitas etmonas. Žydai neturės ramybės, kol nepripažins tiesos ir...

Ponia Pilicka suraukė antakius.

– Adamai, tokie ginčai nieko neduoda.

– Ne, aš neslėpsiu tiesos. Tas žydas Geršonas buvo ne tik sukčius, bet ir bukagalvis. Jis nieko neišmanė, netgi savo Biblijos. Jokūbas, regis, ne tiktai sąžiningas, bet ir išsilavinęs. Todėl noriu užduoti jam kelis klausimus.

– Tik ne dabar, Adamai. Jam reikia apžiūrėti laukus.

– Laukai niekur nepabėgs. Sėskis, žyde. Aš nieko bloga tau nepadarysiu. Sėsk čia. Štai taip! Nei ponia Pilicka, nei aš nemanome primesti kitiems savo tikėjimo. Čia nėra inkvizicijos kaip Ispanijoje. Lenkija – laisva šalis, per daug laisva, kad tai išeitų jai į gera. Todėl jai ir gresia žlugimas. Bet tai ne jūsų kaltė. Leisk man tavęs kai ko paklausti. Jūs laukiate Mesijo jau tūkstantį metų – ką aš sakau! – daugiau kaip pusantro tūkstančio, o jisai nesirodo. Aišku, kodėl. Jis jau atėjo ir atskleidė Dievo tiesą. Bet jūs esate užsispyrusi tauta. Laikotės nuošalyje. Mūsų mėsa jums atrodo nešvari, mūsų vynas pasibjaurėtinas. Jums neleidžiama vesti mūsų dukterų. Jūs tikite, kad esate Dievo išrinktoji tauta. Na ir kam Jis jus išsirinko? Tam, kad gyventumėte tamsiuose getuose ir nešiotumėte geltonus lopus. Aš buvau užsienyje ir

mačiau, kaip gyvena žydai kitose šalyse. Visi jie turtingi ir galvoja tiktai apie pelną. Visur žmonės laiko juos siurbėlėmis. Kodėl neįsižiūrite į save ir nemetate Talmudo šalin? Turbūt krikščionys vis dėlto teisūs. Ar nors vienas iš jūsų pateko dangun?

– Tie religiniai ginčai – tikra kvailystė, – papriešta-ravo Teresa Pilicka.

– Kodėl kvailystė? Žmonės turi svarstyti klausimus. Kalbu su juo be pykčio, kaip lygus su lygiu. Jeigu jis sugebės įtikinti mane, kad žydai teisūs, aš tapsiu žydu, – juokdamasis pareiškė Pilickis.

– Negaliu įtikinti nė vieno žmogaus, pone, – tarė Jokūbas užsikirsdamas. – Paveldėjau tikėjimą iš savo tėvų ir laikausi jo kaip įmanydamas.

– Stabmeldžiai taip pat turėjo tėvus ir motinas. Jie buvo mokomi, kad akmuo yra Dievas. Bet jūs, žydai, pareikalavote sugriauti jų šventyklas ir iššudyti jų vaikus. Taip sako Senasis Testamentas. Ar tai neįrodo, kad žmogus nebūtinai seka tėvų tikėjimu?

– Krikščionys taip pat laiko Bibliją šventa.

– Žinoma. Bet nereikia prasilenkti su logika. Visi, išskyrus jūsų tautą ir netikėlius turkus, priėmė krikščionybę. Jūs, žydai, manote esą protingesni už visus Europoje ir pasaulyje. Na, gerai, Dievas jus myli. Ir kokia gi jo meilė? Jūsų žmonos išprievartautos, o vaikai palaidoti gyvi.

Jokūbas sunkiai nurijo seilę.

– Tai padarė krikščionys.

– Ką tu sakai! Jeigu kazokai krikščionys, tai aš – zoroastristas. Tiktai katalikai tėra krikščionys. Rusų stačiatikiai tokie pat stabmeldžiai kaip jų sąjungininkai turkai. Protestantai dar blogesni. Bet mudu išėjome į lankas, žyde.

– Niekas nežino Apvaizdos kelių, pone. Katalikai taip pat kenčia. Jie kariauja vieni su kitais... – Jokūbas nutilo vidury sakinio.

Valandėlę Adamas Pilickis tylomis gromuliavo Jokūbo žodžius.

– Aišku, mes kenčiame. Kaip sako Biblija, žmogus gimė kentėti. Tačiau mes kenčiame ne tuščiai. Kančios išgrynina mūsų sielas, ir šios pakyla dangun. O netikinčiam tikroji kankynė prasideda po mirties.

Teresa Pilicka papurtė galvą.

– Iš tikrųjų, Adamai, kur tave nuves šitos kalbos? Tiesos neįmanoma įrodyti. Ją galima rasti tiktai čia. – Teresa Pilicka parodė sau į širdį.

– Taip, tai teisybė, ponia, – tyliai pasakė Jokūbas.

– Na, gerai, sakykim, kad taip. Tačiau kurių galų jums taip kietakaktiškai kabintis į savo tikėjimą? Einate klaidingu keliu, bet kreipiate akis į Dievą ir jūsų sinagogos visada pilnos. Kartą, kai buvau Liubline, praėjau pro keletą jūsų maldos namų. Koks pakilus giedojimas! Giesmė tarytum plaukė iš tūkstančio lūpų. Tačiau po kelerių metų buvo išskersta dešimt tūkstančių žydų. Kalbėjau su žmogumi, kuris matė, kaip kazokai įjojo į Liubliną. Žydai, apimti panikos, taip grūdosi, kad per spūstį jų buvo sumindžiota daugiau, nei užmušė įsiveržėliai. Ar tada, kai visa tai vyko, dangus bent kiek apsiblausė? Ar saulė nustojo švietusi? Kur buvo Dievas, kurį garbinate ir meldžiate, kurio brangiais vaikais skelbiatės? Kaip jūs susitaikote su šitokiais faktais, žyde? Kaip galite naktį miegoti, visa tai prisimindami?

– Kai nusivarai nuo kojų, akys pačios užsimerkia.

– Matau, išsisukinėji nuo atsakymo...

– Jis teisus, Adamai, jis teisus. Ką čia galima pasakyti? Ar

mes galėtume paaiškinti savo nelaimes geriau nei jis savąsias? Netgi ieškoti atsakymo yra šventvagiška. Puikiai tą žinai.

Pilickis nuleido akis ir pašnairavo į ponią Pilicką.

– Aš nieko nežinau, Teresa. Kartais man atrodo, kad epikūrininkai ir cinikai neklydo. Ar esi girdėjęs apie Demokritą, žyde?

– Ne, pone.

– Demokritas buvo filosofas, kuris teigė, kad viską valdo atsitiktinumas. Bažnyčia pasmerkė ir uždraudė jo veikalus, bet aš jį perskaičiau. Jis netikėjo nei stabais, nei Dievu. Pasaulis, sakė jis, yra aklų jėgų rezultatas.

– Nekartok visų tų erezijų, – įsiterpė Teresa Pilicka.

– Tikriausiai jis neklydo.

– Liaukis, Adamai.

– Na, gerai, eisiu prigulti. Akys pačios užsimerkia, – tarė jis, mėgdžiodamas Jokūbą. – Ar turi ką pasakyti Jokūbui, Teresa?

– Taip, turiu.

– Tada sudie, ir nebijok mūsų. Ar tavo žmona iš tikrųjų nebylė?

– Taip, pone.

– Tai reiškia, kad stebuklų atsitinka ir tarp žydų, ar ne?

– Taip, pone.

– Ką gi, einu snūstelėti.

II

Išeidamas iš kambario, Pilickis atsisukęs žvilgtelėjo per petį. Jokūbas nusilenkė. Ponia Pilicka palengva vėdavosi povo plunksnų vėduokle.

– Sėskis! Tai va! Argi tokie svarstymai kur nors veda? Reikia tikėti, kad Dievas žino, kaip valdyti pasaulį. Kai švedai

užėmė dvarą, jie nuplakė mane mano pačios pilyje. Maniau, tai galas. Tačiau Visagalis panorėjo, kad gyvenčiau toliau.

Jokūbas išblyško.

– Nuplakė jus, ponia?

Ponia Pilicka nusišypsojo.

– Mielas Jokūbai, rykštė nesiskaito su aukšta padėtimi. Jai visi vienodi – kunigaikščiai, damos ir netgi jų karališkosios didenybės. Ji kerta, ir tiek. Karininkams buvo tuo smagiau, kad aš aristokratė.

– Kodėl jie taip padarė, ponia?

– Todėl, kad pasakiau „ne" jų generolui. Mano vyras pasislėpė, ir nebuvo kam manęs apginti. Jei mano garbintojas būtų buvęs jaunas ir gražus ar bent jau tryškęs sveikata, – ponios Pilickos balso tonas pasikeitė, – gal ir būčiau pasidavusi pagundai. „Meilėje ir kare viskas leistina", kaip sakoma. Bet tiktai ne su ta baisia beždžione. Vos užmetusi į jį akį, pasakiau: „Pone, verčiau mirsiu".

– Maniau, kad tik maskvėnai ir kazokai šitaip elgiasi.

Ponia Pilicka nusišypsojo.

– O švedai yra angelai? Ne, Jokūbai, visi vyrai tokie patys. Atvirai pasakius, aš jų nekaltinu. Iš moterų jie vieno tenori. Kūdikis turi žįsti, ir jam nerūpi, kieno krūtį čiulpia – valstietės ar princesės. Vyrai panašūs į vaikus.

Ponios Pilickos šypsena atrodė kukli ir kartu koketiška. Ji pažvelgė Jokūbui tiesiai į akis, ir jos vokai lengvai suplazdėjo. Jokūbo sprandą perliejo karštis.

– Vyras turi žmoną.

– Ką tu sakai! Pirmiausia, karo metu žmonos nieko nereiškia. Antra, vyrui įgrysta viena moteris. Siuvėjas pasiuva man prašmatnią suknelę, bet kai apsivelku ja tris kartus, man ji nusibosta ir atiduodu ją kuriai nors savo vyro pusse-

serei. Taip jaučiasi ir vyrai. Moteris nebetraukia vyro, kai jisai gali turėti ją kiek patinka, – ir tada jis išeina pas kitą. Tačiau kam jums tai pasakoju? Juk jūs vyras – aukštas ir mėlynakis...

Kraujas plūstelėjo Jokūbui į veidą.

– Žydai taip nesielgia.

Ponia Pilicka irzliai sumosavo vėduokle.

– Žydas ar totorius, vyras yra vyras. Juk jūsų vyrams buvo leidžiama vesti daug žmonų. Didieji karaliai ir pranašai turėjo haremus.

– Dabar tai draudžiama.

– Kas tai draudžia?

– Rabinas Geršomas, Diasporos Šviesa*. Jis išleido įsaką.

– Krikščionys taip pat to neleidžia. Bet ar žmogaus prigimčiai rūpi kažkokie įsakai? Aš nesmerkiu vyro už jo aistrą. O jeigu jis priverčia moterį pasakyti „taip", nesmerkiu nė jos. Mano galva, viskas eina iš Dievo – net geismas. Ne kiekvienas žmogus yra šventas, ir ne kiekvienas šventasis visada buvo šventas. Šiaip ar taip, argi tai įžeidžia Dievą? Kai kas tvirtina, kad slapta nuodėmė, kuri nėra šventvagiška, niekam nekenkia. Mano vyras kelerius metus praleido Italijoje. Tenai damos turi tiek vyrą, tiek meilužį. Meilužis vadinamas *amico*. Kai dama eina į teatrą, ją lydi abu jos ponai. Neužmirškit, tai vyksta Vatikano šešėlyje. *Amico* dažnai būna kardinolas ar koks kitas Bažnyčios dignitorius. Popiežius viską žino: jeigu tai būtų toks jau didelis nusikaltimas, ar jisai su tuo taikstytųsi?

Stojo tyla. Po valandėlės Jokūbas pasakė:

* *Geršomas ben Juda* (960–1040), pramintas „Diasporos Šviesa" – garsiausias savo laikų talmudistas ir dvasinis vadovas.

– Tarp žydų nieko panašaus nebūna. Vyras negali nė dirstelėti į kitą moterį.

– Betgi jie vis vien dirsčioja. Žinau, vyras yra veidmainis, jei sako, kad jam rūpi tiktai jo žmona. Norėčiau tavęs kai ko paklausti.

– Prašom, ponia.

– Iš kur tu kilęs? Kaip atsitiko, kad įsikūrei čia? Nepyk, jog kišuosi į svetimus reikalus. Turiu tam priežasčių. Keista, kad vedei nebylę. Maža tėra žydų, tokių išvaizdžių ir tokių išsilavinusių kaip tu. Be to, gerai kalbi lenkiškai. Galėjai gauti į žmonas pačią puikiausią merginą.

Jokūbas papurtė galvą.

– Tai mano antra žmona.

– Kas nutiko pirmajai?

– Ją ir mūsų vaikus nužudė kazokai.

– Kokiame mieste?

– Aš iš Zamoscės.

– Iš tikrųjų, labai liūdna. Ką jiems bloga padarė moterys ir vaikai? O iš kur kilusi tavo dabartinė žmona?

– Iš Zamoscės apylinkių.

– Kodėl ją vedei? Tikriausiai buvo ir kitų moterų.

– Mažai. Daug moterų buvo išgalabyta.

– Turbūt ji tau patiko? Nieko nepasakysi, jinai graži.

– Taip, patiko.

Ponia Pilicka priglaudė vėduoklę prie krūtinės.

– Kalbėsiu su tavim atvirai, Jokūbai. Tavo priešai tarp žydų – nemanyk, kad jų neturi, – skleidžia gandus, jog tavo žmona nėra nebylė, tik apsimeta. Kai mano vyras pirmąsyk tai išgirdo, persiuto iš pykčio ir norėjo tavo Sarą išmėginti. Bet aš jį atkalbėjau. Jam buvo kilusi mintis iššauti iš pistoleto jai už nugaros ir pažiūrėti, kas bus. Pasakiau,

kad negalima krėsti tokių pokštų nėščiai moteriai. Adamas Pilickis manęs klauso. Daro viską, ko tik paprašau. Šiuo atžvilgiu jis nepaprastai geras vyras. Pats supranti, Pilico žydams bus riesta, jeigu paaiškės, kad stebuklo nebuvo. Dvasininkai šioje šalies dalyje, ypač jėzuitai, turi savo interesų. Noriu, kad žinotum – esu tau artima draugė. Nesidrovėk ir nieko neslėpk. Visi mes po drabužiais tesame kūnas ir kraujas. Noriu apginti tave, Jokūbai, ir bijau, kad tau gali prisireikti užtarimo.

Jokūbas lėtai pakėlė galvą.

– Kas skleidžia tokius gandus?

– Žmonių liežuviai ilgi. Geršonas klastingas ir rezga sąmokslą netgi prieš mano vyrą. Jam blogai baigsis, bet jisai dar spės pridaryti bėdos.

III

Jokūbą perėmė tokia pat baimė, kokią jautė tada, kai Zagajekas atsiuntė žmogų jo atvesti. Tačiau dabar ir Saros gyvybei grėsė pavojus. Jėzuitams reikėjo ginti savo interesus. Pilickis grasino iššauti iš pistoleto Sarai už nugaros! „Patekau į spąstus, – galvojo Jokūbas. – Reikia sprukti. Bet pirmiausia turi gimti vaikas". Tačiau kur jis galėtų bėgti artėjant žiemai? Kaip jam elgtis – pasakyti poniai Pilickai teisybę? Paneigti gandus? Jis sėdėjo tylus ir bejėgis, gėdindamasis savo bailumo. Ponia Pilicka tiriamai stebėjo jį akies kraštelių, su nugludinta šypsena lūpose.

– Nebijok, Jokūbai. Prisimink patarlę: „Iš didelio debesies mažas lietus". Nieko bloga neatsitiks.

– Tikiuosi, kad ne. Ačiū, ponia. Nežinau, kaip jums ir atsidėkoti.

– Atsidėkosi vėliau. Ar matei pilį?

– Ne, tik šitą kambarį.

– Eime, parodysiu ją tau. Įsibrovėliai padarė daug žalos, bet šis tas liko. Kartais mano nuomonė sutampa su vyro – viskas griūna. Valstiečiai pasakoja regėję danguje milžinišką kometą, kurios uodega driekėsi nuo vieno horizonto ligi kito. Taip buvo pirmo tūkstantmečio pabaigoje ir per juodąjį marą.

– Kada jie matė kometą? Aš nieko nemačiau.

– Nei aš. Bet mano vyras matė. Tai ženklas, kad reikia laukti kokios nors nelaimės: karo, maro ar tvano. Turkai galanda savo jataganus. Maskvėnai netikėtai tapo didele jėga. Prūsai, žinoma, visada pasirengę ką nors apiplėšti. „Valgyk, gerk ir linksminkis. Nes rytoj mirsime".

– Gyvenimas nuolatinėje baimėje praranda savo skonį.

– Nejaugi? Kai kas mano priešingai. Aš pergyvenau vieną karą po kito. Tačiau moku išlikti rami, kai kiti drebina kinkas. Juokiuosi, kai dauguma žmonių lieja ašaras. „Užtrauk užuolaidas, – liepiu kambarinei ir sakau sau: – Teresa, tau liko gyventi vos viena valanda". Ar tu kada geri lovoje?

– Tik tada, kai sergu...

– Ne, turiu galvoje, kai esi sveikas. Mano vyro kambarys – kitame koridoriaus gale, taigi aš galiu atsiskirti nuo visų. Atsiremiu į pagalvę ir liepiu kambarinei atnešti vyno. Ypač mėgstu midų, nors jis ir laikomas prasčiokų gėrimu. Kitose šalyse midus vadinamas „slavų nektaru". Pasijuntu laiminga, vos tiktai šiek tiek apsvaigstu. Kai mano protą aptraukia lengva miglelė, man niekas neberūpi. Prarandu bet kokį pareigos jausmą. Darau tik tai, ką noriu.

– Taip, ponia.

– Eikš su manim.

Ponios Pilickos vedamas per koridorius ir kambarius, Jokūbas nežinojo, kuo labiausiai žavėtis: baldais, kilimais, gobelenais ar paveikslais. Visur buvo pilna medžioklės trofėjų: nuo sienų stebeilijo elnių ir šernų galvos; fazanų, povų, kurapkų ir tetervinų iškamšos atrodė kaip gyvos. Ginklinėje puikavosi kardai, ietys, šalmai ir šarvai. Ponia Pilicka parodė Pilico ponų ir jų šeimų portretus. Ant sienų kabėjo ir Lenkijos karalių atvaizdai: čia matei Kazimierus, Vladislovus, Jogailaičius, karalių Steponą Batorą, o greta jų garsius valstybės vyrus iš senų Čartoriskių ir Zamoiskių giminių. Kur tik Jokūbas pasisukdavo, jo žvilgsnis užkliūdavo už kryžių, kardų, nuogų statulų, už paveikslų, vaizduojančių mūšius, turnyrus ir medžioklę. Pats pilies oras atsidavė smurtu, stabmeldyste ir gašlybe. Ponia Pilicka atlapojo vieno kambario duris – jo vidury stovėjo didžiulė lova su baldakimu. Jokūbas išvydo save veidrodyje, bet jo atvaizdas, tarsi nugrimzdęs į vandens gelmes, buvo vos atpažįstamas. Jis pastebėjo esąs be kepurės, išraudęs, pasišiaušusiais plaukais ir barzda, regis, panašus į vieną iš laukinių, nutapytų paveiksle, kurį jis matė kitame kambaryje.

– Rodyti miegamuosius – ne pats geriausias skonis, – pasakė ponia Pilicka, – bet jūs, žydai, ne itin paisote gerų manierų. Mano tėvas turėjo dvare žydą, kurį visi labai mėgome. Jis buvo didelis linksmuolis ir, kai pas mus vykdavo pokylis, persirengdavo lokiu. Žinai, jis mokėjo šokti kaip tikras lokys! Tačiau negerdavo ir, nors dalyvaudavo linksmybėse, likdavo blaivus. Mano tėvas visada sakydavo, kad taip elgtis gali tik žydas.

– Jis privalėjo taip elgtis.

– Žinai, jis mokėjo kalbėti eilėmis, taip pat lenkų ir jidiš kalbų kratiniu, atmieštu valstiečių šnekta. Žydai laikė jį švie-

suoliu. Jis ištekino dukterį už rabino sūnaus, ir vaikinas gyveno jo išlaikomas – nieko kito neveikė, tiktai sėdėjo sau linguodamas prie maldaknygių.

– Kas jam nutiko?

– Turi galvoje senį? Jį užmušė plėšikai.

Keista, bet Jokūbas žinojo, kad ji tai pasakys. Jam per kailį perbėgo šiurpuliukai. Kai ponia Pilicka vėlei prabilo, jam pasirodė, jog jinai suprato, kad jos pasakojimas jį prislėgė.

– Šiaip ar taip, jis nugyveno pilnavertį gyvenimą. Koks skirtumas, kaip ilgai gyveni? Viena yra tikra: visi mes mirsime. Kartais atrodo neįmanoma patikėti, kad po mano mirties pasaulyje niekas nepasikeis, kad saulė toliau švies, medžiai žydės, – o manęs jau nebus. Ne, tai neįsivaizduojama. O antra vertus, dažnai girdi senus žmones pasakojant apie įvykius, kurie nutiko tau dar negimus. Iš tikrųjų, kol esi čionai, ilgiesi laimės, ypač naktimis. Guliu sau viena, apsupta tamsos. Jokūbai, ar kada regėjai vilkolakį?

– Ne, ponia.

– Ir aš niekada neregėjau. Tačiau tokių padarų esama. Būna naktų, kai man norisi iššliaužti tamson visomis keturiomis ir staugti.

– Kodėl, ponia?

– Ak, šiaip sau! Galbūt man šaus į galvą aplankyti tave vieną iš tokių naktų, Jokūbai, tad saugokis, nes esu pavojinga.

Staiga ponia Pilicka sugriebė Jokūbą už riešų ir tarė:

– Aš dar nesu visai sena. Pabučiuok mane.

– Ponia, man tai draudžiama. Mano religija to neleidžia. Nuolankiai meldžiu man dovanoti, jūsų prakilnybe.

– Neatsiprašinėk. Aš esu beprotė, o tu – žydas. Tavo gyslomis teka barščiai, o ne kraujas.

– Ponia, aš bijau Dievo.
– Ką gi, keliauk sau pas jį.

IV

Buvo šiltas, vasariškas elulio mėnesio vakaras. Nupjovus javus laukai liko nuogi. Viršum tuščių vagų kilo drungnas rūkas. Eidamas Jokūbas girdėjo kurkiant varles. Jo akys buvo įdurtos dangun, kur švietė pusmėnulis, o šalia jo keistais mėlynais ir žaliais atšvaitais mirgėjo skaisti žvaigždė. Žiūrėdamas į tą mažą taškelį, Jokūbas įsivaizdavo milžinišką šviesulį, koks jis iš tikrųjų buvo. Čia, žemėje, jį buvo beveik sugniuždę pavojai, grasantys iš visų pusių. Tačiau jį guodė mintis, kad dangiškuose rūmuose gyvena Dievas su savo angelais ir serafimais. Norėdamas išvengti klausinėjimų ir persekiojimo, Pilice Jokūbas turėjo saugotis atsiversdamas bet kokią knygą; jis nepageidavo išgarsėti kaip mokslo vyras ir juo labiau kaip kabalistas. Bet čionai, dvare, laisvomis valandėlėmis jis galėjo studijuoti kas tik patinka. Jis buvo pasiėmęs „Kūrimo knygą", „Angelą Razielį" ir „Zoharą"* kaip užkeikimą prieš velnius ir ketino padėti jas po Saros pagalve, kai jinai gimdys. Dabar jis nuolatos grįždavo prie šitų knygų. Toks žmogus kaip jis negalėjo tikėtis suprasti, kas parašyta šiuose tomuose, bet jau patys žodžiai pažiūrėti atrodė šventi. Vien žvilgsnis į puslapį tarsi apšviesdavo jam protą. Netgi būdamas nusidėjėlis, turėjai teisę gyventi apsuptas daugybės

* *„Kūrimo knyga"* – III–VI a. kabalos kūrinys, kuriame išdėstytas mokymas apie raidžių ir skaičių simboliką; *„Angelas Razielis"* – mistinių, maginių ir kosmologinių tekstų rinkinys; *„Zoharas"* – svarbiausias kabalos veikalas, sukurtas XIII a. Ispanijoje.

sferų, vežimų, jėgų ir valdovų. Iš „Gyvenimo medžio"* skaitymų Jokūbas įsiminė, jog blogis, atitinkantis visišką tuštumą, atsirado tiktai dėl to, kad Dievas suraukė ir paslėpė savo veidą. Atgaila gali nuodėmes paversti dorybėmis, teisingumą – malone. Prasižengimas kartais net gali išeiti į gera. Taigi jisai, Jokūbas, nusidėjo geisdamas Vandos, bet dabar Vanda tapo Sara, Abraomo dukteria, ir pagimdžiusi kūdikį iškvies žydo sielą nuo Šlovės Sosto. Jis gerai padarė atstūmęs ponią Pilicką, tačiau ar jo dorybė padės išvengti aplinkui prispęstų pinklių?

Jis žingsniavo pylimu tarp laukų; vabzdžiai ir kiti maži padarėliai išsilakstydavo jam iš po kojų. Jie gavo savo dalį išminties, tačiau Kūrėjas paliko jų kūnus be apsaugos. Juos mindžiojo visi, kurie turėjo kojas. Jie žudė ir rijo vieni kitus. Tačiau Jokūbas nematė liūdesio niekur kitur, tik savo širdyje. Vasaros naktis plastėjo džiaugsmu. Iš visų pusių aidėjo muzika. Šilti vėjokšniai nešė lig jo grūdų, vaisių ir pušų kvapus. Naktis, it kokia kabalos knyga, buvo kupina šventų vardų ir simbolių – nesuskaičiuojamų paslapčių. Tolumoje, kur dangus buvo susiliejęs su žeme, tvykstelėjo žaibas, bet perkūnas nenugriaudėjo. Žvaigždės panėšėjo į abėcėlės raides, balsių ženklus, muzikos natas. Viršum dykų vagų žybčiojo ugnelės. Pasaulis buvo nelyginant pergamentas, išrašytas žodžiais ir giesmėmis. Kartkartėmis Jokūbas išgirsdavo murmesį, tarsi kokia neregima būtybė būtų kažką šnabždėjusi jam į ausį. Jį supo įvairios jėgos – vienos geros, kitos blogos, vienos žiaurios, kitos gailestingos, bet kiekviena turėjo savo prigimtį ir savo užduotį. Čia jis išgirsdavo

* „*Gyvenimo medis*" – kabalisto Chaimo Vitalio (1543–1620) veikalas, kuriame išdėstytas Izaoko Lurijos mokymas.

juoką, čia atodūsius. Suklupdavo, tačiau kojos rasdavo atramą. Kova vyko tiek išorėje, tiek jo viduje. Jis sudrebėjo pagalvojęs apie ponios Pilickos pyktį, bet nesiliovė dėkojęs Dievui, kad su ja nesusipainiojo. Jis ilgėjosi Saros, kuri, galbūt jau suremta sąrėmių, nekantriai jo laukė. Namuose buvo tarnaitė, ir reikalui prispyrus buvo galima pakviesti kaimo pribuvėją, tačiau Jokūbas norėjo, kad vaikui ateiti į pasaulį padėtų Izraelio duktė. Jis nepasiliks dvare per didžiąsias šventes. Vos pabaigs svarbiausius darbus, grįš į Pilicą. Jeigu dar bus gyvas.

„Nepasiduok baimei", – drąsino save Jokūbas, ir staiga jam į galvą atėjo kelios komentarų eilutės. Jose buvo kalbama apie Biblijos epizodą, kuriame patriarchas Jokūbas palaimina savo sūnų Judą sakydamas: „Judai, tave šlovins tavo broliai". Jo mokytojas chederyje davė tokį paaiškinimą: Judas slėpėsi nuo tėvo bijodamas, kad jam bus primintas jo nusidėjimas su Tamara, bet Jokūbas jį nuramino: „Nebijok ir nedrebėk. Tave šlovins tavo broliai, nes iš tavęs kils karalius Dovydas".

Daug metų prabėgo nuo to laiko, kai jis mokėsi chederyje, bet mokytojo balsas vis dar skambėjo jam ausyse. Senukas mirė kaip kankinys. Jokūbas kaip šiandien regėjo raukšlėtą jo veidą ir gestikuliuojančias rankas. Jis prisiminė bendramokslius, kurių kiekvienas turėjo savaip išraiškingus veido bruožus ir savitą būdą. Kur dabar Moišelė, Koplė, Chaimas Berlis? Tikriausiai mirę ir gyvena aukštesniuose pasauliuose, kur jiems jau atsiskleidė šimtų šimtai paslapčių. Jokūbui einant jį lydėjo šešėlis, ilgas šešėlis šviesiais apribais ir tamsiu viduriu. Jis priėjo pelkę. Bijodamas įklimpti grįžo savo pėdomis ir padarė didelį lankstą. Priešais jį driekėsi mėnesienos tinklai. Jis girdėjo, kaip šnypšdamos

sprunka šalin išgąsdintos gyvatės. Iš visų pusių jį supo kerai. Vieną akimirką priešais jį išniro pilis, paskui išnyko ir atsirado jam už nugaros. Jisai suprato, kad pasiklydo. Viename pilies lange degė šviesa, ir jam pasirodė, kad jame šmėstelėjo ponios Pilickos siluetas.

Kai jis pagaliau parsigavo namo, rado Sarą verdant ant trikojo vakarienę. Nors buvo nėščia, ji atrodė beveik kaip jauna mergaitė. Ačiū Dievui, jinai jautėsi gerai. Pušų šakos po trikoju liepsnojo ir rūko. Jokūbas užuodė sakų ir šviežio pieno kvapą. Jam dar nespėjus ištarti nė žodžio, Sara parodė pirštu kiemo pusėn. Už namo ant rąsto sėdėjo trys moterys ir vyras: išgirdę apie Saros stebuklą, jie atėjo prašyti jos palaiminimo.

Jokūbas užsidengė veidą rankomis. Savo melais jis prisidėjo prie šios nepakenčiamos apgavystės. Šitie žmonės paliko savo namus, išleido pinigų, nusivarė nuo kojų, norėdami pamatyti Sarą. Jis išėjo į lauką ir išvydo plačiapetį vyrą šiurkščia barzda, vešliais antakiais ir spuoguota nosimi. Apipylšęs vyro švarkas buvo atsagstytas, ir po juo matėsi gauruota krūtinė ir ilgi ciceliai. Šalia jo ant žemės gulėjo elgetos krepšys. Išvydęs Jokūbą, žmogus atsistojo. Visos trys moterys buvo smulkaus sudėjimo, su skarelėmis ir prijuostėmis. Viena iš jų sterblėje laikė ryšulėlį, kita pintinę, o trečioji graužė ropę. Jos taip pat atsistojo pasirodžius Jokūbui.

– Labas vakaras, sveteliai. Būkit palaiminti.

– Labas vakaras, rabine, – atsiliepė vyras gargždžiu balsu.

– Aš ne rabinas, – tarė Jokūbas, – o tik paprastas žydas.

– Dievas davė jums į pačias šventą moterį, – atsakė viena moteriškė, – tai ir jūs, matyt, esate šventuolis.

V

Svečiai buvo pakviesti likti nakčiai, ir Sara padengė jiems stalą. Po vakarienės ji palaimino maldininkus, uždėdama rankas moterims ant galvų ir sukalbėdama nebylią maldą vyrui. Paskui, matydama, kad vakaras sugadintas, jinai, nuovargio priveikta, atsigulė į savo lovą alkovoje. Šiąnakt juodu nestudijuos Toros; keliautojus reikia svetingai priimti. Nors moterims buvo paklotos lovos gretimame kambaryje, o vyrui palėpėje, nė vienas iš maldininkų nenorėjo miego ir išėjo į šiltą vakarą. Jokūbas nusekė paskui juos, jausdamas, kad vis vien šiąnakt nesumerks akių. Po susitikimo su ponia Pilicka jo padėtis pasidarė netvirta. Jis bijojo, kad gali būti suimtas bet kurią akimirką.

Kaip visada šnekos nukrypo į katastrofą. Vyras, vardu Zeinvelis Bearas, gergždžiančiu balsu pasakojo, kaip jis paspruko nuo Chmelnickio kazokų:

– Tataigi, nešiau kailį. Tikriau, kailis pats save nešė. Buvau persigandęs. Norėjau likti su savo šeima, bet kojos pasakė „ne". Matot, dabar aš bastūnas, o kitados, būdavo, iš vietos nepasikrutinu. Nieko kito neveikiau, tik kaliau puspadžius batams. Tai kaip aš, batsiuvys, galėjau žinoti, kur bėgti? Buvau girdėjęs apie du kaimus – Lipcus ir Maidaną. Lipcuose gyveno vienas vyrukas, kuris dėl manęs būtų ir ugnin šokęs. Paprastas valstietis, bet mokėjo statyti namus ir drožinėti iš medžio. Grafas lepino jį, leisdavo rengtis kaip šlėktai. Pasiuvau jam batus. Tokių batų jau niekas nepasiūtų. Buvo geresni už karaliaus. Na, o apie Maidaną sklido blogas garsas. Esą valstiečiai ten raganiai, plėšikai ir slapti žudikų bendrininkai. Tai va, stoviu kryžkelėje, norėdamas traukti į Lipcus, bet nežinau, kur sukti – po dešinei ar po kairei. Staiga matau šunį. Iš kur jis atsirado? Saky-

tum iš po žemių išdygo. Vizgina uodegą ir tiesia snukį stačiai į mane. Nemoka kalbėti, bet tarsi sako: „Sek man iš paskos“. Pasileidžia vienu iš kelių ir vis gręžiojasi. Žiūri, ar einu paskui jį. Ir kurgi, manot, jis mane nuvedė? Tiesiu taikymu į Lipcus! Kai išvydau miestelį, norėjau paglostyti šunį ir duoti jam žiauberę duonos, bet jis išgaravo man prieš akis. Tada supratau, kad tai buvo visai ne šuo, o iš dangaus atsiųstas pasiuntinys.

– Ar tas nežydas tikrai jus paslėpė?

– Ne vieną savaitę gyvenau jo klėtyje, ir jis atnešdavo man visko, ko reikia.

– Kas nutiko jūsų šeimai?

– Neliko nė vieno.

Moteriškė su pintine palingavo galvą.

– Dangus norėjo, kad būtumėt išgelbėtas, ir jūs išsigelbėjot. Bet kurių galų aš likau gyva? Mano vyras ir mano kregždžiukai žuvo mano akyse. Vargas motinai, kuri tai patyrė! Meldžiau juos pirmiausia susidoroti su manim, bet jiems magėjo mane pakankinti. Du kazokai mane laikė, kol kiti dirbo savo juodą darbą. Jie garsiai svarstė, ką darys su manim. Vienas iš jų turėjo triušį, ir jie baudėsi užsiūti jį mano pilve. Ūmai pasigirdo klyksmas, ir jie puolė bėgti it galvas pametę. Taip ir nežinau, kas ten klykė. Tai buvo toks kraupus riksmas, kad netgi dabar, kai jį atsimenu, mane šalti šiurpuliai nukrato.

– Jie turbūt pamanė, kad ateina kareiviai.

– Kokie kareiviai?

Moteris, nepaleidžianti iš rankų ropės, atsikando kąsnį ir išspjovė.

– Traina, papasakok jiems apie kazokus, – tarė ji moteriškei su ryšulėliu.

Traina nieko neatsakė.

– Kas yra? Supykai?

– Ką čia pasakoti?

– Jinai trejus metus buvo kazoko pati.

– Liaukis. Kam apie tai kalbėti? Tai buvo blogiau už Šventyklos sugriovimą. Atrodau sena, bet visi tie įvykiai regis senesni už mane. Pasninko dieną, Tamuzo septynioliktąją, man sukaks trisdešimt šešeri. Mano vyras buvo mokytas žmogus, garsus visoje Lenkijoje. Kai rabinus priremdavo prie sienos koks klausimas, jie ateidavo pas jį. Jis pasiimdavo knygą, atversdavo ją ir rasdavo atsakymą. Jie norėjo padaryti jį rabino padėjėju, bet jis numojo į tai ranka. „Verčiau gulėti po žeme nei misti duona svetima". Jis sėdėdavo įknibęs į knygas, o aš rūpinausi audinių krautuve. Turgaus dienomis nešdavau mūsų prekes, ir Dievas manęs neapleisdavo. Sielvartavau tiktai dėl to, kad neturėjau vaikų. Praėjus dešimčiai metų po mūsų vedybų, anyta (nelinkiu jai nieko bloga) pareiškė, kad mano vyras turi su manim išsiskirti, nes esu nevaisinga. Mudu susituokėm jauni. Man buvo vienuolika, o jam dvylika. Jo barmicva* vyko mano tėvo namuose. Įstatymas buvo anytos pusėje, bet mano vyras atsakė: „Traina – mana žmona". Jis mėgo kalbėti rimuotai. Būtų buvęs geras vestuvių juokdarys. Na ir štai, prisistatė žudikai. Visi bėgome slėptis, o jis užsidėjo talitą ir išėjo jų pasitikti. Jie liepė jam išsikasti kapą. Kasdamas jis meldėsi. Sėdėjau rūsyje kelias dienas, neturėdama jėgų atsikelti. Leipau iš alkio. Kiti naktimis eidavo medžioti maisto. Jau buvau aname pasaulyje ir iš-

* *Barmicva* – apeigos, kuriomis berniukas, sulaukęs trylikos metų, įvesdinamas į pilnateisius žydų bendruomenės narius.

vydau savo motiną. Skambėjo muzika, o aš ne vaikščiojau žeme, bet sklandžiau ore kaip paukštis. Mano motina skrido šalia manęs. Atlėkėme prie dviejų kalnų, tarp kurių buvo tarpeklis, raudonas kaip saulėlydis ir dvelkiąs Rojaus kvapais. Mano motina perskrido jį, bet kai aš mėginau ja pasekti, kažkas trūktelėjo mane atgal.

– Angelas? – paklausė batsiuvys.

– Nežinau.

– Ir kas paskui buvo?

– Sušukau: „Mama, kam palieki mane?“, bet nesupratau jos atsakymo. Mano ausis pasiekė tik tolimas aidas. Atsimerkiau. Kažkas mane tempė. Lauke buvo tamsu. Mane iš rūsio vilko kazokas. Meldžiau jį nužudyti mane, tačiau tie, kurie nori mirti, lieka gyvi. Jis pririšo mane prie savo arklio. Jo vardas buvo Vasilis.

– Ar tai jis vedė jus?

– Šiaudinės vedybos.

– Kur jis jus nudangino?

– Kas žino? Kažkur į stepes. Jojome dieną naktį. Gal savaitę, gal mėnesį. Net nežinojau, kada būdavo šabas.

– O paskui?

– Meldžiamieji, palikit mane ramybėje.

– Jis išlaikė ją trejus metus, – tarė moteris su pintine.

– Guldau galvą, jūs turėjote nuo jo vaikų, ar ne? – paklausė Zeinvelis Bearas.

Jo klausimas liko be atsako.

Valandėlę visi tylėjo žvelgdami į mėnulį. Paskui Zeinvelis Bearas paklausė:

– O kaip tose stepėse? Taip pat kaip čia?

– Gražu, labai gražu. Tenai yra keistų paukščių, kurie kalba kaip žmonės. Žolė auga baisiai aukšta, ir turi saugotis

gyvačių. Arkliai mažesni, bet eiklesni už mūsų didelius. Kazokai jodinėja nebalnotais arkliais ir juokiasi iš visų, kurie naudoja balną. Moterys taip pat jodinėja. Visi vyrai nešioja po vieną auskarą ir turi rimbus. Kai įpyksta, švytruoja savo bizūnais kairėn dešinėn. Primuštų net savo tikrą motiną. Kai berniukas subręsta, jis su savo tėvu eina imtynių viso kaimo akyse. Kaimą jie vadina „stanica". Jei sūnus paguldo tėvą ant menčių, visi džiūgauja, netgi motina. Mes melžiame karves, o jie – kumeles. Ten, kur buvau, mačiau daugybę totorių. Totoriai skutasi plaukus, palikdami tiktai kaselę. Švenčių dienomis jie žaidžia kietai virtais kiaušiniais. Mes viską darome namie, o jie plauna ir verda valgyti lauke. Ugnį kuria duobėje, o jeigu neturi malkų, kūrena karvių mėšlą. Jie neturi karaliaus. Jei reikia ką nors nuspręsti, visi vyrai susirenka ir apsvarsto klausimą. Kiekvienas kazokas turi savo kardą ir jataganą. Jei vyras įtaria, kad žmona jam neištikima, jis paprasčiausiai ją užmuša, ir niekas nė krust. Visi tenai dainuoja, net moterys. Sutemus susėda ratu, koks nors senis užtraukia dainą, o kiti prie jo prisijungia. Be to, jie moka šokti ir groti muzikos instrumentais.

Kai atsidūriau tenai, jaučiausi veikiau mirusi nei gyva. Mano kazokas šuoliavo su manim daug dienų ir naktų. Mažai valgėme, daugiausia tik grybus, uogas ir visa kita, ką jis rasdavo miške. Kai eidavo ieškoti maisto, pririšdavo arklį prie medžio, o mane prie arklio. Kartą pradėjo lyti ir griausti, ir aš pamėginau išsilaisvinti. Bet kai jie tave pririša, niekaip neištrūksi. Arklys, taip pat išsigandęs, ėmė trypti kanopomis ir žvengti. Kazokas parnešė šerną. Aš nesutikau nė kąsnio įsidėti burnon. Jis mėsą iškepė, bet ji vis vien buvo pusžalė. Jie visi valgo tokią mėsą – kietą kaip akmuo ir su krauju. Mane pykino, bet jis įgrūdo man burnon gabalą tos

šlykštynės. Kai kazokas nebemuša žmonos, tai reiškia, kad jos nebemyli. Jis muša ją ne namie, o lauke, visų akyse, o karšdamas jai kailį dar šnekasi su kaimynais. Visi vyrai nešioja barzdas kaip ir žydai.

Kur aš buvau? Ak taip, jis nusivežė mane į stanicą, bet aš nemokėjau nė vieno žodžio jų kalba. Plaukai man jau buvo ataugę, bet ne tokie ilgi kaip kazokių. Visi subėgo pažiūrėti, kaip jis atriša mane nuo arklio. Viena senė su kelnėmis, bjauri kaip ragana, ėmė kažką burbėti ir spjaudytis. Tai buvo jo motina. Ji prilėkė prie jo ir puolė daužyti jį kumščiais, bet jis nuvijo ją perliejęs bizūnu. Paskui kažkokia jauna moteris – tai buvo jo žmona – metėsi prie mūsų spiegdama ir keikdamasi. Stypsojau ten kaip molio stovyla, apiplyšusi, pusnuogė, basa, vos laikydamasi ant kojų. Nežinojau, ką daryti, o jie visi badė į mane pirštais, tarsi klausdami: „Kokia nauda iš tokios giltinės?“ Nužiūrinėjo mane it kokią keistenybę. Jis jau buvo mane sutepęs, bet aš pradėjau atgailą. Ką prisimena trumpas moters protas? „Klausyk, Izraeli!“, „Aš patikiu savo sielą Tavo rankoms“. Ir kelis palaiminimus. Kreipiausi į Dievą jidiš kalba, žinodama, kad Jis supranta visas kalbas. „Dangiškasis Tėve, pasiimk mane. Geriau mirtis negu toks gyvenimas“. Tačiau kai žmogus šaukiasi mirties, jis nemiršta. Jie nuvedė mane į namus ir liepė prižiūrėti žąsis. O kazokui surengė teismą, kad pardangino svetimšalę. Jauni vyrai norėjo nukirsti jam galvą, bet seniai stojo jo pusėn.

Ką? Ne, aš neturiu vaikų. Tik to būčiau norėjusi. Jis turėjo vaikų su kita žmona, ir jie mylėjo mane labiau už savo motiną. Kai jo nebūdavo arti, ji pasiusdavo ir primušdavo mane iki kraujo. Bet paskui imdavo gailėtis ir atnešdavo dubenį sriubos. Iš pradžių nevalgydavau nekošerinio mais-

to, bet galiausiai buvau priversta. Išvemdavau daugiau, nei prarydavau. Jie nieko nežino apie žydus. Gyvena kaip laukiniai. Ar žinote, kaip jie maudosi? Išeina laukan, ir vyras užpila kibirą vandens ant žmonos, paskui jinai ant jo. O tuo tarpu šalia šnekučiuojasi kaimynai. Kai jie skerdžia kiaulę, tai didelis įvykis. Užuot nupjovę jai galvą, jie bado ją ietimis – vyrai, moterys ir vaikai. Senės atbėga su puodais ir surenka kraują.

Galiausiai jie mane pamėgo. Netgi senoji ragana. Pradėjau truputį šnekėti kazokiškai, o jie išmoko kelis jidiš kalbos žodžius. Senė nuolatos riejosi su savo marčia ir ėmė gerintis prie manęs. Suprasdavau gal vieną žodį iš dešimties, bet ji ausis man uždauždavo savo tarškalais. Žinote, jie beveik neduodavo jai valgyti. Ji miegodavo ant šiaudų krūvos ir buvo pusiau sugraužta gyvio. Burnoje neturėjo nė vieno danties. Sūnui ji buvo tuščia vieta. Duodavau jai ką tik galėdavau. Mirdama ji paliko man savo apyrankes. Gerai jas paslėpiau. Marti būtų mane gyvą suėdusi, jei būtų sužinojusi.

Mano galvoje sukosi tik viena mintis – pabėgti. Tačiau kur galima pabėgti stepėse? Visur pilna laukinių žvėrių. Vasarą taip karšta, kad žemė svilina pėdas. Žiemą sniego priverčia sulig kaklu. Neturėjau nei drabužių, nei pinigų. Bet jei ir turėtum pinigų, ne kažin ką su jais padarytum. Neužmiršau vieno: aš – Izraelio duktė. Rytą, vos pramerkusi akis, sukalbėdavau „Dėkoju Tau". Jis klausdavo: „Ką ten burbi?", o aš atrėždavau: „Ne tavo reikalas". Jei būčiau mokėjusi jų kalbą, būčiau galėjusi juos atversti. Jie man tiesiai sakė: „Norėtume tapti žydais". Jei būčiau vyras, gal iš to kas nors būtų išėję. Tačiau kokia nauda iš moters? Pati ne kažin kiek moku. Jie kai ką žino apie krikščionių šventes,

bet viską painioja. Jų kunigas turi žmoną. Jeigu jo žmona miršta, jis privalo nieko nelaukęs vesti kitą. Kol to nepadarys, jie neklausys jo sapalionių. Per pasninką jie nevalgo pieno, sviesto, sūrio ir kiaušinių. Tiktai kopūstus ir degtinę. Visko tenai yra, išskyrus druską ir vyną, kurie brangesni už auksą. Būtų puiki šalis, jeigu ne tos musės ir skėriai, kurie užgriūna kaip Egipto slogos. Ir suvelia plaukus į kaltūnus...

– Kaip jums pavyko iš ten ištrūkti?

– Koks skirtumas? Esu čia. Mano motina aplankė mane per sapną ir liepė bėgti. Kai pro šalį ėjo vienas totorius, atidaviau jam senės apyrankes. Jis pardavė man viską, ką turėjo ant savęs – bašmetą ir batus, vadinamus čiuviakais. Iškeliavau pasikliaudama Dievu ir geraisiais angelais. Priešais mane bėgo mažytė ugnelė, rodydama man kelią. Jei meluoju, tegu aš nesulauksiu kitos Atlaidų dienos! Mane persekiojo žvėrys. Milžiniškas paukštis puolė žemyn ir norėjo mane nusinešti. Suklykiau, ir jis nuskrido. Bet, mieli bičiuliai, jei viską jums pasakosiu, sėdėsime čia tris dienas ir tris naktis. Aš sulaukiau pagalbos. Taip, man buvo atsiųsta pagalba. Bet pas ką aš skubėjau? Nė kapo neradau. Likau vienui viena Dievo pasaulyje, apgėdinta ir niekinama. Kai prisimenu viską, ką patyriau, spjaudau ant savęs.

– Tai kodėl atėjote palaiminimo? – paklausė Zeinvelis.

– Aš vis klajoju. Nenoriu užsibūti vienoje vietoje. Galbūt kažkur pasaulyje rasiu paguodą. Kai ši palaiminta moteris uždėjo rankas ant manęs, akmuo nusirito man nuo širdies.

Zeinvelis Bearas parodė pirštu į dangų:

– Aure, žvaigždė krinta!

VI

Ponios Pilickos miegamojo durys atsivėrė. Pro užuolaidas švietė mėnulis. Ponia Pilicka pramerkė akis.

– Čia tu, Adamai? – paklausė ji minkštu, intymiu balsu.

– Taip, Teresa. Pažadinau tave?

– Ne, aš tik snaudžiau.

– Negaliu užmigti. Ką man daryti su tuo žydu? Su visais žydais? Įsileidau kelis, ir šekit – jau visas miestas. Savickis verda iš pykčio. Jis jau nuskyrė mane pragarui. Mūsų brangieji kaimynėliai taip pat rezga sąmokslą. Kiekvienas iš jų turi savo žydelį, bet kai aš tokį įsitaisau, jie visi tampa pamaldžiais krikščionimis. Tas reikalas su nebyle tėra farsas. Net žydai juokiasi iš manęs. Tai tik dar vienas tų prakeiktų žydų pokštas.

– Ko stovi? Sėskis ar eikš į lovą.

– Gerai, atsisėsiu. Man karšta. Kodėl taip atšilo vidury nakties? Gal ateina pasaulio pabaiga ar kas? Nebenoriu matyti tų žydų aplink mus. Geršonas – sukčius, o tas Jokūbas pučia miglas į akis. Kurių galų moteriai apsimetinėti bežade? Niekaip nesuprantu.

– Ko gero, ji neapsimetinėja. Gal ji tikrai nebylė.

– Pati sakei, kad jis neneigė, jog jinai nėra tokia.

– Nesakiau nieko panašaus. Sakiau tik tiek, kad jis tylėjo ir neprieštaravo. Ką čia žinosi, kas vyksta tarp žmonių? Tai ypatinga padermė. Geriausiai nekreipti į juos dėmesio.

– Kaip aš galiu nekreipti į juos dėmesio? Jie visur kiša nosis.

– Tavo valdytojai katalikai nė kiek ne geresni.

– Kas apskritai yra gero? Visa Lenkija griūna. Atmink mano žodį, mes būsime išrauti su šaknimis. Ko neėda žydiškos utėlės, suės prūsai ir maskvėnai. Mūsų didikų ne-

matysi liejant ašaras. Ne, jie kiekvieną lenkų pralaimėjimą laiko savo asmenine pergale. Tik Lenkijoje gali dėtis tokie dalykai. Visos kitos šalys trokšta klestėti, o mes patys smaugiamės.

– Nežinau, Adamai. Nieko nebežinau!

– Ko prasidėjai su tuo žydu? Jaučiuosi taip, lyg būtum spjovusi man į veidą.

Teresa sudvejojo.

– Betgi tas teikia tau malonumo.

– Ne tada, kai tai žydas. Tau nereikėjo to daryti. Paprastai aš naktimis miegodavau. Dabar nebemiegu. Prabundu kas kelias minutes. Pradedu manyti, kad esu apsėstas, Teresa. Noriu padaryti galą šitam reikalui.

– Kokiam reikalui? Kokį galą?

– Pasiimsiu kelis vyrus, nužygiuosim į Pilicą ir nukaposim galvas keliems žydams. Kiti bemat susikraus mantą ir pasipustys padus.

– Adamai, gal pakvaišai? Kieno galvas? Aplink mus vieni priešai. Padaryk šitaip ir atsidursi prieš teismą.

– Dėl kelių žydų?

– Pats žinai, tavo priešai tik ieško dingsties. Teisybė, jie nekenčia žydų, bet jeigu jiems bus iš to naudos, jie stos jų pusėn.

– Aš turiu kažką daryti.

– Nieko nedaryk, Adamai. Eik miegoti. Gulėk sau ramiai, užmerkęs akis, ir miegas pats ateis. Mums reikia ištaikyti tinkamą progą. Adamai, brangusis, mums reikia palaukti. Kas gi kita yra gyvenimas? Vis lauki, dienos bėga, kol ateina mirtis ir viskas baigiasi.

– Aš negaliu gulėti ir laukti mirties. Tos senmergės pusseserės įsiėdė man iki gyvo kaulo. Slankioja aplinkui šnai-

ruodamos į mane, lyg būčiau didžiausias jų priešas, ir visą laik kuždasi. Mūsų pilis pilna šnabždeikų. Galėtum pamanyti, kad uždariau jas kalėjime. Jeigu jos čia nelaimingos, tegu sau nešdinasi kitur. Negaliu išlaikyti visų tolimų savo giminaičių. Ne aš kaltas, kad mano dėdės ir tetos prigimdė vienų senmergių.

– Aš tai sakau metai iš metų.

– Taip, tai tu apnuodijai mane neapykanta joms. Tai ir yra visa tragedija. Bet dabar, kai tavo nuodai ėmė veikti, staiga tapai jų užtarytoja ir angelu sargu.

– Taip ir žinojau. Anksčiau ar vėliau paaiškėja, kad dėl visko kalta aš.

– Teisybė. Per tave visi mano rūpesčiai. Dėl tavęs su visais susivaidijau ir likau vienas kaip pirštas. Bet noriu visa tai baigti.

Pilickis pakėlė balsą ir ėmė šaukti.

– Ko rėki? Visus pažadinsi. Žinai, kad jie klausosi už durų.

– Čia niekam nėra reikalo klausytis. Visi viską žino. Matau tai jų veiduose, girdžiu jų juoke. Teresa, šį kartą per toli nuėjai.

– Aš? Ne, tai tu pastūmėjai mane, Adamai. Net gulėdama mirties patale galėčiau pakartoti šiuos žodžius. Tu pastūmėjai mane. Kai liudysiu Dievo akivaizdoje, kalbėsiu lygiai taip pat. Niekas kitas, tik tu už tai atsakingas. Kai atėjau pas tave, buvau nekalta mergaitė, o tu...

– Žinau, žinau. Šitai pasakai jau barzda užaugo. Tu buvai tyra it sniegas, skaisti it balta rožė ir taip toliau. Ko tu iš manęs nori? Kad grąžinčiau tau nekaltybę?

– Ne, aš noriu tiktai truputėlio ramybės.

– Negaliu toliau šitaip gyventi. Kodėl manai, kad Jokūbas neišsiplepės? Nenoriu, kad tie suskretę žydai badytų mane pirštais.

– Jis nieko nepasakys. Tylės kaip žemė. Jis turi savo rūpesčių. Jo žmoną gaubia paslaptis – nežinau kokia, bet jis kažką slepia. Jo išgąstis toks pat didelis kaip jo ūgis ir nerangumas. Galbūt pabėgo iš kalėjimo. Dievai žino. Anksčiau ar vėliau tiesa iškils aikštėn.

– Kaip ir mano gėda.

– Pats to norėjai, Adamai. Metai iš metų akinai mane tenkinti tavo kaprizus. Vienas Dievas težino, kaip tau priešinausi ir ką turėjau iškęsti.

– Nesišauk Dievo.

– O ko daugiau man šauktis? Be Jo, nieko neturiu. Tu privarei vaikus prie mirties. Lyg būtum juos nužudęs savo rankomis. Kuo mane pavertei, nė nedrįstu ištarti: tas žodis užtrauktų gėdą mūsų tėvų sieloms danguje. To, ką padarei, nebeatitaisysi.

Vyras su žmona abu nugrimzdo į tylą. Paskui Pilickis tarė:

– Liepiau Antonijai rytoj po pietų paskersti kiaulę.

– Ne, Adamai, man tai neberūpi. Nenoriu šito. Tegu gyvulys sau gyvena.

– Jau daviau nurodymą Antonijai.

– Taip pasakiau ne iš rimtųjų. Tik nenoriu žiūrėti. Šiaip ar taip, tai nepadeda. Švenčiausioji Motina, kuo aš tapau? Aukščiausiasis Dieve, leisk man numirti dabar pat. Nenoriu sulaukti rytojaus.

Teresa sudejavo – tiek iš skausmo, tiek iš pasibjaurėjimo. Jos kūnas lovoje susirietė, lyg ją būtų sutraukęs mėšlungis.

– Pasiimk mane, mirtie!

Dešimtas skyrius

I

Pilico žydai ruošėsi didžiosioms šventėms. Sinagogos tarnas kasdien pūtė ragą baidydamas Šėtoną – gundytoją, kuris įstumia žmones į nuodėmę, o paskui liudija prieš juos danguje. Sara, grįžusi iš dvaro į Pilicą, rengėsi ne tik šventėms, bet ir vaiko gimimui. Jokūbas pakišo po jos pagalve „Kūrimo knygą" ir peilį, kad nuvaikytų velnienes, kurios sukasi aplink gimdančias moteris ir pakenkia naujagimiams, – sakykim, Lilita arba Šibta, sulaužanti jiems kaklą. Jokūbas taip pat gavo iš raštininko talismaną, turintį galią nuginti piktųjų dvasių karalienę Igeret, jos palydovę Machlat, kaip ir Liles, panašias į žmones, bet su šikšnosparnių sparnais, ryjančias ugnį ir gyvenančias mėnulio šešėliuose ir medžių kamienuose. O Sara slapčiomis dėjo viltis į savo kaimo burtus. Nors dabar ji buvo Izraelio duktė, išmokusi maldas, kalbamas per didžiąsias šventes, tebenešiojo ant kaklo meteorito gabalėlį, be to, paėmusi lukštą, iš kurio ką tik buvo prasikalęs viščiukas, sumaišė jį su sausu arklio mėšlu bei varlės pelenais ir visą mišinį išgėrė su pienu. Kiti burtai reikalavo, kad ji nuoga atsisėstų ant puodo, kuriame degtų garstyčios sėkla, ir leistų dūmams į ją įeiti. Pilico moterys pranašavo, kad jai gims berniukas, nes jos pilvas buvo ne apvalus, o atsikišęs į viršų. Jokūbas jau spėjo

iš krominino nusipirkti auksu siuvinėtą šlikę ir apyrankę, saugančias nuo blogos akies.

Naujųjų metų dieną garbė atsistojus pradėti skaityti maldą buvo suteikta Jokūbui, nors Geršonas, kupinas pagiežos, tam priešinosi. Praėjusį šabą jis užgaišino Toros skaitymą, plūsdamas bendruomenę, kad leidžia prašalaičiui stovėti prie sakyklos kaip savo atstovui, tačiau seniūnai išrinko Jokūbą. Jokūbas stovėjo su talitu ir palaidiniu, giedodamas „Karaliau", ir Sara nevaliojo sulaikyti ašarų. Jinai dar prisiminė tuos laikus, kai jis buvo basas vergas, nakvojantis jos tėvo tvarte. Dabar jis panėšėjo į visų gerbiamą išminčių. Ir ji pati pasikeitė: buvo pasipuošusi aukso spalvos suknele, auskarais, kuriuos Jokūbas buvo užsakęs pas auksakalį ir dar liko jam skolingas, ir netikrų perlų vėriniu. Ji laikė rankose maldaknygę ir žalvariniuose jos viršeliuose regėjo savo atvaizdą – damos atvaizdą. Jos lūpos krutėjo, be garso kalbėdamos maldą. Jokūbas taip uoliai ją mokė, kad ji žinojo daugiau už didžiumą moterų aplink ją. Kaip viskas keista! Ji pamilo Jokūbą iš pirmo žvilgsnio; jisai ją paliko, bet grįžo jos pasiimti; paskui keletą metų abu klajojo iš vietos į vietą. Per šiuos metus jiems nuolatos grėsė pavojus, ir ji ne kartą rizikavo savo gyvybe. Vienas Dievas težino, kiek daug stebuklų reikėjo jai ir Jokūbui išgelbėti.

Šalia jos moterų galerijoje stovėjo Beilė Pešė, Geršono žmona, apsitaisiusi šilkais ir aksomais, su tikrų perlų vėriniu ant kaklo. Tačiau Sara nepavydėjo jai puošnių drabužių ir papuošalų, netgi jautėsi už ją pranašesnė. Beilė Pešė buvo sena, nemokėjo skaityti, turėjo klausytis skaitovės ir buvo ištekėjusi už neišprusėlio, kuris negavo įgaliojimų atstovauti bendruomenei per pamaldas. O Sara buvo jauna, mokėjo skaityti, šiek tiek suprato hebrajų kalbą ir buvo ištekėjusi už mokyto

žmogaus. O kad miestelis žinotų, koks Jokūbas iš tikrųjų mokytas! Negana to, Jokūbas buvo Pilickio dvaro valdytojas ir lankydavosi pilyje. Metai, skiriantys Sarą nuo jos valstietiškos praeities, traukėsi už jos ilgi kaip amžinybė. Jai dingojos, kad visa, kas dėjosi anksčiau, atsitiko kažkam kitam. Sakytum būtų perskaičiusi tą istoriją knygoje. Kitados ji buvo Vanda, girtuoklio valstiečio Stacho pati. Vos apie tai pagalvojus, ją nukrėsdavo šiurpas, bet dažnai ištisomis dienomis to nė neprisimindavo. Jinai tapo žyde. Jokūbas sakė teisybę: ji gimė su žydės siela, o jis tiktai grąžino ją prie savo šaknų.

Jokūbo balsas, jam giedant ir skaitant progiesmiu, skambėjo garsiai ir aiškiai. Jos akys apsitraukė miglele. Kuo ji nusipelnė tokios malonės? Savo įsčiose ji nešiojo jo kūdikį. Kodėl iš visų Lenkijos moterų buvo pasirinkta jinai? Vienintelis jos nuopelnas buvo kančia, nuo vaikystės padariusi ją atsiskyrėle; ją visada lydėjo širdgėla ir ilgesys. Jai į galvą ateidavo keistų minčių, kai dar netgi nemokėjo kalbėti. Ji dažnai verkdavo be jokios priežasties. Per sapną ar nemiegodama matydavo mįslingus regėjimus, kurių iki šiol negalėjo paaiškinti. Ji visada bijojo pasakoti apie juos Jokūbui, baimindamasi, kad jis nepalaikytų jos išprotėjusia. Kai mirė jos senelis – tėvo tėvas, ji regėjo mirusįjį laidotuvių procesijoje. Jis ėjo tarp kitų valstiečių, kai jo kūnas buvo nešamas į kapus. Jai kilo noras jį pašaukti, bet jis pakėlė pirštą ir priglaudė prie lūpų, lyg duodamas jai ženklą tylėti. Tik tada, kai eisena pasiekė kapines, regesys pamažėliais ištirpo ore it rūko skraistė, išnykstanti su pirmaisiais saulės spinduliais.

Kitą naktį senelis atėjo ir paliko gėlių ant jos lovos.

Lankė ją ir kitokie regėjimai. Ji numatė, kad pasirodys Jokūbas, ir todėl atstūmė kitus vyrus. Tiesą sakant, ji nuo vaikystės laukė ir ilgėjosi jo.

Dabar moterys aplink ją mojavo jai ir rodė ženklus, manydamos, kad ji negirdi nei savo vyro, progiesmiu skaitančio maldas, nei pučiamo avino rago. Kalbėdamos tarpusavyje, jos nekreipdavo į ją dėmesio. Tik Beilė Pešė garsiai skelbdavo, kad ji esanti visai ne kurčnebylė, o apsimetėlė. Šioji moteris taip jos nekentė, kad kai Sara pasibaigus maldoms tylomis jai linktelėjo linkėdama gerų Naujųjų metų, Beilė Pešė atsuko jai nugarą. Namuose laukė Saros paruošti šventiniai pietūs – žuvies galva, morkos ir visi kiti tradiciniai patiekalai, valgomi Naujųjų metų dieną. Jokūbas sukalbėjo palaiminimą ties vyno taure, o paskui padavė taurę Sarai, kad ji išgertų, ir atriekė jai chalos su medumi. Valgydama ji vaizdavosi reginti, kaip blyškiame mėlyname danguje liepsnojančiam soste sėdi Dievas su atskleista priešais Jį gyvenimo ir mirties knyga, apsuptas virpančių ir sparnais plakančių angelų, o tuo tarpu kiekvienas žmogus savo ranka įrašo į ją savo likimą kitiems metams. Ją graužė slapta baimė. Galbūt jau nuspręsta, kad jinai mirs. Jeigu taip, bent jau Jokūbui ir kūdikiui turėtų būti leista gyventi.

Pavalgius Jokūbas išėjo į maldos namus skaityti psalmių. Sara atsigulė ant lovos. Ji jautė, kaip jos įsčiose juda vaikas. Netrukus ateis Atlaidų diena, kai tie, kurie neteko tėvų, meldžiasi už juos. Bet už ką jai melstis? Už Janą Bžiką, savo tėvą? Sara paklausė Jokūbo, ir jis, kiek padvejojęs, nusprendė, kad ji turėtų praleisti tą maldos dalį, kur minimi mirusiųjų vardai. Juk jinai, Sara, netapo našlaite mirus Janui Bžikui. Jos tikrasis tėvas – patriarchas Abraomas.

II

Vidury nakties Jokūbas pajuto, kad jį kažkas purto. Jis atsimerkė. Šalia jo lovos stovėjo Sara.

– Jokūbai, prasidėjo.

– Kas, sąrėmiai?

– Taip.

Nors jis dar jautėsi išglebęs ir norėjo miego, žiovaudamas greitai atsikėlė. Paskui viską prisiminė, ir jį perėmė baimė. Prietemoje išsipūtęs Saros kūnas atrodė vos neplyštąs iš skausmo.

– Einu pakviesiu bobutę.

– Palauk. Turbūt dar yra laiko.

Ji kalbėjo pakuždomis. Kad ir kas atsitiktų, visąlaik kartodavo Sara, ji nepratarsianti nė žodžio, netgi gimdydama. Bet kas gali žinoti, kaip elgsis kūnas ir kraujas tą valandą? Jokūbas jautė aplinkui tvyrant pavojų. Jis nuėjo atidaryti langinių. Pusmėnulis, kuris šviečia per dešimt atgailos dienų, jau buvo nusileidęs, bet žvaigždės spingčiojo danguje. „Gal jai reikėtų atnešti ko nors užvalgyti?“ – pagalvojo jis. Tą vasarą ji privirė agrastų, serbentų ir mėlynių uogienių ir padarė vyšnių vyno. Jis dirstelėjo į vandens statinę, pamatė, kad ji pustuštė, ir nusprendė atnešti iš šulinio daugiau vandens. Jis nebūtų palikęs moters, kuri tuoj turėjo gimdyti, vienos, jeigu jos nebūtų saugoję burtai ir užrašai ant sienos. Tačiau vis vien paliko duris atviras ir liepė jai kartoti užkeikimą, kurį jai perrašė raštininkas:

Kalnas aukštas; dangus – mano oda.
Žemė – mano batas; dangus – mano suknia.
Apsaugok mane, Viešpatie Dieve.
Neduok kardui manęs perverti,
Ragui užbadyti,
Dantims sukandžioti,
Vandeniui paskandinti.

Juodose mariose guli juodas akmuo.
Vanago gerklėje įstrigo kaulas.
JUHA apsaugos mane!
ŠADAI išgelbės mane!
TAFTIFJA bus man siena.*

Tarp Naujųjų metų ir Atlaidų dienos miestelio gyventojai rinkdavosi maldos namuose kalbėti naktinių maldų. Šįmet Jokūbas ten neidavo, nes Sara tuoj turėjo gimdyti. Tačiau jis matė Geršoną, einantį su kitais. Vos prieš kelias dienas šis kietakaktis, primetantis visiems savo valią, grasino griebtis smurto, jeigu Jokūbui bus leista tapti skaitovu; jis netgi davė suprasti, kad įskųs Jokūbą didikams. Visi žinojo, kaip Geršonas susikrovė savo turtus: per žudynes vienas jo pažįstamas patikėjo jam saugoti pinigus ir kitas vertybes. Tas žmogus žuvo, o kai jo įpėdiniai paprašė grąžinti tėvo turtą, Geršonas, įžūliai meluodamas, prisiekinėjo akyse jo nematęs. Ir štai dabar jisai su savo žmona, dukterimis ir žentais vaikščiodavo kalbėti naktinių maldų. Nejau manė galįs apmulkinti Visagalį? Nors gyveno pasaulyje jau trisdešimt su viršum metų, Jokūbas nesiliovė stebėtis, kad tiek daug žydų paiso tik pusės Toros priesakų. Tie patys žmonės, kurie griežtai laikydavosi nereikšmingų apeigų ir papročių, net neturinčių šaknų Talmude, nesukdami sau galvos laužydavo pačius švenčiausius įstatymus, netgi Dešimt įsakymų. Jie norėjo būti geri Dievui, o ne žmogui. Bet argi Dievui reikia, kad žmogus stengtųsi jam įtikti? Ko daugiau tėvas trokšta iš savo vaikų, jeigu ne to, kad jie būtų teisingi vienas kitam? Pasilenkęs ties šuliniu, Jokūbas atsidūsėjo. Kaip tik dėl to raudojo pranašai. Ir tikriausiai dėl šios prie-

* *Juha, Šadai, Taftifja* – kreipiniai į Dievą.

žasties nesirodė Mesijas. Jis ištraukė kibirą su vandeniu ir nuskubėjo pas Sarą. Ji stovėjo prie slenksčio, susirietusi dvilinka iš skausmo.

– Atvesk bobutę.

Pastatęs kibirą su vandeniu ant žemės, Jokūbas nubėgo pribuvėjos, bet kai pabeldė į jos langines, niekas neatsiliepė. Jokūbas nuskuodė į maldos namus ir įsiveržė į moterų pusę, nors to nederėjo daryti. Tačiau gimdymas – pavojingas dalykas. Jis apsidairė, bet pribuvėjos čia nebuvo.

– Mano žmona gimdo, – tarė jis garsiai. – Kur bobutė?

Kelios moteriškės susiraukė ir garsiai uždaužė maldaknyges, supykusios ant įsibrovėlio. Kitos pašnabždomis ėmė jam patarinėti ir pasakė, kad pribuvėja išėjusi priimti kito vaiko. Tačiau viena moteris užvertė savo maldaknygę ir atsistojo.

– Gyvybė svarbiau už viską, – pasakė ji. – Aš nueisiu pas jūsų žmoną.

Vis dar ieškodamas pribuvėjos, Jokūbas atsidūrė žemyn vedančioje duobėtoje gatvėje. Moterys jam nusakė gimdančios moters namą, ir Jokūbas žinojo, kad jis yra vienas iš tų, pro kuriuos ėjo, tačiau negirdėdamas jokių šauksmų negalėjo nuspręsti kuris. Tylą drumstė tik giesmė, kylanti iš maldos namų. „Adonai! Adonai! Maloningasai ir gailestingasai Dieve!“ Kaip keistai skambėjo šita giesmė, atsiliepdama aidu tamsoje su ypatinga intonacija, būdinga naktinėms maldoms! Kad ir kokios katastrofos juos buvo ištikusios, žydai tebevadino Dievą gailestingu ir maloningu. Jokūbas klaidžiojo aplink tuščiu žvilgsniu, neapsispręsdamas, ar ieškoti toliau, ar skubėti namo. Prakaitas žliaugė jo veidu, marškiniai sudrėko. „Dangiškasis Tėve, saugok ją“, – pratarė jis balsiai, pakėlęs akis į dangų, nusėtą žvaigždžių. Kai gimdė

jo pirmoji žmona, amžinatilsį, jis buvo dar beveik vaikas. Kas vyko tarp moterų, jam liko paslaptis, jį nuo to apsaugojo motina, seserys, tetos ir pusseserės. Jis skaitė, kai moterys atėjo jam pasakyti, kad jis tapo tėvu, ir jį pasveikino. Lygiai taip pat buvo, kai gimė antras ir trečias vaikas. Tačiau dabar visa tai atrodė taip tolima, lyg būtų atsitikę kitame gyvenime. Jis garsiai pašaukė vardu pribuvėją, ir jo šauksmas atsiliepė aidu, tarsi jis būtų buvęs miške. Paskui apsisukęs parlėkė namo. Čia krosnyje jau kūrenosi ugnis ir virė puodas vandens. Moteris, atėjusi iš maldos namų, taip pat buvo išdėliojusi baltinius ir rankšluosčius, uždegusi dagtį šukėje su aliejumi. Jos rankovės buvo atraitotos, o veido išraiška rodė, kad ji turi patyrimo moteriškuose reikaluose. Jeigu jos čia nebūtų buvę, Jokūbas būtų paklausęs Saros, kaip jinai jaučiasi. Sara tyliai gulėjo lovoje perkreiptu veidu.

– Ar pakvietėte bobutę? – paklausė moteris.

– Ne, negalėjau jos surasti.

– Tiek to, nenusiminkit. Nieko dar neįvyko. Ne taip lengvai viskas einasi.

Ji įmetė į krosnį dar vieną malką. Saros akyse galėjai įžiūrėti ne tik kančią, bet ir lengvą šypseną, tarytum bylojančią: „Nereikia šitaip jaudintis“. Jokūbas žvelgė į ją su meile ir nuostaba. Tai buvo Vanda, Jano Bžiko duktė, kuri kiekvieną pavakarę atnešdavo jam į kalną valgyti. Ant galvos ji ryšėjo skarelę, kokias nešioja Izraelio dukterys, o ant jos kaklo kabėjo talismanas. Kambario sienos buvo nukabinėtos burtais ir psalmių posmais, o po pagalve gulėjo „Kūrimo knyga“. Jis išplėšė šitą moterį iš daugybės nežydų kartų, pagrobė ją iš motinos, sesers, brolienės, iš visos šeimos. Jis netgi atėmė iš jos kalbą. O ką davė mainais? Tik save patį. Jis atvedė ją į nuolatinius pavojus, nuo kurių ją galėjo išgelbėti

tik stebuklas. Pirmąsyk jis suvokė, kokiems išmėginimams ji buvo pasmerkta, ir priėjęs artyn paglostė jai galvą. Atsakydama į tai kaip valstietė, ji suėmė jo rankas ir pabučiavo. Jeigu kita moteris būtų tai mačiusi, Pilico gyventojai būtų gavę dar vieną progą pamankštinti liežuvius ir pasijuokti.

III

Ar nebylė gali verkti? Ar ji gali rėkti iš skausmo? Sara inkštė ir klykė, bet nepratarė nė žodžio. Jau pirmieji ženklai rodė, kad gimdymas bus sunkus. Po nakties, kai prasidėjo sąrėmiai, praėjo geras pusdienis, o ji dar nebuvo pagimdžiusi. Jos kūnas buvo šlapias nuo prakaito, akys iššokusios ant kaktos. Pribuvėja lakstė pirmyn atgal. Jai padėjo senė, priiminėjanti valstiečių kūdikius, kuri atbėgo prie Saros lovos tiesiai iš ropių lysvės. Ji taip pat bruzdėjo aplink, nė nenusimazgojusi žemėtų rankų. Išgirdusios, kad gimdymas sunkus, suėjo kaimynės su savo pasiūlymais ir patarimais, prieštaraujančiais vieni kitiems. Vienos moterys stovėjo lauke šnekėdamosi su Jokūbu, kitos, priėjusios prie lovos, ženklais kalbino nebylę. Norėdamos palengvinti gimdymą, jos griebėsi įvairios magijos. Jauna motina, maitinanti kūdikį, išspaudė iš krūtų pieno ir davė Sarai išgerti. Kenčiančiai moteriai tarp dantų buvo įkištas nuo Velykų likusio maco gabalėlis, ir liepta jį ten laikyti. Dievota šeimos motina, pagarsėjusi labdaringa veikla, uždėjo delną ant Saros pilvo ir sukalbėjo užkeikimą. Buvo pakviestas vyras, skaitęs Torą Naujųjų metų dieną. Laikydamas vieną ranką ant mezuzos*, progiesmiu pasakė tokią ištrauką: „Greitai išsivaduos tas, kuris sukaustytas grandinėmis, jis nemirs

* *Mezuza* – pergamento ritinėlis su šemos žodžiais, įkišamas į dėklelį ir pritvirtinamas prie durų staktos.

duobėje". Ir dar tris sykius pakartojo eilutes, kurios prasidėjo žodžiais: „Viešpats aplankė Sarą", ir baigėsi žodžiais: „...pagimdė sūnų savo senatvėje, tuo metu, kurį jai Dievas iš anksto buvo apreiškęs". Visi žinojo, kad Beilė Pešė turi dubenį, išrašytą šventomis raidėmis, kuris, padėtas ant gimdančios moters bambos, ištraukia vaiką – o kartais net moters žarnas, jeigu jį per ilgai laikysi ant kūno. Tačiau, paprašyta jį paskolinti, Beilė Pešė atsakė, kad jis sudužo.

Kai stojus nakčiai Sara teberėkė, moterys susibarė. Ko jai duoti – kalės pieno, sumaišyto su medumi, ar balandžio išmatų vyne? Buvo pasiūlyta citrinos, likusios nuo Palapinių šventės, galiukas ir moneta, pašventinta maldingojo rabino Michaelio iš Zlotčevo*. Niekas negelbėjo. Liko vienintelė viltis – veiksmingiausias iš visų vaistas. Buvo atnešta ilga virvė ir pririšta prie Saros riešo, o kitas jos galas buvo nuneštas į maldos namus ir pririštas prie arkos** durų. Sara trūktelėjo riešą, kaip jai buvo liepta, bet užuot atidariusi dureles, nutraukė virvę. Tai buvo blogas ženklas. Pribuvėja pareiškė:

– Bijau, kad iš tų pelų nebus grūdų.

– Reikia bent jau pamėginti išgelbėti vaiką.

Moterys šnekėjosi garsiai, manydamos, kad nėra reikalo laikyti liežuvio už dantų.

– Ką darys našlys su naujagimiu?

– O, jis ras moterį, kuri jam padės.

– Manau, Dievas nusprendė šią nelaimę jau Naujųjų metų dieną, – pažymėjo pamaldžioji moteris.

* *Michaelis iš Zlotčevo* (1726–1786) – garsus pamokslininkas, vienas iš chasidizmo vadų.

** *Arka* – spinta, kurioje laikomi pergamento ritiniai su Toros tekstu.

– Ne, tu apsirinki, likimai galutinai nepatvirtinami iki Atlaidų dienos.

Žodžiai, kuriuos Sara stengėsi sulaikyti, patys išsiveržė jai iš burnos:

– Dar nelaidokit manęs, aš nemiriau.

Ji kalbėjo jidiš kalba.

Moteriškės atsitraukė atatupstos.

– O Dieve mano, ji šneka!

– Tai antras stebuklas.

– Joks ne stebuklas. Ji nėra nebylė.

– Geršonas buvo teisus.

Viena moteris sušuko, kad jai sukasi galva, ir nualpo.

Jokūbo nebuvo. Jis buvo išbėgęs pas sinagogos tarną atnešti dar Velykų maco, nes Sarai duotas gabalėlis iškrito jai iš burnos, permirkęs krauju. Visos moterys kambaryje ėmė šaukti vienu metu ir sukėlė tokį triukšmą, kad jis girdėjosi net gatvėje. Iš visų pusių į Jokūbo namus pradėjo bėgti žmonės, tarp jų ir moterys iš laidojimo draugijos, manydamos, kad Sara mirė, ir pasiruošusios paguldyti kūną ant grindų ir uždegti žvakes. Netrukus į kambarį prigužėjo tiek žmonių, kad jie vos nesulaužė lovos, kurioje gulėjo Sara. Pergąsdinta, ji ėmė šaukti savo gimtąja lenkų kalba:

– Ko norite iš manęs? Eikit lauk iš čia. Vaidinate gerus, bet visi esate nevidonai. Norite palaidoti mane ir apvesdinti Jokūbą su viena iš jūsiškių, bet aš dar nemiriau. Aš esu gyva ir mano kūdikis taip pat gyvas. Per anksti džiaugiatės, kaimynėliai. Jei Dievas būtų norėjęs, kad mirčiau, Jis nebūtų leidęs man ištverti viso to, ką ištvėriau.

Sara kalbėjo lenkiškai ne kaip žydė, ir moteriškės perbalo.

– Čia kalba dibukas.

– Sarą apsėdo dibukas! – sušuko balsas naktyje.

Neseniai buvo nutikę daug keistų įvykių, bet Pilico žydai niekada negirdėjo, kad dibukas būtų apsėdęs gimdančią moterį, ir dar atgailos dienomis. Dabar visi šaukdami bėgo į Jokūbo namus. Motinos įspėjo dukteris, kad neitų žiūrėti dibuko neprisijuosusios dviejų prijuosčių – vienos priekyje, kitos užpakalyje. Net mokiniai stengėsi įsmukti į kambarį, kur niekuo nepridengta gulėjo Sara, bet moterys išvydavo juos pro duris. Kažkas pastūmė suoliuką, ant kurio degė spingsulė, ir šviesa užgeso. Tie, kurie buvo kambaryje, mėgino išeiti, o tie, kurie stovėjo lauke, stengėsi prasibrauti vidun. Žmonės susikimšo tarpduryje, ir prasidėjo grūstynės. Visi Pilico gyventojai, regis, išėjo iš galvos. Ant grindų krito kepurės ir skarelės, plyšo suknios; vienai moteriai nuo kaklo buvo nutraukti karoliai. Tarpais visą šį triukšmą užgoždavo Saros riksmai. Išgąsdinta tamsos kambaryje, ji šnekėjo lenkų ir jidiš kalbos kratiniu.

– Kodėl kambaryje taip tamsu? Aš dar gyva. Aš ne kape. Kur Jokūbas? Jokūbai! Jis pabėgo? Jis užmiršo savo Vandą?

– Kas yra Vanda? – paklausė kažkas.

– Uždekit šviesą. Aš mirštu, – sudejavo Sara.

Buvo užžiebta balana, ir ant sienų ėmė šokinėti liepsnos šešėliai. Prietemoje visi veidai atrodė iškreipti. Pribuvėja, kuri buvo išėjusi iš kambario, prasiskynė kelią per minią.

– Kas tau užėjo? Kas yra Vanda? Stumk kiek pagali. Stumk, dukrele.

– Jis per didelis, per didelis. Atsigimęs į Jokūbą, – sušuko Sara lenkiškai. – Jis plėšia man vidurius.

– Kas tu esi? Kaip įėjai į Sarą? – paklausė viena moteris dibuko.

Supratusi, ką ji padarė, Sara neatsakė. Sąrėmiai valandėlei atslūgo, ir ji gulėjo išsekusi, visa pasruvusi prakaitu, sudrėku-

siais plaukais, pabrinkusiomis lūpomis ir nosimi. Jos kojos buvo kaip medinės, pirštai tarsi ištempti. Ji žinojo, kas yra dibukas, – dažnai girdėdavo moteris apie juos kalbant.

– Kas tu esi? Kaip įėjai į Sarą? – vėlei paklausė moteris.

– Įėjau ir esu čia, – atsakė Sara. – Kas tau rūpi? Eik lauk! Visi eikit lauk! Man jūsų nereikia. Jūs esate mano priešai.

Ji kalbėjo lenkiškai.

– Kas yra Vanda?

– Kas yra, tas yra. Eikit lauk! Lauk! Leiskit man ramiai numirti. Būkit malonūs. Pasigailėkit manęs.

Sąrėmiai vėlei prasidėjo, ir iš jos burnos išsiveržė kraupi dejonė.

IV

Jokūbui buvo pasakyta, kad Sarą apsėdo dibukas, ir jam pasirodžius kilo nauja grūstis. Vargais negalais jam pavyko prasibrauti per minią.

– Kas čia darosi? – paklausė jis, suirzęs ir išsigandęs.

– Į ją įlindo dibukas, – atsakė viena moteris. – Ji kalba lenkiškai. Vadina save Vanda.

Jokūbas gūžtelėjo pečiais.

– Kur bobutė?

Saros burna persikreipė – atrodė, kad ji pašaipiai šypsosi.

– Jokia bobutė man nepadės, – pasakė ji lenkiškai. – Tavo sūnus per didelis mano strėnoms. Mudu jau kelyje į tenai, – ir jinai pirštu parodė kapinių pusėn.

Jokūbas suprato, kad viskas prarasta. Jis stovėjo netekęs žado iš sielvarto ir gėdos. Paskui maldaudamas kreipėsi į jį supančias moteris.

– Išgelbėkit ją! Meldžiamosios, išgelbėkit ją!

– Niekas negali manęs išgelbėti, Jokūbai, – tarė Sara. – Burtininkė išpranašavo, kad aš ilgai negyvensiu. Dabar matau, ji neapsiriko. Dovanok man, Jokūbai.

– Kas tu esi? Iš kur tu? – paklausė viena moteris.

– Atveskit rabiną! – sušuko kita. – Tegu jis išvaro dibuką.

– Jau per vėlu, – pasakė Sara. – Ką jis išvarys iš manęs? Kai mane palaidosite, manęs čia nebebus ir jums nebereikės varginti liežuvių dergiant mane. Nemanykit, kad negirdėjau jūsų bjaurių šnekų. – Saros balsas persimainė. – Girdėjau aliai vieną žodelį. Bet turėjau vaidinti kvailę. Dabar aš mirštu. Noriu, kad žinotumėte teisybę. Vadinate save žydais, bet nepaisote Toros. Meldžiatės nuleidę galvas, bet maišote visus su purvais ir šykštite viens kitam duonos plutos. Geršonas, jus valdantis žmogus, yra sukčius. Jis apiplėšė žydą, kurį nužudė kazokai, todėl jo žentas tapo rabinu ir...

Jokūbas išbalo kaip drobė.

– Ką čia kalbi, Sara?

– Nurimk, Jokūbai. Tai mano skausmas kalba, ne aš. Nebegaliu ilgiau tylėti. Nepravėriau burnos dvejus metus, tačiau dabar, kai mirštu, turiu viską pasakyti. Sprogsiu, jei nepasakysiu. Ačiū tau, Jokūbai, už viską. Per tave mirštu, bet nepykstu ant tavęs. Argi tai tavo kaltė? Esi vyras. Susirasi kitą moterį. Jos jau renka tau porą. Miestelis neleis tau ilgai našlauti. Melskis už mane, Jokūbai, nes aš atsižadėjau savo tėvų Dievo. Ir nežinau, ar tavo Dievas įleis mane į dangų. Jei kada sutiksi mano seserį Basią ar brolį Anteką, papasakok jiems, kaip mirė jų sesuo.

– Ką ji šneka? Ką ji šneka? – klausinėjo balsai iš visų pusių.

– Tai dibukas, dibukas.

– Taip, dibukas. Ir ko jūs dabar imsitės? Aš tuoj gulėsiu kapuose su savo vaiku, ir jūs nespėsite man padaryti nieko bloga.

Staiga Sara pradėjo vaitoti. Sąrėmiai atsinaujino. Jokūbas buvo išstumtas iš kambario ir išbartas, kam įėjo. Jis atsidūrė tarp vyrų, moterų ir merginų, kuriems nepavyko įsibrauti vidun. Jie iš visų pusių apibėrė jį klausimais, bet jis tylėjo.

– Kodėl jie nepakviečia rabino?

– Jau nuėjo kviesti.

– Pirmiausia reikia ištraukti vaiką, o paskui dibuką, – pareiškė vienas vyras.

– Kodėl Geršono žmona nepaskolino savo dubens?

– Todėl, kad ji labai kilni.

– Kokios lyties tas dibukas, moteriškos ar vyriškos?

– Moteriškos.

– Niekada negirdėjau, kad viena moteris apsėstų kitą.

Visi nutilo ir klausėsi, kaip dejuoja Sara. Vyrai nukorė galvas; moterys prisidengė veidus, tarsi gėdindamosi ant Ievos kritusio prakeikimo. Pribuvėja iškišo galvą pro duris.

– Bėkit atnešti dubens. Ji greitai silpsta.

Jokūbas iššoko į priekį.

– Įleiskit mane.

– Ne, ne dabar.

Gatvėje pasirodė rabinas, lydimas savo uošvio Geršono ir savo svainio pjovininko. Pastarasis nešėsi kažkokį indą, kurį iš pradžių visi palaikė Beilės Pešės dubeniu, bet paaiškėjo, kad tai katilėlis su degančiomis žarijomis. Iš rabino kišenės barkšojo avino ragas. Geršonui davus įsakymą, minia prasiskyrė ir leido dignitoriams praeiti. Iš paskos kėbli-

no Joelis, sinagogos tarnas ir miestelio duobkasys, apsivilkęs baltu palaidiniu ir užsidėjęs talitą. Geršonas, kaip pritiko jo padėties žmogui, pakėlė balsą.

– Moterys, duokit kelią rabinui. Mes atėjome išvaryti dibuko.

– Dabar jokiam vyrui nevalia įeiti! – sušuko kažkokia moteris iš vidaus.

– Mes negalime stovėti čia ir laukti.

– Čia ne dibukas, – pasakė Jokūbas. – Nėra jokio dibuko.

– Tai kas tada? – paklausė Geršonas, nors juodu su Jokūbu buvo taip susipykę, kad nesikalbėdavo.

– Palikit ją ramybėje.

– Vyrai, šiame kambaryje yra nelabasis, apsigyvenęs moters kūne. Nejau leisime jai sutepti visą mūsų bendruomenę? – pasakė Geršonas, kreipdamasis į minią. Paskui, rodydamas į Jokūbą, pridūrė: – Jis atėjo pas mus kaip paprastas mokytojas, o dabar pasidarė didžiu žmogumi. Jis turi žmoną, apsėstą velnio. Dėl tokių žmonių Dangus ir siunčia mums nelaimes.

– Pirmiausia reikia ištraukti vaiką, – pasakė viena išmintinga moteris.

– Galbūt jos įsčiose nėra jokio vaiko, – spėliojo kita, – o tik dibukas.

– Aš mačiau vaiko galvą.

– Nelabieji taip pat turi galvas.

– Nelabieji apžėlę plaukais.

– Ne.

– Jeigu ji mirs su vaiku įsčiose, visai mūsų bendruomenei iškils pavojus, – perspėjo rabinas.

– Ar mums nereikėtų papūsti avino rago čia, lauke? – paklausė sinagogos tarnas.

– Ne, pirmiausia turime paprašyti dibuko ją palikti, – pareiškė rabinas.

Vėlei stojo tyla. Pradėjo giedoti gaidžiai, antrindami kits kitam. Jie turėjo būti paaukoti Atlaidų dienos išvakarėse; jų giesmė skambėjo iškilmingai ir kartu baugiai, lyg jie būtų žinoję, kokia dalia jų laukia. Ėmė loti šunys, slampinėjantys apie mėsines. Iš laukų ir pelkių dvelkė šiltas vėjelis; naktis pritvinko karščio ir drėgmės. Jokūbas užsidengė veidą rankomis.

– Dangiškasis Tėve, išgelbėk ją.

V

„Nieko nesakysiu, – nusprendė Jokūbas. – Dabar, kai ji prabilo, aš turiu tylėti". Jis stovėjo kietai suspaustomis lūpomis, pasiryžęs ištverti jam skirtus išmėginimus iki galo, žinodamas, kad dabar sausas neišsikapstys. Sara, gulėdama mirties patale, galbūt kliedėdama, išdavė ilgai saugotą paslaptį. Jam liko vien tik melstis, tačiau jo lūpos nesutiko atsiverti netgi maldai. Dangus, nulėmęs Saros likimą, taip pat nusprendė, kad jisai ir, ko gero, jo vaikas turi mirti kartu su ja. „Aš turiu padaryti atgailą, – pagalvojo jis ir mintyse sumurmėjo: – Mes nusidėjome, mes buvome neištikimi, mes grobėme, mes bjauriai kalbėjome..." Jis girdėjo žmones jį kalbinant, bet nesuprato jų žodžių prasmės. Sara, be atvangos virkavusi, galiausiai nurimo. Tačiau negalėjo būti, kad ji mirė, nes kiti vėlei sušneko apie dibuko išvarymą. Vyrai nesėkmingai derėjosi su moterimis, perėmusiomis iš jų valdžią, reikalaudami įleisti juos į kambarį. Buvo pasiektas kompromisas: vyrai stovės tarpduryje. Kreipdamasis į dibuką, rabinas įkalbinėjo jį palikti moters kūną, bet iš Saros neatsiliepė joks balsas. Rabinui paliepus, sina-

gogos tarnas papūtė avino ragą; iš pradžių pasigirdo ilgas garsas, paskui trys trumpi ir galiausiai devynios darnios gaidos viena po kitos. Po kelių minučių prie namo privažiavo Pilickio karietos, apsuptos tarnų su deglais. Palyda buvo panaši į nelabųjų kariuomenę, žygiuojančią pragare. Išlipęs iš karietos, Pilickis paklausė:

– Kas čia darosi, žydai? Gal velnias pasirodė?

– Pone, – atsakė kažkas, – į Jokūbo pačią įlindo dibukas. Jis šaukė iš jos gerklės.

– Negirdžiu jokių šauksmų. Kur jinai?

– Gimdo. Dibukas šaukė anksčiau. Čia yra Jokūbas.

Pilickis dirstelėjo į Jokūbą.

– Kas darosi tavo žmonai? Ar ji vėl kalba?

– Nieko nežinau, pone. Nieko nebežinau.

– Ką gi, man viskas aišku. Ji tokia pat nebylė kaip aš neregys. Noriu su ja pasišnekėti.

– Pone, vyrams čia negalima! – ėmė šaukti moterys iš vidaus.

– Šiaip ar taip, aš einu.

– Pridenkit ją, pridenkit!

Pilickis įėjo ir kreipėsi į Sarą, tačiau ji neatsakė. Moteriškės klausėsi tylomis. Jaunesnės moterys jau buvo grįžusios namo maitinti savo kūdikių, o daugelis vyresniųjų išlėkusios į maldos namus. Rabinas taip pat jau buvo išėjęs. Geršonas, atsišliejęs į medį kieme, regis, miegojo stačiomis. Atvažiavus Pilickiui, jis nusivožė kepurę ir buvo bepuoląs pabučiuoti savo šeimininkui rankos, bet Pilico ponas atsuko jam nugarą. Jokūbui tai buvo antra naktis be miego, ir jis jautėsi kaip sudaužytas, tačiau stovėjo atmerkęs akis. Jis susigrūmė su Dievu kaip patriarchas Jokūbas, bet pralaimėjimas kainavo jam daugiau negu strėnos gysla.

Jį, Jokūbą, Eliezerio sūnų, dangus visiškai pribaigė. Jis daugiau nieko nebebijojo, netgi pragaro. Nieko geresnio nė nenusipelnė, nes gyveno su Jano Bžiko dukteria ir atvertė ją, neturėdamas jokios teisės. Ko jis tikėjosi? Šiomis dienomis valdo teisingumas, nesušvelnintas malonės. Jokūbas išgirdo, kaip Sara suvaitojo.

– Jūsų malonybe, leiskit man ramiai numirti.

– Tai tu nesi nebylė. Niekada nebuvai. Judu su vyru suvaidinote komedijukę.

– Tai dibukas, pone, dibukas, – įsiterpė kažkas.

– Tylėkit! Nėra reikalo man aiškinti. Aš žinau, kas yra dibukas, – tarė Pilickis, pakėlęs balsą. – Kai velnias įlenda į moterį, jis kalba savo balsu. O jinai šneka *savuoju*. Tą patį balsą girdėjau, kai jai pasirodė, kad noriu nuskriausti jos vyrą. Ar tai teisybė? Koks tavo vardas? Sara?

– Leiskit man numirti, gerbiamasis pone, leiskit man numirti.

– Numirsi, numirsi! Kai tavo siela paliks kūną, aš tam neužkirsiu kelio. Bet kolei kas tu gyva. Pasakyk, kodėl apsimetei nebyle?

– Nieko negaliu jums pasakyti.

– Jei nepasakysi tu, pasakys tavo vyras. Užpilsime karšto aliejaus jam ant galvos, ir tada jis prakalbės.

– Pone, ko jūs norite iš manęs? Ar jums nė kiek negaila mirštančiosios?

– Pasakyk tiesą prieš mirdama. Nenueik į kapus meluodama.

– Tiesa yra ta, kad aš jį mylėjau ir vis dar tebemyliu. Aš nieko nesigailiu, pone. Ničnieko.

– Kas tu tokia? Tu kalbi kaip kalnietė, o ne kaip žydė.

– Aš esu Izraelio duktė, pone. Jokūbo Dievas yra mano

Dievas. Kur rabinas? Aš noriu padaryti atgailą. Kur Jokūbas? Jokūbai, kur tu?

Jokūbas prasiskynė kelią per minią.

– Štai mano vyras. Kodėl tu nieko nevalgai? Moterys, duokit jam ką nors užkąsti. Ko tu toks perbalęs, Jokūbai, ir išsigandęs? Aš sėdėsiu su angelais ir žvelgsiu į tave iš aukštybių. Žiūrėsiu, kad tau nieko bloga neatsitiktų. Giedosiu su angelų choru ir melsiuos už tave.

Sara visa tai progiesmiu pasakė lenkiškai, ir moterys neteko žado. Nei Saros kalbėsena, nei elgsena nebuvo tokia kaip Izraelio dukters. Staiga jos prisiminė, kad jinai nepanaši į žydę, kad jos nosis riesta, žandikauliai aukšti, neįprasto baltumo dantys stiprūs ir aštrūs, kitokie, nei būna žydų. Pilickis paklausė:

– Iš kur tu? Iš kalnų?

– Aš nieko neturiu, pone, nei tėvo, nei motinos, nei sesers, nei brolio. Ištryniau juos iš atminties. Mano tėvas buvo geras žmogus, ir aš susitiksiu su juo, jeigu jis danguje. Įsikalkit į galvas visi, kurie čia esate: neskauskit Jokūbo. Galite surasti jam žmoną, kai mirsiu, bet nekamuokit jo savo plepalais. Aš jį ginsiu, klūpėsiu prieš Dievo sostą ir melsiuos, kad plaukas nenukristų nuo jo galvos.

– Tu gimei krikščione, ar ne?

– Aš gimiau, kai Jokūbas mane surado.

– Ką gi, viskas aišku.

– Kas aišku, pone? Aišku, kad aš mirštu ir pasiimsiu savo vaiką į kapus. O vyliausi, kad Dievas padovanos man sūnų ir kad dar pagyvensiu kelerius laimingus metus su savo vyru...

Staiga Sara uždainavo tirolietišką dainą, pertraukiamą virkavimų. Tai buvo daina, kurią Jokūbas dažnai girdėdavo kalnuose, baladė apie našlaitę, patekusią į nagus miško dvasiai

ir nuneštai į slibino urvą. Slibinas padarė ją savo sugulove. Priversta kentėti jo nelabą meilę, jinai ilgėjosi kalnų, gazdų ir gimtinėje likusio mylimojo. Dabar regėjos, kad Sara nebežino kur esanti. Ji gulėjo pabrinkusiais skruostais, pusiau užmerktomis akimis, nepridengta galva ir dainavo kimiu balsu. Pilickis persižegnojo. Moterys grąžė rankas. Ūmai Sara nutilo ir nugrimzdo į savo mintis. Paskui vėlei uždainavo. Jokūbo akys apsiblausė, ir jis viską matė lyg pro rūką. Jis prisiminė ištrauką iš „Tėvų posakių": „Kiekvienas, kuris slapta išniekina Dangaus Vardą, bausmę už tai kentės viešai". Jam norėjosi prieiti ir paguosti Sarą, nušluostyti jai nuo kaktos prakaitą, bet jo kojos buvo kaip medinės. Pilickis paėmė jį už alkūnės ir pasivedėjo į šalį.

– Žinai, tau geriau palikti miestą, – patarė jis bendrininko tonu. – Kunigai tave sudegins. Ir turės teisę taip padaryti.

– Kaip aš galiu bėgti tokią valandą?

– Jinai tuoj mirs. Man gaila tavęs, žyde. Todėl ir įspėju tave.

Pilickis įlipo į savo karietą ir išvažiavo.

Vienuoliktas skyrius

I

Kūdikis, berniukas, gimęs kitą dieną, atėjo į pasaulį rėkdamas daug garsiau, nei paprastai rėkia naujagimiai. Sara dar tebegulėjo sustingusi kaip strampas, ir kūdikiu rūpinosi kitos moterys, o viena jauna motina, turinti daug pieno, jį maitino. Buvo Atlaidų dienos išvakarės, ir miestelio gyventojai buvo užsiėmę aukų paukščiais ir šventine ruoša. Tačiau Geršonas pareikalavo bendruomenės seniūnų susirinkti. Kas buvo kalbama šiame slaptame pasitarime, liko paslaptis, tačiau rabinas uždraudė mokiniams skaityti šemą prie Saros lovos, be to, neleido dalyvauti tradicinėse apeigose, kuriomis pirmą šabo dieną po gimimo pasveikinamas vyriškos lyties kūdikis. Negana to, rabinas įspėjo savo svainį pjovininką, kuris ėjo ir apipjaustytojo pareigas, kad kolei kas kūdikio nereikia apipjaustyti. Pilicas ūžė kaip bičių avilys. Bemoksliai neteisingai suprato rabino nutarimą ir tikino, kad tai Geršonas sukurstė savo žentą, norėdamas pažeminti Jokūbą. O tie, kurie išmanė Talmudą, aiškino priimtą nuosprendį. Pagal įstatymą vaikas gimstąs motinos tikėjimo. Buvo aišku, kad Sara nežydė, – netgi jos vardas rodė, kad ji atsivertėlė. Tačiau koks rabinų teismas būtų patvirtinęs nežydės atsivertimą, kai už tokį dalyką buvo baudžiama mirtimi? Kaip galėjo bendruomenė ją priimti, jeigu tai bū-

tų reiškę pripažinti nusikaltimą? Dieve gink! Tokį veiksmą galėjo lydėti tiktai bėdos ir nelaimės. Maldos namuose Geršonas reikalavo, kad Jokūbas būtų išvarytas iš bendruomenės, visų akyse įsodintas į jaučiais pakinkytą vežimą ir išvežtas iš Pilico. „Koks baisus nusikaltimas!" – šaukė Geršonas. Jokūbas, vien aistros vedamas, sakęs nežydę esant Izraelio dukterį. Dabar netgi tie, kurie buvo Jokūbo pusėje, pritarė Geršonui. O kadangi Geršonas tebebuvo Pilickio nemalonėje, kitas pasiuntinys buvo nusiųstas į pilį paaiškinti, ką nutarė žydai.

Kitą dieną Sara vis dar gulėjo be jėgų. Moterys atsisakė ją lankyti, žinodamos, kad pagal lenkų įstatymus ji taip pat padarė mirtiną nusikaltimą. Tik viena sena moteriškė kelis kartus užėjo pasižiūrėti, kaip jinai jaučiasi, ir paliko vištienos sultinio, kurio Sara negalėjo nuryti. Atlaidų šventė turėjo prasidėti saulei leidžiantis, ir nors valgymas prieš pasninko dieną rodė pamaldumą, Jokūbas namuose neturėjo nė kąsnio duonos ir negalėjo nė pagalvoti apie valgį. Jis sėdėjo prie lovos ir skaitė psalmes. Moteris, kuri prisiėmė žindyti kūdikį, išsinešė jį namo, ir Jokūbas negalėjo aplankyti sūnaus, nes nebuvo ko palikti su Sara. Be to, jis abejojo, ar toji šeima būtų leidusi jam įkelti koją į savo namus; nors jis dar nebuvo oficialiai išvarytas iš bendruomenės, tai turėjo greitai įvykti. Jis pastebėjo, kad miestelio gyventojai aplenkia jo namą. Nusikalstamas jo elgesys įžeidė valdžią, bendruomenę ir Dievą. Jam buvo gėda skaityti psalmių posmus. Kaip jo lūpos gali tarti tokius šventus žodžius? Kaip gali jo malda būti išklausyta? Dabar jis atsiima atpildą su visu jo griežtumu. Bet kurią dieną jis gali būti sudegintas ant laužo.

Sėdėdamas prie ligonės su Psalmynu rankose, jis suvedinėjo sąskaitas su sąžine. Jo šeima buvo iššudyta; penkerius

metus jis buvo Jano Bžiko vergas ir nakvodavo tvarte su karvėmis arba klėtyje su pelėmis. Teisybė, jis užsidegė aistra Jano Bžiko dukteriai ir norėjo paimti ją į žmonas. Bet argi psalmių autorius, karalius Dovydas, nedegė aistra Betsabėjai? Ir jeigu kiekvieną Biblijos žodį reikia laikyti tiesa, tada Dovydas padarė daug didesnę nuodėmę negu jisai. Dievas atleido Dovydui. Kodėl jis negalėtų atleisti Jokūbui, kuris niekada nepasiuntė jokio žmogaus į mūšį, kad jis ten žūtų?

Tačiau Jokūbas žinojo, kad jau vien tokios mintys yra draudžiamos. Talmudas aiškino, kad karalius Dovydas nebuvo nusidėjėlis, kad hetitas Ūrijas, prieš išvykdamas į mūšį, paliko Betsabėjai skyrybų raštą. Gemara ir Midrašas taip pat gynė Biblijos vyrus. Tačiau, kad ir ką sakysi, didžiosios asmenybės, gyvenusios senovės laikais, turėjo kūniškų potroškių ir vesdavo ne savo tautos moteris. Mozė paėmė į žmonas etiopę, bet kai jo sesuo Marija jį apkalbėjo, ją užpuolė raupsai. Judas, kuris davė vardą žydų tautai, gulėjo su moterimi, kurią manė esant kekšę. Netgi pats karalius Saliamonas, didžiausias išminčius, vedė faraono dukterį, o vis dėlto Giesmių giesmė ir Patarlių knyga laikomos šventomis. O dabartiniai žydai? Ar jie visi griežtai laikosi Toros priesakų? Per tuos metus, kai klajojo su Sara iš vietos į vietą, jis pamatė daug blogybių, apie kurias anksčiau nežinojo. Įstatymai ir apeigos dygo kaip grybai po lietaus, o žmonės liko tokie pat riboti; valdžioje sėdėjo tironai; klestėjo neapykanta ir pavydas, niekada nesiliaudavo tarpusavio varžybos. Prieš Atlaidų dieną žydai susitaikydavo vieni su kitais, bet vos jai praėjus vėlei kildavo rietenos. Matyt, todėl Dievas siuntė tokius žmones kaip Chmelnickis, todėl taip ilgai truko tremtis ir nesirodė Mesijas.

Jokūbas pavilgė pirštą vandenyje ir sudrėkino Sarai lūpas, pasilenkė prie jos, palietė jai kaktą ir sušnabždėjo kelis žodžius. Ji gulėjo paskendusi savo mintyse, lyg būtų jau anapus ir, kaip atrodė Jokūbui, klausytųsi atsakymų į tuos nepaaiškinamus klausimus, kuriuos užduoda gyvieji. Jos smakras virpėjo; gyslelės smilkiniuose tvinkčiojo. Ji tarytum ginčijosi su aukštesniosiomis jėgomis. „Nejau taip gali būti? – regis, klausė šypsena, kartkartėmis šmėstelinti jos lūpose. – Iš kur aš, Jano Bžiko duktė, galėjau tai sužinoti? Nebūčiau to atspėjusi netgi per milijoną metų".

„Jinai gera, – pagalvojo jis, – tikra šventuolė, šimtus kartų geresnė už visus kitus. Ar jie buvo danguje ir žino, kas patinka Dievui?" Nerimas, baimė ir vienatvė, kurioje jis atsidūrė, padarė jį maištingą. Jis buvo pasiryžęs kovoti netgi su pačiu Dievu. Žinoma, Dievas yra vienatinis Dievas, baugus ir visagalis, bet jis turi būti visiems teisingas. Jis negali būti toks despotas kaip Geršonas, šliaužiojantis prieš stiprųjį ir spjaudantis ant silpnojo. Ar Sara kalta dėl savo tėvų kilmės? Ar ji galėjo pasirinkti motinos įsčias? Jeigu tokie žmonės kaip jinai turi degti pragare, tada netgi danguje nėra teisybės.

Leidosi sutemos, ir žydai su šlepetėmis arba vienomis kojinėmis ėjo melstis. Jie buvo apsivilkę baltais palaidiniais, užsidėję talitus ir auksu siuvinėtas šlikes. Moterys buvo pasipuošusios pelerinomis, įmantriais galvos apdangalais, sukniomis su šleifu. Languose degė žvakės. Iš visų namų dangun kilo raudos. Kiekvienas Pilico gyventojas per žudynes buvo netekęs bent vieno iš savo artimųjų, ir dabar Jokūbo pyktis virto gailesčiu. Iškankinta tauta. Tauta, kurią Dievas išsirinko liūdėjimui, apipildamas visomis įmanomomis kankynėmis.

Atsidarė durys, ir įėjo senoji moteris. Ji atnešė pusę vištos, chalą ir gabalą žuvies, kad Jokūbas pavalgytų prieš prasidedant pasninkui. Niekas kitas nebūtų ėjęs artyn prie jo, tačiau ji, būdama tokio amžiaus, neturėjo ko prarasti. Jos veidas buvo geltonas kaip vaškas, išdžiūvęs kaip figa, o raukšlės ant kaktos panėšėjo į senovinio pergamento rašmenis. Ji kelias minutes pastovėjo prie ligonės lovos, žvelgdama į Jokūbą motiniškomis, supratingomis akimis, kurios atrodė dar jaunos. Kai ji pravėrė burną, norėdama kažką pasakyti, jos smakras su stirksančiais gyvaplaukiais sudrebėjo. Galiausiai ji pratarė:

– Tebūnie išklausyta jūsų malda prašant gerų metų. Viskas dar gali susitvarkyti. Dievas yra geras.

Senosios balsas užlūžo ir virto rauda.

II

Vėlai naktį Sara atmerkė akis. Jos lūpos sukrutėjo, ir Jokūbas išgirdo prislopusį balsą, regis, sklindantį iš kažkur toli. Jam dingojos, kad jos balsas atsiskyręs nuo kūno. Jis pasilenkė prie jos, ir ji lenkiškai sumurmėjo:

– Jokūbai, ar jau Atlaidų diena?

– Taip, Sara, Atlaidų dienos išvakarės.

– Kodėl tu ne sinagogoje?

– Nueisiu tenai, kai tik tu pasveiksi.

Sara užsimerkė ir apmąstė jo žodžius. Jokūbas manė, kad ji užmigo. Tačiau ji vėlei atvėrė akis ir pasakė:

– Aš greitai mirsiu.

– Ne, tu pasitaisysi ir gyvensi dar daug metų.

– Jokūbai, mano kojos jau negyvos.

Jis mėgino pamaitinti ją sultiniu, bet ji sukando dantis ir sriuba išvarvėjo. Palinkęs prie Saros, jis laikė suėmęs jos

rankas. Paskutinėmis dienomis ir savaitėmis jis tiek daug meldėsi, o dabar liovėsi, ir netgi noras melstis išgaravo. Dangus neišklausė jo maldavimų. Malonės vartai jam buvo uždaryti. Jis pažvelgė į Sarą, suprasdamas, kad yra jos žudikas. Jei nebūtų jos palietęs, jei ji būtų likusi savo kaime, jinai būtų sveika ir kupina jėgų. „Kiekviena nuodėmė, kad ir kokia maža, baigiasi žmogžudyste", – pagalvojo Jokūbas. Dabar jo meilė buvo stipri kaip niekada, bet kartu jis jautė savo bejėgiškumą. Kambaryje tvyrojo vidurnakčio tyla. Dvi žvakės, įstatytos į dėžutę su smėliu, mirkčiojo ir mėtė aplinkui šešėlius. Skarelė nusmuko Sarai nuo galvos ir atidengė trumpus berniokiškus plaukus, kurie buvo šiaudų ir ugnies spalvos. Jis nežinojo, ką daryti. Gal eiti ko nors pakviesti? Sutrukdyti žmones švenčių dieną? Bet, šiaip ar taip, niekas negalėjo padėti. Jis atsisėdo ant suolelio šalia lovos, nebevaliodamas netgi mąstyti. Jautė savyje begalinę tuštumą. „Sunaikink mane, Dangiškasis Tėve, sunaikink mane!" Kaip sako psalmių autorius: „Ir mano sielvartas yra nuolatos prieš akis". Dabar vienintelis jo troškimas buvo numirti kartu su ja. Jis pamiršo vaiką. Norėjo leistis į pragarą, iš kur niekas negrįžta.

Staiga Sara atsimerkė ir prabilo tvirtu ir aiškiu balsu, lyg būtų atsigavusi.

– Jokūbai, žiūrėk – tėvas.

Jokūbas apsidairė.

– Ką sakai?

– Ar nematai jo? Jis čia.

Saros akys buvo įsmeigtos į duris.

– Labas vakaras, tėve, – tarė ji. – Atėjai savo Vandos. Tuoj eisiu su tavim, tėve. Bet palauk, palauk dar kelias minutes. Kaip gražiai tu atrodai, tėve, visas apsuptas šviesos.

Jokūbas atsisuko į duris, bet nieko nepamatė. Sara nutilo. Jos akys įgriuvo, susitraukę vyzdžiai pasidarė blausūs. Jokūbas pakalbino ją, bet jinai nieko neatsakė ir, regis, nė neišgirdo. Paskui tarė:

– Žiūrėk, ir močiutė čia. Kokia tu graži! Aš buvau tavo numylėta anūkė. Tu taip pat atėjai manęs. Ak, kaip aš tave mylėjau! Tave ir tėvą. Dabar mes visada būsime kartu.

– Sara! – sušuko Jokūbas. – Tu pasitaisysi. Tu esi motina. Turi sūnų.

– Taip.

– Tu turi gyventi – dėl jo ir dėl manęs.

– Ne, Jokūbai.

Jis dar keliskart ją pašaukė, tačiau ji neatsakė. Jos akys liko užmerktos. Ji gulėjo paskendusi apmąstymuose, kurių nebuvo galima pertraukti. Kažkas joje vyko. Jokūbas regėjo, kad kelionė, į kurią ji išsiruošė, nėra lengva. Ji atrodė įsitraukusi į ginčą su kažkokia išorine jėga, įtikinėjanti ją ir su ja kovojanti. Šioji nežinoma jėga stūmė ją iš gyvenimo, bet nenorėjo priimti mirtin. Buvo pareikštas kaltinimas, ir stiklinės jos akys tarytum meldė: „Gana! Gana! Aš pavargau. Palikit mane ramybėje“. Jokūbas norėjo, kad ji padarytų atgailą ir mirtų tardama žodžius: „Klausyk, Izraeli!“, tačiau buvo jau per vėlu. Kaip keista, kad tos pagonių vėlės rado kelią čionai ne kokią kitą naktį, o Atlaidų dienos išvakarėse. Bet kas žino dangaus ir žemės paslaptis? Jokūbas kur buvęs, kur nebuvęs dairėsi į duris. Gal ir jisai pamatys Jano Bžiko šmėklą?

Jo galva nusviro, ir jis nugrimzdo į saldžią miego užmarštį. Kai pabudo ir žvilgtelėjo į Sarą, suprato, kad ji mirė. Jos žandikaulis buvo nukaręs, viena akis atverta, kita užsimerkusi. Veidas atrodė nebeatpažįstamas. Kova bai-

gėsi, ir suskilinėjusios jos lūpos tarsi bylojo: „Aš perėjau visas kliūtis, dabar viskas gerai". Veidas spindėjo ramybe ir susitaikymu; tai jau nebuvo serganti, nugaluota, kankinė Sara, kuri nepritapo nei prie žydų, nei prie nežydų ir prarado savo namus ir kalbą. Mirusioji, pagaliau atsidūrusi už gėrio ir blogio ribų, visiems atleido. Saros kūnas gulėjo čia, bet jos siela jau buvo pakilusi į kūnui nepasiekiamas aukštybes. Jokūbo akys pasidarė nelyginant aiškiaregio, ir jis išvydo ją žengiant į dangiškuosius rūmus. Jis neverkė, tačiau jo skruostai sudrėko. Jo meilė jai prasidėjo nuo geismo; dabar, po devynerių metų, jis budėjo prie šventuolės kūno. Tačiau Jokūbas žinojo, kad laidojimo draugija nesutiks jos palaidoti žydų kapinėse. Be to, jam iškilo žiauri grėsmė iš nežydų pusės. Bet dabar viskas, kas siejosi su šiuo pasauliu, jam nebeturėjo jokios reikšmės. Šitos romumos akivaizdoje visas jo nerimas išsisklaidė. Jis pasilenkė ir pabučiavo ją į kaktą.

– Šventa siela.

Tą akimirką atsidarė durys, ir įėjo keli vyrai ir moterys iš laidojimo draugijos. Aukštas vyriškis su kailine kepure ir baltu palaidiniu sušuko:

– Ką jūs darote? Tai uždrausta.

– Jis išsikraustė iš proto, – pasakė kitas.

Viena moteris pridėjo plunksnelę prie Saros šnervių. Plunksna nesujudėjo.

III

Geršonas, dar kartą pažeisdamas įprastą tvarką, sukvietė seniūnų ir laidojimo draugijos susirinkimą, vos tik baigėsi Atlaidų diena. Po valandą trukusių ginčų buvo pakviestas Jokūbas. Jis budėjo prie mirusiosios, bet jį pakeitė sinago-

gos tarnas. Jokūbas atsisakė pyrago ir vyno, pasiūlyto rabino žmonos.

– Man prasidėjo antrieji Atlaidai, – tarė jis.

– Jums reikėtų pavalgyti. Gana vienos pasninko dienos, – atsakė rabinas.

Primygtinai prašomas, Jokūbas suvalgė šaukštą ryžių ir išgėrė puodelį vandens. Susirinkimo dalyviai laukė Jokūbo paaiškinimų – nieko kito, tiktai visos tiesos.

– Tai, ką padarėte, gali pakenkti visai bendruomenei, – pabrėžė rabinas. – Miestas atsidurs pavojuje, jei sulaužysim įstatymą. Puikiai žinote, ką iškentėjome. Taigi pasakykit mums teisybę. Jei nusidėjote, nesigėdinkit. Dabar naktis po Atlaidų, ir visi žydai apsivalę.

Šioji prakalba buvo nereikalinga, nes Jokūbas jau buvo nusprendęs pasakyti teisybę. Vos tik jisai pradėjo kalbėti, visi nutilo. Jis papasakojo, kas jis toks, kas buvo jo tėvas ir senelis, kaip lenkų plėšikai jį sugavo ir pardavė Janui Bžikui, kaip jis nusižengė įstatymui gulėdamas su Bžiko dukteria, kaip Juzefovo žydai jį išpirko, kaip jis, ilgėdamasis Vandos, vėliau grįžo į kaimą ir kaip, gerai nemokėdama jidiš kalbos, ji apsimetė nebyle. Maldos namuose buvo taip tylu, kad galėjai girdėti musę skrendant. Čia vienas, čia kitas klausytojas atsidūsėdavo. Tai nebuvo pirmoji keista istorija, kurią čionai susirinkusiems teko išgirsti. Po žudynių jie prisiklausė įvairiausių nebūtų dalykų: apie žydus, tapusius krikščionimis arba mahometonais, apie Izraelio dukteris, kazokų paimtas į žmonas ar parduotas į haremus, apie moteris, pas kurias, ištekėjusias antrą kartą, grįždavo dingę vyrai. Būtų ką pasakoti ne vienai būsimajai kartai! Tačiau kad jaunas mokytas vyras iš gerbiamos šeimos pamiltų valstietę ir atverstų ją, paniekinęs tiek žydų, tiek nežydų įstatymus, –

tai buvo kažkas nauja. Geltonos Geršono akys išvirto, ūsai krusčiojo kaip katino, rankos ant stalo susigniaužė į kumščius. Kiti susižvalgydami kratė galvas. Vos tik Jokūbas baigė savo pasakojimą, Geršonas pareiškė:

– Tu išdavei Izraelį. Tu esi išgama!

– Vyrai, dabar ne laikas pamokslauti, – pertraukė jį žilabarzdis seniūnas.

– Jūs žinote įstatymą, – neryžtingai tarė rabinas, kreipdamasis į Jokūbą. – Jūsų sūnus nėra žydas. Jo motina nebuvo atsivertusi su bendruomenės leidimu.

– Ji vaikščiodavo į apeiginę maudyklę. Ji laikėsi įstatymų.

– Tai nesvarbu. Ji nebuvo priimta į bendruomenę. Be to, šios šalies įstatymai taikomi ir mums.

– Mes gyvename ypatingais laikais. Ar tai vaiko kaltė?

– Jis gimė ir buvo pradėtas nuodėmėje.

– Ir turi likti neapipjaustytas?

– Pasiimk savo benkartą ir nešdinkis iš čia! – sušuko Geršonas. – Mes nesiruošiame mokėti savo galvomis už tavo paleistuvystę.

– O kaip kūnas? – paklausė žilabarzdis seniūnas.

– Apie laidojimą kapinėse negali būti nė kalbos.

Jie dar tebesiginčijo, kai Jokūbas atsistojo ir išėjo. Nukoręs galvą, jis palengva dūlino gatvėmis. Dabar jis suprato, kas esąs: šaka, atkirsta nuo kamieno. Buvo aišku, kad jis bus išvarytas iš bendruomenės. Jis norėjo pamatyti vaiką, bet nusprendė, jog svarbiau budėti prie mirusiosios. Naktį ir dieną sėdėdamas prie ligonės lovos, jis daug ką apmąstė. Tai, kas įvyko, nėra atsitiktinumas. Viskas buvo iš anksto nulemta. Teisybė, žmogus turi laisvą valią, bet Dangus taip pat daro savo sprendimus. Jis žinojo, kad jį valdė jėgos, stipresnės už jį patį. Kaip kitaip jis būtų radęs kelią iš Juzefovo

į kaimą kalnuose? Kojos pačios jį vedė. Ir Sara užsiminė, netgi kai dar nebuvo nėščia, kad mirs gimdydama. Praėjusią naktį jis prisiminė jos žodžius ir suprato, kad ji turėjo būti apdovanota pranašavimo galia. Tačiau kam jis galėtų visa tai papasakoti? Kas juo patikėtų?

Bet dabar jisai bent jau suprato savo religiją: jos esmė – ryšys tarp žmogaus ir jo artimo. Žmogaus priedermes Dievui nesunku įvykdyti. Ar Geršonas neturi dviejų virtuvių, vienos pieniškiems valgiams, kitos mėsiškiems? Tokie žmonės kaip Geršonas sukčiauja, bet valgo macus, iškeptus pagal griežčiausias taisykles. Jie šmeižia savo artimą, bet reikalauja itin košerinės mėsos. Jie pavydi, kovoja, nekenčia savo artimo žydo, bet vis vien dedasi antrą filakterijų porą. Užuot varginęsis kurstydamas žydą valgyti kiaulieną ar užkurti ugnį per šabą, Šėtonas dirba lengvesnį ir svarbesnį darbą – puoselėja nuodėmes, giliai įsišaknijusias žmogaus prigimtyje.

Tačiau ką jisai, Jokūbas, gali padaryti? Tapti pranašu ir sukelti vėją? Jisai, kuris pats pamynė Torą?

Jis parėjo namo ir, paleidęs sinagogos tarną, atsisėdo budėti prie mirusiosios. Jos kūnas dabar gulėjo ant grindų, uždengtas jo kaftanu, kojomis į duris. Už galvos dar tebedegė žvakigaliai. Praėjusią naktį jam kelis kartus pasirodė, kad lavonas sukrutėjo, ir jis, atidengęs Saros veidą, pamėgino ją pažadinti, vildamasis, jog tai katalepsija. Tačiau valandoms bėgant ji vis labiau stingo. Kūnas pamažu keitėsi, ir galėjai matyti, kad ji vis labiau tolsta nuo šios žemės. Jokūbas pakėlė vokus: vyzdžiai buvo tušti. Netgi susitaikymo išraiška dingo iš veido. Buvo aišku, kad jos čia nebėra. Nebevaliodamas ilgiau į ją žiūrėti, Jokūbas vėlei ją uždengė. Jis pasiėmė iš knygų spintos Psalmyną ir pradėjo skaityti psal-

mę: „Ištrauk mane iš dumblynės, kad nenugrimzčiau... Paniekos plėšo man širdį, jėgas mano čiulpia... O Dieve, mane gelbėti teikis, Viešpatie, skubėk man padėti!“

IV

Naktyje sukaukšėjo arklių pasagos. Jokūbas žinojo, ką tai reiškia. Su trenksmu atsidarė durys, ir vidun įkišo galvą dragūnas plunksnotu šalmu ir riestais ūsais. Išvydęs ant grindų gulinčią numirėlę, jis valandėlę patylėjo. Paskui tarė:

– Jei esi Jokūbas, eik su manim.

– Kas budės prie kūno?

– Eime. Aš gavau įsakymą.

Jokūbas pasilenkė ir paskutinį kartą atidengė Saros veidą, kuris tarytum šypsojosi. Jis buvo sučiaupęs jos burną, bet žandikauliai vėlei prasiskyrė; dantys, regis, nebetiko dantenoms; liežuvis buvo gruoblėtas ir pajuodęs. Jis norėjo atsisveikinti, tačiau nežinojo kaip. „Man reikėtų pasiimti drabužių ar bent marškinius“, – pagalvojo jis, bet nepajudėjo iš vietos. Paskui vėlei uždengė kūną ir pasakė:

– Gerai, aš pasiruošęs.

Išėjęs į gatvę, jis prisiminė pamiršęs savo talitą ir filakterijus ir paprašė kareivio, kad leistų grįžti jų pasiimti. Tačiau kareivis užtvėrė jam kelią. Mėnulis, dar ne pilnas, slinko horizonto link. Visų namų langinės buvo uždarytos. Netgi žiogai ir varlės tylėjo. Raitas dragūnas už pavadžio laikė savo draugo arklį. Jokūbą nusmelkė jausmas, jog jis visa tai yra pergyvenęs anksčiau ar regėjęs sapne. Jis norėjo šūktelėti žmonėms, kad nepaliktų Saros kūno be priežiūros, tačiau jaunatviškas drovumas jį sulaikė. Jis drebėjo – ne iš baimės, bet iš šalčio. Prisiminė, kaip praėjusią naktį prie kūno prisiartino pelė ir jis turėjo ją nuvyti. Tačiau koks skir-

tumas, kas sugraužia lavoną – pelės ar kirminai? Pirmasis dragūnas ištraukė ilgą grandinę ir vieną jos galą pritvirtino prie Jokūbo riešo, o kitą prie savo balno. Antrasis dragūnas nulipo nuo arklio jam padėti. Jie abu elgėsi su suimtuoju kaip mėsininkai su jaučiu, vedamu į skerdyklą. Kalbėjosi tik tarpusavyje. Tiktai dabar Jokūbas prisiminė vaiką. Berniukas neturės nei tėvo, nei motinos. Jis gimė po nelaiminga žvaigžde. Jokūbas norėjo paprašyti kareivių nuvesti jį į namus, kur buvo kūdikis, bet suprato, kad jo prašymas nebus patenkintas. Jis įdūrė akis į langinių plyšius, pro kuriuos skverbėsi mirkčiojanti žvakių, degančių prie numirėlės galvos, šviesa. „Ar ji žino, kas man atsitiko? – pagalvojo jis. – O gal jos siela taip toli, kad nebeturi ryšio su šiuo pasauliu?" Dragūnai lėtai jojo, o Jokūbas pėdino iš paskos. Jis suprato, kad jie veda jį į kitą miestą. Pilicas liko jiems už nugarų, ir dabar jie traukė pro jau nupjautus laukus. Nors Jokūbas ėjo mirti, jisai giliai alsavo, kvėpdamas į plaučius šaltą nakties orą. Paskutinėmis dienomis jis nieko kito nedarė, tik budėjo prie ligonės, o paskui prie jos kūno. Sėdėjimas ir tvankus oras jį išsekino. Jo kūnas buvo atpratęs nieko neveikti. Jo kojos reikalavo judėjimo, rankos – darbo. Dabar jis žingsniavo tarp arklių, baimindamasis, kad jie gali užlipti jam ant kojų ar sulaužyti šonkaulius, nors, aišku, tokia mirtis garbingesnė negu būti pakartam. Jis norėjo pasakyti kelias psalmes, bet kareivių plepėjimas jį blaškė. Aukštesnio ūgio dragūnas, tas, kuris suėmė Jokūbą, paklausė:

– Na, gerai, Česlavai, kiek vyrų, tavo manymu, jau turėjo Kasia?

– Daugiau, nei tu turi plaukų ant galvos.

– Ji turi tik vieną benkartą.

– Gali gauti ją už pusę grivinos.

– Bet ji moka patraukti.

– Vedžioja už nosies. Viena akimi šypsosi tau, o kita – pikčiausiam tavo priešui. Išbučiuos tave visą, o išsiskiriant išdės tave ir tavo motiną į šuns dienas. Paskui nueis pas kunigą išpažinties ir pasakos, kaip netyčia užmynė ant dviejų susikryžiavusių šiaudelių.

– Teisybė. Dabar ji šneka tik apie ištekėjimą.

– Kas čia keista? Kai taps tavo žmona, pasiųs tave po velnių. Tu trūnysi stovykloje, o ji darys ką nori. Kai grįši namo, jai skaudės pilvą. Su svetimais ji šoks, o su tavim dejuos. Ir kasmet padovanos tau po vieną benkartą.

– Bet aš juk turiu ką nors vesti.

– Kurių galų?

– Nejau arklys atstos man žmoną?

– Tavo arklys būtų ištikimesnis už Kasią.

Jokūbas stebėjosi, kaip žmogus, ką tik regėjęs mirtį, gali taip kalbėti. Argi šitie vyrai niekada nesusimąstė apie savo likimą? Jie veda jį į kartuves, tačiau jiems nė nerūpi paklausti kodėl. Tarsi įspėję jo mintis, kareiviai nutilo. Arkliai sulėtino žingsnį. Jokūbas, atvėsintas vėjokšnio, pajuto tokią ramybę, kokios niekada nebuvo jautęs, ir pakėlė akis dangun. Taigi, dausos niekur nedingo, dausos, sukurtos to paties Dievo, kuris sukūrė raitelį ir arklį. Ir padarė grandines stiprias. Ūmai Jokūbui dingtelėjo, kad kartais grandines galima sutraukyti. Niekur neparašyta, jog žmogus privalo leisti save sunaikinti. Akimirksniu jo nuotaika pasikeitė. Jam pašoko pyktis. Pabudo jame snaudusios jėgos. Dabar jis žinojo, ką daryti. Jam kilo noras juoktis. Jis pastebėjo, kad mėnulis nusileido. Tyliai prislinkęs prie Česlavo, mažesnio iš dviejų dragūnų, alkūne stūktelėjo jo arkliui. Gyvulys pasileido šuoliais ir pasuko į krūmus. Aukš-

tasis dragūnas sušuko ir griebėsi už kardo. Jokūbas trūktelėjo grandinę, ir aukštojo dragūno balnas nukrito žemėn. Kumelė suklupo ir vos nepargriuvo. Paskui, atgavusi pusiausvyrą, taip pat šoko bėgti. Jokūbas movė į laukus, pats apstulbintas savo kojų eiklumo ir lengvumo. Nebuvo kur slėptis, bet dragūnai nebūtų rizikavę sulaužyti savo arkliams kojas, persekiodami bėglį per ražieną. Netrukus viskas nutilo ir jį apgaubė tamsa.

„Reikia pasiekti mišką lig saulei patekant", – tarė jis sau, suglumintas to, kas atsitiko. Tačiau kuriuo keliu jam pasukti? Jis pergudravo jėgą, sutraukė vergijos pančius, bet netgi pabėgęs nejautė džiaugsmo. Jis ėjo aklai ir nežinia kaip ilgai. Laikas tekėjo kaip per sapną. Grandinė vilkosi žeme; ranka juto jos svorį. Pasilenkęs jis pagrabaliojo žemę, iš pradžių pats nesuvokdamas, ko ieško. Rado akmenį ir numušė juo grandinę nuo riešo. Kur ją paslėpti? Aplinkui nebuvo nei griovio, nei upelio. Kaip šuo, slepiantis kaulą, jis pirštais išrausė duobę ir užkasė grandinę. Jis pusiau miegojo, ir nors žinojo esąs laukuose, tuo pat metu jam rodėsi, kad atsidūrė Juzefove. Jis nustebo patyręs, kad Geršonas vedė našlę iš Hrubiešovo. Kaip tai gali būti? Juk Geršono žmona nemirė. Nejaugi nebegalioja rabino Geršomo, Diasporos Šviesos, įsakas? Papurtęs galvą, kad ji praskaidrėtų, Jokūbas atsistojo ir klupinėdamas nuėjo per ražieną. Dangaus ir žemės ribos liejosi tamsoje. Jis išgirdo kažką dūsaujant ir suprato, kad tai nei žmogus, nei žvėris, o viena iš tų esybių, kurios skraidžioja naktyje; kažkas šlapio ir šilto, lyg seilės, užkrito Jokūbui ant kaktos. Jam atrodė, kad žemė linguoja po jo pėdomis. Jis ėjo vilkdamas kojas, tarsi jos nebebūtų priklausiusios jo kūnui. Išvydo ant žemės raudoną klaną, švytintį kaip kraujas. Dūmų kamuoliai su žiežirbomis kilo

jam priešais akis, lyg būtų degęs kaimas. Jis kniūbsčias nugriuvo ant žemės, priveiktas miego.

Kai Jokūbas prabudo, jau buvo šviesu. Rūko vijos kybojo viršum plikų laukų. Žemai skrisdama, krankė varna. Po kairei, toli ties horizontu, it mėlyna juosta driekėsi miškas, o iš jo, tarsi naujagimio galva, maža ir raudona kaip kraujas, lindo saulė.

V

Jokūbas gulėjo miške ir miegojo. Tačiau netgi per miegus jis spaudė delne sunkią lazdą. Diena buvo šilta, ir pro pušų šakas skverbėsi saulės spinduliai. Jis miegojo kietu miegu tų, kurie prarado viltį. Kaskart prabudęs klausdavo savęs: „Kur aš einu? Kodėl pabėgau?" O paskui jį vėlei užliedavo nuovargis. Jis sapnavo, kad yra tvarte ant kalno ir Vanda neša jam valgyti. Jis stovi ant uolos ir žiūri, kaip jinai lipa iš slėnio, it karalienė išsipuošusi brangakmeniais ir purpuro rūbais, su karūna ant galvos ir auksinėmis melžtuvėmis rankose. Kada Vanda tapo Lenkijos karaliene? Kur jos svita? Kam jai reikia auksinių melžtuvių? Turbūt tai sapnas. Jis pabudo. Miškas aidėjo nuo paukščių giesmių. Iš alkio jam maudė skrandį. Jį vėlei apėmė snaudulys. „Šiandien jos laidotuvės, – pagalvojo jis išsibudindamas. – Jie pakas ją už tvoros kaip šunį". Jo sielvartas buvo per daug didelis, kad jis galėtų išbūti nemiegodamas. Miegas veikė jį kaip narkotikai.

Ir štai jis vėlei su ja, bet dabar jinai ir Vanda, ir Sara. Jis vadina ją Sara Vanda, stebėdamasis šių vardų sąskambiu. Kaip keista: Juzefovas ir kalnų kaimelis taip pat susiliejo į viena. Vanda – jo žmona, jis sėdi savo uošvio bibliotekoje, ir ji atneša jam šabo vaisių. Žudynės ir vergijos metai išny-

ko kaip sapnas. Bet kai jis sako tai Sarai Vandai, jos akis aptraukia ašaros ir veidas išblykšta.

– Ne, Jokūbai, visa tai buvo.

Jis girdi jos balsą, tačiau žino, kad ji mirusi.

– Ką man dabar daryti?

– Nieko nebijok, Jokūbai, mano verge.

– Kur man eiti?

– Eik su vaiku.

– Kur?

– Į kitą Vyslos krantą.

– Aš noriu būti su tavim.

– Dar ne.

– Kur tu?

Ji nieko neatsakė. Jos šypsena jį pažadino, ir kelias akimirkas baltas jos atvaizdas dar švytėjo ore, lyg įrėmintas medžių kamienų. Jokūbas ištiesė rankas, ir jinai išnyko. Jis vėlei užmigo, o kai pabudo, pro tankmę švietė besileidžianti raudona saulė, o viršum pušų vainikų liepsnojo dangus. Jokūbas prisiminė, kad nuo to laiko, kai pabėgo, nebuvo užsidėjęs filakterijų, bet šiandien jam buvo pirmoji gedulo diena, tad melstis su talitu ir filakterijais buvo draudžiama. Jis įlindo į tankmę paieškoti ko nors valgyti: mėlynės buvo išdžiūvusios, bet jis prisikirto gervuogių. Tačiau vis vien liko alkanas. Nusileido vakaras, tačiau miško šnabždesiai nenurimo. Tarp šakų skambėjo kraupus juokas, nakties paukščių klyksmas. Kitas naktinis paukštis šaižiai rėkė, kaip pranašas vis kartodamas ir kartodamas tą patį įspėjimą. Patekėjo mėnulis, ir – tarsi pro kokį dangišką sietą – iškrito rasa. Samanos skleidė šiltus, aitrius kvapus. Jokūbui skėlė galvą. Jis klupdamas brovėsi pro krūmus ir medžius, žinodamas, kad čia negalima

pasilikti. Čionai jis numirs iš bado arba jį sudraskys vilkai. Tačiau nebuvo jokio tako. Tarp medžių sušmėžavo kažkokia figūra, ir jis šaukdamas ėmė ją vytis, bet ji išgaravo. Visur aplinkui jis girdėjo balsus ir išsigando, kad gal jau bus atsidūręs nelabųjų rankose. Norėdamas apsiginti, jis sukalbėjo „Klausyk, Izraeli!“, o paskui prisivertė apmąstyti kiekvieną žodžio „Jahvė“ raidę. Jis ėjo pelkės pakraščiu, ir jo kojos grimzdo į dumblą; jį daužė pušų kankorėžiai, lyg mėtomi kokių nematomų rankų. Jis slydo ant pušų spyglių paklotės. Traukė mėnulio link. Žinojo, kad netgi šiame laukiniame miške Apvaizda sergsti aliai vieną papartį ir vikšrą. Įsiklausęs girdėjo aplinkui daugybę balsų; kiekvienas buvo nepakartojamas, o susilieję draugėn visi jie sudarė su niekuo nepalyginamą miško balsą. Priveiktas nuovargio, Jokūbas atsisėdo ant samanų patalo, prie medžio kamieno. Jis pajuto artėjant mirtį ir dar kartą pašaukė Vandą.

Jį apleido jėgos, ir žemė, ant kurios ilsėjosi, staiga pasidarė artima ir brangi. „Kapas – tai guolis, – pagalvojo jis, – pats patogiausias guolis. Jeigu žmonės tai žinotų, jie nejaustų tokios baimės“.

VI

Smėlio kopos laipteliais leidosi žemyn, ir apačioje Jokūbas išvydo Vyslą, nešančią savo ramius ir gilius vandenis, čia sidabrinius, čia žalsvai juodus. Dausindamas it per sapną, jis priėjo miško pakraštį. Prieš jį atsivėręs gamtovaizdis buvo toks dykas kaip pirmąją Pasaulio sukūrimo dieną. Mėnulis slinko dangumi neatsilikdamas nuo Jokūbo. Klostėtas smėlis, daiktais baltas lyg kreida, priminė jam dykumas, apie kurias buvo skaitęs Penkiaknygėje. Išvydęs upę, jis paspartino žingsnį –

nuo vakar dienos nebuvo gėręs nė lašo vandens. Kuo arčiau jis ėjo, tuo upė darėsi platesnė. Ant kranto, pasilenkęs atsigerti iš rieškučių, jis prisiminė Gedeono* istoriją Teisėjų knygoje. Atsisėdęs pailsėti šaltame vėjokšnyje, jis žiūrėjo į virpančius vandens paviršiuje šešėlių tinklus, tarsi užmestus kokio nematomo žvejo. Žvaigždės krito iš dangaus į bangas, ore blikčiojo jonvabalių žiburėliai. Jokūbui vėlei ėmė lipti akys, bet kažkokia jėga uždraudė jam miegoti. Kovodamas su nuovargiu, jis atsistojo, užlipo ant akmenų krūvos ir apsidairė aplinkui. Toli po dešinei išvydo kažką panašaus į baržą, plaustą ar malūną ir paupiu patraukė ton pusėn.

Priėjęs arčiau, jis pamatė, kad tai keltas, lynais pririštas prie kalstų; netoli kelto stovėjo namelis ir šuns būda. Jam atsidūrus ties prieplauka, prie jo lodamas pribėgo šuo, o po valandėlės iš namelio išlindo vyras. Jis buvo juodas kaip čigonas, basas, pusnuogis, ilgais garbanotais plaukais ir atraitotomis iki kelių kelnėmis. Gargždžiu balsu subaręs šunį, jis priėjo prie Jokūbo ir pasakė:

– Keltas naktį nedirba.

– Kur jis plaukia?

– Kur? Kiton pusėn.

– Ar tenai yra koks miestas?

– Už kelių žingsnių.

– Kaip jis vadinasi?

Nepažįstamasis pasakė Jokūbui miesto pavadinimą. Kiek patylėjęs, jis paklausė:

– Tu žydas?

* *Gedeonas* – Izraelio teisėjas, nugalėjęs izraeliečių priešus madianiečius. Į kovą ėjo per daug vyrų, ir Dievas liepė nuvesti juos prie vandens ir pasirinkti tuos, kurie gers vandenį iš rieškučių, o ne priklaupę.

– Taip, žydas.

– Kaip čia yra, kad tu be jokio ryšulio?

– Aš nieko neturiu.

– Jei esi elgeta, kur tavo krepšys?

– Aš turiu tik šitą lazdą.

– Mat kaip. Vieni turi per daug, kiti – per mažai. Per savo gyvenimą visko prisižiūrėjau. Kas atsitiko? Ar tave kas apiplėšė?

– Plėšikai man buvę nebuvę, – atsakė Jokūbas, pats stebėdamasis savo žodžiais.

– Tiesą sakai. Ką mums prarasti? Jie negali nieko daugiau atimti, kaip kelnes. Bet aš laikau ietį ir, kaip matei, šunį. Čionykščiai žmonės, jeigu galėtų, nujotų net keltą. Ir kaip toli jie nusigautų? Kartą, kai kėlėmės, vienos valstietės žąsis įšoko į Vyslą. Dviem vyrams teko ją laikyti, kad nepultų iš paskos. Vėliau žąsį ištraukėme. Paklausiau jos: „Ar moki plaukti?" – „Ne, – atsakė ji, – nė trupučio". – „Tai kaip čia atsitiko, kad vos neiššokai iš kelto?" Ir žinai, ką ji atsakė? „Betgi tai mano žąsis, ar ne?" Iš kur tu?

– Iš Juzefovo.

– Niekada negirdėjau tokio miesto. Matyt, jis toli nuo čia.

– Taip, toli.

– Ką gi, žmonės tai atkeliauja, tai iškeliauja. Netgi karaliai nesėdi vienoje vietoje. Visi pro čia praėjo: švedai, maskvėnai, Chmelnickis. Kas tik turi kardą, nori iš jo gyventi. Bet kažkam reikia dirbti, kitaip visi kumštį graušime. Aš esu niekas, bet turiu dvi akis. Ko jau ko man netrūksta, tai laiko. Taigi vis mąstau. Tu, matyt, alkanas.

– Aš neturiu pinigų.

– Bet turi teisę į kąsnį duonos. Netgi kaliniai gauna duonos ir vandens.

Keltininkas įėjo į namelį ir grįžo su stora rieke duonos ir obuoliu.

– Še, valgyk.

– Ar turite ąsotį, kad galėčiau apsiplauti rankas?

– Taip. Kam tau to reikia?

Jokūbas apsiplovė rankas vandeniu, kurį atnešė keltininkas, ir nusišluostė jas į švarką. Sukalbėjęs padėkos maldą, jis atsikando duonos.

– Aš jums skolingas, bet pirmiausia turiu padėkoti Dievui.

– Tu man nieko neskolingas, kaip ir Dievui. Turiu duonos, tai ir duodu tau. Jeigu neturėčiau, eičiau prašyti išmaldos. Dievas turi visko, bet visa tai atitenka turtuoliams.

– Visus turtuolius sukūrė Dievas.

– Jeigu tik Dievas apskritai yra. Ar tu Jį matei? Turėjau vieną keleivį, didiką, kuris sakė, kad Jo nėra.

– Kas tai buvo per didikas?

– Pamišėlis! Bet kalbėjo protingai. Ką žmogus žinai? Indijoje garbinamos gyvatės. Žydai dedasi juodas dėžutes ant galvos ir skraistes. Aš žinau. Daug jų keldavosi šituo keltu. Bet va, atšuoliavo Chmelnickis: Vysloje plaukė tiek lavonų, kad visa upė dvokė. Štai ką jų Dievas jiems padarė.

– Piktadariai bus nubausti.

– Kur? Parčeve buvo vienas žiaurus grafas, kuris mirtinai užplakė nežinia kiek šimtų valstiečių, bet išgyveno devyniasdešimt aštuonerius metus. Baudžiauninkai padegė jo pilį, tačiau prapliupo lietus ir pilis liko sveika. Jis mirė ramiai, gurkšnodamas vyną iš taurės. Aš taip sakau: visus sugraužia kirminai, ir gerus, ir blogus.

– Bet jūs davėte man duonos.

– Na ir kas? Neužsigauk, bet aš maitinu ir alkanus gyvulius.

VII

Keltininkas, kurio vardas buvo Vaclavas, nusivedė Jokūbą į savo namelį ir davė jam prikimštą šiaudų pagalvę. Namelyje buvo tik vienas suolas miegoti, todėl Jokūbas atsigulė ant grindų. Keltininkas postringavo:

– Vieną dalyką aš supratau per savo gyvenimą: prie nieko neprisirišk. Turi karvę arba arklį, ir jau esi jų vergas. Vedi, ir pasidarai savo pačios, jos išperų ir jos motinos vergas. Tik pažiūrėk į Pilickį: visą gyvenimą bijojo būti apiplėštas, o dabar iš jo siurbiamas paskutinis kraujo lašas. Kai vedė tą kekšę, jai užtekdavo dukart žvilgtelėti į kokį vyrą, ir jis jau siųsdavo sekundantus. Didžiausia ištvirkėlė šiame Vyslos krante. Mėšlo krūva. Ji paleistuvauja su eržilu ir, aišku, su vežėju. Ar žinai, kad pats vyras medžioja jai sugulovus? Jeigu tai ne vergija, kas tada? Kai girdžiu apie tokius dalykus, sakau sau: tiktai ne tu, Vaclavai. Tu nebūsi niekieno vergas. Aš ne valstietis. Mano gyslomis teka geras kraujas. Teisybė, nežinau, kas buvo mano tėvas, bet koks skirtumas? Mano motina buvo kilusi iš gerbiamos šeimos. Jie panoro mane atiduoti mokytis pas batsiuvį ir apvesdinti su jo dukteria. Toji atsinešė kraitį su visais pablizgučiais, o paskui suvirto motina, senelė ir seserys. Pasipusčiau padus. Čia, prie kelto, aš laisvas kaip paukštis. Galvoju sau kas patinka. Dukart per dieną ateina keleivių, ir aš padarau savo darbą. Likusį laiką niekas man nekvaršina galvos. Netgi į bažnyčią nevaikštau. Ko nori kunigas? Užnerti man ant kaklo kitą virvę.

– Ne, žmogus negali būti visiškai laisvas, – pasakė Jokūbas, kiek pamąstęs.

– Kodėl ne?

– Kažkas turi arti, sėti ir pjauti. Kažkas turi auginti vaikus.

– Tik jau ne aš. Tegu kiti tai daro.

– Tave pagimdė ir užaugino moteris.

– Aš to neprašiau. Jinai norėjo vyro ir jį gavo.

– Bet kai yra vaikas, jį reikia maitinti, aprengti ir mokyti, kitaip jis augs kaip laukinis žvėriukas.

– Tegu jie sau auga kaip nori.

Vaclavas užknarkė. „Taip, teisybė, – galvojo Jokūbas, pats dar tik snausdamas, – žmogus pats užsideda sau jungą. Kiekvienas troškimas – tai jį smaugianti kilpa". Jokūbas užmigo, prabudo, vėlei nusnūdo, paskui pašoko iš miegų. Ką jam daryti? Išeiti ir palikti vaiką? Bet kur jisai eis? Ką darys? Dar sykį ves? Jis jau du kartus stovėjo po jungtuvių baldakimu, ir dabar abi jo žmonos ir trys vaikai aname pasaulyje. Jis būtų labiau namie tenai negu čia. Nuo Vyslos pūtė šaltas vėjas, ir jis stengėsi save sušildyti savo paties kūno šiluma. Jo sąmonė budėjo, ir jis netgi girdėjo save knarkiant. Čia jis negali ilgai užsibūti; greitai ateis žmonės keltis per upę, be to, dragūnai galbūt jau aptiko jo pėdsakus. Nors gal ir geriau būtų, jeigu jie sučiuptų jį ir pakartų.

Jokūbas nugrimzdo į gilų miegą, o kai atmerkė akis, jau švietė saulė. Ties juo stovėjo Vaclavas.

– Na kaip, truputį numigai?

– Buvau pavargęs.

– Dar pamiegok. Nieko nėra geriau. Jei koks pašalinis čia pasirodys, įspėsiu tave.

– Kam tu visa tai darai?

– Tavo galva turėtų būti verta poros grivinų... – Ir Vaclavas pamerkė akį.

Kai Vaclavas išėjo ir uždarė duris, Jokūbas išgirdo vis artėjantį vežimų dardesį ir suprato, kad per kopas turėtų būti kelias. Netrukus, vežimams važiuojant pro šalį, namelis ėmė drebėti, o pro sienų plyšius padvelkė arklių mėšlo, deguto ir dešros kvapai. Jis išgirdo kalbant daugybę žmonių, nors buvo dar anksti ir keltas turėjo išplaukti tik po kelių valan-

dų. Namelyje nebuvo vandens, ir Jokūbas, negalėdamas apsiplauti rankų prieš melsdamasis, sukalbėjo maldą „Dėkoju Tau“, kurią buvo galima sakyti be apsiplovimo. „Palaiminta siela, – sumurmėjo jis, – kur tu dabar? Tavo kūnas tikriausiai buvo pakastas kaip dvėsena“. Jis pagalvojo apie vaiką, jo ir Saros sūnų, rabino Eliezerio iš Zamoscės ir Jano Bžiko anūką. Jis negali jo apleisti. Argi biblinis Jokūbas neaugino Tarės ir Labano palikuonių? Jo paties sūnus turi augti mokomas Toros. Dievui, kurio tikslas reikalauja tiek gyvenimo, tiek mirties, nėra tokio dalyko kaip gera kilmė. Dievo malūnuose netgi pelai virsta miltais.

Jis atsistojo, priėjo prie sienos ir pažvelgė pro plyšį. Atrodė, kad lauke turgaus diena – visur valstiečiai, vežimai, jaučiai, kiaulės, veršeliai. Ant kelto šalia maišo stovėjo keistas žmogelis su talitu ir filakterijais. Jo veido, nusukto į rytus, Jokūbas nematė. Baltas jo kaftanas ir siuvinėtas talitas buvo tokie, kokių nepamatysi Lenkijoje, be to, jis avėjo sandalus ir mūvėjo baltas kojines. Melsdamasis jis lankstėsi taip žemai, kad filakterijus ant jo galvos beveik palytėdavo denį; jisai, regis, kalbėjo Aštuoniolika palaiminimų. Kai svetimšalis atsigręžė, Jokūbas išvydo baltą barzdą, siekiančią lig juosmens, ir suvokė, jog šitas žmogus atsiųstas jam. Jisai, Jokūbas, taip žemai puolė, kad Dangus nebepasitikėjo jo išmintimi laisvai pasirinkti ir žingsnis po žingsnio jį vedė rodydamas kelią, kuriuo jis turi eiti. Jokūbas nebegalėjo sėdėti namelyje. Jis turėjo išeiti ir prisistatyti svetimšaliui.

VIII

Žmogus baigė melstis, sudėjo filakterijus atgal į dėžutes ir apsirengė abają, apsiaustą, nešiojamą pasiuntinių iš Šventosios Žemės ir žydų iš Egipto, Jemeno, Persijos. Jokūbas priėjo prie žmogaus ir pasveikino jį: „*Šalom*“, tikėdamasis,

kad tas atsakys aramėjiškai arba hebrajiškai, bet svetimšalis prabilo jidiš kalba.

– Jūs žydas, ar ne? Čia tikras nežydų knibždėlynas. Bet aš meldžiuos, kad ir kur būčiau.

– Jūs turbūt pasiuntinys iš Šventosios Žemės.

– Taip, pasiuntinys. Izraelio žemėje baisus vargas. Šįmet pas mus buvo sausra ir, negana to, skėrių antplūdis. Kai arabus užpuola bėdos, kas lieka žydams? Visi badauja. Ir trokšta. Vanduo pardavinėjamas puodeliais. Laimei, žydai visame pasaulyje gailestingi. Ištiesk delną, ir jie ką nors į jį įdės.

– Kada grįšite?

– Jau esu pakeliui į namus, nors dar turiu aplankyti kelias bendruomenes. Paskui sėsiu į laivą Konstancoje.

– Kaip laikosi žydai Šventojoje Žemėje?

Pasiuntinys, valandėlę pamąstęs, atsakė:

– Nelygu kas. Didžiumą sudaro vargšai: jie turi tiktai tiek, kiek jiems duodi. Bet yra ir turtingų žmonių. Visiems mums atėmė žadą, kai išgirdome, kas vyksta čia, Lenkijoje. Mus pasiekė žinios apie Chmelnickį – tebūnie jo vardas ištrintas iš atminties! – ir mums buvo antra Abo devintoji. Bėgome melstis prie šventų kapų ir Raudų sienos. Bet niekuo negalėjome padėti. Žudynės tikriausiai jau buvo nuspręstos. Iš kur mums žinoti, kas vyksta danguje? Po Šventyklos sugriovimo įstatymas pasidarė itin griežtas. Tačiau esama ženklų, daug ženklų, kad artėja Dienų Atbaiga.

– Kokių ženklų?

– Per daug laiko užimtų, jei viską pasakočiau. Tiems, kurie supranta, Danieliaus knyga aiškiai sako, kad Atpirkimas ateis 5426 metais. Nemanykit, kad mes nieko neveikiame. Kabalistai neleidžia laiko veltui ir surado įvairiausių pranašiškų ženklų. Žinoma, viskas Dievo rankose, bet daug

ką galima padaryti panaudojant šventų vardų galią*. Tyri ir šventi vyrai, apsirengę baltais drabužiais, sėdi įnikę į šias paslaptis. Ar jūs išmanote Torą?

– Aš studijavau.

– Ar esate kada užmetęs akį į „Zoharą"?

– Retkarčiais užmesdavau.

– Tai va, šventi vardai viską valdo. Kaip sakoma Gemaroje, kiekvienas žolės stiebelis turi savo angelą. O jeigu taip, Atpirkimas ateis tiktai šventų kombinacijų dėka. Mūsų kabalistai pasninkauja, studijuoja per naktis, o išaušus lanko teisuolių kapus. Senoji karta išmirė. Netekome dievobaimingojo rabino Izaoko Lurijos, kaip ir rabino Chaimo Vitalio ir Šalomo Alkabeco**. Tačiau Safede dar stovi taikos palapinė, ir Jefta – tai dabartinės kartos Samuelis. Bet ar žmogus gali gyventi be duonos? Netgi rabinas Chanina ben Dosa*** turėjo kas savaitę gauti savo dalį pupmedžio ankščių. Viso pasaulio žydai privalo atlikti savo pareigą. Kuo jūs vardu?

– Jokūbas.

– Duokit man kokį gražį, reb Jokūbai.

Pasiuntinys išsitraukė medinę aukų dėžutę. Jokūbas išraudo.

– Nepatikėsite, bet aš neturiu nė pusgrašio.

Aukų dėžutė tuojau pat pradingo.

– Kaip jūs galite keliauti be pinigų?

– Man gedulas. Turėčiau septynias dienas sėdėti ant žemės.

– Tai kodėl to nedarote?

– Bėgu nuo nežydų.

* Žydų mistikai įvairių Senojo Testamento vardų raidžių kombinacijomis jautėsi keičią pasaulį, kosmosą, žmogų.

** *Šalomas Alkabecas* – XVI a. kabalistas ir liturginis poetas.

*** *Chanina ben Dosa* – I a. talmudistas, garsėjęs savo pamaldumu.

– Vadinasi, tai jums reikėtų duoti išmaldą. Argi svarbu, kur žydas kenčia? Mes visi turime tą patį Tėvą. Kodėl bėgate?

Jokūbas nežinojo, verkti jam ar juoktis. Jis vėlei turėjo pasakoti savo istoriją. Paslaptis, kurias jis saugojo metai iš metų, greitai žinos visi. Taigi tariami atsitiktinumai vedė prie iš anksto numatytos pabaigos. Jis tarė pasiuntiniui:

– Eime į namelį. Mano istorija ilga. Be to, manęs niekas neturi matyti.

– O kaip keltininkas?

– Jis leido man naudotis savo nameliu.

Prieš sėsdamasis ant suolo, pasiuntinys pasitikrino, ar ten nėra jokio audeklo, nuausto pramaišiui iš vilnos ir linų. Jis buvo toks mažas, kad nesiekė grindų, ir Jokūbas pakišo jam po kojomis trinką. Paskui, atsišliejęs į sieną, Jokūbas, nieko nenutylėdamas, papasakojo viską nuo tos dienos, kai kazokai paėmė jį į nelaisvę, iki tos nakties, kai jis paspruko nuo dragūnų. Pasiuntinys linkčiojo, raukėsi, kramsnojo barzdą, trynėsi kaktą ir kur buvęs, kur nebuvęs timpčiojo plaukų sruogą. Jokūbui vis labiau įsitraukiant į savo pasakojimą, pasiuntinys vis labiau kamavosi. Jis skėsčiojo rankomis, kilnojo antakius, pešiojo sau barzdą. Jo akyse galėjai įskaityti liūdesį, gailestį, nuostabą. Kartkartėmis jis giliai atsidūsėdavo. Kai Jokūbas baigė pasakoti, pasiuntinys užsidengė veidą savo smulkiomis ir kaulėtomis rankomis, ir jo lūpos, pasislėpusios po barzda, virpėdamos ėmė kažką murmėti, tarsi jisai būtų kalbėjęs maldą ar kokį užkeikimą. Po valandėlės jis nuleido rankas. Jo veidas atrodė pasikeitęs, papilkėjęs, ištįsęs, akys – giliau įkritusios.

– Bendruomenė teisi. Jūsų žmona buvo nežydė, tad ir jūsų sūnus nežydas. Vaikas perima motinos tikėjimą. Toks įstatymas. Tačiau, be įstatymo, yra dar ir Dievo malonė. Be malonės nebūtų įstatymo.

– Taip, taip.

– Kaip jums į galvą atėjo padaryti tokį dalyką? Bet kas padaryta, tas padaryta.

– Aš esu pasiruošęs bausmei.

– Ką jūs kalbate! Dėl visko kaltos žudynės ir suirutė. Neklauskit manęs, ką man teko čia matyti. Bet jūs vis dėlto esate mokytas žmogus.

– Ne mano valioje buvo elgtis kitaip.

– Ir man taip rodosi. Laisva valia egzistuoja, tačiau yra ir išankstinis numatymas. „Viskas numatyta, bet duotas pasirinkimas". Kiekviena siela turi atlikti savo užduotį, kitaip ji nebūtų buvusi atsiųsta čionai. Keturos* sūnūs buvo ir Abraomo sūnūs.

– Ką man dabar daryti?

– Jūs turite išsigelbėti ir išgelbėti savo vaiką. Pirmiausia jį reikia apipjaustyti. Kai jis paaugs, galbūt turės atsiversti – tiksliai nepamenu įstatymo, tačiau kolei kas auklėkit jį kaip žydą. Kažkur parašyta, kad prieš ateinant Mesijui visi pamaldūs nežydai bus atversti.

– Neprisimenu tokios vietos.

– Tai kažkur Talmude ar Midraše – koks skirtumas? Duosiu jums du guldenus, o kai turėsite pinigų, grąžinsite. Ne man pačiam, bet kitam pasiuntiniui. Ar tai svarbu? Pinigai keliauja į Šventąją Žemę. Tai, kad susitikote mane čia, ne toks jau paprastas dalykas: turėjau sakyti pamokslą ir būčiau susirinkęs gražaus pinigo. Tačiau staiga mane pagavo noras keliauti. Štai kaip Dangus tvarko reikalus.

Valandėlę abu vyrai tylėjo. Paskui pasiuntinys tarė:

– Jei jinai jau palaidota, šiandien turite melstis. Paimkit mano talitą ir filakterijus. Aš palauksiu, o paskui mudu pusryčiausime.

* *Ketura* – Abraomo antroji žmona.

Dvyliktas skyrius

I

Pasiuntinys mėgino įtikinti Jokūbą, kad jam pavojinga iškart grįžti į Pilicą. Žmogaus gyvybė, sakė jis, per daug brangi, ir vaikas, šiaip ar taip, per daug mažas ir silpnas, kad jį būtų galima išsinešti. Antra vertus, poryt Palapinių šventė, o šventės yra šventės. Jis pasiūlė Jokūbui keliauti su juo į miestą ir pabūti ten iki Simchat Toros. Tačiau Jokūbas buvo nepalenkiamas. Jis troško kuo greičiau pamatyti vaiką ir norėjo aplankyti Saros kapą. Jo kambaryje buvo paslėpta pinigų; tikriausiai dar niekas nespėjo jų pavogti; jis negalėjo iškart pradėti elgetauti. Per vergijos ir klajonių metus Jokūbas įprato nugalėti kliūtis. Jo nebegąsdino atstumai nei tamsūs miškai, žvėrys, plėšikai; išnyko netgi piktųjų dvasių ir kipšų baimė. Sukauptas jėgas reikėjo panaudoti. Jo pabėgimas nuo dragūnų reiškė, kad karalius nėra toks galingas, kaip jis įsivaizdavo. Kuo virstų nedorųjų galybė, jeigu teisingieji nebūtų tokie bailūs? Jam būdavo gėda klausytis pasakojimų, kaip žydai elgėsi per žudynes. Nė vienas neišdrįso pakelti rankos prieš žudikus, kol tie skerdė ištisas bendruomenes. Nors karta iš kartos žydų kalviai kalė kardus, žydai niekada nesutiko užpuolikų su ginklu rankoje. Kai Jokūbas apie tai kalbėjo, Juzefovo žydai gūžčiojo pečiais. Kardas skirtas Ezavui, o ne Jokūbui. Tačiau ar žmogus turi duotis

sunaikinamas? Vanda dažnai klausdavo Jokūbo, kodėl žydai tai leidžia. Juk senovės žydai iš Biblijos pasakojimų buvo didžiavyriai. Jokūbas po teisybei niekada nežinodavo, ką jai atsakyti.

Jokūbo ir pasiuntinio pusryčius sudarė duona, sūris ir slyvos. Kiek padvejojęs, Jokūbas paėmė du guldenus, žadėdamas grąžinti skolą, kai tik galės. Pasiuntinys, kuris turėjo būti Lenkijoje dar kelias savaites, nurodė Jokūbui savo maršrutą. Keleiviai kartu su arkliais, karvėmis, jaučiais ir avimis vis dar lipo ant kelto. Tarp šito valstiečių klegesio, gyvulių žvengimo, bliovimo, lojimo pasiuntinys patarinėjo Jokūbui, ką jam toliau daryti. Tuoj ateis Mesijas, tad kurių galų pasilikti Lenkijoje? Įsikūrimas Šventojoje Žemėje byloja apie didelį pamaldumą. Kai ateis Atpirkėjas, pirmieji jį pasveikins Izraelio žemės žydai. Antra vertus, žydui lengviau kvėpuoti turkų krašte, kur Tora gerbiama. Daug turtingų žydų gyvena Stambule, Smirnoje, Damaske ir Kaire. Žinoma, kartais pasitaiko priešiškų įsakų ir žmonės neteisingai apkaltinami, bet tokių katastrofų, kokia įvyko Lenkijoje, – niekada. Negana to, kadangi jisai, Jokūbas, pažeidė bažnytinius krikščionių įstatymus, o žydai taip pat turi rimtą pagrindą pasmerkti jo elgesį, kodėl jam neišvežus vaiko į Šventąją Žemę ir neįsikūrus kokioje vietoje, kur remiami mokslo žmonės? O jeigu tik panorės, visada galės išmokti kokio amato arba imtis verslo. Su Dievo padėjimu lig kitos vasaros vaikas sustiprės, ir juodu galės keliauti. Pasiuntinio kalba buvo kupina pusiau išsakytų pažadų. Jis davė suprasti, kad Mesijas jau yra ir kai kurie kabalistai žino, kur jis ir kada pasirodys. Jis pasakė Jokūbui:

– Mano burna užrišta. Bet išmintingam žmogui pakanka vieno žodžio.

Pasiuntinys norėjo dar kažką pridurti, tačiau keltas staiga pajudėjo ir Jokūbas iššoko į krantą. Pasiuntinys sušuko:

– Paguoda ir pagalba jau čia pat. Mes dar sulauksime to – savo gyvenime.

II

Sutemoms leidžiantis Jokūbas patraukė į Pilicą ir pasiekė jį vėlai vakare. Visos langinės buvo uždarytos. Pilicas miegojo. Danguje švietė priešpilnis mėnulis. Palapinių šventės padangtės, užklotos žaliomis šakelėmis, jau buvo pastatytos, nors kelios dar nebaigtos. Jokūbas ėjo lydimas šešėlio ir rankoje nešėsi ąžuolinę lazdą, o kišenėje ant krūtinės – peilį, kurį jam paskolino Vaclavas. Dabar Jokūbas ketino klausyti „Tėvų posakių" patarimo: „Jeigu kas atėjo tavęs užmušti, pulk pirmas ir užmušk jį". Sparčiu žingsniu perkirtęs turgaus aikštę, jis priėjo prie namo, kuriame mirė Sara. Jame nedegė šviesa, ir tai reiškė, kad lavonas jau išneštas. Persmelktas baimės, Jokūbas stabtelėjo prie durų. Jis juto čia esant negyvėlę, ne kūną ir netgi ne sielą, o kažką beformio ir baisaus. Jis pastūmė duris. Kambarys, nušviestas mėnesienos, atrodė nusiaubtas, ant grindų buvo pribarstyta šiaudų, mėtėsi skudurai; kūnas, matyt, buvo paskubomis apiplautas čia pat. Viskas buvo išnešta, visi drabužiai ir baltiniai, netgi puodai nuo krosnies. Dvokiame ore galėjai justi kažką pavojinga ir priešiška. Kambaryje tvyrojo žiemiška drėgmė, nors buvo dar tik vasaros pabaiga. „Kas man darosi? Kodėl turėčiau jos bijoti? – prikišo sau Jokūbas. – Argi jinai nebuvo man artimesnė už mano paties kūną?" Tačiau jis paliko duris atviras; jo širdis daužėsi, jis sunkiai gaudė orą. Apgrabaliojęs šiaudinį čiužinį, bemat suprato, kad pinigai, kuriuos laikė čia paslėpęs, dingo. Vagys!

Ir vos pasibaigus Atlaidų dienai! Galbūt jį apvogė netgi žmonės iš laidojimo draugijos. Nors ir apimtą baimės, Jokūbą pagavo pyktis. Jie nusiaubė jo namus. Apiplėštieji virto plėšikais. Grabišių pasaulis! Kas tik gali, tas vagia, o dabar jie ruošiasi sėdėti palapinėje ir kviesti šventuosius svečius prie jų prisidėti. Nebebuvo nė tų kelių knygų, kurias Jokūbas turėjo. „Plikas išėjau iš savo motinos įsčių ir plikas sugrįšiu tenai".

Pabučiavęs mezuzą, Jokūbas išėjo. „Būk liudytoja", – pasakė jis ir dideliais žingsniais nudrožė į kapines. Naujas kapas buvo matyti jau iš tolo: ką tik supiltas žemių kauburėlis, toli nuo kitų kapų. Priėjęs kauburį, Jokūbas išvydo lentelę su užrašu: „Čia ilsisi Sara, patriarcho Abraomo duktė". Jokūbo akys sudrėko. Čionai gulėjo Vanda Sara, moteris, kurią jisai mylėjo. Jis pamėgino sukalbėti kadišą*, bet maldos žodžiai smaugė jam gerklę. Jį apsupo tamsa. Nejau mėnulis užgeso? Jis puolė ant žemės ir prisispaudė veidu prie kapo: „Aš čia, Sara".

Jis įsiklausė, tarsi vildamasis išgirsti iš kapo jos balsą. Jam dingtelėjo pabaisiška mintis: iškasti jos kūną ar bent jau įkišti ranką į žemę ir ją paliesti. Jis norėjo dar kartą ją pabučiuoti. „Tai uždrausta, tai beprotybė, tai šventvagystė", – sudraudė save. Nors tai buvo nuodėmė, jis meldė sau mirties: „Aš per ilgai klajojau šiame pasaulyje. Visi, kuriuos myliu, yra čia". Gulėdamas kniūbsčias ir laukdamas mirties, jis užmiršo vaiką. Valandėlę regėjos, kad jėgos jį apleidžia. Jo kojos nutirpo ir pasidarė it medinės, smegenys tarsi suakmenėjo. Jokūbas krito į miegą kaip negyvas, paskui pabudo. Jo malda nebuvo išklausyta. Atsikėlęs pradėjo murmėti kadišą. Lentelė buvo pakrypusi į šoną; jis pastatė ją tiesiai.

* *Kadišas* – malda už mirusįjį.

Šluostydamasis žemes nuo veido, Jokūbas paėjo kelis žingsnius atgal. Jis dairėsi didelio akmens, norėdamas kaip patriarchas Jokūbas uždėti jį ant savo mylimos žmonos kapo, bet nerado. Jokūbas grįžo į Pilicą. Eidamas pro maldos namus, kur degė vienut viena žvakė, jis atidarė duris. Prie piupitro sėdėjo senas žmogus, palinkęs prie knygos. Jokūbas atpažino reb Tobiją, iš kurio aštuonių vaikų gyva liko tik viena duktė, odų pirklio Neftalio žmona. Mirgančioje šviesoje reb Tobijo veidas su pasišiaušusia nešvaria barzda atrodė juodas kaip žemė. Jo kaftanas buvo išsipūtęs it nėščios moters suknelė; kadangi jis turėjo išvaržą, jo žarnas kas kelias savaites reikėjo įstumti į vietą. Šį dalyką Pilice mokėjo tik viena moteris, ir tai, kad jis turi leisti moteriai lytėti jo intymias vietas, buvo jam didesnė kančia negu fizinis skausmas. Dabar, vidurnaktį, jis sėdėjo studijuodamas Torą. „Jis ne vagis, Dieve gink, – užsistojo jį Jokūbas, – bet kitų žmonių nuodėmių auka. Vagys sudaro mažumą".

Jokūbas stovėjo žvelgdamas į jį, tačiau senis nė nekrustelėjo. Kurčias ir pusaklis, jis laikė knygą taip arti akių, kad šios beveik lietė raides, ir tuo pat metu monotoniškai ir graudžiai niūniavo. Dėl tokių žmonių kaip šis Dievas išsaugojo žydus. Staiga, stovėdamas ten, Jokūbas aiškiai suvokė, kuo jis turi tapti: asketu, kuris nevalgo mėsos, negeria vyno, nemiega lovoje. Jis turi išpirkti savo nuodėmes. Žiemą maudysis šaltame vandenyje, vasarą gulės ant erškėčių ir usnių; jį degins saulė, kandžios musės ir mašalai. Visą likusį gyvenimą lig paskutinio atodūsio jis privalo atgailauti ir melsti, kad Dievas ir šventa Saros siela jam atleistų. Galbūt tada jam nereikės per ilgai užsibūti šiame pasaulyje, pačiame netobuliausiame iš visų.

Tačiau kas bus, jeigu aname pasaulyje jo pareikalaus Zelda

Lėja? Juk ji tenai su savo vaikais. Bet ar jinai dar jo norės žinodama, ką jis padarė po jos mirties? Juodu niekada nebuvo dvasiškai artimi, niekada nebuvo tikra pora. Galimas dalykas, kad ji pakilusi į tokias tyras sferas, į kokias jis, žemiškų aistrų vergas, niekada nepateks. O nekaltų vaikų sielos – tuo jis neabejojo – rado vietą prie pat Šlovės Sosto.

III

Jokūbas žinojo, kur gyvena jauna moteris, kuriai jis atidavė vaiką, bet naktį, kai visos langinės buvo uždarytos, negalėjo atskirti jos namo nuo kitų. Jokūbui atrodė, kad per tą trumpą laiką, kol jo nebuvo, Pilice daug kas pasikeitė. Slėpdamasis lauke, jis ištempęs ausį klausėsi, ar kur neišgirs verkiant kūdikio. Tačiau jis negalėjo amžinai čia stypsoti, todėl, kiek padvejojęs, nusprendė užeiti į vienus namus. Pakėlė skląstį, durys atsidarė, ir mėnesienoje jis išvydo dvi lovas ir du lopšius. Vyras kažką subambėjo, moteris atsikėlė, vaikas pravirko. Vyras šiurkščiai paklausė:

– Kas ten, a?

– Dovanokit. Tai aš, Jokūbas, kūdikio tėvas.

Stojo nejauki tyla, ir net vaikas nustojo verkęs.

– Varge mano! – aiktelėjo moteris.

– Ar jie paleido jus iš kalėjimo? – paklausė vyras.

– Aš pabėgau. Atėjau kūdikio.

Vėlei stojo tyla. Paskui moteris pasakė:

– Varge mano! Kur jūs nešitės naujagimį vidury nakties? Jis per mažas kelionei. Pūstelės vėjelis ir, neduok Dieve...

– Aš neturiu iš ko rinktis. Manęs ieško kareiviai.

– Uždek šviesą! Uždek šviesą, sakau! – tarė moteris savo vyrui. – Jie suims mus. Girdėjau, kad dvarininkas nori kūdikio. Varge, o varge! Į kokias bėdas pakliūna žmonės!

– Atiduosiu vaiką tik bendruomenei leidus, – ryžtingai pareiškė jos vyras. – Jie man jį patikėjo, tegu ir atsiima. Nenoriu nukentėti per svetimus išperas.

– Aš atsilyginsiu jums už rūpestį.

– Kuo čia dėti pinigai?

Moteris, prisidengusi skraiste, priėjo prie krosnies ir įpūtė žarijas. Paskui uždegė dagtį ir įdėjo jį į šukę su aliejumi. Blausi šviesa nušvietė netinkuotas sienas, pajuodusias nuo dūmų lubas, du suolus – vieną pieniškiems valgiams, kitą mėsai, – ant kurių stovėjo puodai, dubenys ir medinis duonkubilis su tešlos gumulu, užklotu skepetomis. Po kambarį mėtėsi vystyklai ir kuokštai šiaudų. Keptuvėje su nešvariu vandeniu plaukiojo maisto atliekos. Prie lovos stovėjo naktinis puodas. Viename lopšyje gulėjo vaikas, kuris ką tik verkė. Kitame, po purvina antklode, gulėjo Jokūbo sūnus: smulkutis, raudonas, plikas, didele galva ir blyškiais akių vokais. Kūdikio veidas atrodė senas ir sielvartingas. Mirtį primenanti šypsena nušvietė plonas jo lūpeles ir dar nesutvirtėjusią kaktą. Jokūbas negalėjo atplėšti nuo jo akių. Tik dabar jis suvokė, kad turi sūnų. Moteris stovėjo kitoje lopšio pusėje.

– Kur jūs nešitės tokį mažą kūdikį?

– Tai žmogžudystė, – pasakė jos vyras iš lovos, kurioje gulėjo pusiausėdom. Jo ciceliai buvo dėmėti, šlikė apkibusi plunksnelėmis iš pagalvės, barzda ir plaukų kuokštai prisivėlę pūkų. Juodos jo akys žvelgė kaip žmogaus, prispausto namų rūpesčių. Jokūbas žinojo, jog jie sako tiesą, bet suprato, kad jei nepasiims kūdikio dabar, niekada daugiau jo nepamatys. Prisiminęs sapną ir Saros žodžius, jis užsispyrė laikytis savo.

– Aš juo pasirūpinsiu. Naktis šilta.

– Ne tokia jau šilta. Auštant bus šalta.

– Nenoriu, kad Pilickis pasiimtų mano sūnų.

Niekas nieko neatsakė: tai buvo nenuginčijamas argumentas. Jokūbas išsitraukė guldeną.

– Paimkit už tai, ką padarėte. Sumokėčiau daugiau, bet jie pavogė viską, netgi indus.

– Žinau. Viską žinau. Laidojimo draugija iš tikrųjų persistengė. Jie manė, kad jūs, Dieve apsaugok, niekada negrįšite.

– Jie visi grobė, išskyrus mus, – tarė vyras. – Visus namus iššlavė.

– Jie pasiėmė mano pinigus iš čiužinio. Ir iškart po Atlaidų dienos!

– Nepasninkauk ir nevok, vis sakydavo mano amžinatilsį motina, – atsakė į tai moteris. – Ji užtars mus Rojuje. Kitų žmonių nuosavybė yra šventa, visada tvirtino ji.

– Todėl mudu taip ir gyvename, – pasakė vyras.

– Kur jūs nešitės kūdikį? Bet verčiau neklausti.

Moteris ėmė bruzdėti po kambarį. Ji surado pintinę, prikimšo ją skepetų ir vystyklų, paguldė vidun kūdikį ir užklojo jį antklode. Vaikas knirktelėjo. Moteris pažvelgė į Jokūbą.

– Jį reikia maitinti kas kelias valandas.

– Aš rasiu kokią žindyvę.

– Kada? Kaip? O Dieve mano!

Moteris pradėjo verkti.

Paskui ji staiga pasakė:

– Luktelėkit. Aš nutrauksiu iš krūtinės truputį pieno. Kur buteliukas?

Vyras pakilo nuo lovos. Po apiplyšusiais marškiniais buvo matyti liesos, kreivos, plaukuotos kojos. Jis surado žmonai buteliuką. Triukšmas kambaryje prikėlė gyvulius. Katė pasirąžė, vištos sukvaksėjo, kirminai ėmė šliaužioti, pelė iškišo galvą iš skylės grindyse. Moteris nusisuko ir ėmė spausti

iš krūtų pieną. Po valandėlės ji padavė Jokūbui buteliuką, užkimšusi jo kaklelį skurleliu, ir parodė jam, kaip įlašinti pieno kūdikiui į burną, kad tas neužspringtų. Jokūbas žinojo, kad jis rizikuoja tiek kūdikio, tiek savo gyvybe: su vaiku rankose negalės apsiginti, jeigu kas jį užpuls. Tačiau jis negalėjo palikti savo ir Saros vaiko tarp svetimų ir priešų. Jeigu jam skirta gyventi, jisai liks gyvas. Jokūbas keliskart padėkojo vyrui ir žmonai, sakydamas, kad skolą jiems galėtų sumokėti tik Visagalis. Paskui išėjo į naktį ir patraukė miško pusėn, Vyslos ir kelto link. Jis pakėlė akis dangun: „Tėve, kokia Tavo valia?"

Iš jo lūpų ištrūko vienos psalmės eilutės: „Nukreipk savo žvilgsnį, duok pailsėti, kol iškeliausiu, pranyksiu".

IV

Mėnulis jau buvo nusileidęs, ir mišką gaubė tamsa. Jokūbas ėjo palengva, apgraibomis ieškodamas tako. Kartkartėmis jis stabtelėdavo ir pasiklausydavo, kaip kvėpuoja vaikas, arba bučiniu įsitikindavo, kad jo kūnas šiltas. Per savo gyvenimą jis patyrė daug sunkių išmėginimų, bet niekada nebuvo išgyvenęs baisesnės nakties kaip šioji. Melsdamasis be atvangos, taip, kad jam net sutino lūpos, jis visiškai atsidavė Apvaizdos rankoms, nors žinojo, jog nederamai elgiasi pasikliaudamas stebuklais. Tačiau užkrauti savo naštą Dievui dabar jam buvo vienintelė išeitis. Jam nieko neliko, vien jo tikėjimas.

Jokūbo žingsniai išbudino miegantį mišką. Šakelės traškėjo po jo kojomis, paukščiai kilo iš tankumynų, žvėrys bėgo slėptis. Jis laikė vieną ranką viršum pintinės, skirdamas šakas. Jam vaidenosi visos įmanomos nelaimės. Miške gyveno lokiai ir šernai. Keliskart jam pasirodė, kad girdi staugiant vilką, ir jis jau siekė lazdos, užkištos už diržo. „Te-

išaušta diena, tepateka saulė!“ – maldavo jis, suprasdamas, kad dviprasmiški jo žodžiai taip pat reiškia: „Teateina Atpirkimas ir tesibaigia šita tremties naktis“. Būtų buvę saugiau eiti tyliai, tačiau jis garsiai sakė ištraukas iš Psalmyno ir Pranašų knygų, kalbėjo maldas ir šaukė Dievui: „Aš priėjau kelio galą. Aplink mane sukasi vandens verpetai. Man trūksta jėgų ištverti tokias negandas“. Staiga jį pagavo noras dainuoti, ir jis užtraukė Atlaidų dienos melodiją, kurią netrukus pakeitė kalniečių daina. Kiekviena jos gaida priminė jam Sarą. Jis dainavo ir verkė.

Ūmai keista šviesa užtvindė mišką, ir Jokūbui smilktelėjo mintis, kad Dangus jį išklausė.Visi paukščiai iškart suklego ir sučiulbo; pušų kamienai tarytum suliepsnojo. Tolumoje, proskynoje tarp medžių, jis išvydo gaisrą. Po akimirkos suvokė, kad tai saulė. Jokūbas pasižiūrėjo į vaiką, atsisėdo ir davė jam pienu suvilgytą skurlelį. Iš pradžių kūdikis atrodė nepatenkintas, kad negavo krūties, bet galiausiai pradėjo čiulpti. Pirmą sykį per kelias savaites Jokūbas pajuto džiaugsmą. Ne, dar ne viskas prarasta: jis turi sūnų. Tegu tik jisai, Jokūbas, pasiekia Vyslą, – persikels per ją keltu ir ras žindyvę savo sūnui!

Tą akimirką Jokūbui į galvą atėjo vardas, kokį turi duoti berniukui: Benjaminas. Kaip ir biblinis Benjaminas, šitas kūdikis yra Benoni, vaikas, gimęs iš sielvarto*.

Jis jau senokai matė kopas, besidriekiančias palei Vyslą, ir suprato, kad nepasiklydo. Išėjęs iš miško, jis pasidairė kelto ir patraukė perkėlos link, neabejodamas, jog eina teisingu keliu. Vysla tekėjo spindėdama raudonais ir juodais

* Biblinio Jokūbo žmona Rachelė mirė pagimdžiusi sūnų, kurį praminė Benoni, t. y. „mano skausmo sūnumi“, o tėvas jį pavadino Benjaminu.

atspalviais; didelis paukštis, slysdamas jos paviršiumi, tarpais panirdavo taip giliai, kad nuo jo sparnų vandeniu perbėgdavo raibuliai. Upės ramumas, tyrumas ir tviskėjimas sklaidė nakties tamsybes. Šio spindesio akivaizdoje netgi mirtis atrodė tik slogus sapnas. Nei dangus, nei upė, nei kopos nebuvo mirę. Viskas buvo gyva: žemė, saulė, aliai vienas akmenėlis. Ne mirtis, bet kančia buvo tikroji mįslė. Kokią vietą ji užima Dievo kūryboje? Jokūbas vėlei stabtelėjo ir pasižiūrėjo į kūdikį. Ar jisai jau kenčia? Taip, jo veide buvo galima įžiūrėti kentėjimo požymių. Tačiau šis sielvartas kilo ne iš to, ką jis buvo patyręs. Plati jo kakta buvo raukšlėta, lyg jis įtemptai mąstytų, o lūpelės krutėjo, tarsi kažką sakydamos. „Jis tik iš dalies yra čionai, – pagalvojo Jokūbas, – ne, jis dar ne čionai. Jis dar apmąsto savo praeitį prieš gimimą".

Jokūbas prisiminė žodžius, kuriuos pasakė jo bendravardis mirties patale: „Nes man ateinant iš Mesopotamijos mirė Rachelė Kanaano žemėje, pačiame kelyje... Ir ją palaidojau šalia kelio į Efratą..."

Jo vardas taip pat buvo Jokūbas. Jis taip pat prarado mylimą žmoną, stabmeldžio dukterį, tarp svetimų. Sara taip pat buvo palaidota šalia kelio ir paliko jam sūnų. Kaip ir biblinis Jokūbas, jis kėlėsi per upę, turėdamas tiktai lazdą ir persekiojamas kito Ezavo. Viskas liko kaip senais laikais: ta pati meilė, ta pati širdgėla. Galbūt, vėlei praėjus keturiems tūkstančiams metų, kažkur, prie kitos upės, eis kitas Jokūbas, gedėdamas kitos Rachelės. O gal – kas žino? – tai visada tas pats Jokūbas ir ta pati Rachelė. Šiaip ar taip, Atpirkimas turi ateiti. Visa tai negali trukti amžinai.

Jokūbas pakėlė akis: „Vesk mane, Dieve, vesk! Tai Tavo pasaulis".

III dalis
SUGRĮŽIMAS

Tryliktas skyrius

I

Praėjo beveik dvidešimt metų, ir Pilicas, išaugęs į didelį miestą, dabar priklausė sūnui vieno iš Pilickio kreditorių, kuris pradėjo jį valdyti po ilgai trukusio teismo proceso. Pilico ponas ir jo žmona Teresa jau buvo mirę; jis galiausiai įvykdė savo grasinimą pasikarti. Našlė iškart užmezgė romaną su jaunu nuskurdusiu didiku, ir tas taip apsuko jai galvą, kad ji atidavė jam viską, kas dar jai buvo likę. Vieną dieną jis dingo. Teresa nugrimzdo į liūdesį, užsidarė pilies mansardoje, pasiligojo, sunyko, ir niekas daugiau jos nematė. Visi giminaičiai ją apleido. Kai naujasis savininkas atvažiavo iškeldinti našlės, dvaro valdytojas rado ją mirusią, apsuptą savo kačių. Valstiečiai šnekėjo, kad nors Teresa išgulėjo mirusi daug dienų, peralkusios katės nelietė jos kūno – tai rodė, jog gyvuliai jaučia dėkingumą savo geradariams.

Pilis buvo perstatyta, bet jaunasis didikas retai čia atvažiuodavo. Didžiumą laiko jis praleisdavo Varšuvoje arba užsienyje. Dvaro valdytojas vogdavo; dvaro laukus dabar nuomojo jauniausias Geršono žentas, toks pat nesąžiningas kaip pats Geršonas. Valstiečiai badavo. Dauguma žydų taip pat skurdo, tačiau miestas augo. Meistrai nežydai dabar varžėsi su žydų amatininkais, ir kunigai siųsdavo savo atstovus pas karalių, prašydami panaikinti senąsias žydų privilegijas. Bet

kai žydui būdavo uždraudžiamas koks nors verslas, jis susirasdavo kitą. Žydai, sakindami medžius, gaudavo terpentiną, plukdė Vysla sielius į Dancigą, varė degtinę, darė alų, midų iš medaus, audė, raugino odas ir netgi prekiavo mineralais. Ir nors maskvėnai galando kardus, o kazokai puldavo vos pasitaikius progai, tarp antpuolių jie vis vien pirkdavo lenkiškas prekes. Žydų pirkliai išplėtė kredito tinklą, sudarinėjo sandėrius su rusais, prūsais, čekais, netgi su tolimaisiais švedais. Žydų bankai įsisteigė Dancige, Leipcige, Krokuvoje, Varšuvoje, Prahoje, Padujoje, Venecijoje. Bankininkas žydas nešvaistė pinigų prabangai, savo kapitalą laikė kapšelyje, paslėptame po ciceliais, ir sėdėjo maldos namuose melsdamasis. Bet kai jis kam nors duodavo paskolos raštą, gavėjas galėdavo pateikti jį Paryžiuje arba Amsterdame ir gauti pinigus.

Tais laikais, kai iškilo Šabetajus Cvi*, tariamas Mesijas, vėliau užsidėjęs fesą ir tapęs mahometonu, Pilicą draskė nesantaika. Jo pasekėjai buvo išvaryti iš bendruomenės, tačiau jie atsikeršijo, viešai iškeikdami rabiną ir seniūnus. Žmonės ne tik svaidėsi prakeiksmais, bet puldavo vienas kitą ir kumščiais. Kai kurie sektos nariai nusiplėšė savo namų stogus, susikrovė visą turtą į statines ir skrynias ir pasirengė skristi į Izraelio žemę. Kai kurie, pasinėrę į kabalą, mėgino ištraukti vyno iš sienų ar sukurti balandžius, panaudodami ezoterines „Kūrimo knygos" galias. Kiti nebesilaikė Toros priesakų, tikėdami, kad įstatymas atėjus Mesijui bus panaikintas. Dar kiti iškapstė Biblijoje užuominų, leidžiančių manyti, jog tiesiausias kelias į atpirkimą – būti kaip galima blogesniam, ir atsidėjo įvairiausioms šlykštybėms. Pilice gyveno vienas mokytojas, kurio vaizduotė buvo tokia galinga, kad melsdamasis

* *Šabetajus Cvi* (1626–1676) – žydų kabalistas, apsišaukęs Mesiju.

su talitu ir filakterijais įsivaizduodavo save sanguliaujant ir jam išsiliedavo sėkla. Prakeiktoji sekta tai laikė tokiu dideliu laimėjimu, jog padarė jį savo vadovu.

Po kurio laiko dauguma žydų pripažino savo klaidą, suprato, kad juos suvedžiojo Šėtonas, ir liovėsi tikėję apsišaukėliu Mesiju. Tačiau kai kurie vis dar slapta tęsė savo veiklą ir neatsižadėjo pražūtingos stabmeldystės. Jie susitikdavo per muges tolimuose miestuose ir atpažindavo viens kitą iš įvairių ženklų. Jie rašydavo inicialus Š. C. ant knygų, įrankių ir kitų prekių, pardavinėjamų savo krautuvėse, ir rodydavo talismanus, sugalvotus Šabetajaus Cvi. Juos siejo ne tik iliuzija, kad Šabetajus Cvi sugrįš ir atstatys Jeruzalę, bet ir prekybiniai interesai. Jie sudarinėjo tarpusavyje pirkimo ir pardavimo sandėrius, kūrė susivienijimus, darbavosi kits kito labui ir rezgė pinkles savo priešams. Kai kuris nors iš jų būdavo apkaltinamas sukčiavimu, kiti paliudydavo, kad jis esąs doras, ir suversdavo kaltę kam kitam. Netrukus jie tapo turtingi ir įtakingi. Per savo susirinkimus jie šaipydavosi iš teisuolių, pabrėždami, kaip lengva juos apmulkinti.

Augant miestui augo ir kapinės, kol kapai pasiekė tą vietą, kur buvo palaidota Sara. Dėl jos kapo kilo ginčas. Kai kurie seniūnai siūlė jos kaulus iškasti ir palaidoti kitur, teigdami, kad pagal įstatymą ji nebuvo žydė ir būtų šventvagiška palikti ją tarp dievobaimingų žydų palaikų. Kiti, priešingai, tvirtino, kad jos kaulų iškasimas būtų blogas darbas, galintis turėti pavojingų padarinių. Be to, lentelė sutrūnijo, kauburys susilygino su žeme, ir niekas tikrai nebežinojo, kur guli palaikai. Išmintingiausia buvo palikti juos ramybėje. Ir kapinės toliau plėtėsi. Kaip paprastai naujuose miestuose, kurie neturi nei savo metraščio, nei senių, galinčių perduoti palikuonims vietos padavimus, Sara netrukus buvo užmiršta ir netgi Jokūbą retai kas prisimindavo. Daugu-

ma jų amžininkų jau buvo mirę. Į miestą atsikėlė naujų gyventojų. Pilicas dabar turėjo akmeninę sinagogą, maldos namus, vargšų prieglaudą, smuklę ir net viešą išvietę tiems, kurie gėdinosi naudotis nutekamuoju grioviu. Mažame namelyje priešais kapines gyveno duobkasys reb Eberis.

Vieną abo mėnesio dieną kapinėse pasirodė aukštas baltabarzdis vyras, apsirengęs baltu kaftanu, su balta šlike, sandalais ant basų kojų ir maišu ant peties. Dešinėje rankoje jis laikė lazdą. Jis nebuvo panašus į Lenkijos žydą. Juosėjo plačia juosta, kaip pasiuntiniai iš Šventosios Žemės. Vaikščiodamas tarp kapų, jis baksnojo lazda, kažką tyrinėjo, pasilenkdavo ir skaitydavo antkapių užrašus. Stebėdamas jį pro langą, Eberis suko galvą, ką jis daro kapinėse. Ar kažko ieško? Gyvenvietė buvo nesena; čia nebuvo jokių teisuolių kapų. Eberis išėjo išsiaiškinti kas ir kaip.

– Ko jūs ieškote? Aš kapinių sargas.

– Ak štai kaip! Čionai buvo atsivertėlės kapas. Saros, patriarcho Abraomo dukters. Jie palaidojo ją toli nuo kitų kapų, bet, matau, kapinės išsiplėtė.

– Atsivertėlė čia? Ar ant kapo buvo akmuo?

– Ne, tik lentelė.

– Kada ji mirė?

– Prieš kokių dvidešimt metų.

– Aš čia esu tik šešerius. Kas ji buvo jums?

– Žmona.

– Kas jūs toks? Kuo jūs vardu?

– Jokūbas. Gyvenau čia kadaise, kiek laiko praėjus po žudynių.

– Argi Lenkijoje buvo leidžiama atsiversti?

– Ji turėjo žydės sielą.

– Nieko nežinau. Vieta užžėlė piktžolėmis. Prieš kelerius metus buvo pridurtas naujas žemės sklypas. Tada visas miestas pasninkavo.

II

Jokūbas ieškojo toliau, baksnodamas lazda ir tyrinėdamas. Paskui jis kniūbsčias išsitiesė ant žolės, kažką šnabždėdamas žemei. Jau leidosi saulė, kai Jokūbas ėjo per miestą. Jis dairėsi aplink, stabteldavo tai čia, tai ten, žiūrėjo išpūtęs akis. Tai buvo jau kitas Pilicas su kitais žmonėmis. Pamatęs maldos namus, jis įėjo vidun. Menoroje mirkčiojo vienut viena atminų žvakė, o viršum stalų kabėjo lentynos su knygomis. Jokūbas paėmė vieną iš jų, užmetė žvilgsnį į jos puslapius, pabučiavo ją ir padėjo atgal. Paskui ištraukė kitą ir atsisėdo. Jis atkeliavo iš Izraelio žemės iškasti Saros kaulų ir parsivežti namo. Jų sūnus Benjaminas Eliezeris dabar buvo Jeruzalės ješivos dėstytojas. Jokūbas niekada nepasakojo jam apie jo motinos kilmę. Būna tiesų, kurios turi likti paslaptyje. Kurių galų draskyti jo sielą? Benjaminas Eliezeris užaugo nepaprastai gabus ir, būdamas trylikos metų, jau gilinosi į kabalą. Tai buvo Šabetajaus Cvi laikais, ir abu, tėvas ir sūnus, leidosi suklaidinami apsišaukėlio Mesijo. Pasiuntinys, kurį Jokūbas susitiko ant kelto, buvo vienas iš jo skelbėjų ir senatvėje užsidėjo fesą.

Jokūbas tiek daug visko pergyveno per šiuos dvidešimt metų. Kelionė į Jeruzalę truko daugybę savaičių, ir laivą, kuriuo jis plaukė, užpuolė piratai. Pusė keleivių buvo iššudyti jo akyse. Kūdikis susirgo dizenterija ir būtų miręs, jeigu Sara nebūtų pasirodžiusi Jokūbui sapne ir pasakiusi vaistų. Jis pats taip pat sunkiai susirgo. O kai tik atsistojo ant kojų, vienas turkas apkaltino Jokūbą vagyste ir kapitonas vos jo nepakorė. Paskui užėjo audra ir laivas tris dienas gulėjo ant šono. Kai Jokūbas atvyko į Jeruzalę, miestas kentėjo badą. Maža to, beveik nebuvo geriamo vandens. Kas kelerius metus miestą nusiaubdavo maras. Jokūbas matė, kaip Šabetajus Cvi buvo išvarytas iš Jeruzalės. Jis pažinojo Nataną iš

Gazos ir Samuelį Primą*. Paklydimo metu jis nešiojo prakeiktos sektos talismanus ir valgydavo tiek Abo devintąją, tiek Tamuzo septynioliktąją. Ir jis buvo beužsidedąs fesą kaip visi kiti. Vienas Dievas težino, kiek daug stebuklų jam atsitiko. Visko, ką jis regėjo ir patyrė, neįmanoma papasakoti net per septynias dienas ir septynias naktis. O kaip apsakysi, kokias kančias jis kentėjo suvokęs, kad grimzdo į pačią giliausią prarają! Netgi per šitą kelionę į Lenkiją jo tykojo baisybė spąstų: tai ir vėlei rodė, jog kiekvieną akimirką žmogui gresia kokia nors nelaimė. Kasdien jis patirdavo naują stebuklą. Bet kad Benjaminas, būdamas dvidešimties metų, tapo ješivos dėstytoju ir rabino žentu, buvo tikrų tikriausia Dangaus dovana. Dangus nusprendė, kad Jokūbas neturi pražūti kaip eretikas. Jo valia buvo, kad Sara ir jis turėtų palikuonį.

Tačiau tai, jog Saros kapas prapuolė, Jokūbui buvo sunkus smūgis ir jo kelionė atrodė nuėjusi perniek. Jokūbas norėjo palaidoti Saros kaulus Alyvų kalne ir šalimais pasiruošti kapą sau. Kadangi negalėjo būti su ja gyvas, tikėjosi, kad bent jo kūnas ilsėsis šalia jos po mirties.

Šiaip ar taip, viskas, ką daro Dievas, išeina į gera. Su amžiumi šita tiesa Jokūbui darėsi vis aiškesnė. Akis stebėjo, Ranka vedė, kiekviena nuodėmė turėjo savo reikšmę. Netgi Šabetajus Cvi buvo atėjęs ne veltui. Kartais pranašiniai sąrėmiai eina prieš tikrąjį gimdymą. Jokūbas, keliaudamas iš Šventosios Žemės į Lenkiją per turkų kraštus, pagaliau sužinojo daug dalykų, kurių anksčiau nesuprato. Kiekviena karta turi savo prarastas gentis. Tam tikra dalis visada trokšta grįžti į Egiptą. Kiekviena karta turi savo pabūgusių žvalgų,

* *Natanas iš Gazos* (1644–1680) – kabalistas, Šabetajaus Cvi skelbėjas; *Samuelis Primas* – Šabetajaus Cvi sekretorius.

savo Samsonų, savo Abimelechų, savo Jetrų ir Rutų. Lapai krinta nuo medžio, bet šakos lieka, kamienas tebeturi šaknis. Kiekvienoje šalyje gyvena prarastų Izraelio vaikų. Kiekvienoje bendruomenėje yra tokių, kurie laikosi nuošaliai. Žmonės žydi ir vysta kaip augalai. Dangus rašo istoriją, ir tiesa tėra žinoma tik tenai. Galiausiai kiekvienas žmogus atsakingas tiktai už save.

Kai Jokūbas dar buvo susirišęs su Šabetajaus Cvi sekta, jie stengėsi įkalbėti jį vesti. Jis galėjo rinktis moteris iš turtingų ir gerbiamų šeimų. Jis niekada neišsivadavo nuo kūniškų potroškių, bet jėga, stipresnė už aistrą, pasakė „ne". Vėliau, kai Jokūbas padarė atgailą, rabinas ir kabalistai įrodinėjo, kad pagal įstatymą ir kabalą jam derėtų susirasti naują žmoną. Bet netgi kai jo lūpos sakydavo „taip", vidinis balsas šaukdavo „ne". Jam dažnai dingojosi, kad Sara tebėra su juo. Jinai kalbėdavo jam, jis atsakydavo. Jinai lydėdavo jį, kai jis lankydavo griuvėsius ir šventuosius kapus, perspėdavo dėl įvairiausių pavojų ir patardavo, kaip auklėti Benjaminą. Jeigu Jokūbas užkaisdavo puodą ant plytos ir pamiršdavo, jinai pašaukdavo jį, kai valgis būdavo beprisvyląs...

Kaip jis galėjo pasakoti tokius dalykus? Visi būtų palaikę jį beprotiu ar velnių apsėstu, bet kiekviena širdis turi paslapčių, kurių nedrįsta atskleisti.

Jokūbas linksėjo ties atversta knyga. Kaip nuostabu, kad visur yra maldos namų ir knygų! Jis niekada nepamiršo metų, praleistų ant kalno, kai jam teko knistis po atmintį ir ieškoti ten Toros. Jo meilė knygoms su laiku vis didėjo. Tiems, kurie stengėsi jį apvesdinti, Jokūbas kartais norėdavo pasakyti: „Mano žmona – Tora". Nepraeidavo nė dienos, kad jis neperžvelgtų kelių Biblijos skyrių, ir Midrašą perskaitė keliskart iš eilės. Jo meilė Torai neišblėso netgi tada, kai jis priklausė Šabetajaus Cvi sektai. Kiekvienas Psalmyno sky-

rius buvo it mana, kuri įgauna tokį skonį, kokio tikisi ją ragaujantis žmogus. Patarlių knygos moralinės tiesos įkvėpdavo Jokūbui jėgų. Mišnos skirsniai numalšindavo jo alkį. Viską, ką studijuodavo, Jokūbas jidiš kalba, o kartais lenkiškai aiškindavo Sarai, tarsi ji būtų sėdėjusi šalimais. Kelionės metu jis atkreipė jos dėmesį į bangas, salas, skraidančias žuvis, žvaigždynus. „Žiūrėk, Sara, kokie Dievo stebuklai!" Žydui buvo pavojinga vienam vaikščioti Šventosios Žemės keliais, tačiau jis sukiojosi su ja tarp arabų, klajojo po dykumas, kur traukė kupranugarių karavanai. Sara saugojo, kad jo neištiktų jokia nelaimė. Arabai, dėbčiojantys laukiniu žvilgsniu ir nešiojantys peilius prie juosmens, duodavo jam figų, datulių, pupmedžio ankščių ir suteikdavo pastogę nakčiai. Daug kartų jis susidūrė su nuodingomis gyvatėmis – jos nušliaužda vo į šalį. „Angis tu mindžiosi, žalčius; slibiną, liūtą sutrypsi".

Bet kam jis buvo išsiųstas į šią ilgą kelionę, jeigu negalėjo rasti Saros kaulų ir parsivežti jų į Šventąją Žemę? Sūnus mėgino atkalbėti jį nuo kelionės. Kabalistai prašė jo pasilikti sakydami, kad Šventojoje Žemėje reikalingas aliai vienas žydas. Skausmai, lydintys Mesijo gimimą, beveik baigėsi, ir ženklai rodė, kad Gogo ir Magogo mūšis jau čia pat. Šėtonas sudarinėjo sunkių kaltinimų sąrašą. Edomo valdovas juosėsi strėnas, rengdamasis žiauriai kovai. Netrukus prasidės mūšis, per kurį blogio kariuomenė mėgins apversti malonės svarstykles. Tada Asmodėjus*, Lilita, kiekviena piktoji dvasia, kiekvienas kipšas los, šnypš, spjaudysis, putos; vedami pirmykštės gyvatės, būriai šunų, angių, vanagų ir hienų žygiuos į Basrą, kur įvyks paskutinės grumtynės. Negalima numoti ranka nė į vieną dievotą žydą, nė į vieną

* *Asmodėjus* – piktųjų dvasių valdovas.

maldą, palaiminimą, gerą darbą, kai Atpirkimui iškilusi grėsmė. Jokūbo reikią čionai, o ne kažkokioje tolimoje šalyje. Sara taip pat nepritarė jo kelionei: „Kam vežti mano kaulus, jei netrukus požemio urvai bus pilni griaučių, riedančių į Izraelio žemę?“ Tačiau pirmą kartą per dvidešimt metų Jokūbas jos nepaklausė. Kažkokia nenugalima vidinė jėga vertė jį leistis į kelionę.

Jokūbo praradimai buvo didžiuliai, tačiau kaip atrama jam liko šventosios knygos. Jau seniai susitaikęs su mintimi, kad prarado ir šio pasaulio, ir dangaus džiaugsmus, jis tarnavo Dievui be vilties, kas akimirką pasiryžęs atsiduoti pragaro liepsnoms.

III

Vyrai, atėję į maldos namus vakaro maldai, pasveikino svetimšalį ir paklausė, iš kur jis atkeliavo.

– Iš Izraelio žemės, – atsakė jis. – Bet kitados aš gyvenau čionai, Pilice.

– Kuo jūs vardu?

– Jokūbas. Tais laikais buvau žinomas kaip mokytojas Jokūbas arba kaip Jokūbas, Bežadės Saros vyras.

Kažkas aiktelėjo. Nors didžiuma čia esančių vyrų nepažinojo Jokūbo, keli senesnieji gyventojai gerai jį prisiminė. Vyriškis, kurio žmona maitino Jokūbo kūdikį, stvėrėsi už galvos ir išdūmė pranešti naujienų žmonai. Ji atbėgo į maldos namus, kur buvo susirinkę vyrai, ir pradėjo taip verkti ir klykti, tarsi būtų meldusis už ligos pakirstą artimąjį.

– Mielasis žmogau, nė vieną dieną nenustojau apie jus galvojusi. Kaip laikosi kūdikis?

– Jis dėsto Jeruzalės ješivoje ir turi tris vaikus.

– Kas galėjo patikėti, kad aš to sulauksiu! Yra Dievas danguje.

Ir ji vėlei pradėjo rypuoti.

Kantorius vargais negalais nutildė žmones tik po vakarinės maldos, tačiau, vos pabaigus kalbėti Aštuoniolika palaiminimų, vėlei kilo šurmulys. Nors Jokūbą ir jo nebylę žmoną mažai kas pažinojo, daugelis buvo girdėjęs apie juos. Netgi kaimuose aplink Pilicą buvo pasakojama, kaip Jokūbas paspruko nuo dragūnų ir vidury nakties atėjo pasiimti savo sūnaus. Šita istorija buvo ypač populiari, kai Pilice viešpatavo mesianistai. Toji sekta tikėjo fizinio veiksmo galia, tvirtino, jog Izraelis turi arba čiupti Ezavo kardą, arba susimaišyti su jo ir Izmaelio* sėkla, kad visi Abraomo palikuonys taptų viena tauta. Jie rėmėsi Jokūbu ir Sara kaip Atpirkimo pranašautojais. Naujasis Pilico ponas netgi rodė palankumą Šabetajaus Cvi sektai. Tuo metu kauburys viršum Saros kapo dar buvo matomas, lentelė dar stovėjo, ir moterys su mergaitėmis ateidavo melstis prie jos kapo.

Bet kai paėjo gandas, kas Šabetajus Cvi pripažino Koraną, Pilico laidojimo draugijos pirmininkas liepė savo žmonėms sulyginti Saros kapą su žeme. Po kurio laiko prie kapinių buvo pridurtas naujas žemės sklypas, ir greitai jau niekas nebeprisiminė, kur ilsisi Sara. Dabar, išgirdę, kad Jokūbas grįžo iš Izraelio žemės, slapti Šabetajaus Cvi pasekėjai jį susirado, pasveikino, ir vienas iš jų pakvietė jį apsistoti savo namuose. Tačiau Jokūbas, nesutikdamas būti niekieno svečiu, atsakė nakvosiąs vargšų prieglaudoje. O paminėjus Šabetajaus Cvi vardą, jis nusispjovė ir garsiai sušuko:

– Tebūnie jo vardas ištrintas iš atminties!

Visiems knietėjo sužinoti, kas jam nutiko, ir Jokūbas buvo apibertas klausimais. Jis papasakojo apie Izraelio žemę, apie ten gyvenančius žydus, apie ešivas, šventuosius kapus, griu-

* *Izmaelis* – Abraomo ir Saros tarnaitės Hagaros sūnus.

vėsius. Paaiškino, kaip tikrieji kabalistai mėgina priartinti Dienų Atbaigą. Nusakė Raudų sieną, Dvailą olą*, Rachelės kapą ir parodė kelias turkiškas monetas. Kažkoks jaunuolis paklausė, ar plaukdamas jūra jis nematė nė vienos iš tų būtybių, pusiau moterų, pusiau žuvų, kurios taip saldžiai dainuoja, kad žmogus turi užsikimšti ausis, jeigu nenori mirti apžavėtas. Jokūbas atsakė savo akimis jų nematęs. Vakaro maldai seniai pasibaigus, žmonės vis dar šnekėjosi. Kažkas paklausė, ko Jokūbas čia atkeliavo. Kai jis atsakė grįžęs iškasti Saros kaulų ir parsivežti jų į Šventąją Žemę, stojo ilga tyla. Paskui laidojimo draugijos pirmininkas pareiškė:

– Tai tas pats, kas ieškoti adatos šieno kupetoje.

– Regis, tai nebuvo lemta, – pasakė Jokūbas.

Žmonės pradėjo sukti nosį nuo jo. Visi buvo girdėję, kad teisuolių ar garsių asmenų kaulai vežami į Izraelio žemę, bet kad vyras po dvidešimties metų grįžtų ieškoti kaulų kažkokios bobšės, kuri buvo pakasta kaip šuo? Tai buvo į nieką nepanašu. Vieni murmėjo, jog svečiui, matyt, trūksta vieno šulo; kiti įtarinėjo, kad jis priklauso prakeiktai sektai; treti padarė išvadą, kad jis melagis ir atkeliavo ne iš Izraelio žemės. Šabetajaus Cvi pasekėjai mėgino patraukti jį savo pusėn, bet jis nesutiko su niekuo, ką jie kalbėjo. Galiausiai visi senesnieji žmonės išsivaikščiojo, palikę Jokūbą. Po kiek laiko atėjo moteris, kuri maitino Jokūbo vaiką, ir atnešė jam košės ir jautienos sultinio, bet jis pasakė, kad visai nevalgo mėsos: nei mėsos, nei žuvies, nei jokio kito maisto iš gyvų būtybių, netgi sūrio ir kiaušinių. Moteris paklausė:

– Kuo jūs gyvas? Karštomis žarijomis?

– Duona ir alyvomis.

* *Dvaila ola* (Machpela) – ola Hebrone, kur Abraomas palaidojo savo žmoną Sarą.

– Mes neturime alyvų.
– Valgau su duona ir ridikus, svogūnus ar česnakus.
– Ir iš kur jūs turite jėgų?
– Jėgų duoda Dievas.
– Ką gi, suvalgykit bent duoną.

Jokūbas apsiplovė rankas prie vandens statinės ir atsisėdo valgyti sausos duonos. Keli berniukai, kurių eilė buvo studijuoti šią vėlyvą valandą, pradėjo šaipytis iš svetimšalio.

– Ko jūs taip bijote mėsos?
– Mes patys esame mėsa.
– O ką valgote per šabą?
– Tą patį, ką ir šiokiadieniais.
– Draudžiama kankinti save šabo dieną.
– Ir kitų negalima kankinti.
– Kuo užtaisote čolentą?
– Alyvų aliejumi.
– Jei visi gyventų kaip jūs, iš ko pramistų pjovininkas?
– Galima pragyventi ir neskerdžiant gyvulių.

Vienas berniukas mėgino įrodyti Jokūbui, kad jis laužo įstatymą, o kiti tuo tarpu žnaibė kits kitą, kikeno, šnabždėjosi. Jokūbas žinojo, kad jie iš jo šaiposi, bet atsakinėjo rimtai ir aiškiai. Jisai, kuris savaip mąstė ir elgėsi, kuris aiškino Torą pagal savo supratimą, buvo pripratęs prie įtarumo ir patyčių. Jau vaikystėje jis jautėsi nepritapėlis. Nors trumpam buvo susirišęs su Šabetajaus Cvi pasekėjais (ir netgi tada jautėsi vienišas), visada laikėsi nuošalyje. Netgi jo sūnus Benjaminas Eliezeris retkarčiais prikišdavo jam keistą elgesį. Šventojoje Žemėje bendruomenė norėjo paremti jį iš lėšų, surinktų padėti mokslo vyrams, bet jis atsisakė priimti labdarą ir dirbo visokiausius juodus darbus: kasė griovius, valė išvietes, nešiojo sunkius krovinius, kokius paprastai tampo asilai. Jam buvo siūlomas nuolatinis darbas, tačiau

jis nesutikdavo užsibūti vienoje vietoje. Vieną dieną leisdavosi į Safedą, kitą – į Sichemą, kartais traukdavo į Jafą, kartais keliaudavo per dykumą Negyvosios jūros link. Kai jį apimdavo snaudulys, išsitiesdavo ant smėlio, pasidėjęs po galva akmenį. Netgi sklido gandas, kad Jokūbas ne žydas iš prigimties, o atsivertėlis. Bėgo metai, tačiau kai kurie jo pažįstami taip niekada ir nesužinojo, kad jis mokytas žmogus, ir laikė jį tamsuoliu.

Jis visada buvo tas pats Jokūbas – Zamoscėje, Juzefove, kalnų kaimelyje, Pilice, Jeruzalėje. Jo mintys regėjos jam aiškios, o kitiems jos atrodė miglotos. Kartais Jokūbas kaltindavo save už kietakaktiškumą ir nepaklusnumą, nes pačioje Toroje buvo liepiama pripažinti daugumos nuomonę ir sekti kiekvienos kartos vadais. Tačiau, kad ir ką sakytum, Jokūbas negalėjo būti kitoks, nei buvo. Be to, jis nevaliojo užmiršti metų, kuriuos praleido Jano Bžiko tvarte ant kalno, tarp gyvulių ir laukinių piemenų. Metai, pragyventi su Sara, paliko jam savo antspaudą. Jis mokėjo būti be galo kantrus su silpnaisiais, tačiau priešindavosi stipriesiems. Ilgą laiką galėdavo nepraverti burnos, bet kai prašnekdavo, visada kalbėdavo tiesą. Sukardavo ilgą kelią, kad grąžintų pusės piastro skolą. Išdrįsdavo mesti iššūkį ginkluotiems arabams ar turkams. Užsikraudavo pačius sunkiausius darbus, nešiodavo paralitikus, apgerbdavo gyviu aptekusius ligonius. Vyrai šalindavosi jo, bet pamaldžios moterys laikė jį šventu žmogumi, vienu iš trisdešimt šešių teisuolių, ant kurių laikosi pasaulis*.

Dabar Jokūbas sėdėjo maldos namuose, priekaištaudamas sau, jog atvažiavo čionai. Pinigų, kuriuos buvo sutaupęs kelionei, liko ne kažin kiek ir atgaliniam keliui nebeuž-

* Pagal Talmudo legendą kiekvienoje kartoje turi būti trisdešimt šeši teisuoliai, kad pasaulis nesugriūtų.

teko. Jis atsidūrė tokioje situacijoje, kad turėjo prašyti kitų pagalbos, be to, Dieve apsaugok, galėjo susirgti Lenkijoje ar laive, kur mirusieji palaidojami jūroje. „Aš beprotis, – tarė jis sau. – Mano amžinatilsį motina buvo teisi, vadindama mane avigalviu". Baigęs skaityti pasirinktas ištraukas, jis iškart patraukė į vargšų prieglaudą. Berniukai sakė, kad jis gali pernakvoti maldos namuose, tačiau tai jam atrodė šventvagystė. Jis buvo nusistatęs taisyklę rinktis tai, kas sunku, o ne kas lengva. Kartais Jokūbas pats stebėdavosi, kokias dideles naštas užkrauna savo kūnui ir sielai.

IV

Pravėręs prieglaudos duris, Jokūbas įžengė vidun. Tamsoje jis girdėjo atodūsius, dejones, knarkimą ir varginantį kosulį tų, kurių poilsį sudrumstė. Vyriškas balsas paklausė:

– Kas čia?

– Svečias. Svetimšalis.

– Vidury nakties?

– Dar ne vidurnaktis.

– Žvakė jau sudegė.

– Apsieisiu be jos.

– Ar jūs matote tamsoje?

– Atsigulsiu ant grindų.

– Kažkur buvo glėbelis šiaudų. Palaukit, paieškosiu.

– Nesivarginkit.

– Kai prabundu, nebegaliu sumerkti akių kiaurą naktį.

Jokūbas pastovėjo, kol jo akys priprato prie tamsos, o nosis prie smarvės. Nors buvo vasara, visi langai buvo aklinai uždaryti. Mėnulis nešvietė, bet dangus buvo nusėtas žvaigždžių. Jokūbas galėjo įžiūrėti miegančių vyrų ir moterų kontūrus. Visa tai – kvapai, dejonės – nebuvo jam naujiena. Visur buvo tas pats: Šventojoje Žemėje, arabų ir

turkų kraštuose, Lenkijoje. Atsidūręs kokiame nors mieste, Jokūbas visada eidavo į vargšų prieglaudą padėti seniams ir ligoniams, jų apiprausti, ištrinti terpentinu, atnešti naujų šiaudų. Dabar kažkas padėjo jam – atnešė glėbį šiaudų ir paskleidė ant grindų. Jokūbas perskaitė šemą prieš ateidamas čia, kad nereikėtų keršti šventų žodžių šia nešvaria vieta. Dabar jam beliko sukalbėti paskutinę maldą prieš miegą. Jis atsigulė, atsargiai ištiesdamas kojas, kad ko neužkliudytų. Kažkokia moteris pasiskundė:

– Valkiojasi aplink kiaurą naktį, o dabar prisistato ir išbudina ligonius. Kad jiems kojos nukristų!

– Nesikeik, moterie, nesikeik. Prisimiegosi lig soties.

– Nebent kapuose.

– Kas jūs toks? Iš kur esate? – paklausė vyriškis, atnešęs Jokūbui šiaudų. Jis gulėjo ant suolo šalimais.

– Atvykau iš Šventosios Žemės.

– Ar kartais jūs ne tas Jokūbas, kuris šiandien buvo maldos namuose? – apstulbęs paklausė vyriškis.

– Taip, tai aš.

– Nejaugi niekas nepasiūlė jums lovos? Jūs kadaise čia gyvenote. Pamenu, kai atkeliavote į Pilicą. Buvote mokytojas. Ir mano sūnų mokėte abėcėlės. Minėdavom jus ir anksčiau.

– Nejau tai tas pats Jokūbas? Negali būti! – įsiterpė moteris.

– Taip, tas pats.

– Nieko keista, kad Pilicas vadinamas Sodoma, – tarė vyras. – Bet netgi Sodomoje buvo Lotas, kuris priglausdavo svetimšalius*.

* Lotas svetingai priėmė du vyrais persirengusius angelus, Dievo pasiųstus sunaikinti Sodomos. Jie liepė Lotui bėgti iš miesto, ir jis išsigelbėjo.

– Kuo jūs vardu? – paklausė Jokūbas vyro.

– Aš? Leibušas Mejeris.

– Reb Leibušai Mejeri, reikia ieškoti žmonėse gero, o ne blogo. Iš kur žinote, kad manęs niekas nepakvietė? Tiesą sakant, kvietė net keli žmonės. Tačiau aš nepratęs pas ką nors svečiuotis. Kuo bloga vargšų prieglauda?

– Tegu mano priešai supūna prieglaudose! – pasakė moteris, ką tik iškeikusi Jokūbą.

– Jis žino, ką daro, – užsistojo Jokūbą Leibušas Mejeris. – Kiek jūsų čia iš Pilico? Velniai žino, iš kur jūs. Atsidanginot į Pilicą ir siaubiate miestą. O aš atvykau pačią pirmą dieną. Tada čia testovėjo trys namai. Tai buvo iškart po žudynių. Geršonas – tegu jo siela dega pragare! – jau buvo pasiglemžęs Pilickio žemes. Tais laikais nebuvo nė dešimties vyrų, reikalingų bendrai maldai. Aš atėjau su Menaša, savo mažuoju berniuku. Žmoną ir kitus du vaikus buvau praradęs. Menašos dabar taip pat nebėra. Buvau dailidė ir darbo turėjau per akis. Turėjome vieną mokytoją – jis išvažiavo prieš jums ateinant, – pasakė jis, atsisukęs į Jokūbą. – Laukėme mokytojo iš kito Vyslos kranto. Ir kaip tik tada pasirodėte jūs. Pamenu, lyg tai būtų buvę vakar. Ką tie elgetos žino apie tai? Jūs mokėte mano Menašą, ir jis daug ko išmoko. Po kelių mėnesių jau skaitė. Ir ką gi, jūs perėmėte iš Geršono dvaro žemes. O paskui ko tik nebuvo! Minėdavom jus, dažnai minėdavom. Lyg tyčia praėjusią savaitę papasakojau šiems vargšams visą jūsų istoriją. Ir štai jūs čia! Bet ko grįžote iš Šventosios Žemės?

Jokūbas valandėlę patylėjo.

– Aplankyti žmonos kapo.

– Ar radote jį? Laidojimo draugijos žmonės sulygino kapą su žeme. Nemanykit, reb Jokūbai, kad visi buvo prieš jus. – Vyro tonas persimainė: – Pamenu susirinkimą pas

rabiną, naktį po Atlaidų dienos. Nuėjau į jį. Tiesa, buvau tik dailidė, bet mane pakvietė. Ar neturėjau nuosavo namo? Ar nemokėjau mažųjų raidžių*? Stovėjau prie durų ir klausiausi. Norėjau sušukti: „Nebūkit tokie griežti! Jis jau nubaustas". Tačiau Geršonas – tegu jo kaulai kape apsiverčia! – pagrūmojo man kumščiu. O kas gi paskelbė nuosprendį? Rabinas, Geršono žentas. Žinome, kas buvo tikrasis rabinas. Geršonas taip pat įskundė jus kunigams. Paliudysiu tai prieš patį Dievą. Geršonas pasiuto iš pykčio, kai išgirdo, kad atsiėmėte kūdikį. Jis vos nepražudė to žmogaus, kuris jums jį atidavė. Ar vaikas gyvas?

– Dabar jis pats turi tris vaikus.

– Kur jis?

– Jeruzalėje.

– Kaip jūs nusigavote tenai su tokiu mažu kūdikiu?

– Ilga istorija.

– Jie pageidavo, kad būčiau laidojimo draugijos narys, bet aš nenorėjau laižyti Geršonui batų. Jie netgi kaip reikiant nenumazgojo jūsų žmonos kūno, tiesiog įmetė ją į duobę su visais drabužiais. Buvau ten ir viską mačiau. Sinagogos tarnas ketino sukalbėti kadišą, bet Geršonas uždraudė. Jie išvogė viską, ką turėjote. Numirėlė dar gulėjo ant grindų, o jie siaubė kambarį. Nė šluotos nepaliko. Ir viską apvertė aukštyn kojomis, ieškodami pinigų.

– Aš jiems seniai atleidau.

– Gerai, jūs atleidote. O Dievas ar atleido? Danguje viskas surašyta – nuo didžiausios nuodėmės iki mažiausios. Geršonas atgulė dar metams nepasibaigus. Jo pilvas, visada didelis, tiek išsipūtė, kad jis tapo panašus į statinę. Neatsirado tokių plačių patalų, kurie jį užklotų, ir visas miestas

* Turimi galvoje specialia abėcėle parašyti paaiškinimai Senojo Testamento puslapių paraštėse.

aidėjo nuo jo žagsėjimo. Jūsų žmona Sara – tegyvena ji Rojuje! – neturėjo kape ramybės. Gal nereikėtų jums sakyti, bet ji rodydavosi moterims per sapną ir skųsdavosi: „Aš esu nuoga, be įkapių". Žmonės taip pat regėjo ją vaikštant po kambarį, kuriame numirė. Netgi vasarą tas kambarys būdavo ledinis. Visi žinojo, kodėl ji vaikšto. Galiausiai namą nupirko vienas nežydas.

– Dabar jo nebėra, – pasakė Jokūbas.

– Jis sudegė. Vieną naktį staiga užsiplieskė kaip šiaudas. Moterys dievažijosi, kad matė ją liepsnose.

– Ką tokią?

– Jūsų žmoną.

V

Jokūbas pabudo prieš auštant. Kažkas sunkaus gulėjo jam ant širdies; pilvas buvo išsipūtęs; rankos ir kojos nusilpusios. „Nejaugi apsirgau? Kas man yra?" – pagalvojo jis. Jo liežuvis buvo apsinešęs, galva sunkiai laikėsi ant pečių. Niekada anksčiau jis nebuvo taip blogai jautęsis. Pamatė, kad neturi jėgų atsisėsti. Gulėjo priblokštas, pro langą žvelgdamas į saulę – raudoną kamuolį, kylantį rytuose. Aušra panėšėjo į sutemas; paukščiai čiulbėjo vos girdimai. Ar lango stiklai tokie dulkini? O gal jo akys padūmavusios? Jis vargais negalais atsisėdo ir apsidairė. Aplink jį ant šiaudinių čiužinių, tarp šiukšlių ir skarmalų, gulėjo vyrai ir moterys: seniai, ligoniai, paralitikai, keli iš jų perkreiptais veidais. Jie niurzgėjo, knarkė, inkštė, šnarpštė. Jokūbas vėlei atvirto aukštielninkas ir užsimerkė.

Jis nemiegojo, bet išvydo Sarą stovint šalimais: ji vilkėjo spindinčiais, klostėmis krintančiais rūbais ir buvo apsupta šviesos. Nuo jos sklido saulėtekio džiaugsmas. Šypsodamasi jam kaip motina, kaip žmona, su tokia didele meile, kokios jis dar niekada nebuvo patyręs, jinai pasakė:

– Sveikas, Jokūbai! Mudu per ilgai buvome išskirti.

Jokūbas atvėrė akis. Jis suprato tiesą: jo valanda išmušė. „Vadinas, aš atkeliavau numirti? Čia, o ne Šventojoje Žemėje?“ Tai pasirodė jam žiaurus nuosprendis: jo sūnus ir anūkai tenai; Benjaminas Eliezeris nė nesužinos apie jo mirtį, nežinos, kad jam reikia sukalbėti kadišą. Tačiau Jokūbas uždraudė sau uždavinėti klausimus Visatos Viešpačiui. Jeigu toks Dangaus nuosprendis, tebūnie taip. „Viskas, ką daro Dievas, išeina į gera“. Jokūbas dirstelėjo į maišą, kuriame nešėsi talitą, filakterijus ir kelias knygas: Penkiaknygę, Mišnos tomą, maldaknygę. „Kaip aš galiu tarti šventus žodžius tokioje nešvarioje vietoje?“ – paklausė jis savęs. Jisai norėjo melstis, bet jo lūpos nejudėjo. Pagaliau jis pradėjo murmėti vieną Psalmyno skyrių, praleisdamas Dievo vardus. „Juk nieks negalės iš mirties išsigelbėti, išsipirkti iš Dievo... Nors amžiais gyventų, karsto neregėtų“.

Jokūbas nusnūdo, prabudo, užmigo ir vėlei prabudo. Vos tik jis užsimerkdavo, jį užpuldavo sapnai. Šmėklos dausiojo, lakstė, spiegė, išdarinėjo neapsakomus dalykus. O kai jis atmerkdavo akis, jos kurį laiką dar kybodavo tarsi įsispaudusios ryškioje dienos šviesoje, šnekėdamos kalba, kurią Jokūbas suprato be žodžių. Atrodė, kad jis miega. Vyras žila pasišiaušusia barzda ir raukšlėtu pilkšvu veidu nuleido kojas nuo suolo ir alkūne bakstelėjo Jokūbui.

– Reb Jokūbai, jau rytas.

Jokūbas sujudėjo.

– Nejau norite susivėlinti su šema?

– Neturiu vandens apsiplauti rankoms.

– Apsiplaukite rankas statinėje. Čia niekas neduoda ąsočių.

– Aš, regis, blogai jaučiuosi, – pasakė Jokūbas.

– Kas yra? Jūs tikrai atrodote truputį pageltęs.

Vyras uždėjo delną Jokūbui ant kaktos ir susiraukė.

– Aš pakviesiu gydytoją.

– Ne, nesivarginkit.

– Rūpintis ligoniu – šventa pareiga.

Vyras apsivilko kaftaną, apsiavė batus ir išėjo. Netrukus ėmė keltis moterys ir vaikai; jie žiovavo, kosėjo, čiaudėjo. Viena senė atsisėdo guolyje keikdamasi. Visi utinėjosi. Nors Jokūbo nosis buvo užsikimšusi, jis žinojo, kad čia tvyro smarvė. Ant grindų ir sienų šliaužiojo kirminai. Rabinai ne sykį kėlė balsą prieš vyrų ir moterų apgyvendinimą tame pačiame kambaryje, bet tvarka prieglaudoje nepasikeitė, – buvo teisinamasi tuo, kad Šėtonas neturi galios ligoniams ir seniams. Čia niekas nežinojo, kas yra kuklumas. Viena moteris apsinuogino krūtis, kurios karojo kaip tušti maišai. Jokūbas nusuko akis. Jis visada svajojo numirti šventų griuvėsių šešėlyje, greta teisuolių kapų, tarp kabalistų bei asketų ir būti palaidotas ant Alyvų kalno. Jis įsivaizduodavo save nešant Saros kaulus į Alyvų kalną ir ketino pastatyti juodviem vieną akmenį. Jis visada vaizduotėje regėdavo savo sūnų Benjaminą Eliezerį stovint prie jo kapo ir kalbant kadišą. Tačiau, laimei, jam užteko apdairumo pasiimti iš Šventosios Žemės maišelį žemių. Jis gulėjo tyliai, nekreipdamas dėmesio į pusnuogius vaikus, ropinėjančius per jį. Viena moteriškė jam papriekaištavo:

– Lyg čia nebūtų sausakimša! Ir reikėjo velniui dar vieną atnešti!

Jokūbas ne iškart suprato, kad jinai kalba apie jį, ir norėjo atsiprašyti, bet jam pritrūko tiek žodžių, tiek jėgų prabilti. Jokūbas buvo įsiklausęs į save. Kaip čia yra, kad viskas įvyko taip greitai? Jis atsigulė miegoti stiprus vyras, o pabudo mirties patale. Jo skrandis nebevirškino, žarnos tarsi užšalo, dantys klibėjo dantenose. Paprastai rytais jis norėdavo šlapintis, bet šiandien nejuto nė tokio poreikio. Iš po nuleistų vokų jis stebėjo, kaip valgo moterys ir vaikai, ir šis

vaizdas atrodė jam svetimas. Tačiau galiausiai jis sukaupė jėgas ir atsikėlė. Apsiplovęs rankas prie statinės, jis svyruodamas išėjo laukan apsivalyti nuo šlapimo prieš meldžiantis. Atsistojęs prie sienos, išspaudė vos kelis lašus. Kaitra jau buvo varginanti. Saulė pliekste plieskė. Šalia prieglaudos, tarp šiukšlių ir išmatų, augo žolė ir laukinės gėlės – balti vainikėliai, geltoni vainikėliai, plunksnuotų sėklų kamuoliukai, į plaukus panašūs spurgai. Skraidžiojo drugeliai, mėlynos auksinės musės zvimbė ant ožkos spirų krūvelės, lyg sulėkusios į susirinkimą. Uostinėdamas žemę, gatve klibikščiavo šuo. Vėjas atpūtė gaivų laukų kvapą, tačiau po akimirkos apsisukęs jau dvelkė tik išviečių tvaiku. Ore nelyginant skerdykloje sukosi plunksnos. Giedojo gaidžiai, kudakavo vištos, gageno žąsys. Piktžolėmis apaugusiame lopinėlyje varna knebeno vištos vidurius. Jokūbas stovėjo netekęs žado. Tai buvo pasaulis, kurį turėjo palikti. Jis grįžo į prieglaudą ir pamėgino pakelti savo maišą. Negalėjo čia pasilikti; kambarys, kaip sakė moteris, buvo sausakimšas. Vienas dalykas eiti pas vargšus jiems padėti, o kitas – kėsintis į jiems reikalingą erdvę. Dar vakar maišas atrodė lengvas; dabar Jokūbas jį vos pakėlė. Galiausiai, užsimetęs jį ant peties, pasakė visiems:

– Sudie. Dovanokit man.

– Vargšelis serga. Neišleiskit jo! – sušuko ta pati moteris, kuri priekaištavo, kad jis čia atėjo.

– Kur jūs eisite, reb Jokūbai? – pasigirdo balsai.

– Į maldos namus.

– Ak, tai baisu! Jis vos paeina, – sušuko kita moteris.

– Duokit jam vandens.

– Ačiū. Nereikia. Neužsigaukit.

Jokūbas pabučiavo mezuzą ir patraukė į maldos namus, kurie buvo čia pat, kitoje gatvės pusėje. Jis ėjo mažais žingsniais, vis sustodamas pailsėti. Girdėjo besimeldžiančių vyrų

ir besimokančių berniukų balsus. Užtrukęs prieškambaryje, Jokūbas greitosiomis permąstė savo gyvenimą ir mėgino viską susumuoti, bet jo smegenys buvo aptingusios kaip ir viduriai. Jis jautėsi visiškai išsekęs. Tačiau sukaupė jėgas ir prieš tardamas žodžius, kurie paprastai sakomi prieš įeinant į šventą vietą, suvilgė pirštus variniame inde. Jis prisiminė skaitęs etikos knygoje, kad netgi žmogus, mirštantis lovoje, yra kankinys. Jau pats mirties veiksmas – tai aukos atnašavimas.

VI

Meldžiantis Jokūbui pasidarė silpna, ir jis išsitiesė ant grindų su savo talitu ir filakterijais. Visi maldos namuose nustėro. Jis buvo pakeltas ant kojų, ir vienas žmogus, neturintis vaikų, nusivedė jį į savo namus ir davė jam kambarį, o jo žmona ėmėsi rūpintis Jokūbu.

Buvo pakviestas gydytojas Chanina ir išmėginti visokiausi vaistai – kraujo nuleidimas, dėlės, žolelės, – bet niekas negelbėjo. Jokūbas silpo valanda po valandos. Jo balsas pasidarė vos girdimas. Kitą rytą jis paprašė talito ir filakterijų, tačiau jam neužteko jėgų nei užsidėti talitui, nei prisirišti prie rankų filakterijų dirželiams. Pilico vyrai atėjo jo aplankyti, tarp jų ir rabinas. Jokūbas paprašė rabino sukalbėti su juo atgailos maldą. „Už nuodėmę“, – pasakė Jokūbas, kaip sakoma Atlaidų dieną; rankomis, kurios nebevaliojo susigniaužti, jis bergždžiai stengėsi suduoti sau į krūtinę. Jis prisiminė, kad visą gyvenimą buvo tvirtas; dabar jis buvo toks silpnas, koks kadaise buvo stiprus. Jis netgi nepajėgė persiversti ant kito šono. Net prasižioti ir nuryti šaukštą šilto vandens buvo per sunku.

Jokūbas norėjo tiktai snausti. Jis gulėjo užmerktomis akimis, pasinėręs į veiklą, nepažįstamą sveikiems. Jis nemąstė, tačiau kažkas jame priartėdavo prie aukštesniųjų tiesų. Iš nebūties iškildavo paveikslai: jo amžinatilsį tėvas, velionė

motina, jo seserys, Zelda Lėja, vaikai, Sara. Jį aplankė netgi Janas Bžikas, jau ne kaip valstietis, o kaip šventa siela iš Rojaus. Jie dėl kažko ginčijosi, tačiau be pykčio, kreipdamiesi ir į Jokūbą. Abi pusės buvo savaip teisios, ir nors Jokūbas gerai nesuvokė, ką jie svarsto ir ką tai reiškia, jisai nustebo. „Jeigu tik žmonės galėtų suprasti šituos dalykus, kol dar yra stiprūs, – galvojo jis, – jie tarnautų Viešpačiui kitaip. Nė vienam netrūktų pasitikėjimo. Nė vienas nenukabintų nosies. Bet kaip būtų galima perduoti šias tiesas kupiniems jėgų žmonėms? Ne, tai neįmanoma". Jau dabar Jokūbą ir jo lankytojus skyrė neperžengiama siena. Jie linkėjo jam kuo greičiau pasveikti, murmėjo įprastus paguodos ir vilties žodžius, apibėrė jį įvairiausiais patarimais, bet nors jis viską girdėjo, jų žodžiai atrodė tušti, neturintys nieko bendra su visu tuo, kas jam rūpėjo. Jis nenorėjo pasveikti; jam daugiau nebereikėjo savo kūno, ir jis nebesijautė prie jo prisirišęs.

Jau kelis kartus Jokūbas sugavo save ištrūkus iš kūno ir žiūrint į jį iš aukšto kaip į nebereikalingą drabužį. Kūnas gulėjo apklotas marška, susirietęs lovoje, sergantis, pageltęs, sumenkęs. „Tu jau atitarnavai savo laiką, – tarė jam Jokūbas, – tu esi sudėvėtas ir suteptas nuodėmėmis, ir tave reikia išvalyti". Vieną naktį sveikasis Jokūbas atsiplėšė nuo mirštančiojo; per laukus, kalnus ir jūras jis nukeliavo iki Benjamino Eliezerio namų Jeruzalėje. Įžengė į kambarį, kur jo sūnus sėdėjo studijuodamas aliejinės lempos šviesoje, pasakė jam kelis žodžius, davė ženklą, tačiau Benjaminas Eliezeris, įsigilinęs į knygą, nieko neatsakė. Netrukus kažkokia jėga parlakino Jokūbą į Pilicą, ir jis vėlei buvo įkalintas savo kūne ir jo kančiose.

Prasidėjo mirties agonija. Jokūbas švokštė, jo krūtinė sunkiai kilnojosi, iš burnos ištrūkdavo pavieniai jidiš ar lenkų kalbos žodžiai. Jį supantys žmonės manė, kad jis mirė, bet kai vienas laidojimo draugijos narys prikišo plunksnelę prie

jo šnervių, ji dar juduliavo. Jo kūnas kaip įmanydamas priešinosi mirties nuosprendžiui. Jis kabinosi į gyvenimą, stengėsi atnaujinti veiklą, virškinti, šalinti, raugėti, prakaituoti, tačiau jo pastangos buvo panašios į paskersto gyvulio traukulius. Širdis plastėjo it pusiau nuplėštas sparnas; kraujas tekėjo vangiai; akys nematė degančios žvakės. Gyvenimo liepsna pamažu blėso, ir tie, kurie anapus laukė Jokūbo, kaip giminės ant kranto laukia, kol laivas išmes inkarą, šaukė jį ir tiesė jam rankas. Jokūbas išvydo Sarą greta Zeldos Lėjos, ir nors jo mintys jau nebebuvo žemiškos, nusistebėjo. Ką gi, ten aukštai viskas yra kitaip...

Jokūbo kūnas mirė, bet jis jau buvo toks užsiėmęs sveikindamas tuos, kurie atėjo jo pasitikti, kad nė nedirstelėjo atgal. Tamsi jo kajutė su skarmalais ir atmatomis liko laive. Ją išvalys keleiviai, tie, kurie dar turės tęsti savo kelionę per audringas jūras. Jisai, Jokūbas, jau atplaukė.

Vyrai iš laidojimo draugijos pakėlė kūną, atidarė langą ir pripažino Dievo nuosprendžio teisingumą. Paskui paguldė Jokūbą kojomis į duris ir uždegė dvi žvakes prie jo galvos. Pamaldūs žmonės susirinko skaityti psalmių. Naujiena, kad Jokūbas mirė, bemat apskriejo aplinkinius kaimus. Nors per tuos dvidešimt metų, kuriuos Jokūbas praleido Izraelio žemėje, niekas apie jį negirdėjo, žmonės žinojo, kaip jis gyveno, ir laikė jį teisuoliu. Senosios kapinės jau seniai visos buvo užimtos, todėl Jokūbui buvo duota žemės naujoje dalyje. Kūnas buvo numazgotas ir nuneštas į maldos namus, kur rabinas pasakė kalbą. Visas miestas dalyvavo Jokūbo laidotuvėse. Kai duobkasys ėmė kasti žemę Jokūbo kapui, kastuvas atsitrenkė į kaulus. Jis pradėjo kasti atsargiau, ir netrukus pasirodė kūnas, kuris dar nebuvo visiškai suiręs, gal todėl, kad žemė šioje vietoje buvo smėlinga ir sausa. Iš griaučių ir drabužių skiaučių laidojimo draugijos

moterys pamatė, jog tai moters palaikai. Aplink kaukolę dar vyniojosi šviesių plaukų sruogos, ir greitai pasidarė aišku, kad šitas kapas – Saros, kuri buvo palaidota be įkapių, su savo suknele. Bendruomenė palaidojo Sarą už kapinių tvoros, tačiau mirusieji susirinko čia ir priėmė ją į savo tarpą. Pačios kapinės taip patvarkė: Sara buvo žydė ir jos kūnas buvo švarus.

Pilicas ūžė kaip bičių avilys. Moterys verkė, dievobaimingieji pasninkavo. Gausybė žmonių, netgi jaunų mergaičių ir vaikų, suėjo pažiūrėti į palaikus, kurie dvidešimt metų išgulėjo žemėje ir tebebuvo atpažįstami. Kapinės buvo sausakimšos kaip elulio mėnesį, kai kiekvienas lanko kapus. Šiame įvykyje visi matė Apvaizdos ranką. Nelyginant vienas iš senovės stebuklų, tai buvo ženklas, kad yra Akis, kuri viską regi, ir svarstyklės, kuriomis pasveriami netgi prašalaičio darbai. Seniūnai sušaukė susirinkimą ir nutarė palaidoti Jokūbą šalia Saros.

Nutarimas buvo įvykdytas. Jokūbas, suvyniotas į talitą, su šukėmis ant akių ir mirtos šakele tarp pirštų, buvo palaidotas šalia Saros. O bendruomenė apsiėmė pastatyti juodviem paminklą, kad atitaisytų skriaudą, kurią Sarai padarė Geršonas ir jo žmonės. Po trisdešimties gedulo dienų akmentašys pradėjo kalti akmenį. Viršuje jis pavaizdavo du balandžius, kurių snapai susijungia bučiniu. Tačiau nužymėjo tik jų apribus, paisydamas Mozės draudimo dirbti paveikslus. Giliai išraižyti buvo mirusiųjų vardai: Jokūbas, Eliezerio sūnus; Sara, patriarcho Abraomo duktė. Jokūbas buvo pagerbtas žodžiais: „Mūsų mokytojas, teisuolis“, o greta Saros vardo buvo užrašyta eilutė iš Patarlių knygos: „Kas ras stropią moterį? Ji brangesnė už perlus“.

Epitafija baigėsi ištrauka iš Biblijos, juosiančia abiejų vardus: „Mieli ir malonūs, nei gyvenime, nei mirtyje nebuvo perskirti“.

Singer, Isaac Bashevis

Si 95 Vergas: romanas / Isaac Bashevis Singer; iš anglų k. vertė D. Bučiūtė. – Vilnius: Alma littera, 1997. – 287 p. (XX a. Aukso fondas)

ISBN 9986–02–425–0

Nobelio premijos laureato, JAV gyvenusio žydų rašytojo romane pasakojama dramatiška pamaldaus žydo ir lenkės valstietės meilės istorija, kurios veiksmas vyksta XVII a. Lenkijoje.

UDK 820(73)–3

ISAAC BASHERIS SINGER
VERGAS
Romanas

Iš anglų kalbos vertė
DIANA BUČIŪTĖ

Dailininkas JOKŪBAS JACOVSKIS
Techninė redaktorė BIRUTĖ TOLVAIŠIENĖ
Korektorė RAMUTĖ PRAPIESTIENĖ
Kompiuteriu maketavo ZITA PIKTURNIENĖ

SL 412. Užsakymas 1030
Išleido leidykla „Alma littera", Šermukšnių g. 3, 2600 Vilnius
Puslapis Internete: http://www.awa.lt/AlmaLittera
Spausdino SPAB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, 3000 Kaunas

ŠIOJE SERIJOJE NUMATOMA IŠLEISTI

Tahar ben Jelloun
Šventoji naktis

Torgny Lindgren
Kamanių medus

Ingmar Bergman
Intymūs pokalbiai

Graham Greene
Monsinjoras Kichotas

Elias Canetti
Apakimas

Lawrence Durrell
Aleksandrijos kvartetas

Herbjørg Wassmo
Laimės sūnus

André Maurois
Šeimos ratas

Peter Acroyd
Daktaro Dy namai

alma littera

DVIDEŠIMTO AMŽIAUS AUKSO FONDAS